

శ్రీమత్.

శ్రీహయగ్రహయసమః

శ్రీమత్సమసాస్త్రికవిద్యజనానాంధర్మాన్మయస్యైవ
యాయాం పరమానుగ్రహపతాపాహ్మకర్తవ్యమణినా
గ్రహదాపపంబమహర్షినరైణవిరిచిత్రవికాడపటల
వాత్ప్రింశత్థండమండితపృథమపిన్నే, సకాశంబ
లేకోనత్రింశత్థండమండపరెష్వరీయపిన్నేసంబధక్త
సామాణికాగ్రహవిద్యచ్చిహ్మహాగ్రహవిద్యత్తమిశ్ర

కృతజ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాత్మకం తం

కృష్ణసూత్రాగ్రహవిఖ్యాతం భగవంశం

శ్రీమన్మహిమండలమండనాయమానమహిమోభుగ్

మధ్యవిఖ్యాతమాదిప్రశస్తం శ్రీమద్రూప

శ్రీకృష్ణరాజేంద్రశాస్త్రి,

ధర్మాచారిచక్రవర్త్యయ్యంగంప్రణ

శ్రీమత్సమసాస్త్రికవిద్యజనమండపరెష్వరీయపిన్నే

శ్రీధరపసుదేనానాదేశానీతి హాసానైకవిద్య

త్పుస్తకసాహాయకాద్యథామతిపరిశోధ్యపరిష్కార్య

మహిమోభుగ్మహర్షినరై

వివాతరంగణ్యోబ్ధిస్త్రియగుహాశాలాయా

మహర్షయ్యవిద్యయ్యం

ఇదానీమేతన్మాత్రం సాద్గుహాపస్యయ

సంకరా

శ్రీమత్సమసాస్త్రికవిద్యజనమండపరెష్వరీయపిన్నే

శ్రీమత్సమసాస్త్రికవిద్యజనమండపరెష్వరీయపిన్నే

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రవిషయసూచీ.
ప్రథమపటలే ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మచారినియమాః.

పాట	విషయం	పాట	విషయం
	తత్త్వవిప్రభుమఖండ		
౧	ధర్మవాగ్దానప్రతిజ్ఞా	౨౬	ఆత్మరామ్యుత్తరీయస్తవం
౨	ధర్మేషామణాని	౨౭	పిర్విద్యేష్టభాగ్యుద్భిష్టభుక్తిః సమిదాహగణాగ్నిపూజన
౩	చతుర్వీధివిభాగాః	౨౮	ఆదమనాచోవిశేషాః
౪	మాణానాంకమాణి	౨౯	నియమాతిక్రమేచార్యస్యా పి రహసివోధనం
౫	ఉపనయనస్వరూపం	౩౦	నేష్టిక బ్రహ్మచారిధర్మాః ద్వితీయపటలే ప్రాధాన్యేన గు రూపాసనమ్
౬	ఉపనెతృస్వరూపం		—పంచమఖండే—
౭	ఉపనయనకాలాః	౩౧	ఉక్తనియమాతిక్రమేనింధా
౮	కామ్యోపనయనకాలాః	౩౨	నియమాతిక్రమోదేవాధునా కేచిదుక్తామనుజ్భవః
	తత్కాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తం	౩౩	నియమాని ప్రాప్త్యేనా
౧౦	పితౄదీనాముపనయనాభా వే ప్రాయశ్చిత్తం	౩౪	ఆభిషేదనకాలాః
	—స్వీకీయః ఓడే—	౩౫	పితృభివాదేష్టుతాదిపిధిః
౧౩	ఉపనీతస్యాహ్వాన రేవానః	౩౬	ఉపనంగ్రహణక్రమః
౧౪	తస్యావార్తానాం	౩౭	అభ్యయనక్రమః
	ఆన దేవ్యహోజనానిచ్యేః		—షష్ఠఖండే—
౧౬	దివాస్వాపగ్రహణసెధిః	౩౮	గురూపాసనవిశేషాః
	స్నానేనియమః		—సప్తమఖండే—
౧౭	శిశూమాంశు ఉవిధిః	౩౯	సగ్నాపిక్షణాదినిసెధాః
౧౮	మాణానాం గుణాని విధిః	౪౦	ఆహార్యచతుషచరితవాన్ః
	—స్వీకీయః కే—	౪౧	అదార్యదక్షిణాకరమః
౧౯	అభినవిశేషాః	౪౨	అత్యశ్లేసాపరినింధానక్షనే క దాన్తిష్టన్వస్తరాశ్రయణం అచార్యపత్నీపుత్రాచౌపృత్తిః
౨౦	స్మృత్తిదర్శనాదినియమాః		
	మాదకనశాంత్యాదిగుణాః		
౨౧	భిక్షాచరణప్రకారః		
	—చతుర్థఖండే—		
౨౫	క్షౌరలవణమధుమాంససర్జనం		

పుట విషయాః	పుట విషయాః
౪౮ స్నానాధిభిరేవ రంభం	౨౯ లోకయోగశిఖండే
౫౦ శిష్యునామౌచిత్యసంస్కారాంతరమునానాధిభిరేవ శిష్యాః	౩౦ సమావృత్తశిష్యేతి తదా రాష్ట్రజ్ఞానిషేధః
౫౧ తాత్రాప్రదానసన్నిహితే శిష్యైః	౩౧ అధ్యయనమోఽకారపూర్వకం
౫౨ గురు లోకప్రతిముఖాభిముఖం	౩౨ శుశ్రూషయోవాఙ్మేయమ్
౫౩ శిష్యుగూర్త్యుత్తరం	౩౩ వేదేతి రేఖాసమూహా
౫౪ ఆచార్యకృతశిష్యశిక్షా	౩౪ సమావృత్తాపిభూయశ్శ్రుతిమిచ్ఛన్ గురుకులేవసేదితి
౫౫ తృతీయపటం సమయశిఖండే	౩౫ క్షేత్ర కతుమతనిరాకరణమ్
౫౬ ఉపాసన - దేశకాలాదికృతా అధ్యయనసమయః	౩౬ సత్తుడశిఖండే
౫౭ సమయః శిష్యాధ్యయనాః	౩౭ అధ్యయనార్థమాగతానపరీక్షాన్యాయః
౫౮ అనిరాగిత్యసంపదనందా	౩౮ మాతాపితృదిమగురువదవృత్తి
౫౯ ఉపాసనసమయః	౩౯ అభివాదనవిధినిషేధో
౬౦ ఉపాసనసమయః	౪౦ కుశలప్రశ్నాదిక్రియః
౬౧ ఉపాసనసమయః	౪౧ పంచమపటం సమయశిఖండే
౬౨ ఉపాసనసమయః	౪౨ సర్వక రాచమనాదీని, అభిప్రాయాని-యజ్ఞోపవీతం, ఆచమనాహారజలమ్
౬౩ ఉపాసనసమయః	౪౩ అపారీక్షితేంద్రసన్యాసావసాధానం
౬౪ ఉపాసనసమయః	౪౪ అసప్రశస్యస్పర్శాపవాదః
౬౫ ఉపాసనసమయః	౪౫ శుశ్రూషా శిష్యుద్ధివిధిః
౬౬ ఉపాసనసమయః	౪౬ అప్రయితసన్యాససన్నిధిస్థిత్యాదినిషేధః
౬౭ ఉపాసనసమయః	౪౭ ద్వాహనవాసార్థప్రదేశాః
౬౮ ఉపాసనసమయః	౪౮ సన్నిహితాచమనాని
౬౯ ఉపాసనసమయః	౪౯ యోగశిఖండే
౭౦ ఉపాసనసమయః	౫౦ తానవాచాచమనాని

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౯౬	ఆచమనవిధినిపే	౧౩౮	అకోధాదయోయోగాః
౯౯	అభిక్ష్యురూపణ	౧౪౦	సనమదశమపటలయోః
	సప్తదశఖం		పాప్రయశ్చిత్తమ్
౧౦౨	భోజనవిధినిపే		చతుర్వింశఖండే
	సప్తపటలే-అపా		బహుశతాద్యదిపాప్రయశ్చిత్తమ్
౧౦౯	ప్రతిగోశుచీనాం కషా		మంచవింశఖండే
	మంత్రాజ్ఞా		గురుతల్పగమనపాప్రయశ్చి
౧౧౧	భోజ్యా అభిక్ష్యు		సురాపానస్తేయప్రాప్రయశ్చి
	మంత్రాజ్ఞా	౧౪౨	అద్రాహ్మజ్ఞానద్రాహ్మణవధే
౧౧౫	సప్తదశఖం	౧౪౯	వాయసాదివధేపాప్రయశ్చి
౧౧౬	భోజ్యాన్నిరూపణమ్		షష్ఠింశఖండే
	సప్తమపటలే-వింశఖం		ధేన్వనశుద్ధిపాప్రయశ్చి
౧౧౯	ఆపదస్య త్రిస్త్రాదానైస్సని	౧౫౦	అస్మత్కాకోశాదిపాప్రయశ్చిత్త
	రూపితా ఖ్యాత్యాద్య	౧౫౧	అవకీర్తిమిథ్యాభీతిపాప్రయ
	ద్ధాభిర్మానుషాననిషేధః		అనుక్తిపాప్రయశ్చిత్తేస్త్రాయ
౧౨౦	శిలదాలాదివాదేఽచశ్యత్వం	౧౫౩	స పవిత్ర
౧౨౧	ధర్మాధర్మలక్షణమ్		శ్రవణోముపవాసః తిల
౧౨౨	ద్రాహ్మణస్యాసదవిశిష్ట్యా		భక్షణం, గాయత్ర్యా స
	తత్ర హేయోపదేయేచ		మిత్రహసాగ్రాసమ్
	ఏకవింశఖండే (మధ్య)	౧౫౪	అభోజ్యభోజనపాప్రయశ్చి
౧౨౫	పతితాదిభిస్సంస్యనహరిని	౧౫౫	శూద్రాగమనపాప్రయశ్చిత్త
౧౨౬	పతినీయానికిర్మాణ	౧౫౬	దశమపటలే, అష్టావింశఖం
౧౨౮	ప్రాగన్యదోషానాభ్యానం		ఠే స్తేయాపవాదః
	అష్టమే పటలే ౨౨ ఖండే	౧౫౭	పతితైరాచార్యాదిభిస్సం
	అత్తజ్ఞాననిరూపణం, అత్త		స్వసహారే విశేషః
	లాభాయయోగానుష్ఠానం	౧౫౮	బ్రహ్మహత్యాదిమ పాప్రయ
౧౩౨	అత్తలాభీయాక్ష్ణాకాః		శ్చిత్తాంతరమ్
	త్రయోవింశఖండే	౧౬౧	దానస్యతిక్రమపాప్రయశ్చి
౧౩౭	భూతదాహీయాహి	౧౬౧	భూతహత్యాపాప్రయశ్చి

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౧౬౨	ఏకోనత్రింశఖండే ధర్మాధర్మయోర్బద్ధిపూర్వ కిత్వేఫలభూయస్తవమ్	౧౮౫	స్థాలీపాకపూర్వదిననియమః
౧౬౩	బ్రాహ్మణస్వాయధ్యహ ణనిషేధఃతత్ప్రతివ్యసవత్స	౧౮౬	అగ్న్యైపసమాధానమ్
౧౬౪	పతితోత్పన్నస్వాపిసాతిత్వ	౧౮౭	ఉదధానానామరిక్తీరణం
౧౬౬	అభిచారశాసావశుచికరా	౧౮౮	ఋతుకాలాభిగమనమ్
౧౬౮	అనుక్రమ్యైశ్చితానామ్ శుచికరాణాం పతినీయని స్మృత్యతిదేశః	౧౮౯	ద్వితీయఖండ-కర్తవిపాకః
౧౬౯	౧౧ పటలస్నాతకప్రతిమ్. కింఖండేరమాపర్తకాలః	౧౯౦	చండాలస్పర్శాద్విప్రాయశ్చి
౧౭౦	౧౨ యోగా హ్యుపాసా సామ్యంస్నానికిచృతాని	౧౯౧	ద్వితీయపటల-తృతీయఖండే
౧౭౧	ఏకత్రింశఖండే మలమూత్రివిసర్జనాదివిధి	౧౯౨	వైశ్వదేవాదిక్రమః
౧౭౨	ద్వాత్రింశఖండే అధ్యాపయిత్వనియమాః	౧౯౩	చతుర్దశండ్-తిచ్చైషః
౧౭౩	సభానగరాదిప్రపేశనిషేధ	౧౯౪	అతిథిసత్కారః (యనమ్
౧౭౪	గర్భధయాననదీతరణత్వం దనాదీనిషేధః	౧౯౫	ఆవశ్యబ్రాహ్మణాదవ్యధ్య
౧౭౫	౧ ప్రశ్నే ప్రశ్నమపటలే గృహస్తథర్మాః ప్రాధాన్యే	౧౯౬	పంచమఖండే
౧౭౬	ససంతి, గృహస్తథర్మవా ఖ్యాసప్రతిజ్ఞా, దంపత్యోః	౧౯౭	శిష్యసంహారః
౧౭౭	కాలయోర్భజనమ్.	౧౯౮	అధ్యాపయితుర్నియమాః
౧౭౮	పర్వసూభయోరుపవాసః ప్రతివర్షంవివాహసక్షత్రే	౧౯౯	తృతీయచతుర్దపటలయోః
	కార్యవిశేషః	౨౦౦	ప్రాధాన్యేనాతిథిపూజనం
		౨౦౧	షష్ఠఖండ-తృతీయపటల
		౨౦౨	జాత్యాచారసంశయోకార్యం
		౨౦౩	మనుష్యయజ్ఞః
		౨౦౪	సప్తమఖండే
		౨౦౫	మనుష్యయజ్ఞప్రశంసా
		౨౦౬	అహితాగ్నికర్తృకాతిథిస
		౨౦౭	త్కారాదావిశేషః
		౨౦౮	చతుర్దపటల-అష్టమఖండ
		౨౦౯	అతిథిశేషభాజనమ్ (ని
		౨౧౦	మధుపర్కార్కాతదవస్తూ
		౨౧౧	షడంగవేదనిరూపణమ్
		౨౧౨	కల్పసూత్రాణాం వేదత్వా
			శంకానిరాసః

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౧౨౨	నిరాకృతాతిథి తాపణమ్	౧౨౩	కర్మదాయాధికారిణిపుత్రాః
౧౨౩	సవమఖండే (౫)	౧౨౪	జనయితు రేవపుత్రః
౧౨౪	పతితాదీనామప్యన్నవిభా	౧౨౫	పూర్వైవరాచరితస్యాప్య
౧౨౫	ఉపనీతస్యోచ్చిష్టవజ్రానం	౧౨౬	నాచారస్యత్యాజ్యతా (౪)
౧౨౬	శౌతాదస్యస్యసర్వదాన	౧౨౭	అపత్యస్యదానక్రయనిషే
౧౨౭	స్యాపున్యదకపూర్వకత్వమ్	౧౨౮	దాయవిభాగక్రమః
౧౨౮	ఆతాత్మీయానుపరోధేనా	౧౨౯	అప్రశ్నే-చతుర్దశశఖండే
౧౨౯	న్నసంవిభాగః	౧౩౦	దాయానర్హనిరూపణమ్
౧౩౦	పంచమపటల-జీవికా	౧౩౧	జ్యేష్ఠవదాయాదగత్యాది
౧౩౧	వివాహభేదాశ్చ	౧౩౨	పక్షదూషణమ్
౧౩౨	అప్రశ్నే-దశమఖండే	౧౩౩	దంపత్యోర్విభాగాభావః
౧౩౩	భిక్షణనిమిత్తైయాచతాం	౧౩౪	అప్రశ్నే-పంచదశఖండే
౧౩౪	దానమావశ్యకమ్.	౧౩౫	శాస్త్రవిరుద్ధానాం దేశకు
౧౩౫	త్రైవిర్దికానాంపుష్కగీవికా	౧౩౬	లభ్యరానామగ్రహణం
౧౩౬	యాజ్ఞనైయుద్ధవర్గాన్యః	౧౩౭	శావాశాచమ్ (జనమ్
౧౩౭	హస్తానాం లాభాదుః	౧౩౮	సంప్రదానమద్యుచ్చాణభా
౧౩౮	ద్వితీయస్యశ్చైవిగంఖండే	౧౩౯	హామశిష్టస్యాభోజ్యతా
౧౩౯	దాతవ్యమాగాః	౧౪౦	క్షారలవణాదిహామనిషెధిః
౧౪౦	ధర్మాచరణప్రశంసా	౧౪౧	స్త్ర్యనుపేతయోర్హామాన
౧౪౧	పత్నీన్యంతరకరణనిమిత్తమ్	౧౪౨	ధికారః
౧౪౨	సగోత్రాదిభ్యః కన్యాదా	౧౪౩	బాలానామప్రాయత్యావధిః
౧౪౩	ననిషేధః	౧౪౪	౧-౨ పటలయోఃశార్ధమ్
౧౪౪	బ్రాహ్మదీప్తివాహక్రమః	౧౪౫	అప్రశ్నే-షోడశఖండే
౧౪౫	దాప్తదశఖండే	౧౪౬	శార్ధప్రశంసా, దేవతాకా
౧౪౬	ఆసురరాక్షసవివాహ	౧౪౭	శార్ధాహాద్యవ్యాణి(ల
౧౪౭	బ్రాహ్మణస్యాప్రక్షాతాధి	౧౪౮	అప్రశ్నే-సప్తదశఖండే
౧౪౮	ప్రాసనిషెధాది	౧౪౯	ఖడ్గమృగమత్స్యగిది మాం
౧౪౯	షష్ఠపటలే దాయవిభాగః	౧౫౦	స్తేస్త్రప్తివిశేషాః
౧౫౦	అప్రశ్నే-త్రయోదశఖండే	౧౫౧	శార్ధాభోజనీయబ్రాహ్మణాః

శ్రీమదాపస్తంబధర్మనూత్రవిషయసూచీ

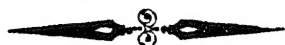
పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౨౭౨	శ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	౧౦-౧౧	పటలయోరాజధర్మాః
౨౭౪	శ్వాదిభిశ్చాధ్యధ్యననిషేధః	౩౦౫	పంచవింశతిభండే
	పక్షిదూషణాః		రాజధర్మవ్యాఖ్యానప్రతిజ్ఞా,
౨౭౫	పక్షిపాననాః		రాజగృహవిన్యాసః
౨౭౬	రాత్రిశ్వాధ్యనిషేధః	౩౦౬	అగ్నిపూజాదిరాజకర్తవ్యం
	అష్టమపటలే ౧౮౫౦ డే	౩౦౮	షష్ఠింశతిభండే
	శ్వాధ్యేవజన్మీయాని		భృత్యానుపరోధేన ధనక్షే
౨౭౮	నిత్యశ్వాధ్యకృమః		త్యాదిదానమ్
౨౮౦	ఏకోనవింశతిభండే	౩౦౯	గ్రామనగరాదిరక్షా (హః
	పుష్టికామస్వప్రయోగః	౩౧౦	శోత్రియాదిభ్యః కరాగ్ర
౨౮౧	భోజనేదిడుఖానినియమాః	౩౧౧	అపరాధిమదండకృమః
౨౮౩	అప్రశ్నే-వింశతిభండే (గః	౩౧౩	సప్తవింశతిభండే (ప్రః
	మాసిశ్వాధ్యధ్యవ్యవయో		ప్రాయశ్చిత్తైకైకతేధర్మసంబ
౨౮౭	౯పటలే డార్ధ్యరేతసాంధ	౩౧౪	ప్రాయశ్చిత్తమేవనిసజ్జేదంట్టః
	అప్రశ్నే-౨౧౫౦ డే (ర్హః	౩౧౫	సవర్ణానంగమప్రాయశ్చి
	చత్వారితిశ్రమాః	౩౧౬	అపరాధ్యంగచ్యేదనమ్
౨౮౮	నైషికబ్రహ్మచారిధర్మాః	౩౧౮	ఏకాదశపటలే ౨౮౫౦ డే
౨౮౯	పరివ్రాజకధర్మాః		కష్టకస్యకీష్యకీష్యదండః
౨౯౧	బుద్ధితేమప్రావణనిరాసః	౩౧౯	పశుపాలనకృమః
౨౯౩	వానప్రస్థాశ్రమః	౩౨౦	ఏకోనతిత్తిత్తిభండే (లం
౨౯౪	అప్రశ్నే-ద్వావింశతిభండే		శుభాశుభకర్మములర్హాదిభ
	వానప్రస్థధర్మాః		దంపతీధనస్యేశానా
౨౯౫	త్రయోవింశతిభండే	౩౨౧	సాక్ష్యేనైకాగ్రాహః
	వానప్రస్థవృత్తికృమః		సాక్ష్యేనప్రశ్నకృమః
౩౦౦	డార్ధ్యరేతసాంప్రశంసామ	౩౨౩	స్త్రీశూద్రస్థవిద్యాయాఅపి
	నూద్యగృహస్థప్రాశస్త్యసమర్థనం	౩౨౪	ధర్మలక్షణం. (గృహణమ్
౩౦౧	చతుర్వింశతిభండే		స్త్ర్యాదిభ్యోపిధర్మాధిగమః
	పునరపి గార్హస్థ్యప్రశంసా		

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రమ్

హరద త్తమిశ్రవిరచితయాఉజ్జ్వలభియావ్యాఖ్యానయా సమేతమ్
హరిః ఓమ్.

పృణిపత్యమహాదేవం హరదత్తైనధీమతా ।

ధర్తాభిప్రశ్నయారెషా క్రియతేవృత్తిరుజ్జ్వలః॥

అథాతస్సమయాచారికాన్ధర్మానావ్యభిఘ్నాన్యామః॥౧॥

అథ శబ్దఆనంతర్యే । అతశ్శబ్దోపేతా । ఉక్తానిశ్రౌతాని గాఢ్యేణ
ణిచ కర్మాణి । తానివక్ష్యమాణాన్ధర్మానపేక్షంతే । కథం? ‘ ఆ
చాంతేనకర్తవ్యం ’ ‘ శుచినాకర్తవ్యమ్ ’ ‘ యజ్ఞోపవీతినాకర్త
వ్యమ్ ’ ఇతి వచనాదాచమన శౌచాదీనపేక్షంతే॥

‘సంధ్యాహీనోశుచిర్నిత్యమనహాస్సర్వకర్మసు । ౧

ఇతివచనాత్ సంధ్యావందనమపి । ఏవం ‘ అశుచిరనిర్వషః ’ ‘ద్వి
జాతికర్మభ్యోహంః పతనం ’ ఇతివచనాత్ బ్రహ్మహత్యాదిప్రాయ
శ్చిత్తానిచ । ఏవమన్యే షష్ఠి యథాసంభవమపేక్షాదృష్టవ్యా । అత
స్తదనంతరం సామయాచారికాన్ ధర్మానావ్యభిఘ్నాన్యామః । పౌరు
షేయ్యాన్యవస్థా సమయఃసంచత్రివిధః,విధిర్నియమఃప్రతిషేధశ్చైతి । త
త్ప్రప్రవృత్తిప్రయోజనోవిధిః‘సంధ్యోశ్చబహిర్గ్రామాదాననవాగ్య
తశ్చ’అగ్రత్యాదినివృత్తిప్రయోజనావితరౌ‘ప్రాజ్ఞుభూన్నానిభుంజీత
3ఇతినియమః! క్షుదుపమాతాథాన్భోజనెప్రవృత్తిఃశక్యంచయత్కించ

౧ దక్షస్మృతౌ ద్వితీయాధ్యాయే

అప,ధ,౧,౩౦,౨,

3 ఆప,ధ,౧,౩౦,౧

చిద్విజ్ఞానానామి భుంజనైనక్షుదుపహంతుమ్ । తత్ప్రనియమఃక్రియతే,
 పౌర్ణమివ భుంజితనక్షిణాముఖి ఇతి । పరిసంఖ్యాతు నియమస్తేష
 క్రియానామిభేదః । ఏవంద్రవ్యాజనే రాగాల్ పశ్యంతప్రతినియ
 మః క్రియతే, యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహేరేవ బ్రాహ్మణో ధనమా
 జయెత్. నతు కృషివాణిజ్యాదినేతి । ‘ బ్రాహ్మణస్యగౌరితి ప
 దాపస్పర్శనం వజయెత్ ’ ౧ ఇతి ప్రతిషేధః । సమయమాలా
 ఆచారాస్సమయాచారాః, తేషు భవాస్సమయాచారికాః, ఏవ
 మ్భూతాన్ ధర్మానితి । కర్మజన్యోభ్యుదయనిశ్చేయ సహ
 తురపూర్వాఖ్య ఆత్మగుణోధర్మః, తద్ధైతుభూతకర్మవ్యాఖ్యాన
 మేవ ధర్మవ్యాఖ్యానమ్ । తత్ప్రవిధిషు తావద్విధివిషయానుష్ఠానా
 ధర్మఇతినాస్తి విప్రతిపత్తిః । నియమేషప్రతి నియమానుష్ఠానాద్ధర్మః
 నిషేధేషప్రతి నాధర్మానుష్ఠానాత్ ధర్మ ఇతికేచిత్ । అతఏవ ధ
 ర్మానిత్యవిశేషేణాహ । అన్యేతు—విధిష్యేనధర్మః । ఇతరయో
 స్తువిపరీతానుష్ఠానాదధర్మః కేవలం, నతు విషయానుష్ఠానాత్కృ
 ధ్మః । నహ్యప్రతిగ్రహ్యన్నపిబన్వాసురాం ధార్మికఇతిలోకేప్ర
 సిద్ధః । సూత్రేతుధర్మగ్రహణ మధర్మస్యాపునఃపలక్షణార్థమితి
 స్థితిః ॥

కింనుభోః! సమయోపి ప్రమాణాయదిస్యాత్ ఇదమపిప్రమాణం
 భవతుమహతి—చైతన్యం వందెత స్వగకామః, ప్రగేభుంజిత, కే
 శాన్లుంఛేత్, తిష్ఠన్భుంజిత, నగ్నస్నాన్నయాదితి । తత్రాహ—

—ధర్మజ్ఞసమయిప్రమాణమ్॥ ౨౧..—

నబూమస్సమయమాత్రం ప్రమాణమితి । కింతహి ? ధర్మజ్ఞా
 యేమన్వాదయస్తేషాం సమయః ప్రమాణం ధర్మాధర్మయోః ॥

కథం పునరిదమవగమ్యతే మన్వాదయోధర్మజ్ఞాన బుద్ధాదయఇ

తి? యద్యచ్ఛేత బుద్ధాదీశామతీంద్రియేధర్మేజ్ఞానం న సంభవతీతి
తస్మాద్దాదిషష్ఠి సమానమ్ । అథ లేషాం ధర్మజ్ఞానాదతిశయా దతీం
ద్రియేషి జ్ఞానం సంభవతీతి, తద్బుద్ధాదిషష్ఠి సమానమ్ । యథాహ
సుగతాయదిసర్వజ్ఞః కపిలానెతి కాపమా ।

తావుభాయదిసర్వజ్ఞౌ మతిభేదఃకథంతయోః॥ఇతి॥

వక్తవ్యోవాచిశేషః । తమాహ—

—శ్చి వేదాశ్చ ॥3॥శ్చి—

చోవధారణే । వేదావన మూలప్రమాణం ధర్మధర్మయోః ।
నచనిర్వృణోదోషేషు వెదేషుక్తోపాలంభసంభవః । స్వతఃప్రమా
ణస్యహిశబ్దస్యనవక్తృబాషనిబంధనమప్రామాణ్యం । తదిహస్తదా
దీనాం ధర్మజ్ఞానమయః ప్రమాణం- ధర్మజ్ఞానఽతావేదాప్రమా
ణం । మనురప్యాహ—

వేదోఽపి ధర్మమూలం స్మృతిశీలేచ తద్విదామ్ ।

అచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తప్తిరేవచ ॥ ఇతి ॥

శాతమోషి— ‘వేదోఽపి ధర్మమూలం తద్విదామ్ స్మృతిశీలే’ ౨
ఇతి ॥ యద్యచ్ఛేత ౩ వేదోధర్మమూలభూత్వాస్తదాదిభి
ర్నోపలభ్యతే; తథాపి మన్వాదయ ఉపలబ్ధవంత ఇత్యనమీయంలే॥
వక్తృత్విచ‘లేషామున్నాపారాః ప్రయోగాదనుమీయంలే ౪ ఇతి ॥

—*చత్వారోవర్ణాబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాః॥౪॥*

బ్రాహ్మణాద్యాశ్చత్వారోవర్ణాసంజ్ఞాకాః । శేచసామయాచరి
క్షేధమైరధిక్రియంతే ॥ చతుర్ణామేవోపదేశేషి పునశ్చతుగ్రా
హణం యథాకథంచ్చతుష్షణ్తర్భూతానామసిగ్రిహణార్థమ్॥ త
తశ్చ బ్రాహ్మణః క్షత్రియోవైశ్యఇతి బోధాయనాదిభిరుక్తానామను

ఆపస్తంబధర్మసూత్రం (౧-ప్ర. ౧-ప)

లోమజానామవ్యత్ర గ్రహణమ్ || తథాచ శాతమః పృతిలోమా నామేవ ధర్మే అనధికారమాహ — , పృతిలోమాస్తు ధర్మహీ నాః' ౧ ఇతి ||

❖ శ్రీ లోమంపూర్వఃపూర్వజన్తతశ్చైయా || ౫ || శ్రీ. ❖

జన్తతశ్చైయానాత్ సద్వృత్తాదపిసూద్రాల్ వైశ్యబ్రాహ్మణ్య శ్చై యా | ఏవంవైశ్యాల్ క్షత్రియః, క్షత్రియాద్బ్రాహ్మణ్యః ||

❖ శ్రీ అసూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపాయనం

వెదాధ్యయనమగ్న్యధేయఫలవంతిచకర్మాణి || ౬ || ❖

సూద్రవర్జితానాం త్రయాణాం వర్ణానాం అదుష్టకర్మణా ము పాయనాదయోధర్మాః | ఉపాయనముపనయనం | సాత్యత్రైవిణికా నాముపనయనాదీని విధీయంతే, ప్రాప్తవాన్త | నాపిసూద్రా ణాం పృతిషిధ్యంతే, ప్రాప్తభావాల్ | తథాహిఉపనయనం తావ త్ గృహ్యే 'గర్భాష్టమేమద్యాహ్మణ్య' ౨ ఇత్యాదినాత్రైవిణికా నామేవ విహితమ్, ఇహాపి తత్రైవిధాన్యతే | అధ్యయనమపి 'ఉపె తస్యాచార్యకులే బ్రహ్మచారివాసః' ౩ ఇత్యారభ్యవిధానాదనువసీత స్య సూద్రస్యాప్రాప్తమేవ || కించ—'శ్రశానవచ్ఛూద్రపతితౌ' ౪ ఇత్యధ్యయనపృతిషేధవకరణే వక్ష్యతే | తతశ్చ యస్య సమీపేపినా ధ్యేయం సకథంస్వయమధ్యేతుమహాతి | అగ్న్యధేయమపి'వసంతే బ్రాహ్మణః' ౫ ఇత్యాదినా త్రైవిణికానామేవ విహితమ్ || ఫ లవంతిచాగ్నిహోతాదీనికర్మాణి 'సత్రయాణాంవర్ణానాం' ౬ ఇత్యుక్తత్వాల్ త్రైవిణికానామేవనియతాని, విద్యాగ్న్యభావా చ్చ సూద్రాణామప్రసక్తాని | ఉక్తోవిద్యాగ్న్యభావః | తస్మాద్దుష్టక ర్మపృతిషేధార్థం, సూత్రం, యథాశాస్త్రాన్తరే, 'ద్విజాతికర్మ

౧ గౌ.ధ. ౪, ౨౫, || ౨ ఆప, గృ, ౮, ౨. ౩ ఆప.ధ-౧, ౨, ౧౧

౪ ఆప,ధ, ౧, ౯, ౯, ౫ ఆప, శ్లో, ౫, ౩, ౧౮, ౬ ఆప, ప, ౧, ౨

భ్యో హనిఃపతనం ' ౧ ఇతి । అప్రతిషేధేతు దుష్టకర్తృణామప్యధికా
రోభవణ్యేవ, ఫలవంతిచనమాణీత్యభిధానాత్, క్రియత ఇతికర్తృతిని
ర్వచనాత్ ' ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదభక్ష ' ౨ ఇతి శాత
మస్తరణం బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకవ్యతిరక్తవిషయమిత్త్యనుపేత
స్యాపి దుష్టకర్తృత్వసంభవాదదుష్టకర్తృణామిత్త్యక్తమ్ । శూద్రప్రతి
షేధస్తుప్రాప్తానువాదః ॥

యథాబ్రాహ్మణాదీనాముపనయనాదయో ధర్మాఃప్రధానభూతాః
తాదృశంశూద్రస్యధర్మమాహ—

—శ్రిశుశ్రామశూద్రస్యేతరేషాంవర్ణానామ్ ॥౨॥శ్రి—

ఇతరేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాంయాశుశ్రామో సా శూ
ద్రస్యపరమోధర్మః? ॥

తత్రవిశేషమాహ—

—శ్రిపూర్వస్థిన్పూర్వస్థిన్వర్ణానిశ్చేయసంభూయః॥౩॥శ్రి—

సర్వప్రకారం కృతాయావైశ్యశుశ్రామాయామాత్రయాపి కృతా
క్షత్రియశుశ్రామో బహుతరంఫలంసాధయతి । ఏవం క్షత్రియశుశ్రా
మాయాఅపి బ్రాహ్మణశుశ్రామో ॥

' ఉపనయనంపేదాఛ్యయనం ' ఇత్యాది యదుక్తం అస్థిన్కృమే
ఉపనయనవిశేషమాహ—

—శ్రిఉపనయనవిద్యాధర్మస్యశ్రుతితస్సగ్ంస్కారః॥౪॥శ్రి—

విద్యయా అధఃప్రయోజనంయస్య సవిద్యాధర్మః । తస్యాయం
శ్రుతివిహితస్సంస్కారః । ఉపనయనంనామ విద్యాధర్మస్యేతి వచనా
న్మూలా దెర్నుభవతి । తథాసంఘలిఖతే ' నూన్తత్తమూకాంతసంస్క
ర్యాత్ ' ఇతి । లింగస్యవివక్షితత్వాత్ (స్త్రి)యాఅపినభవతి, యద్య
పి తస్యః ' అగ్నేగృహపతే ' ౩ ఇత్యాదికయావిద్యయాఅధఃశ్రు

తితఇతివచనంతదతిక్రమేశౌతాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థం ॥

అనేకపేదాధ్యాయినాం వెదవృతవదుపనయనమపి ప్రతివేదం
భేదేన కర్తవ్యమితి ప్రాప్తేఉచ్యతే—

శ్రి సర్వభ్యవైవేదేభ్యస్సావిత్యనూచ్య

తఇతిహి బ్రాహ్మణమ్ ॥౧౦॥శ్రి

త్రిభ్యవతువేదేభ్యః పాదంపాదమమూదుహత్ ।

తదిత్యవసాస్సావిత్యాస్యపరవేష్టిప్రజాపతిః ౧

ఇతిమనువచనమ్ । తతశ్చ ఉపనయనై యత్సావిత్ప్రాయశ్చ అనువచనం త
న్ముఖేన సర్వేవేదాతనూక్తాధవంతీత్యగృహ్యమాణవిశేషత్వాత్ ఏక
మేవాపనయనం సర్వాధ్యక్షమితి । అస్మిన్నర్థై ప్రమాణమపిభవతి,
బ్రాహ్మణమితిహివాచావతితం । ఆధర్వణస్యతువేదస్యవృథగుపనయ
నుకర్తవ్యమ్ । తథాచ తలైవశ్చుతిః— ‘నాస్యత్రసంస్కృతౌ
భృగ్వంగిరసోధీయాత’ ఇతి ॥

విద్యానేవాపనైతాభిగమ్యఇతి విధాతుమవిదుషోనిందామాహ ॥

శ్రి తమసావాపీషతమఃప్రవిశతి యమవిద్యా

నుపనయలైయశ్చావిద్యానితహిబ్రాహ్మణం ॥౧౧॥శ్రి

యథాశ్చిత్తమసస్సకాశాత్తమ ఏవ ప్రవిష్టోనకించజ్ఞానాతి ఏవ
మేవైషః యంమాణవకమవిద్యానుపనయలై । తథాయశ్చావిద్యావే ।
ఉపనయలై ఇత్యపేక్షతే । యశ్చ సవ్యమవిద్యాన్నన్నుపనయ
తే సోపి తమసవీచ తమఃప్రవిశతి । అస్మిన్నర్థై బ్రాహ్మణంభవతి ॥

కీదృశస్తర్క్యవనైతాభిగమ్యః? తత్రాహ—

శ్రి తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతగ్ంసమాహితగ్ం

సగ్ంస్కర్తారమిప్పేత్ ॥౧౨॥శ్రి

అవిద్విన్నువేదవేదసంబంధే జన్మాభిజనః । షడ్భిర్ంకైస్సహయ

ధావదశః జ్ఞానవర్యంతమధీతావేదోవిద్యా । సర్వాసంభవేదేదవీవ
వా । తస్మిన్నపనయనైకర్తవ్యే తాభ్యామభిజనవిద్యాభ్యాం సముదే
తా సుపన్నం సమాధితం విహితప్రతిషిద్ధైష్యవహితమనసం సం
స్కర్తామాచార్యమిప్పేత్ । ఇచ్ఛయాకరణంలక్ష్యతే, ఆపుయా
త్ ఆభిగచ్ఛేదితి ॥

— శ్రితస్మిన్ శ్లేచనవిద్యాకర్తాస్తమవిప్ర

తిపన్నై ధర్తృభ్యః ॥౧౩॥ శ్రి—

తస్మిన్నేవాపనతరివిద్యాకర్త విద్యాగ్రహణం కర్తవ్యం ఆంతం
ఆసమాప్తే, అవిప్రతిపన్నైధర్తృభ్యః యద్యసావాచార్యోధర్తృభ్యః ప్ర
చ్యుతానభవతి । ప్రచ్యుతేతు తస్మిన్నసంపర్కార్హై అన్యతాపివిద్యా
కర్తృభవత్యేవ ॥ *

ఆచార్యశబ్దంసిరాహ—

— శ్రియస్తాధర్తానాచినోతి స ఆచార్యః ॥౧౪॥ శ్రి—

యస్తాస్పృరుషాదయంమాణవకోధర్తానాచినోతి ఆత్తనః ప్రచినో
తి శిక్షతే స ఆచార్యః । ‘ అప్యక్షరసామ్యాన్నిబూయాత్ ’ ౧ ఇతి
చకారమాత్రేణైదంనిర్వచనం । అనైస ప్రకారేణ మాణవకమాచా
ర్యశ్చోచారాశిక్షయేదిత్యుక్తంభవతి ॥

— శ్రి తస్మే నమ్రప్యేతదాచన ॥౧౫॥ శ్రి—

* యేషాం చాచార్య కరణవిధిప్రయ క్తమధ్యయనం తేషామేతన్నా
పపద్యతే । కథం? ఉపనీయాధ్యాపనేనాచార్యకంభావయేదితి । సకృ
దుపనీతస్య మాణవకస్య నపురుషయన సంస్కారస్సంభవతి, తత్క
థమన్యోధ్యాపయేదేనం । ఏలైనమధ్యే ఆచార్యమరణే మాణవకస్య
తిదసంతర మధ్యయనం నాచార్యాంతరాత్సంభవతీతి దృష్టవ్యం,

ఇత్యయఃగ్రంథః కేషాచిత్ప్రకేషాపలభ్యమానః ప్రక్షిప్తఇవభవతి

౮ ఆపస్తమ్బధర్మసూత్రం (౧-౪,౧-౪)

ఏవంభూతాయాచార్యాయ కదాచన కదాచిదపినదుక్రీయాత్, తద్విషయమపకారంనకుర్యాత్ ||

కస్తాదిత్యతఆహ—

—శ్రీసహివిద్యాతస్తంజనయతి||౧౬||శ్రీ—

సహి ఆచార్యస్తంమాణవకం విద్యాతోజనయతి, యథాపితామాతృతః |

‘తత్రాస్యమాతాసావిత్రి పితాత్వాచార్యఉచ్యతే ౧ |’

ఇతిశాస్త్రాస్తరమ్ ||

—శ్రీ తప్యైశ్చస్తంజనయతి ||౧౭||శ్రీ—

తద్విద్యాశాస్త్రంజ్యేష్ఠం ప్రశస్తరమకు, అభ్యుదయనిశ్చేయినహేతుసూత్రాత్ ||

మాతాపితృభ్యమాచార్యశ్చైవైత్యతాహ—

—శ్రీ శరీరమేవమాతాపితరౌజనయతః||౧౮||శ్రీ—

మాతాపితరౌ శరీరమేవ కాష్టకుడ్మాదినమం జనయతః ! ఆచార్యస్సు సర్వపురుషార్థక్షమం రూపంజనయతితి | ‘ఆచార్యః శ్రేష్ఠోగురూణామ్’ ౨ ఇతిగౌతమః ||

—శ్రీ వసంలేబ్రాహ్మణముపనయీత గ్రిష్టేరాజన్య

గ్ంశరదివైశ్యంగభాష్టమేమద్రాహ్మణంగభైః

కాదశేమరాజన్యంగభేదాద్విదశేమవైశ్యం ||౧౯||—

‘వసంలేబ్రాహ్మణం’ ఇత్యాదిగృహ్యంగతం ౩ || *

—శ్రీబ్రహ్మకామ్యని ||౨౦||శ్రీ—

కామనిమిత్రాన్యవనయన్ నివక్ష్యంతే—

౧ మ, స్త్వ, ౨, ౧౭, ౨ గౌ, ౧, ౨, ౩ ఆప, గృ, ౧, ౪,

* ‘గృహ్యసూక్తానాం పునర్వచనమస్తదీయానాం శాస్త్రాస్తరౌక్త

కాలవిధిమాభూదితి’ ఇత్యధికఃపాఠః క. పుస్తకే దృశ్యతే ||

౨

ఐమదాప స్తబధ ధృహలై--౧౪శ్లోగఖండః

శ్లో సప్తమేబ్రిహ్మనర్చనకామమ్ ॥౧౧॥శ్లో

శ్లో అష్టమతయమ్కామమ్ ॥౧౨॥శ్లో

శ్లో నవమేరేజస్కామమ్ ॥౧౩॥శ్లో

శ్లో దశమేన్నాద్యకామమ్ ॥౧౪శ్లో

శ్లో ఏకదశశ్చంద్రియకామమ్ ॥౧౫॥శ్లో

శ్లో ద్వాదశేపశుకామమ్ ॥౧౬॥ శ్లో

ఏతానిషహ్నుత్రాణి స్వప్రాధానానిసర్వత్రాపనయాతైత్యపేక్ష్యతే ॥
‘ఆచార్యాధనస్సాన్యతోగత్యాదీనియానిబ్రహ్మచారివృతానివక్ష్యంతేతే
షష్ఠసమధానాం కుమారాణాం వరాహమేతానుకల్పనాహ—

శ్లో ఆషోడశాద్వాగ్రిహ్మణస్యసార్వయతదావ

విగ్ంశాత్తద్రియస్యాదతుర్విగ్ంశాదేవశ్య

స్య యథావశ్యం సమథానస్సిద్ధ్యాని వ

క్ష్యామః ॥ ౧౭ ॥శ్లో

ఆకారోభివిధౌ । అర్చయోచిత్రహః, సవితాత్యయః, యాదృచ్ఛి
కోదీనుః । ఆజోవాస్యశ్లేషః । వ్రాతణాదుపనయనకాలస్యేతిగమ్య
తేయథాప్రరేషసమర్థస్సాన్యత్రథా ఏతావాన్కాలః పరిక్ష్యుః । పూ
ర్వమేవమసామధ్య సతి అష్టవధాద్యతక్రమే వక్ష్యమాణంప్రాయ
శ్చిత్తమేవభవతి । ఏవంషోడశాదిభ్యః కింభవం కియంతంచితకాలమస
మధానాం పశ్చాత్సామధ్యేనతి ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ ।

తదిదానీంప్రాయశ్చిత్తమాహ—

శ్లో అతిక్రాంతేనావిత్కార్యః కాలఋతుంత్రైవి

ద్యకం బ్రహ్మచర్యంచగత్ ॥౧౮॥శ్లో

యస్యయః సానిత్కార్యః కాలఉక్తః తదతిక్రమేత్రైవిద్యకం, తస్య
వయవావిద్యా త్రివిద్యా, తామధీయతే త్రైవిధ్యాః, తేషామిదం
త్రైవిద్యకమ్ । ‘చరణాద్ధర్మాహ్నాయయోః’ ఇతి పుషో । ఏవం

భూతం బ్రహ్మచర్యమగ్ని పరివర్యామధ్యయనం గురుశిష్యామామితి
పరిహావ్య సకలం బ్రహ్మచారిభవంచ రెల్ కియంతంకాలం? ఋ
తుమ్ । ‘కాలాధవవా’ ఇతిద్వితీయా । ఋతుమితివచనాద్యత్వాదం
భే ప్రాయశ్చిత్తారుభమిచ్చంతి ॥

— శ్లో అహంసయసమ్ ॥ ౨౯ ॥ శ్లో —

ఏనంచరితవ్రతఉపనెతవ్యః ॥

— శ్లో తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శసమ్ ॥ ౩౦ ॥ శ్లో —

తత ఉపనయాదారిభ్య సంవత్సరముదకోపస్పర్శసమ్ స్నానం క
తవ్యమ్ । శక్తస్య త్రిషవణం స్నానమ్, అన్యస్య యథాశక్తి ॥

— శ్లో అథాధ్యాప్యః ॥ ౩౧ ॥ శ్లో —

ఏనంచరితవ్రతః పశ్చాదధ్యాప్యః ॥

— శ్లో అథయస్యపితౄ పితౄపితౄపితౄపితౄ

స్నాతాంతేబ్రహ్మహంసంస్తుతాః ॥ ౩౨ ॥ శ్లో —

యస్యమాణవకస్య పితౄపితౄపితౄపితౄ స్నాతాం సప్త
యోచ, తె తథావిధాన్యమాణవకాస్తేబ్రహ్మహంసంస్తుతాః బ్రహ్మహంస
త్వేనం కీర్తితాబ్రహ్మవాచిభిః । అత స్థిం ప్రచ్ఛబ్రహ్మధర్మప్రాప్త
ధాః । ఏనంచ ‘స్తానవచ్చాద్రపతితా’ ౧ ఇత్యధ్యయనప్రతిషే
ధ ప్రకరణవక్ష్యతే । తతశ్చయథా బ్రహ్మఘ్నసమీపే నాధ్యేతవ్యం
ఏవమేషామపీతి ॥

— శ్లో తేషామధ్యాగమనం భోజనంవివాహ

మితచవజయెత్ ॥ ౩౩ ॥ శ్లో —

తేషామేతేషామధ్యాగమనమాభిముఖ్యేన గమనం మాత్రాపితౄ
పుత్రదారశరీరక్షణార్థమపి వజయెత్, యద్యపిసర్వతొరక్షాప్ర
తిగ్రాహ్యేతి వక్ష్యతే । భోజనముద్వర్తమపి వజయెత్; ‘అపిదు

అమరావస్తవ్యధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే-అంశః

౧౧

స్కృతకారిణః ' ఇతిసర్వపి వచనె । వివాహంచవజ్జయేత్, య
ద్యపి ' స్త్రీరత్నంచమూలాదపి ' ౧ ఇతిమామస్మణమ్ ॥

————— శ్రీ లోకమొప్పతామ్యయ్యైర్ ౧౩ శ్రీ —————

ఇచ్చతామితేపవనాత్ సులత్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ॥

————— శ్రీయథాప్రథమేతికృతము సులత్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ॥ —————

యథాప్రథమేతికృతము ద్విత్వపల్లవ్యము సులత్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ॥
తికృతమేనంవత్సరక కాలం ॥

————— శ్రీ అథోపసయ్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ॥ ౧౩౬ ॥ శ్రీ

గతే ॥

————— శ్రీఇతి పదమధ్య డం శ్రీ —————

————— శ్రీప్రతిపూర్వకం సుభవ్యయస సర్వరానాన్

మహానుభవతాస్సునః ॥౧॥ శ్రీ —————

యది పైవానుభవో దశస్య పర్యవేషః । అథుతావశతోపి ర
తాదౌ ॥ అసర్వయమపి మహాకాల మమహాకాలస్య సర్వరానాన్॥

అథోపసయ్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ॥

————— శ్రీ సప్తమి సామమానీభిర్నగ తియ్యమాన్

క ఇన్యతాభిర్నగ పవిత్రేణసామపది శ్రితాం

గిరసేనేతి ॥ శ్రీ —————

పవమాన్, స్వరూపేణ కామీసా తా సావహర్యం । ' యద తి
యవ్పహారకే భయం చ' మామిహ ' ౨ ఇన్యతాభిర్ ఋగ్నిం ।
యజుఃపవిత్రేణ ' ఆహోస్తాన్మగరక్కధురం ' ౩ ఇన్యనేస । సామ
పవిత్రేణ ' కయానశ్చిక్రీ ధురత్ ' ౪ ఇన్యస్యై ర్గీశన నా వామ
దెవ్యేనసామ్నా । ఆ గిరసేన ' హగ్నోసమ్మచిహన్ ' ౫ ఇన్యనేస । ఏ

౧ మమ స్మృతి ౨ అతః ౩ యు, పూర్వ, ౪, ౫ ౬ శ్రీ, సంగ, ౭, ౮
౪ ఋ, సంగ, ౯-౩౦, ౧ ౫ శ్రీ, సంగ, ౧౧, ౧౨

శ్రీహరదత్తకృష్ణాజ్ఞానాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
తైరంజలినా శిరస్సహానిషింఛేత్ ॥

అపివావ్యాహృతీభిరేవ ॥3॥ ధృ
 ఘారై వస్సహవ్యాహృతీనాం వికల్పః ॥

శ్రీరాధాధ్యాప్యః ॥౪॥

శతమ్ ॥

‘అథయస్య పితాపితామహః’ ఇత్యుపక్రమే యస్యేత్యైకవచనం, అంతేపి ‘అథాధ్యాప్యః’ ఇతి, మధ్యేతు ‘తేబ్రహ్మహసంస్తు తాసేషామభ్యాగమనం’ ‘తేషామిచ్ఛతాం ప్రాయశ్చిత్తమ్’ ఇతి బహువచనం । తత్రోపక్రమోపసంహారయోరనురోధేన మాణవకస్యేవ ప్రాయశ్చిత్తముపనయన మధ్యాపనంచ । బహువచనంతా తథావిధమాణవక బహుత్వాపేక్షయేత్యవోచామ ॥

అథయస్యప్రపితామహాదినానుస్సర్వత ఉప

సయనంతే శశానసంస్తుతాః ॥౫॥

ప్రపితామహాది ప్రపితామహదారభ్య, ప్రపితామహః పితామ
హః పితాస్వయంచ యథాకాలమతీతే తథావిధమాణవకాః శ్తశాను
సంస్తుతాః । తేన , శ్తశానైర్వతశ్శమ్యాప్రాసాత్ * ఇత్యధ్యయ
ననిషేధ ఏమామపి సన్నిధౌభవతి ॥

శ్రీతైషామధ్యాగమనం భోజనం వివాహమి
తిచవజయైతైషామిచ్ఛతాఽప్రాయశ్చిత్తం
ద్వాదశవర్షాణితైర్విద్యకం బ్రహ్మచర్యంచ
రెడధోపనయనం తతఃఉడకోపన్మనఃనం పా
నమాన్యాదిభిః॥౬॥శ్రీ

గతం । పావమాన్యాదిభిరిత్యనేస్తేవ ' పృతిపూరుషం సంఖ్యాం
సంవత్సరాన్ ' ఇత్యేతదపి దృష్టవ్యం ॥

ఊమచాపస్తమ్భధర్మనూతేగ-ప్రశ్నాఖండు

౧౩

అథగృహమేధోపదేశనం ||౨||

గృహమేధోగృహ్యశాస్త్రం గృహస్థధర్మోవా ||

నాధ్యాపనం ||౩||

నాధ్యాపనంకృత్సంవేదస్య, కింతుగృహ్యమంత్రాణామేవ||

తతాయోనివర్తంతేతస్యసంస్కారాయ

థాప్రథమేతిక్రమే || ౯ ||

తత ఏవం కృతప్రాయశ్చిత్తాద్గృహస్థీభూతాద్యోనిర్వర్తతేఉత్పద్యతే తస్యాపనయనసంస్కారః కర్తవ్యః । కథం ? యథాప్రథమేతిక్రమే, ఋతుంలైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరివైత్సధః||

తతఃతథాధ్వంప్రకృతివత్ ||౧౦||

తతస్తుయోనిర్వర్తతే తస్యప్రకృతివత్ యథాప్రాప్తముపనయనంకర్తవ్యమితి । యస్యతుప్రపితామహస్యపితరూరభ్యనానుస్తర్యతఉపనయనం తస్య ప్రాయశ్చిత్తం నొక్తం, ధర్మజ్ఞైస్తూహితవ్యం । ఏవంతతః సూర్వేషాంవిపినిరూపితముపనయనం ||

అథాధ్యయనవిధిః—

అష్టాదశేతస్యాచార్యకులబ్రహ్మచారివాసః ||౧౧||

ఏవంయథావిధ్యపేతస్య బ్రహ్మచారిణస్తత ఆచార్యకుల బ్రహ్మచారివాసో భవతి । బ్రహ్మవేదస్తదధ్వం వ్రతంచరతీతి బ్రహ్మచారి । అధ్యయనంగాని వ్రతానిచరతా ఆచార్యకులెనస్తవ్యమిత్యుక్తంభవతి

తత్రకాలః—

అష్టాదశతావరిగంశద్వపాణి ||౧౨||

చతుర్థాంశేదానామధ్యయనకాలవిహితాదత్వరింశద్వపాణి, ప్రతివేడుద్వాదశ||

సామూహం ||౧౩||

సవిషకాలః పాదూహం వా ప్రత్యేతవ్యః । పాదెనడింపంపా

౧౪ తుహరద త్తకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

దూనం । పరమావంతస్తవత్షట్తిగ్రంథద్యమాణి, ప్రతివేదంనవ

ప్రతిభిధేన ॥౧౪॥

దోనమిత్యపసమస్తమపెక్షలే । చతుర్వింశతినమాణి, ప్రతివేదం షట్ ॥

ప్రతిభిరావ్ ॥౧౫॥

పాదైహూనమితి ప్రకరణాద్గమ్యతే । ద్వాదశవమాణి-ప్రతివేదంతీణి॥

ద్వాదశావరాధ్యం ॥౧౬॥

అవరాధ్యశబ్దో వరమాప్రేత్యైతస్త్రిన్వర్ధైవతే । ద్వాదశవమాణ్యవరమాత్రాయథా భవతి తథా బ్రహ్మచారిణాగురుకులేపస్తవ్యం । శ్రూర్వేణైససద్ధై, యోబ్రహ్మచారి అతిమేధావితయా చతురోవివేదానితాత్పర్యసాకాలేనగృహ్యతి తేనాపైతావంతంకాలం గురుకులేనస్తవ్యం । విద్యయాస్మాతీత్యస్త్రిన్వత్తేనాతిత్వరితేన స్నాతవ్యమిత్యేవమథామిదమారభ్యతే । ఏతేనైకస్యవేదస్య త్రీణివమాణిబ్రహ్మచర్యమివశ్యంభావీత్యయమథాస్సిద్ధః ౧ । మనురప్యహ—

షట్తిగ్రంథాద్వికంచర్యం గురౌత్రైవిద్యకంవ్రతం ।

తదర్థికంపాదికంవాగ్గ్రహణాంతికమేనవా॥ ౨ ఇతి॥

త్రయాణాంవేదానాం షట్తిగ్రంథత్, ఏకైకస్యద్వాదశ । తదర్థికం త్రయాణామష్టాదశ, ఏకైకస్యషట్పాదికంవా, త్రయాణాంనవ, ఏకైకస్యతీణి । గ్రహణాంతికమేన వేత్త్యేకైకస్య త్రిభ్యక్షాభ్యమనియమః, నప్రాగిత్యర్థోద్రష్టవ్యః ॥

సబ్రహ్మచారిణోవిద్యార్థస్యపరోపవాసాస్త్రి ॥౧౭॥

బ్రహ్మచారివిద్యార్థశబ్దయోరథాఉక్తః । యోబ్రహ్మచారి విద్యార్థోభవతి తేనదివసమాత్రమపి పరస్యసమీపేనస్తవ్యం । ఆ

ఊమదాపస్తమ్భధర్మనూలైః-ప్రశ్న ౨౫౦౬: ౧౫

చాన్యసమీపవనస్తవ్యమిత్తుక్తంభవతి । విద్యాధి-స్వేతివశనా
 నైష్ఠికస్య కదాచిదన్యత్రవాసేపి నదోషః । యద్వా-భోజనని
 వృత్తిరెవోపవాసః, పరలోకార్థఉపవాసఃపరోపవాసః । సవిద్యా
 ధి-స్యసభవతి, నైష్ఠికస్యనదోషఇతి । అత్రపక్షే, ఆహితాగ్నిగన
 ద్వాంశ్చ బ్రహ్మచారిచ ౧ ఇత్యాది విద్యాధి-బ్రహ్మచారివిషయం॥

అథబ్రహ్మచర్యవిధిః ॥౧౦॥

బ్రహ్మచర్యం, తదర్థంయద్యత్రితం చరితవ్యం తద్బ్రహ్మచర్యం, తదధి
 క్రియతే ॥

ఆచార్యాధీనస్యాదన్యత్రపతనీయేభ్యః॥౧౧॥

‘ఆచార్యాధీనోభవ’ ఇత్యుపనయనాంతే యత్సంశాసనంతస్మి
 ద్దేవాచార్యాధీనతానూద్యతే ‘అన్యత్రపతనీయేభ్యః’ ఇతి విశే
 షంసూక్ష్మీతి । పతనీయఇతిరణైకృత్ప్రత్యయః । అస్తదరాతింబ్ర
 హ్మణం వ్యాపాదయెత్యాచార్యేణ చాదితొప్పేవమాదినకుర్యాదితి ॥

హితకారీగురోరప్రతిలోమయన్యాచా॥౧౨॥

ఆచార్యేణప్రయక్తోప్యప్రయక్తోపి తస్మేహితమేవకుర్యాత్
 వాచాప్రాతికూల్యమకుర్వే ॥

అథాసనశాంతియా ॥౧౩॥

శయనశాంతిః । ‘కృత్యబ్యుటాబహుళం’ ఇతి బహుళవచనా
 ద్భక్త । అథాసనశాంతియాన్యసా అథాసనశాంతియా । గురుసన్నిధావ
 ధాసీత, అథశ్శయితేత్సుక్తంభవతి । అథశ్శబ్దస్యసవణాదీభిశ్చ
 న్దనం, అపపాతోవా । తృణేషు సంస్తరేషు ౨ చాసనశయనే శిష్టా
 చారసిద్ధే ॥

అనుదేశ్యం ॥౧౪॥

అనుదేశ్యం శ్రాద్ధార్థముద్దిష్టం దేవతార్థంవోద్దిష్టంనభుంజీత ॥

అహరద తక్య కొజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

తథాతారలవణమధుమాగ్ంసాని || ౨౩ ||

నభుంజీతేవ్యవ । తూరాదీనిగృహ్యే ౧ గతాని ॥

అదివాసాప్తే ॥ ౨౪ ||

దివాససుప్యాత్ ॥

అగంధసేవీ ॥ ౨౫ ||

చందనాదిగంధద్రవ్యాణి నసేవేత ॥

మైథునసచరత్ ॥ ౨౬ ||

ఉపచారక్రియాకెలిస్సర్వోధూషణవాససాం ॥

ఏకశయ్యాసనక్రిడాచుంబనాలింగనైతథా ॥

ఇత్యేవమాదేశస్సర్వస్యాపలక్షణం ॥

ఉత్పన్నశ్లాఘః ॥ ౨౭ ||

శ్లామాకౌభాసా ఉత్పన్నాయస్య స ఉత్పన్నశ్లాఘః, ఏవంభూ
తౌభవేత్, మృక్షణాదినా ముఖాదికముజ్జ్వలితం నకుర్యాదితి ॥

అంగానినప్రత్యాశయాత్ ॥ ౨౮ ||

వినాశికసా సుఖార్థముష్టాంబాద్వదినా శరీరంనప్రత్యాశయేత్ ॥

ప్రత్యాశయాత్ తప్తశుచిలిప్తానిగురోరసందర్శే ॥ ౨౯ ||

యానిమూత్రపురిషాద్యశుచిలిప్తాన్యంగానితానికామం మృద్వా
రిభిః ప్రత్యాశయేత్, యానద్గంధోలేపశ్చాపైతి । తదపి గురోరసంద
ర్శే, యత్ర గురుర్నపశ్యతి తత్ర । ఆచార్యపరకరణే గురుగృహణౌ
త్పిత్రాదీనామపి గ్రహణం ॥

నాప్సుశ్లాఘమానసాన్నియాత్ (యదిస్నాయాద్దండవల్లప్తవేత్) || ౩౦ ||

స్నానైప్రాప్తైనశ్లాఘమానసాన్నియాత్, కింతు దుండవల్లప్తవేత్
స్నానీయైర్ద్రవ్యైర్తలపకర్షణంశ్లాఘా, క్రిడావా । అపరఆహ,
అంగానినప్రత్యాశయాత్ ఇత్యాసమావర్తనాన్నిత్యస్నానస్యప్ర

3 త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రై ౧-పృశ్నే ౨౫౦ఁడః ౧౭

తిషేధః, ' ప్రత్యక్షయాతత్పశువిప్తాని ' ఇతి నైమిత్తికస్నానవిధిః

' నాపుస్సక్లాఘమానస్సాన్నయాత్ ' ఇతి తత్రైవక్లాఘాపృతిషేధఇతి

— శ్రీ జటిలః || ౩౧ || శ్రీ —

సర్వానేవ కేశాః జటాంకృత్వా విభృయాత్ ||

— శ్రీ శిఖాజటోవావాపయేదితరాః || ౩౨ || శ్రీ —

అథవాశిఖామేవజటాంకృత్వా ఇతరానేశాన్వాపయేన్నాపి తేన

— శ్రీ మాంజీమేఖలాత్రివృద్భాగ్దాన్యాన్యాన్య

శక్తివిషయేదక్షిణావృత్తానామ్ || ౩౩ || శ్రీ —

ముంజానాంవికారోమాంజీ । త్రివృత్తిగుణా । ఏవంభూతాబ్రా

హ్మణ్య మేఖలాభవతి । సాశక్తివిషయేశక్తాసత్త్వాందక్షిణావృత్తానాం

కతణ్వ్యా । తద్ధితాథేగుణభూతానామపిముంజానామేతద్విశేషణం

— శ్రీ జ్యోరాజన్యస్య || ౩౪ || శ్రీ —

స్పష్టమ్ ||

— శ్రీ మాంజీవాఽయోమిశ్యా || ౩౫ || శ్రీ —

అథవాఽయోమిశ్యాక్వచిత్రాలాయసేన బద్ధామాంజీమేఖలాభవ

తి రాజన్యస్య ||

— శ్రీ ఆవీసూత్రం వైశ్యస్య || ౩౬ || శ్రీ —

అవిరూపాయః కంబళపకృతిః, తత్సంబంధినీడూకాణాఽపి, త

త్కృతం సూత్రమావీసూత్రం, సామేఖలావైశ్యస్య భవతి ||

— శ్రీ సేరీతామలీవేత్యేకే || ౩౭ || శ్రీ —

సేరీసీరవాహయోక్తగ్రంథః । తామలామూలోదకసంక్షోవుక్షః,

తస్యత్వచాగ్నిధితాతామలీ ||

— శ్రీ పాలాకొదండోబ్రాహ్మణస్య నైయగో

ధస్కంధజోఽవాజగ్గోరాజన్యస్య బాదరీ

దుంబరీవా వైశ్యస్య వాక్షోదండఇత్యవ

౧౮ త్రిమూర్త్యంత్రకృతౌజ్జ్వలౌఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ణానందో గేనేకఉపదిశంతి ||౩౮||శ్లో..

గృహ్యే ౧ గతమ్ ||

శ్లో వాసః ||౩౯||శ్లో..

వస్యతేకాపీనమాచ్ఛాద్యతే యేనతద్వాసః ||

తద్వక్ష్యతే—

శ్లో శాణితౌమాజనాని||౪౦||శ్లో..

శణన్యవికారశ్శాణీపటీ । క్షుమాంతసీ, తస్యావికారః తౌమః ।
 శ్వేతపట్టాఖ్యోవాసావిశేషఇత్యన్యే । ఆజినం యస్య కస్యచిన్నేధ్య
 స్యపశాః । తీర్ణేస్తాని వణానుపూర్వేణవాసాంసి ||

శ్లో కాషాయంచేవ వస్త్రముపదిశంతి ||౪౧|| శ్లో..

ఏకే ఆచార్యాః వస్త్రంచ ధార్యముపదిశంతి । వస్త్రంచకారౌ
 సమ్; తచ్చకాషాయం కషాయేణరక్తం । బ్రాహ్మణస్యేత్యథాధ్యమ్య
 తే, ఇతరయోస్తువక్ష్యమాణత్వాత్ ||

శ్లో ఇతిద్వితీయఃఖండఃశ్లో..

శ్లో మాంజస్త్వం రాజస్యస్యశ్లో..

మాంజస్త్వయారక్తమాంజస్త్వమ్ ||

శ్లో హరిద్రం వైశ్యస్యశ్లో..

హరిద్రయారక్తం హరిద్రం । ఏతాన్యై తరీయాణి ||

శ్లో హరిణమైశ్వర్యంవాక్పష్టంబ్రాహ్మణస్య||౪౩|| శ్లో..

‘ బస్మాజినం ’ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాదిహాస్యజనమితి గమ్యతే । ‘ అ
 జినము త్తరము త్తరయ ’ ౨ ఇత్యుపనయనె యదజినంధార్యముక్తం త
 ధారిణం బ్రాహ్మణస్య । హరిణోమృగస్తస్య వికారోహరిణం । ఐ
 శ్వర్యంవాక్పష్టం, ఏశోమృగీ, తస్యావికారబిశేషం । ‘ ఏత్యాధో
 ద్వివిధావణాః కృష్ణాశ్చ గౌరాశ్చ, అతావిశేష్యైకృష్ణమైశ్వర్యమితి

౨ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౩ ఖండః

అస్మిన్నత్యైవిశేషమాహ—

శ్రీకృష్ణంచేదనుపస్తీణాననశానాసాన్ ॥౫॥శ్రీ

కృష్ణంచేద్విభృయాన్నహరిణం, తతస్తస్మిన్నపస్తీణానాసీతనచ
శయాత | అయంతావదధణః, శబ్దనిర్వాహస్తు ‘అథాననశానా’
ఇత్యత్యకృతః ||

శ్రీరౌరవంరాజన్యస్య ॥౫॥

రురుబిందుమామృగః ||

శ్రీబస్తానంవైశ్యస్య ॥౬॥

బస్తశ్చగః ||

శ్రీఆవికంసార్వవణికమ్ ॥౭॥

అవిరూణాన్యః, సవీమావికః, తస్యచమౌఆవికం | తత్స
ర్వేషామేవ వణానామ్ | అస్యహరిణాదిభిర్వికంబుః ||

శ్రీకమ్బలశ్చ ॥౮॥

అయమప్యవికవీవప్రావరణస్సర్వేషామ్ ||

‘కామాయంచైకేవస్త్రముపదిశంతి’ ఇత్యారభ్యవాసాంస్యజినా
నైచవిహితాని | తత్రకామవశేన విశేషమాహ—

శ్రీబ్రహ్మపృథ్విమిచ్ఛన్నజినాన్యేవవసీత క్షత్ర

పృథ్విమిచ్ఛన్నస్త్రాన్యేవోభయపృథ్విమిచ్ఛన్నభ

యమితిహిద్రాహణమ్ ॥౯॥

బ్రహ్మపృథ్విద్రాహణపృథ్విః | క్షత్రపృథ్విః క్షత్రియపృథ్విః ||

అథ స్వపక్షమాహ—

శ్రీఅజనంత్వేవోత్తరంధారయేత్ ॥౧౦॥

ఉత్తరముత్తరీయమజనమేవధారయేత్

శ్రీఅస్మత్తదర్శి ॥౧౧॥

**యెహూరద తక్కుతొజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహిత
స్మృతంనపశ్యేత్ ॥**

అజ్ఞానభాస్సమాజాగ్ంశ్చాగంతా ॥౧౨॥

ద్యూతాదిస్థానంసభా ! ఉత్పవాదిషుసమవాయస్సమాజః । తాస్స
భాస్సమాజాంశ్చ అగంతాతాచ్ఛిల్యేననగచ్ఛేత్ । యదృచ్ఛాగమ
నెన దోషః ॥

అజ్ఞానజనవాదశీలః ॥౧౩॥

జనవాడుః పరివాడుః లూకవారావా, తచ్ఛిల్యోనస్యాత్ ॥

అజ్ఞానరహస్యశీలః ॥౧౪॥

సతిసంభవే రహస్యీలస్స్యాత్ ॥

అజ్ఞానరూపదాచారేష్వకర్తాస్తేరికమాణి ॥౧౫॥

యెముప్రదేశేషు గురురుదాచరితి పాసఃపున్యేనచరతి తేషు స్తే
రికమాణి మైత్రప్రసాదనాదీని సమర్యాత్ ॥

అజ్ఞానస్త్రిభిర్యావదిథాసంభాషీ ॥౧౬॥

స్త్రిభిస్సహయావత్ప్రయోజనమేవ సంభాషేత, న ప్రసక్తాశు
ప్రసక్తమతిచిరమ్ ॥

‘బలవానిందియగ్రామోవిహ్వంసమపికర్షతి’ ॥

ఇతి! అతిబాలాభిగతిప్యర్థాభిశ్చనదోషః ॥

అజ్ఞానమృదుః ॥౧౭॥

క్షమావాన్ ॥

అజ్ఞానశాంతః ॥౧౮॥

ఇందియాణామనద్విషయే ప్రవృత్తభానశ్యమః, తద్వాక్ శాస్త్రః ॥

అజ్ఞానదాస్త్రః ॥౧౯॥

విహితేషు కర్మస్వగ్గానిదణమః, తద్వాక్ ॥

అజ్ఞానహీనమాన్ ॥౨౦॥

హీనమాన్జాతద్వాక్ ॥

అథాపి ధర్మధర్మతః ॥౨౦॥

లభ్యేనప్తేమ్యతేవాధ్యతావేవావస్థితస్యాత్, స హ్యప్యేత్,
నచవిషీదేత్ ॥

అథాపి అగ్గాగ్ంస్తుః ॥౨౧॥

ఉత్సాహసంపన్నః । ‘గ్గాజిస్థశ్చగున్యః’ అత్రానుసావర
పాతశ్చందనః, అపపాతావా ॥

అథాపి క్రోధనః ॥౨౨॥

నకస్తేచిదపి కృద్యేత్ ॥

అథాపి అననూయః ॥౨౩॥

పరభాగ్యానుసంతాపోనూయా, తచ్చిలోనస్యాత్ ॥

అథాపి సర్వంలాభమాహరస్యరవే సాయంప్రాతర

మత్రేణభిక్షాచర్యంచ రెద్భిక్షమాణోన్యత్రా

పసాత్రైభ్యోభిశస్తాచ్చ ॥౨౪॥

అపపాత్రాః ప్రతిలామజారజకాదయః । అపగతానిహితేషాం
పాత్రాణిపాకాద్యథాణి చతుర్భిఃప్రకైకైస్సహ । అభిశస్తాన్వక్ష్య
తి ‘అథపతనీయాని’ ౧ ఇత్యాదినా । తానుభయాన్వజయితాన్వ
త్యభిక్షేత్ । తత్రచ భిక్షమాహరస్యం లాభయచ్చయావచ్చలబ్ధింగో
హిరణ్యాది తత్సర్వమమాయయా .౨ గురవేఅహరేత్ । ఏవమహరహః
కుర్వన్సాయంప్రాతరమత్రేణ సహస్తాదినా భిక్షాచర్యంభిక్షాచర
ణంచరేత్ కుర్యాత్ । సాయంప్రాతరితి వచనాన్న సాయంగృహీ
తేన ప్రాతరాశః, నాపి ప్రాతర్గృహీతేన సాయమాశః ॥

అథభిక్షాప్రత్యాఖ్యానంనిందితుం బ్రాహ్మణమాఘుష్యతే—

అథాపి స్త్రీణాంప్రత్యాచక్షాణానాగ్ం సమాహి

తోబ్రహ్మచారిష్టందత్తగ్ంహుతంప్రజాంప

శూన్యహృదయసమన్నాద్యంవృక్షైతస్తా

శ్రీమహారత్నకృతాంజ్ఞాన్విలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దుహవైబ్రహ్మచారిసంఘదరంతంసప్రత్యాచ

క్షీతాపిహైమ్యేనవిధవీవం వ్రతస్సాదితి హి

(బ్రాహ్మణమ్ || ౨౭ || శ్లో)

వ్యాఖ్యాతస్సమాహితః । సమాహితోబ్రహ్మచారి యాభిప్రీతి
భిక్షాప్రత్యాఖ్యాయతే తాసాంవ్రత్యాచక్షాణానామిష్టయాగేనా
జితం ధర్మం, దత్తందాసేనాజితం, హుతందర్శిహోమైశ్చ గా
మ్యోరాజితం, సర్వమేవధర్మంవృత్తైఃసత్త్విన్తి । యస్తాదేవం
తస్తాద్బ్రహ్మచారిసంఘం చరంతంసప్రత్యాచక్షిత । ఉహవాఇతి నిపా
తావాక్యాలంకారాధాః! అపిహశబ్దాకదాచిదిత్యేవమథంధ్యోత
యతః । ఏవంసంఘేనామేవ బ్రహ్మచారిణా కదాచిదేవంవిధస్సమాహి
తః ఏవంవ్రతస్సాచీ, ‘ అథబ్రహ్మచర్యవిధిః ’ ఇత్యారభ్యయానివ్ర
తాన్యక్తాని తైస్తద్వాక్ బ్రహ్మచారిస్సాచీ । సంభావనాయాంలిజ్
సంభవేత్ । తస్మాన్నప్రత్యాచక్షితేవ్యేనంబ్రహ్మణంభవతీతి ॥

—శ్రీనానుమానైస్తైక్షముచ్చిష్టంధృష్టశ్చతాభ్యాంతుం॥౨౮॥—

భిక్షాణాం సమూహోభైక్షం । న తల్లింగాభాసేనొచ్చిష్టం మంత
వ్యం, కేతుధృష్టశ్చతాభ్యామేవ । ధృష్టమాత్మనః ప్రత్యక్షం, శ్చుత
మాప్రాపదేశః, తాభ్యామేవతదుచ్చిష్టమవగంతవ్యం । అయమంశః
ప్రాప్తానువాచాస్సార్యమంశం విధాతుం, యథా ‘ నానువషట్క
రోత్యపివాపాగ్ంశ్వనువషట్కుర్యాత్ ’ ౧ ఇతి ॥

—శ్రీభవత్పూర్వయాబ్రహ్మణోభిక్షేత || ౨౯ || శ్లో—

బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచారి భవత్పూర్వయావాచా భిక్షేత భిక్షాం
యాచత ‘ భవతి భిక్షాందేహి ’ ఇతి ॥

—శ్రీభవత్తద్యయారాజనయః || ౩౦ || శ్లో—

‘ భిక్షాంభవతిదేహి ’ ఇతిరాజన్యోభిక్షేత ॥

అథై భవదంత్యయా వైశ్యః || ౩౦ ||

‘భిక్షాం దేహి భవతి’ ఇతి ||

‘సర్వం లాభమాహరన్తురవే’ ఇతి వృత్తం । అథాహృత్యకేంక
తప్యమిత్యతః—

అథై తస్మిన్మాహృత్యోపనిధాయాచార్యాయప్రభూయాత్ || ౩౧ ||

తద్భైక్షం సమాహృత్య సమీపేనిధాయాచార్యాయ ప్రభూయా
దిదమిత్రమాహృతమితి || ౧

అథై లెనప్రదిష్టంభుంజీత || ౩౨ ||

తేనాచార్యేణ ప్రదిష్టంసౌమ్యత్వమేవ భుజ్ క్షేత్రవృత్తంభుంజీత ||

అథై శ్రివివ్రవా సెగురారాచార్యకులాయ || ౩౩ ||

యదిగురుర్విప్రోషితః అసన్నిహితస్సాన్యత్రత ఆచార్యకులాయ ఆ
చార్యస్య యత్కులం భార్యాపుత్రాది తస్మై ప్రభూయాత్ ||

అథై తైర్విప్రవాసేన్యైభ్యోపి శ్రోత్రియైభ్యః || ౩౪ ||

తైస్సవిగులేస్సహగురోర్విప్రవాసేనైభ్యోపి శ్రోత్రియైభ్యఃప్ర
భూయాత్ । లైః ప్రదిష్టం భుజీతేతి విపరిణామేనాన్వయః । శాత
మోపాధిహ- ‘అసన్నిధౌ తద్భార్యాపుత్రసంబంధాచారినదభ్యః’ ఇతి

అథై నా త్తప్రయోజనశ్చరత్ || ౩౫ ||

ఆత్మాప్రయోజనం ప్రయోజకోయస్యసత త్తప్రయోజనః, ఏవంభూ
తోభిక్షాంనచరత్, ఆత్మాధానంనచరదిత్యథః । అస్యప్రయోజనం
యదాశ్రోత్రియాఅపి న లభ్యంతే తదా ‘ప్రోషితౌతైక్షాదగ్నాకృ
త్యాభుంజీత’ ౩ ఇతివక్ష్యమాణమప్రోషితేపియథాస్యాదితి ||

అథై భుక్త్యాన్వయమమత్రం ప్రక్షాళయాత || ౩౬ ||

అమత్రంభోజనపాత్రం, భుక్తేవ్రితసన్నిధానాత్ । తత్స్వయమేవ
ప్రక్షాళయాత ప్రక్షాళయేత్ । భిక్షాపాత్రస్యత్వస్యేనాపి ప్రక్షాళ

౨౪ త్రిహగద త్తక్కుజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
నేన దాషః । ఉభయారపి పాత్రయోగ్యహణమిత్యన్యే ॥

అశ్చైవచాచ్చిష్టంకుర్యాత్ ॥౩౨॥

యావచ్చక్నోతి భోక్తుంతావదేవ భోజనపాత్రకృత్వాభుంజీత॥

అశ్చైవశక్తాధూమానిభినోత్ ॥౩౩॥

భోజనప్రవృత్తాయదితావద్భోక్తుం నశక్కుయాత్ తదాధూమా
నిభినోత్ ॥

అశ్చైవఅప్పువాప్రపేశయేత్ ॥౩౪॥

అప్పుప్రక్షిపేత్ ॥

అశ్చైవర్యాయవాపర్యవదధ్యాత్ ॥౩౫॥

ఆగ్యస్త్రీవశికస్తస్తే అనుపనీతాయ పర్యవదధ్యాత్ సర్వమేక
స్థిన్నావత్రనిధాయ తత్సమీమే భూమాస్థాపయేత్ ॥

అంతర్ధానెవాశూద్రాయ ॥౩౬॥

అంతర్ధానమంతర్ధిః సోస్యాస్తీతి । పీహ్యదిత్వాదినిః । అం
తర్ధిదానః । అంతర్హితంహితస్య శూద్రత్వం, ఆశౌచేషుస్వామి
తుల్యత్వాత్ । ప్రకరణాచ్చాచార్యస్యేతి గమ్యతే । ఆచార్యదానా
య శూద్రాయపర్యవదధ్యాత్ ॥

అశ్చైవోషితోఽత్రైతాదగ్నోక్తాభుంజీత॥౩౭॥

యదిశిష్యఆత్తార్థమాచార్యాశంవా వోషితస్యాన్యత్తదాభై
తాత్కాలిదాదాయాగ్నోక్తాభుంజీతాభ్యశేషం భుంజీతకోత్రియా
ణాం సద్భవేనసద్భవేన । ‘ అన్యభ్యోషితోత్రియేభ్యః ’ ఇ
త్యేతత్తత్త్రినభవతి । యదిస్యాత్తత్రైవాయంబూయాత్ ‘ తదభా
వేగ్నోక్తాభుంజీత ’ ఇతి । యద్యపితత్రాచార్యస్య విప్రవానః
ప్రకృతః, తథాపి న్యాయసామ్యాచ్చిష్యస్యాపి విప్రవాసాభవిష్యతి॥

అథ బ్రహ్మచారిణో యజ్ఞం సమ్పాదయితుం హవిరాదీని సం
పాదయతి—

౪ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౪ఖండః ౨౫

అథైతద్భక్తగోంహవిషానగ్స్తతంతత్రాచార్యోదేవతార్థే॥౪౩॥

భైక్షం హవిషా హవిచ్చైవ సంస్తుతకీర్తితమ్ । తత్రతస్మిన్
హవిషిచార్యోదేవతార్థే దేవతాకార్యే, తస్మిన్త్యథాత్వాత్తస్యేతి

అథైతద్భక్తగోంహవిషానగ్స్తతంతత్రాచార్యోదేవతార్థే॥ ౪౪ ॥

తస్యజరరాగ్నోహయమానత్వాత్ ॥

అథైతస్మి తం భోజయితావ్ ॥౪౫॥

ఇతి తృతీయఃఖండః.

అథైతస్మి యదుచ్చిష్టంప్రాశ్నాతి ॥౧॥

అనువాదేమనర్వత్రవిధిః కల్ప్యతే, తం భోజయేత్, భోజయి
త్వాతస్యచ్చిష్టం ప్రాశ్నియాత్ । ప్రాశ్నాతీతి ఇకారోఽపపాఠ
శ్చాందసావా, 'శాత్' ఇతిచుత్సప్రశ్నేషేధాత్ ॥

అథైతహవిరుచ్చిష్టమెవతిత్ ॥౨॥

ఇడాభక్షణాదిస్థానీయమిత్యర్థః ॥

స్మియదన్యానిద్రవ్యాణియథాలాభముపహరితి దక్షిణావవతాః॥౩॥

యదన్యాని ద్రవ్యాణి గవాదీని భిక్షాచరణేలభ్యాని సమిదాదీనిచ
స్వయమాహృతాని యథాలాభముపహరితి దక్షిణావవతాః । దక్షిణానా
మానాధికరణ్యత్తాఇత్యుక్తమ్ ॥

అథైతస్మిసపిషబ్రహ్మచారిణోయజ్ఞానిత్యప్రతతః ॥౪॥

సపిష ఏవంఘాతాయజ్ఞాబ్రహ్మచారిణానిత్యంప్రతాయతే, ఏవం
కుర్వతా బ్రహ్మచారిణా యజ్ఞ ఏవనిత్యం క్రియతఇత్యర్థః ॥

అథైతస్మిసపిషశ్రుతివిప్రతిషిద్ధముచ్చిష్టందద్యాత్ ॥౫॥

అసే శిష్యాచార్యశ్శ్రుతివిప్రతిషిద్ధ, శాస్త్రప్రతిషిద్ధముచ్చి
ష్టంనదద్యాత్ కిమున స్తత్?—

అథైతయథాక్షారలవణమధుమాగ్ంసానీతి ॥౬॥

యథేతివచనాత్, శ్రుతివిప్రతిషిద్ధమితి లక్షణతః ప్రతిషేధాచ్చ

‘త్రుమవావస్తమ్మభర్తనూత్రై-ప్రశ్నకథంః
 పితుజ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతృదచ్ఛిష్టంభోక్తవ్యమ్॥౧౧॥
 సప్తమ్ ॥

శ్రీ ధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యమ్ ॥౧౨॥

యది తయోధర్మమాద్విప్రతిపత్తిరపాయోభవతి తతో నభో
 జ్యం । యదాప్య— ధుంజానస్య బ్రహ్మచారిణః యది ధర్మవిప్రతిప
 త్తోభవతి మధుమాంసాది మిశ్రితత్వేన తతోనభోజ్యమితి ॥

సాయంప్రాతరుదకుమ్భమాహరేత్ ॥౧౩॥

ఆచార్యస్య స్నానపానాద్యధర్మమ్ ॥

—సదారణ్యాదేధానాహృత్యాధోనిదధ్యాత్ ॥౧౪॥—

సదా ప్రత్యహమరణ్యాత్ న పిత్రాదిగృహాత్ ఏధాకాశ్మాని
 ఆచార్యగృహేపాకాద్యధర్మమాహరేత్, ఆహృత్య చాధోనిదధ్యాత్
 అధోనిధానం ఆచార్యస్య పుత్రాదిమ బాలేషు పతనశంకయా । అప
 రతిహ—ఆ త్తనస్సమిదాధానాథమేధాహరణమితి । ఉక్తం హి
 గృహ్యే ‘ఏవమన్యస్తిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య’ * ॥ఇతి ।
 తదనువాదేనాధోనిధానమత్ర విధీయతే దృష్టాథమదృష్టాథంవతి

శ్రీ సమితే సమిధారోగచ్ఛేత్ ॥౧౫॥

అస్తమితే ఆదిత్యే సమిధ ఆహతుం నగచ్ఛేత్, చారవ్యాఘ్ర
 దిసంభవాత్ । సమిధారణితి ‘అణికమణిచ’ ఇతి తుమధేఽ
 బ్బ్రుత్యయః ॥

శ్రీ అగ్నిమిధ్యాపరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యా

తాయంప్రాతర్యథోపదేశమ్ ॥౧౬॥

పరిసమూహనం పరితోమాజనం । విప్రకీర్ణస్యాగ్నే రాశీకర
 ణమిత్యనే । యథోపదేశం యథా గృహ్యఉక్తం తథా సమిధ ఆద
 ధ్యాత్ । గృహ్యే విహితమపి సమిదాధానం విధీయతే సర్వాచర

౧౮

త్రిహరద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితై
తాథా, సాయంప్రతరిత్యాదికాన్విశేషాన్విత్యామితచ ॥

శ్రీ సాయమేవాగ్నిసూజేత్యేకే ॥౧౭॥శ్రీ

ఏక ఆచార్యాస్సాయమేవాగ్నిపూజాకార్యానప్రాతరితిమన్యస్తే
శ్రీసమిద్ధమగ్నింపాణీనా పరిసమూహేన్న సమూహన్యా॥౧౮॥శ్రీ
సమిదాధానెన సమిద్ధమగ్నిం పాణీనా పరిసమూహేత్, న స
మూహన్యా । సమూహనీ సమూజానీ దభానిమితావేదాకృతిః, ఆ
చారాత్ ॥

శ్రీ ప్రాక్షుయాథాకామి ॥౧౯॥శ్రీ

ప్రాక్షుసమిదాధానాత్పరిసమూహనే యాథాకామిభవతి । య
థాకామస్య భావాయాథాకామిః ప్యర్థో, పితృవదీకారః ॥

శ్రీ నాగ్నైదకశేషేణవృథాకమాణికుర్వితాచామేదాన్ ॥౨౦॥శ్రీ

అగ్నిపరిచర్యాయాం పరిసమూహనే పరిషేచనేచ యదుపయుక్త
ముదకం తచ్చేషేణ వృథాకమాణి అదృష్టప్రయోజనరహితాని పంక
ప్రక్షాళనాదీనిన కుర్వీత, నాప్యాచామేత్ । అవృథాకమత్వాదస్య
పునఃప్రతిషేధః ॥

శ్రీపాణిసంక్షుద్ధేనోదకేనేకపాణ్యావజ్జితేనచనాచామేత్ ॥౨౧॥శ్రీ

పాణిసంక్షుద్ధంకుంభాదిగతయత్పాణినా సత్కర్తృభిరంతేహోదకేన
నాచామేత్ । నెదం * తటాకాదిషు స్వయమాచమనే । యదా పర
ఆచారమయతి తదావీకేన పాణినా యదావర్తితముదకం తేననాచా
మేత్, కింతూభాభ్యాం హస్తాభ్యాం కరకాది గృహీత్వాప్యదావర్జితం
తేనాచామేత్ । ఏవంచస్వయంవామహస్తేనావర్జితేనాపి నా
చామేత్ । అలాబుపాశ్రేణ నాళికెరెణ వైణవేన చమమయేన ౨
తామ్రమయేన వా పాశ్రేణ స్వయమాచమన ౩ మాచరంతిశిష్టాః॥

౧ కృష్ణుఁడ, ౨-ఇదం. ౩ ఘ-మృణ్మయేన. చ-చమరు(చమూరు?)మ
యేన. ౩ 'స్వయం' ఇతికేమచిత్పుస్తకేమనాస్తి.

అథ సప్తసంవత్సరే ॥౨౨॥

పూర్వం ' అదివాసాప్తీ ' ౪ ఇత్యనేన దివాసాప్తః పృతిషిద్ధః ।
అనేనతు రాత్రావపి యావదాచార్యో నసప్తపితి తావంతం కాలంసాప్తః
పృతిషిద్ధ్యతే । సప్తకథనంచ వజ్రయేదిత్యన్యే॥

అథాహరహరాచార్యగోపాయేద్ధర్మార్థయ్యుక్తైః కర్మభిః ॥ ౨౩ ॥

అథ సప్తస్య పశ్యతాత్పవీషానస్తరం బ్రాహ్మేముహూర్తే
ఉత్థాయేత్సధః । అహరహర్నిత్యమాచార్యంగోపాయేద్యక్షేత్ । కిం
దండాదిగృహీత్వా ? నేత్యాహ—ధర్మార్థయ్యుక్తైః కర్మభిః ధర్మ
ార్థయ్యుక్తానికర్మాణి సమిత్కుశపుష్పహరణాదీని, అర్థయ్యుక్తాని
యగ్యఘాసాహరణాదీని ॥

అథ సగుప్తావసంవిశన్పూర్వార్థమగోపాయ

మాజుగుపమహమితి ॥౨౪॥

సబ్రహ్మచారి యావదుత్థానాదస్య యావచ్ఛసంవేశనాత్ ౨ ఏవ
మాచార్యం గుప్తావసంవిశేత్ శయనంభజే ' ధర్మగోపాయమాజు
గుపమహమ్ ' ఇతిమంత్రంబ్రూయాత్ । ధర్మగోపాయతీతిధర్మగోపా
యఆచార్యః తమహమాజుగుపం ఆభిముఖేనరక్షితవానస్తి, ఇదానీం
తు సంవిశామితి మంత్రస్సాధః । అపరతహ—పౌధర్మమాంగో
పాయ రక్షయన్తాదహం ఆజుగుపమాచార్యమేతావంతం కాలమితి ॥

అథ ప్రమాదాదాచార్యస్య బుద్ధిపూర్వంవా నియ

మాతికృమగ్ంరహసిబోధయేత్ ॥౨౫॥

ప్రమాదోఽనవధానం, ప్రమాదాద్బుద్ధిపూర్వం వాచార్యస్య
యోనియమాతికృమః తం రహసి బోధయేత్, ఇత్థమయం నియమః
పూజ్యపాదైరతికృమ్యతఇతి ॥

౩౦ శ్రీహర తత్కృతాః పలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అనిపూర్వము కమాణ్యారభేత ॥౨౬॥
యనిబాధితోప్యాచార్యస్తతా న నివర్తేత తతస్సవ్యమేవ త
స్య కతవాని బ్రహ్మయజ్ఞాదీని కమాణి ఆరభేతకుర్యాత్ ॥

ಪ್ರಾಣಿವ ರಯೆದ್ವಾ || ೨೭ ||

ప్రసహ్యవాన్స్వయం నివర్తయేత్ | పితృదిభిర్వానివర్తయేత్

అథయః పూర్వోక్తాయా జఘన్యసంచేశీ తమా
హుర్నస్పితితి ॥ ౨౮॥

యఃపూర్వమాచార్యాదుర్తిష్ఠతి ప్రబుధ్యతి । జఘన్యశబ్దః ప
శ్యాదధై । జఘన్యం చ సంవిశతితం బ్రహ్మచారిణం న స్వపీఠీధమన్
జ్ఞాతవయః । వయోజనం—ఉపనయనే ' మాసుమస్థాః ' ఇతిసం
శాసనస్యామధన్యః, న సావపస్యాత్యంతాభావఇతి । అథశబ్దశ్చ
వాక్యోపక్రమే ॥

సయవీవం ప్రణిహితాతా బ్రహచార్యత్రైవా

స్వ సర్వాణకమాణి ఫలవస్త్వైవాప్తాని భవంతి

యాన్యపిశ్చహమేధే ॥౨౯॥

‘ ఆచార్యాధీనస్యాలే ’ ౧ ఇత్యాదిభ్య యస్యనియమాడిక్తాః స
బ్రహ్మచారి ఏవముక్తేన ప్రకారేణ ప్రణిహితాత్మా ప్రకషేణ ని
హితఆచార్యకులై స్థాపిత ఆత్మాయేనసతతోక్తః । ప్రకషేణాత్ ౨౨
నాత్తత్రైవ శరీరన్యాసః । వక్ష్యతి ‘ ఆచార్యకులశరీరన్యాసః ’ ౨
ఇతి । అస్తేయంవిధస్య బ్రహ్మచారిణోత్త్రైవ బ్రహ్మచర్యాశ్రమే
సర్వాణి కర్మాణిఫలవంతి జ్యోతిష్తోమాదీని కర్మాణ్యివాప్తానిభవం
తి । తత్ఫలావాప్తిరేవ తదవాప్తిః । యస్యపిక్రూణి గృహమేధేగృ
హ్యశాస్త్రే వివాహదీన్యష్టకాంతాని తాన్యస్యవాప్తాని భవంతి । త
దేతన్నేష్టిక బ్రహ్మచారివిషయమిదంసూత్రమ్ ॥

❖ ఇతి చతుర్థః పాదః ❖

ఇతి శ్రీహరదత్తమి శ్రవిరచితాయా మాప స్తమ్బధర్మసూత్ర

పాళ్యానా ముజ్జ్వలాయాం ప్రథమకపటలః.

ॐ నియమేహతపశ్శబ్దః ॥౧॥ ॐ

‘అచార్యాధీనస్సాన్యో’ ౧ ఇత్యేవమాదయో యే నియమాః అ
స్మిన్సప్రహరారి ప్రకరణే నిర్దిష్టాః తపశ్శబ్దప్రేమ ద్రష్టవ్యో, న
తు కృచ్ఛాదిను ॥

శ్రీమదతిక్రమేవిద్యాకర్మనిస్సవతి బ్రహ్మ

సహపత్యాదేతస్తాత్ ॥ ౨ ॥ శ్లో ౨౩

తేమాం నియమానామతిక్రమే విద్యాకర్మ విద్యాగ్రహణం
బ్రహ్మనిస్సవతి గృహీతం వెదం నిస్సారయతి । కుతః? ఓతస్తాన్ని
యమాతిక్రమేణాధ్యేతుఃపురుషాత్ । సకేవలాదేతస్తాత్, కింతహి?
సహపత్యాత్ । అపత్యేన సహపతేత ఇతిసహపత్యః । ‘వోవస్వ
వస్య’ ఇతిసభావాభావే చూపమ్ । అపత్యాదపి నిస్సారయతి । య
ద్యస్యపత్యం నియమాతిక్రమకారి నభవతి, తథాపిపితృదోషాదేవత
తాపి బ్రహ్మనిస్సారయతి నియమాతిక్రమేణ విద్యాగ్రహణం ఈ
ర్వతః పురుషాత్ సహపత్యాగ్గృహీతం బ్రహ్మనిస్సవతి, బ్రహ్మ
యజ్ఞాదిమాపయజ్యమానమప్య కించిత్కరం భవతీత్యర్థోవివక్షితః
స్రవతేశ్చ సకర్మకస్య ప్రయోగోభాస్యేదృష్టః, స్రవత్యుదకం
కుండికైతి ॥

అపరకహ—తదతి క్రమే నియమాభి క్రమే విద్యాకర్తావిద్యా
గ్రహణం నకర్తవ్యం । కుతః! యతానిస్సృవతి బ్రహ్మనిస్సరతి
త్యథః । శేషంసమానమితి ॥

విద్యాకర్మనిష్ఠువతి బ్రహ్మ చ నిస్సవతీత్యన్యే ॥

3-౨ త్రిహరద త్రకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

కుర్వత ఇతివా అధ్యాహారః । తదతిక్రమేణ విద్యకమకర్వతౌ

బ్రహ్మనిస్సవతి ॥

నకేవలమకించిత్కరం నియమాతిక్రమేణ విద్యాగ్రహణం, ప్ర

త్యుతానధికారీత్యాహ—

శ్లో కతఃపత్యమనాయుష్యంచ ॥౩॥శ్లో

కతఃశబ్దేన శ్వబ్రాభిధాయినా నరకోలక్ష్యతే । పతత్యనేనైతి ప
త్యమ్ । ఏవంధూతం విద్యాగ్రహణం నరకపాతవేతుభవతి । అ
నాయుష్యంచఅనాయుష్కరంచ ॥

శ్లో తస్మాద్యషయోఽవరేషు న జాయంతే నియ

మాతిక్రమాత్ ॥౪॥శ్లో

అతఏవావరేష్వరాచీనెషు కలియుగవర్తిమ ఋషయోనజాయ
నైమంత్రదృశోనభవంతి; నియమాతిక్రమస్యేదానీమవజన్తీయత్వాత్

కథంతహ్యేద్యతనా అతిక్రమంతాపి నియమానల్పేనైవ య
త్నైన చతురోవేదాగృహ్యంతి? యుగాంతరే సమ్యగనుష్ఠితస్య
నియమకమణః ఫలశేషేణైత్యాహ—

శ్లో శ్రుతషయస్తుభవంతి కేచిల్కమఃఫల శేషే

ణపునస్సంభవే ॥౫॥శ్లో

౧ పునస్సంభవః పునర్జన్త ॥

అత్రోదాహరణమ్—

॥౬॥శ్లో

శ్వేతకెతుస్సల్పేనైవ కాలేనచతురోవేదాజగ్రహ । తథాచ
చ్ఛాందోగ్యం ‘ శ్వేతకెతుహారణయ ఆసతం హపితౌవాచశ్వేతకే
తావన బ్రహ్మచర్యం నవైసామ్యాస్తత్కులీనాననూచ్య బ్రహ్మబం

౧ ‘ సకృచ్ఛృతస్యావిస్తరారః శ్రుతషయః’—ఇత్యధికఃపా
ఠః. క. పు స్తకే.

౫ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రేగ-ప్రశ్న ౫౩౦౬: 83

భురివ భవతి సహదావదశవషణ ఉపెత్స చతుర్వింశతివషణస్సర్వా
నైదానధీప్తిమహామనాఅనూచానమానీ సబ్ధవయాయ ౧ ఇతి ॥

ఏవం నియమాతిక్రమే దోషముక్తావతదనుష్ఠానేసిద్ధిమాహ—

అథైయత్కించసమాహితోబ్రహ్మప్రాయశ్చార్యాదు

పయంజ్ఞై బ్రహ్మవదేవ త స్థిన్ధులంభవతి ॥౨॥

అ బ్రహ్మపి ! పరమాపం కతంతవత్ ! అపెర్వా అకారలోపః,
పిహితపినద్ధాదివత్ ! వెదవ్యతిరిక్తమపి యత్కించిద్విషమంత్రాదికం
సమాహితోనియమవాఙ్భూత్వా ఆచార్యాదుపయంజ్ఞైగృహ్యతి బ్ర
హ్మవదేవత స్థిఫలంభవతి ॥

ని గ్రహాను గ్రహశక్తిరవ్యస్య భవతీత్యాహ—

అథైఅథోయత్కించమనసావాచాచక్షుషావాస

జ్జల్పయన్ధ్యాయత్యాహాభివిపశ్యతివా తథైవత

ద్భవతీత్యుపదిశతి ॥ ౩॥

అథోఅపిచ యత్కించ నిగ్రహాత్తకమనుగ్రహాత్తకం వా సంకల్ప
యో చికిగ్ష్వా మనసానిదయెన శివేనవాఙ్ధ్యాయతి ఇత్థమిదమస్యా
స్త్రివీతి తథైవ తద్భవతి । తథాయత్కించ సంకల్పయో వాచాకూగిర
యా మధురయా వా ఇదమిత్థమస్యాస్త్రివీతి తథైవతద్భవతి । ఏవం
యత్కించ సంకల్పయోచక్షుషాఘోరేణ మైత్రేణవాభివిపశ్యతిత
థైవతద్భవతీత్యుపదిశతి ధర్మజ్ఞాః ॥

అవశ్యంధర్మయక్తేనాధ్యేతవ్యమిత్త్యుక్తంభవతి । ఇదానీం తే ధ
ర్మాః లక్షణతస్త్రివిధా ఇత్యాహ—

అథైగురుప్రసాదనీయాని కర్మాణిన్వస్త్యయనమ

ధ్యయనసంవృత్తిరితి ॥౪॥

యైరనుష్ఠితైగురుః ప్రసీదతి తానిగురుప్రసాదనీయాని పాదప్ర

తాళనాదీని కర్మాణి । స్వస్తీత్యవినాశనామ, తత్ప్రప్తిసాధనం
స్వస్త్వయనం । తచ్చత్రివిధం, దృష్టార్థమదృష్టార్థముభయార్థ
భేదైతి । దృష్టార్థంబాహుతరణాదినిషేధః, అదృష్టార్థం తూరాదిని
షేధః, ఉభయార్థంభిక్షాచరణాది । అధ్యయనసంవృత్తిరధీతస్య వేద
స్వాభ్యాసః ॥

అతాన్యానినివర్తంతేబ్రహ్మచారిణఃకర్తాణి॥౧౦॥

ఏతేభ్యాన్యాని కర్తాణిర్థిక్యాత్రాదీని నివర్తంతే బ్రహ్మచారి
ణః, సకర్తవ్యానీత్యర్థః ॥

సావధాన్యధృగ్ధర్మచిస్తపస్వ్యృజుర్మమ

స్సిధ్యతి బ్రహ్మచారి ॥౧౧॥

సావధాన్యధృక్ అధీతస్య సావధాన్యస్య ధారయితా అవిస్త
రా । ధర్మోరుచిర్యస్య సధర్మరుచిః । తపస్వీనియమేమ తపశ్శబ్ద
స్తద్వాక్ ఋజురమాయావీ । మృదుః క్షమావాక్ । ఏవంభూతా
బ్రహ్మచారిసిఘ్రితి సిద్ధింప్రాప్నోతి । ఉక్తాసిద్ధిః ‘అథోయత్కించమ
నసా’ ౧ ఇతి । తత్రాక్రూపాం పునర్వచనమాదరాధం, తదనుష్ఠానె
ఫలభూమా, తదతిక్రమే దోషభూమేతి ॥

సదామహంతమపరరాత్రముత్థాయ గురౌస్తిష్ఠ

స్పాతరభివాద మభివాదయాతాసావహంభోఇతి॥౧౨॥

సదాపృతిదినం మహంతమపరరాత్రం రాత్ర్యాః పశ్చిమేయామె
ఉత్తిష్ఠేత్, ఉత్థాయచ సమీపేతిష్ఠత్ గురోః స్పాతరభివాదమభివా
దయాత అసావహంభోఇతిబ్రువత్ అసావిత్యత్రాత్తనో నామనిర్దో
శః; యథాఅభివాదయే యజ్ఞశర్తాహంభోఇతి ॥

సమానగ్రామేచ వసతామన్యేషామపి వృద్ధతరా

ణాం స్పాకృత్పాతరాశాత్ ॥౧౩॥

శ్రీమదాపస్తంబధర్మశాస్త్రే ౧-ప్రశ్నాఖండః ౩౫

ప్రాతర్భజనాత్పాతరభివాదమభివాదయాత, తే చైత
వృద్ధతరాస్సమానగ్రామేపసంతి ॥

————— పోష్యచసమాగమే ॥౧౪॥ —————

యదాస్వయం పోష్యసమాగతోభవతి, ఆచార్యాదయోవాత
దాప్యభివాదయాత । ఇదంచైమితితం, పూర్వం నిత్యమ్ ॥

అథకామ్యమ్—

————— స్వగ్గమాయశ్చేష్ట ॥౧౫॥ —————

ఆభివాదయితేత్యేవ ॥

అభివాదనప్రకారం వర్ణానుపూర్వేణాహ—

————— దక్షిణంచాహుగ్ంత్రోత్తరసమం ప్రసార్యబ్రా
హ్మణోభివాదయితోరస్సమగ్ంరాజన్యమధ్య
సమంచైశ్వోనీచైశ్శూద్రః ప్రాంజలిః ౧ ॥౧౬॥ —————

బ్రాహ్మణోభివాదయమాన ఆత్మనోదక్షిణంచాహుం త్రోత్తరసమం
ప్రసార్యభివాదయాత । ఉత్తరసమంరాజన్యః, దక్షిణంచాహుం ప్ర
సార్యభివాదయితేత్యనువర్తతే । ఏవము తరయోరపి । ఏవం మధ్య
సమముదరసమంచైశ్వః । ఉరుసమమిత్యన్యై । నీచైః పాదసమంశూ
ద్రోభివాదయాత ప్రాంజలిర్యథాభవతి తథాఅభివాదయాత, అంజ
లింకృత్యేత్యర్థః । ప్రాంజలిరితి యుక్తఃపాఠః ॥

————— స్థావనంచనామ్నోభివాదనప్రత్యభివాదనేచపూ

ర్వహింవర్ణానామ్ ॥౧౭॥ —————

అభివాదనస్య యత్ప్రత్యభివాదనంతత్రాభివాదయితుర్నామ్నః
స్థావనంకర్తవ్యం, పుణః కర్తవ్యఇత్యర్థః । పూర్వహింవర్ణానాంశూ
ద్రవర్ణతానామభివాదయమానానామ్ । ‘ప్రత్యభివాదేశూద్రో
ఇతి పాణినీయస్త్యుతే తత్ర ‘వాక్యస్యైః’ ఇత్యనువృత్తైః ప్రత్య

౧-‘ప్రాంజలిం’ ఇతిముమైప్పముద్రితపుస్తకే.

౧౬ త్రిహరద త్తక్మహోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

భివాదవాక్యస్యానేనామప్రయోగః, తస్య టః స్లుతః । ఆయుష్షాకా
భవసౌమ్యఇతిప్రయో క్తవ్యః । స్లుత్యంతరవశాన్నామ్నశ్చ పశ్యాద
కారః । తథాదమనుః—

ఆయుష్షాన్భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిహోభివాదనె ।

అకారశ్చాచ్ఛనామ్నోలైవాచ్యఃపూర్వాక్షరః స్లుతః ౧ ॥

ఆయుష్షాన్భవసౌమ్యదెనదత్తా ౩ అఇతి ప్రయోగః । శమ్భుర్విష్ణుః పి
నాకపాణిః ఇత్యాదీనాం నామ్నాంసమ్బుద్ధౌ గుణైకృతే ఏహోప్రగ్భ
హ్యస్యాదూరాద్ధూతే పూర్వస్యాథకస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ ౨ ఇత్య
యమపివిధిభవతి । అంతైఅకారః, తయోయ్యోవదినంహితాయాం ౩
ఇతి యకారవకారౌభవతః । శమ్భు ౩ వ, విష్ణు ౩ వ, పినాకపాణా ౩
య, ఇతి । అత్యసూత్రే ‘ప్రత్యభివాదనెచ’ ఇతి చకారస్యాథకం
సవశ్యామః । అవగతహ— అభివాదనే ప్రత్యభివాదనెద స్థావశ
మితి । అస్తిన్నపి పక్షేద్వంద్వేనాభిహితత్వాచ్చ శబ్దౌనథకపవ ॥
అభివాదనెచ శాస్త్రాంతరే న కాపి స్లుకావిహితః, తస్మాదనథక
పవ చకారః । అనథకాశ్చ నిపాతాబహుళం ప్రయుజ్యంతే ॥

— శ్రి ఉదితేత్వాదిత్యే ఆచార్యేణ సమేత్యావ

సంగ్రహణమ్ ॥౧౮॥ శ్రి

ఉదితేత్వాదిత్యే ఆచార్యేణాధ్యయనాథకం సమేత్యవక్ష్యమాణేన
విధినాపసంగ్రహణం కుర్యాత్ ॥

— శ్రి సదైవాభివాదనమ్ ॥౧౯॥ శ్రి

అన్యదానర్వదాపూర్వోక్తప్రకారేణాభివాదనమేవ । ఆయంత్య
నువాదఉత్తరవివక్షయా ॥

— శ్రి ఉపసంగ్రహ్య ఆచార్య ఇత్యేకే ॥ ౨౦ ॥ శ్రి

అభివాదనప్రసంగేన దైవాపసంగ్రహ్య ఆచార్య ఇత్యేకేమన్యదై

కిమిదముపసంగ్యహణమ్? తదాహ—

— శ్రీ దక్షిణేనపాణినా దక్షిణం పాదమధస్తా

దభ్యధిమృశ్య సకుప్తికముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౧౧॥ శ్రీ

ఆత్మనోదక్షిణేన పాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణం పాదం అధస్తాదభ్య
ధిమృశ్య । అధిశబ్దఉపరిభావే । అధస్తాచ్ఛపరిష్టాచ్ఛాభిమృశ్య స
కుప్తికం నగుల్పం, సాంగుష్ఠమిత్యన్యే । ఉపసంగ్యస్త్రీయాత్, ఇద
ముపసంగ్యహణం, ఏతత్కుర్యాత్ ॥

— శ్రీ ఉభాభ్యామేవాభావభిషేదయతఉపసంగ్య

హ్యవిత్త్యేకే ॥ ౧౨॥ శ్రీ

ఉభాభ్యాం పాణిభ్యాముభావేవాచార్యస్య, పాదావభిషేదయతా
మాణవకస్య ఉపసంగ్యహ్యవిత్త్యేకే మన్యంతే । అభిషేదయతఇతి కృ
త్యానాఁకర్తరివా ' ఇతికర్తరిరష్ట్రీ । అత్రమనుః—

వ్యత్య సపాణినాకార్యముపసంగ్యహణంగురోః ।

స వ్యేనసవ్యస్సప్రప్తవ్యోదక్షిణేనతుదక్షిణం ౧ ఇతి ॥

— స రాష్ట్రాంసుయక్తోధ్యయనాదనంతరోధ్యాయో ॥ ౧౩॥

సర్వంచ తదహశ్చసరాష్ట్రమ్ । ' రాజాహస్సభ్యష్టవ్ ', ' ఆ
హ్నోహ్నావతేభ్యః ' ఇత్యహ్నదేశః, ' ఆహ్నోదంతాత్ ' ఇతిణత్వం
అశ్యగతసంయోగే ద్వితీయా । సరాష్ట్రాంసుయక్తః సుసమాహితోఽన
న్యచిత్తః । అధ్యయనాదనంతరం, నాంతరయతీత్యనంతరం, అధ్యయ
నాద్యథాత్తానం నాంతరయతి, యథా అధ్యయనాన్న విచ్ఛిద్యతే, త
థాస్యాత్ । అధ్యాయేస్వాధ్యాయకాతే । అధ్యాయ ఇత్యనువాదః,
' మనసాచానధ్యాయే ' ఇతి విశేషవిధానాత్ । ' అధ్యాయేత్ ' ఇ
తిప్రాచీనపఠః । తత్ర తకారోఽపపాతశ్చాచదసావా ॥

— శ్రీ శ్రీధాగురుకమః సు ॥ ౧౪॥ శ్రీ

త్రుహరదత్తకృతాజ్ఞాపలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

గురుకమఃసుచతథాస్యాత్, సుయ్యుక్తౌనన్తరశ్చస్యాత్॥

—శ్రిమనసాచానధ్యాయే॥౨౫॥శ్రి—

అనధ్యాయకాలేచ మనసాధ్యయనాదనంతరస్సస్యాత్, సందేహా
స్థానానిమనసానిరూపయెత్, అధ్యయనవిషయామేవచింతాఽనుర్యాత్॥

—శ్రిఆహూతాధ్యాయాచస్యాత్॥౨౬॥శ్రి—

అచార్యేణాహూతస్సన్నధీయాత । నాధ్యాపనైస్సయంప్రసర్తయెత్॥

—శ్రి ఇతిపశ్చిమఖండః॥ శ్రి—

—శ్రిసదానిశాయాంగురుంసంవేశయెత్తస్యపా

దౌప్రక్షాళ్యసంవాహ్య ॥౨౭॥శ్రి—

సదాప్రత్యహానిశాయాం అతిక్రాంతైప్రదాషై గురుం సంవేశ
యెత్ । కథమ్ ? తస్యగురోః పాదౌప్రక్షాళ్యసంవాహ్యచ । సం
వాహనం మదఃనమ్ ॥

—శ్రి అనుజ్ఞాతస్సంవిశెత్ ॥౨౮॥శ్రి—

పశ్చాద్గురుణానుజ్ఞాతస్తుస్వయం సంవిశెత్ శయ్యాత్॥

—శ్రి నచైనమభిప్రసారయీత ॥౩౦॥శ్రి—

ఏనమాచార్యంప్రతిపాదానప్రసారయెత్ ॥

—శ్రిసఖట్యానాంసంతాభిప్రసారణమస్తీత్యేకే॥౩౧॥శ్రి—

యదాగురుః ఖట్యానాం శేతై తదాతం ప్రతిపాదయోః ప్ర
సారణం నదాపాయేత్యేక మస్యంతే । స్వపక్షస్తుత్రాపి దాషఇతి ॥

—శ్రినచాస్యసకాశేసంవిష్టోభాషేత ॥౩౨॥శ్రి—

అస్యాచార్యస్యసకాశేస్వయం సంవిష్టశ్చయానానభాషేత । కా
ర్యావేదనాదాపత్తాయైవభాషేత॥

—శ్రి అభిభాషితస్తాన్సీసః ప్రతిబ్రూయాత్ ॥౩౩॥శ్రి—

అచార్యేణాభిభాషితస్సన్నాసీసః ప్రతిబ్రూయాత్ । ఏతదా

అనూత్థాయతిష్ఠస్తమ్ ॥౭॥

యదా ఆచార్యస్త్రాంత్రాతే తదోత్థాయప్రతిబ్రూయాత్ ॥

ఉత్తరే ద్వే సూత్రే స్పష్టార్థే —

గచ్ఛతమనుగచ్ఛేత్ ॥౮॥

ధావంతమనుధావేత్ ॥౯॥

నసోపానద్వేష్టితశిరా అవహితపాణి

ర్వాఽఽసీదేత్ ॥౧౦॥

ఉత్తరత్రా * పానత్ప్రతిషేధాత్ 'నసోపానత్' ఇత్యనువాదః, 'అధావపన్నస్తు' ఇతిప్రతిప్రసౌతుమ్ । ఆచార్యం నసోపానత్కృత్తీ దేత్ । నాపి వేష్టితశిరాః । అవహితపాణిః దాత్యాదిహస్తః, ఏవం భూతాపి నాసీదేత్ ॥

అధావపన్నస్తుకర్మయక్త్రోవాఽఽసీదేత్ ॥౧౧॥

ప్రాప్తాధావపన్నః । కర్మణి దాత్యాదిసాధ్యే ప్రవృత్తః కర్మయక్త్రః । ఏవంభూతస్తుసోపానత్కృత్తీదేత్ ॥

నచేదుపసీదేత్ ॥౧౨॥

నచేదాచార్యసమీపే ఉపసీదేదుపవిశేత్ । యది తూపవిశే దధావపన్నః కర్మయక్త్రోవా తదోపానత్ప్రభృతీని విహయోప విశేత్ ॥

దేవమివాచార్యము పాసీతావికధయన్నవిమనా

వాచం శుశ్రూషమాణాస్య ॥౧౩॥

యోయందేవం భజతే సతద్భావనయాచార్యముపాసీత । అవికధ యౌ, వ్యర్థాకథా వికథా, తామకుర్వే । అవిమనాః అవిక్లిప్తమ నాః । అస్యాచార్యస్య వాచం శుశ్రూషమాణః ॥

అనుపస్థకృతః ॥౧౪॥

ఊహరద త్తకృతాజ్జలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
ఉపస్థకరణం ప్రసిద్ధం * । తత్కృత్యానోపాసీత ।

అనువాతివీతః ॥౧౫॥

వాతేననువాతివీతః విపర్యయేణైవవాసితః । ప్రతిపాద్యమాన
క్షమానాన ప్రతిపిద్యతే । మనురప్యాహ—

‘ప్రతివాతేనవాతేచనాసీత గురుతాసహ ౧’ ॥

ఇతి ॥

అప్రతిష్ఠభిః పాణినా ॥౧౬॥

ప్రతిష్ఠభో న స్యాత్, పాణితలం భూమాకృత్యా పాణ్యాలమ్బ
నానాసీత ॥

అనప్రతిష్ఠతోఽన్యత్ర ॥౧౭॥

అన్యత్రకుడ్యాదావాశ్రితానస్యాత్, కుడ్యాద్యపాశ్రితానాసీత॥

యదాద్వివస్త్రియజ్ఞోపవీతీద్వివస్త్రిః ॥౧౮॥

యదాద్వివస్త్రిస్తదావాససాన్యతరేణ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ । “అ
పివా సూత్రమేవాపవీతార్థే” ౨ ఇత్యేషకల్పస్తదానభవతి ॥

అథానివీతస్తేష్వకవస్త్రిః ॥౧౯॥

యదాద్వైకవస్త్రాభవతి తదాథానివీతస్యాత్, శతస్య దీర్ఘ
స్యాద్వైకదేశేనాత్తరీయం కుర్యాత్ ॥

అభిముఖోఽనభిముఖమ్ ॥౨౦॥

స్వయమాచార్యాభిముఖ ఆత్మానం ప్రత్యనభిముఖమాచార్య ము
పాసీత । స్వయమాచార్యమేవపశ్యన్నాచార్యస్యపురతఃఆజ్ఞావేనాసీత

అనాసనోనతిదూరే ॥౨౧॥

* ‘ఉపస్థంకృత్యా—ఉపస్థశబ్ద ఆసనవిశేషం బూతే, ఆకుంచితస్య
సవ్యజానుసఉపరిదక్షిణపాదప్రక్షేపే సతియత్ సుఖాపస్థానం భవతి
తత్ కృత్యా’ ఇతి తై, ఆ, ౨-౧౧-౩ మాధవీయవ్యాఖ్యానై.

అత్యాసన్నతిదూరేవ నన్యత్ ॥

అత్యాసన్నతిదూరేవ నన్యత్ ॥ ౨౦ ॥

యావత్ప్రతరాశే ఆసీనఆచార్యం బాహుభ్యాం * ప్రాప్తుంశక్ను

యాత్రావత్సాసీత ॥

అప్రతివాతమ్ ॥ ౨౩ ॥

ఆచార్యస్యప్రతివాతంనాసీత ॥

అపకాధ్యాపిదక్షిణంబాహుంప్రత్యపసీదత్ ॥ ౨౪ ॥

యాదాపకపవాధీతే తదాఽఽచార్యస్య దక్షిణంబాహుంప్రతిదక్షి
ణపాశ్వేఽపసీదత్ ఉపవిశేత్ ॥

అనుభావకాశంబహవః ॥ ౨౫ ॥

బహవస్తుశిష్యానుభావకాశముపసీదేయః ॥

అప్రతిష్ఠితనాసీతానాసనయోగవిహితే ॥ ౨౬ ॥

ఆసనయోగ ఆసనకల్పనా । ఆసనయోగేన విహితస్సమ్భవితః ఆ
సనయోగవిహితః । ఆసనయోగేనాసమ్భవితే ఆచార్యేతిష్ఠతిస్వయం
నాసీత ॥

అప్రతిష్ఠితనాసీతనాసనయోగవిహితే ॥ ౨౭ ॥

అశయనయోగవిహితఇతిపూర్వానుసారేణ గమ్యతే । శయనయో
గేనాసమ్భవితేఆచార్య ఆసీనేన్ద్రయం నసంవిశేత్ నశయాత॥

అప్రతిష్ఠితచికిత్సాస్తచ్ఛక్తివిషయే ॥ ౨౮ ॥

వ్యత్యయేనపరస్పేషదమ్ । ఆచార్యచెప్తతిసతి స్వయమపి చికి
త్సాన్యత్ । కిమవిశేషేణ? తచ్చక్తివిషయే, యద్యాచార్యేణక్రియ
మాణ మాత్తనశ్చక్తైర్విషయో భవతి । చికిత్సాన్నితి సస్మృత్యయయో
గాదిచ్చామేవ ప్రదశయేత్, నాచ్ఛిద్యతుర్యాత్ । ప్రదశితాయా
మిచ్చాయామాచార్యశ్చేదనుజానీయాత్కుర్యాత్ । అశక్తివిషయేతు

* జ—ఆచార్యబాహుభ్యాంప్రాప్తుంశక్యేత.

౪౨ త్రిహరదత్తకృణ్ణాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

నేచ్ఛాపిప్రదశయితవ్యా । చికిషేదితియ క్తఃపాతః ॥

అచార్య సచార్య సకాశేన్వత్సానినముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౨౯ ॥

అచార్యవ్యతిరిక్తా గురవోన్వత్సానినఇతి స్థాతోవ్యవహారిః । ఆచార్యశ్చైష్టోగురుణామ్ ౧ తమవేత్సాన్వత్సానం పదమేషామితి కృత్వా । ఆచార్యస్య సన్నిధావన్వత్సానినం నొపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥

అగోత్రేణవాకీర్తయేత్ ॥ ౩౦ ॥

నచైసమన్వత్సానినం గోత్రేణాభిజనకులాదినా వా కీర్తయేత్ స్తుపీతథా ౧౯వాయం మహాకులవ్రసూతఇతి ॥

నచేనంప్రత్య త్తిప్తేదనూ త్తిప్తేదాన్వ ॥ ౩౧ ॥

ప్రత్యుత్తానమవ్యస్య సకతావ్య మాచార్యస్య సకాశే । యదాపు సరాచార్యస్య సకాశే ఆసితాన్వగమనాయో త్తిప్తతి తదానూత్తానమ పిఠకతావ్యమ్ ॥

అచార్యపిచైతస్యగురుస్యాత్ ॥ ౩౨ ॥

యద్యప్యసా తస్యాచార్యస్య మాతులాదిగురుస్యాన్వత్తదా । ‘ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే ’ ౩ ఇతిపూజాంవక్ష్యతి, తెనైవ న్యా యేన మాతులాదిష వ్విపి వ్రసంగ ఇదముక్తమ్ ॥

దేశాత్తావసనాచ్చ సంగంసర్పేత్ ॥ ౩౩ ॥

కింతుదేశాదాసనాచ్చ సంగంసర్పేత్తస్య సమూనాథామ్ ॥

నామ్నాతదంతేవాసినంగురుమప్యాత్తనఇత్యేక ॥ ౩౪ ॥

తస్యాచార్యస్యాంతేవాసినం నామ్నైవ కీర్తయేత్, యజ్ఞశర్మ న్నితి, యద్యప్యసావాత్తనోగురుభావతీత్యేక మన్యంతే । న్వపక్షస్తు గురోర్నామగ్రహణం సకతావ్యమితి ॥

స్త్రిగంస్త్రీనాచార్యసంబంధాల్లారవం వృత్తి

స్త్రీస్త్రీన్వత్సానీయేప్యాచార్యస్య ॥ ౩౫ ॥

యస్మిన్స్తు పురుషే శిష్యాచార్యభావమంతరేణాపి విద్యాచారి
త్రాదినా లౌకికానాం గౌరవం తస్మిన్నన్వత్థానీయేపి ఆచార్యయా
వృత్తిసాసకతవాప్య, అన్వత్థానీ (యే) ప్యనన్వత్థానీ (నీయై) వ ౧ ॥

అత్థానకర్తృత్వాచార్యసకాశేనానూత్థాయోచ్ఛిష్టంప్రయచ్ఛేత్ ॥౩౬॥

ఆచార్యస్వభుంజానన్యాభుంజానస్య వా సకాశే భుక్త్యాఅనూత్థా
య । ఛాందసోదీఘః । ఉత్థానమకృత్వా ఉచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్ ,
' ఆర్యాయవా పర్యవదధ్యాత్ ' ౨ ఇతి యద్విహితమ్ ॥

అచామేద్యా ॥౩౭॥

ఆచమనమప్యనుత్థాయ న కుర్యాత్ ।

కింకరవాణీత్యామంత్ర్య ॥౩౮॥

ఆచమ్య కింకరవాణీతి గురుమామంత్ర్య ॥

ఇతి షష్ఠః పాదః ॥

ఉత్తిష్టేత్తాప్తీంవా ॥౩౯॥

వికల్పః । ఆమంత్ర్యేతిలింగాదుత్థాయాప్యాచమననకుర్యాత్, ౩
ఆచార్యసకాశవివాచామేత్ ॥

రాపపర్యావతేతగురోః పదక్షణీకృత్యాపెయాత్ ॥౪౦॥

ఉత్థాయకార్యవత్తయాగంతుమిచ్ఛత్ గురౌరపసవ్యం సపర్యావ
తేత, కింతుపదక్షణీకృత్యాపెయాత్ ॥

పౌపౌత్రేతసగ్నాగ్ంస్త్రియమ్ ॥౪౧॥

యాంపౌత్రమాణస్య మనసావికారోభవతి తాంసగ్నాంస్త్రియం
నేతేత ॥

షధినసస్పతీనామచ్చిద్యనౌపజిఘ్రేత్ ॥౪౨॥

౧-ఘ-అన్వత్థానీయోప్యనన్వత్థానీయమ, క—అన్వత్థానీయోప్య
న్వత్థానేవ. ౨-ఆప-ధ-౧, ౩-౪౦. ౩ఘ-చ—'సకుర్యాత్' ఇతిభా
గోనదృశ్యతే.

౪౪ త్రిహరద త్తకృతాజ్ఞానలాభ్యావ్యాఖ్యానహితే

ఓషధయః ఫలపాకాంతాః, వనస్పతయః యేషుపై ఎరివనాఫలంతి,
పిరుదవృక్షాణామపుష్పలక్షణమ్ । తేహంపత్రపుష్పాద్యాచ్చిద్య నా
పజఘ్నేత్ । ఆచ్చి ద్యేతి వచనాద్యాదృచ్చి కే గంధగ్రహణేనదోషః॥

శ్లో॥ హింసాచ్యుత్యంతయానమితచవజయేత్ ॥౫॥

యానంశకటాది । ఇతిశబ్దపివమ్మికారాణాముపలక్షణార్థః । త
త్రగౌతమః— ‘ వజయే స్థభుమాంసగంధమాల్యదివాసవీపాజ్ఞానా
భ్యజ్ఞనయానాపానచ్యుత్రకామక్రోధలోభమోహ వాదవాదన స్నాన
దంతధావన హర్షాస్మత్తగీతపరివాదభయాని ’ ౧ ఇతి ॥

— న స్తయేత్ ॥౬॥ —

స్థితనమర్యాత్ ॥

శ్లో॥ యది స్తయేతాపిగృహ్య స్తయేతేతిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౭॥

యదిహపాతిరేకాద్ధారయతు, నశక్నోతి తదా అపిగృహ్యహ
స్తేన ముఖంపిథాయ స్తయేత్, ఇతి బ్రాహ్మణం న స్తయేతేతాభ్య
॥

శ్లో॥ నోపజఘ్నేత్త్రియంముఖేన ॥౮॥

స్నాతామనులిప్తాంగాంవాస్త్రియంచాలామపి ముఖేననోపజఘ్నే
త్ । ముఖేనైతి వచనాద్యాదృచ్చి కే గంధగ్రహణేనదోషః ॥

శ్లో॥ హృదయేనపాప్రథమయేత్ ॥౯॥

హృదయేనమనసాస్త్రియంచపాప్రథమయేత్, అపీయంమేస్యాదితి

శ్లో॥ నాకారణౌదుపస్పృశేత్ ॥౧౦॥

కారణేనవినాస్త్రియం నోపస్పృశేత్ । కారణంయోక్త్యసన్న
హనవిమోచనవిషమపతన ధారణాది ॥

శ్లో॥ రజస్వలారక్తదన్తసత్వవాదీ స్వాదితిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౧౧॥

రజస్వలౌమలినగాత్ర్యం, రక్తాదుతాయస్యసరక్తదత్ । ఛాందసోద
త్యాదేశః । పక్షిలదంతతత్వగ్రహణః । తదుభయమ్ ‘ఉత్పన్నశ్లాఘుః’ ౧

త్రిమహాపస్తమ్బధర్తనూత్రైగ-ప్రశ్నేఽఖండః ౪౫

ఇత్యనేన గతమపి పునరుద్యతే శ్రౌతప్రాయశ్చిత్తమతిక్రమేన్యాదితి । ‘ అస్మతంవోక్తావ్ ’ ౧ ఇతిప్రాయశ్చిత్తం వక్ష్యతి । సత్యవాదీన్యాదితి ద్వాహ్వాణమ్ ॥

శ్రౌత్యమాంవిద్యాంకురులైగురౌతెష్యస్యాచార్యాయే

తస్యాంగురౌర్వంశ్యాః ॥౧౨॥ శ్లో॥

ఆత్తియేగురౌయాం విద్యాంకురుతేఽధీతేస్యాంగురౌర్యవంశ్యా ఆచార్యాస్తేప్యస్యమాణవకస్యాచార్యాః । ముద్యపి సాక్షాత్తైభో న గృహ్యతే విద్యా, తథాపి తెఆచార్యవదుపచరితవాః । తస్యామితివ చనాద్విద్యాంతరేషు యేవంశ్యాస్తేషు నాయంవిధిః ॥

శ్రౌత్యమానన్యాన్నశ్యతోఽస్యాపసంగ్యుష్టీయాత్తదా

త్వేతఉపసంగ్రాహ్యః ॥౧౩॥ శ్లో॥

అస్యమాణవకస్య పశ్యతః అస్మిన్మాణవకే పశ్యతి యానన్యానా చార్యఉపసంగ్యుష్టీయాత్రై మాణవకస్యాపున్యపసంగ్రాహ్యః । కింసదా? నెత్యాహ— ‘ తదాత్వేతే ’ ఇతి, తస్యాం ౨ దశాయామ్ । అపర ఆహ—తదాప్రభృత్యైత ఉపసంగ్రాహ్యః । తుశబ్దాత్పమావృత్తైనాపి!

శ్రౌత్యగురుసమవాయోభిక్షాయాముత్పన్నాయాయమ

సుబద్ధస్తదధీనాభిక్షా ॥ ౧౪ ॥ శ్లో॥

యదాద్వితీయం తృతీయం వా వేదమధీయానస్య మాణవకస్య గురుసమవాయోభవతి గురవస్సమవెతాభవంతితదాభిక్షాయాముత్పన్నాయాం యంగురుమిదానీమసుబద్ధో మాణవకః । యతోఽధీతేతదధీనాభిక్షా, యచ్ఛయావచ్ఛలబ్ధంత త్తస్మై నివేదనీయమ్ । తదు క్తశ్చవినియోగః

శ్రౌత్యమాన్యత్తామాత్రేదద్యాత్ ॥౧౫॥ శ్లో॥

కృతసమావతఃనోవివాహఃత్వాగ్జాతంమాత్రేదద్యాత్ ॥

శ్రౌత్యమాతాభతాఃరంగమయేత్ ॥౧౬॥ శ్లో॥

౪౬ శ్రీహరదత్తకృతాష్టవిలాఖ్యానాఖ్యానసహితే

మాతాపతింప్రాపయేత్ ॥

శ్రీభక్తా గురుమ్ ॥౧౭॥ శ్లో॥

సోపిగురుం ప్రాప్సయేత్తానకస్య । మాణవకాజితంద్రవ్యం తద్దా
మియక్తమ్ ॥

శ్రీభక్తమర్కట్యైశువోపయోజయేత్ ॥౧౮॥ శ్లో॥

ధర్మకృత్యాని వివాహదీని, తేమవోపయోజయేత్; గురౌరథా
వేధతాతదధావేమాతా, సర్వేషామభావేనమాప్నోతస్సవ్యమేవవా
—శ్రీకృత్యావిద్యాంయావతీగంశక్నుయాద్వేద దక్షి

ణామాహరెద్ధర్మతాయథాశక్తి ॥౧౯॥ శ్లో—

యావతీవిద్యాం కతుం శక్నుయాద్వేదం వేదావేదానాన్,
తావతీం కృత్వా అధీత్య, గురవేదక్షిణామాహరెద్ధవ్యాద్యథాశక్తిభర్త
తౌలబ్ధాన్యాయాజితామ్ ।

ధర్మతత్త్వస్యాపవాదః—

—శ్రీవిషమగతేత్వాచార్యుడగ్రతశ్శూద్రతౌవాఽఽహరేత్ ॥౨౦॥ శ్లో—

యదాత్వాచార్యోవిషమగతఃపద్గతస్తదాడగ్రతశ్శూద్రతౌవాప్ర
తిగృహ్యదక్షిణామాహరేత్ । వైశ్యాచ్ఛూద్రాయాంజాతడగ్రః ! డ
గ్రకర్మావాద్విజాతిః ॥

శ్రీశ్రీ సర్వదాశూద్రతడగ్రతౌవాఽఽచార్యాధా

స్యాహరణంధామ్యమిత్యేకే ॥౨౧॥ శ్లో॥

సర్వదాఅపద్యనాపది చ ఆచార్యాధాస్యాచార్యాయయోధో
దేయస్తస్యగ్రతశ్శూద్రతౌవాఽఽహరణంధమ్యం ధర్మాదనపేత
మిత్యేకేమన్యుతే । ధామ్యమితి పాతేనాన్వరైష్యభి ॥

శ్రీదత్వాచనానుకథయేత్ ॥౨౨॥ శ్లో॥

ఆచార్యయైవమాహృత్యదత్వా సకీర్తయేత్ పితృన్సయాదత్తమితి

శ్రీకృత్యాచనానుస్తరేత్ ॥౨౩॥ శ్లో॥

గురవేపాణసంశయాదా మహాంతముపకారం కృత్వా నానుస్తరే
త్ నానువితయేదహోమయైతత్కృతమితి ॥

అథ తత్ప్రశ్నాంసంపరగహామితిచవజ్జయేత్ ॥౨౪॥

ఇతి కరణాదేనంప్రకారాణామాత్మనిందాదీనామపి ప్రతిషేధః ॥

అథాపిషిస్తదేవ ప్రతిపద్యత ॥౨౫॥

ఇదం కుర్విత్యాచార్యేణ పెరిషితస్తదేవ ప్రతిపద్యత కుర్యాత్
క్రియమాణమపి కర్మవిహాయ, యద్యపి తదాచార్యస్య భవతి ॥

అథాశాస్త్రశ్చానాగమాదవృత్తిరన్యత్ర ॥౨౬॥

‘తస్మిన్చైవవిద్యాకర్మాంతం గ ఇత్యస్యాపవాదః । యద్యధి
గంతుమిష్టా విద్యా శాస్త్రశ్చాసితురాచార్యస్య సమ్యజ్ఞాగచ్ఛతి,త
దాతస్యానాగమాదన్యత్ర పురుషాంతరే వృత్తిభవత్యేవ, యస్య స
మ్యగాగచ్ఛతి ౨ ॥

అన్యత్రాపసంగ్రహణాదుచ్ఛిష్టాశానాచ్ఛాచార్య

వదాచార్యదారేవృత్తిః ॥౨౭॥

అన్యత్రైత్యుభయోశ్శేషః । ఆచార్యవదాచార్యదారేషు వృత్తిః
తేవాన్య । కిమవిశేషేణ ? అన్యత్రాపసంగ్రహణాదుచ్ఛిష్టాశానాచ్ఛా
పాదోపసంగ్రహణముచ్ఛిష్టాశనంచైత్యుభయంపజ్జయితావ్రిత్యేమనుః

‘గురుపత్నితుయువతిర్నాభివాద్యహ పాదయోః ’ ౩ ఇతి ।
గౌతమస్తు—‘తద్భార్యాపుత్రేషు చైవమ్ । నొచ్ఛిష్టాశనస్నాపన
ప్రసాధనపాదప్రక్షాళనోన్మదానోపసంగ్రహణాని ’ ౪ ఇతి । దా
రఇత్యేకవచనం ఛాందసమ్ ॥

౧ ఆప,ధ- ౧-౧-౧౩

౨ క. పుస్తకే ‘యేషామాచార్యక

రణవిధిప్రయక్తమధ్యయనం’తేషామేతన్నోపపద్యత ఇత్యనౌచామ
(౧-౧౩) ఇత్యధికాపాఠః. ౩ మనుస్మృ. ౨-౨౧౨.

౪ గౌ.ధ.౨.౩౧-౩౨.

౪౮ శ్రీహరద త్రికృటాంజ్ఞ వీలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అధ్యాపకాసమాదిష్టాధ్యాయతి || ౨౮ ||

యతచార్యేణసమాదిష్టోనియక్తోఽధ్యాపయతి తస్మిన్నాచార్యదానవ
ద్యప్తిః | అధ్యాపయతీతివత్మాన నిదేశాద్యావదధ్యాపనంతానదే
వాతిదేశః || ————— వృద్ధతరచసబ్రహ్మచారిణి || ౨౯ || —————

అధ్యాపయతీతి నానువత్తతే | తరిన్నిదేశాత్ జ్ఞానవయోభ్యా
ముభాభ్యాం వృద్ధోగృహ్యతే | సబ్రహ్మచారీ సహాధ్యాయా, సమా
నే బ్రహ్మణివ్రతంచరతీతి | తస్మిన్నప్యాచార్యదానవద్యప్తిః,
ఆచార్యాత్పదమాదత్తై పాదం శిష్యస్స ఏమేధయా |

పాదంసబ్రహ్మచారిభ్యః పాదః కాలేన పచ్యతే ||

ఇత్యధ్యయనేఉపయోగసమ్భవాత్ ||

ఉచ్ఛిష్టాశనవజ్జమాచార్యవదాచార్యపుత్రేన్యత్తి || ౩౦ ||

ఉచ్ఛిష్టాశనవజ్జమితి వచనాదుపసంగగ్రహణంభవతి | ఏతచ్చజ్ఞా
నవయోభ్యాంవృద్ధే | తదథం వృద్ధతరఇత్యనువర్తతే | గౌతమీయ
స్తూపసంగగ్రహణవ్రతిష్ఠోవృద్ధతరాదన్యవిషయః ||

సమావృత్తస్యాప్యేతదెససామయాచారికమేతేషు || ౩౧ ||

కృతసమావర్తనస్యాప్యేతదేవానంతరోక్తమేతే పాపచార్యాది
మపుత్రాంతేషు సామయాచారికం సమయాచారప్రాప్తం వృత్తమ్ |
' సమాదిష్టాధ్యాపయతి ' గ ఇతి విశేషఉక్తః ||

————— ఇతి సప్తమఃఖండః. —————

యథాబ్రహ్మచారిణోవృత్తమ్ || ౧ ||

సమావృత్తస్యేత్యనువత్తతే | సమావృత్తస్యబ్రహ్మచారిణోఽకృతవి
వాహస్య యథా వృత్తంవత్తనం తథావక్ష్యామః ||

మాల్యాలి ప్రముఖఉపలప్తకేశశ్మశ్శురక్తోభ్యక్తోవే

ష్టిత్యుపవేష్టితీకాంచుక్యపానహీపాదుకీ || ౨ ||

మాలీమాల్యవాత్ । ఆలిప్తముఖశ్చందనాదినా । ముఖగృహణము
 పలక్షణం, 'ముఖమగ్నబ్రాహ్మణోనులిమేష్ట' ౧ ఇత్యాశ్వలాయ
 నవచనాత్ । సుగుంధిభిరామలకాదిభిర్ద్రవ్యైరుపలిప్తం సంస్కృ
 తం కేశ శ్శశ్శుయస్య న ఉపలిప్తకేశ శ్శశ్శుః । అ క్రః అంజనెనాత్మ్యోః
 అభ్య కస్తేతన । వెష్టితీ, వెష్టితశిరాః । ఉపవెష్టితీ, కటిప్రదేశాద్వి
 తీయేన వాససావేష్టితో యస్యన ఉపవెష్టితీ । కంచుకంచాపానచ్చ క
 ణ్బుకోపానహమ్ । 'దవంద్వాచ్చుదషహంశాత్' ఇత్యచ్ఛమాసాం
 తః । తదస్యాస్తి కంచుకోపానహీ । 'దవంద్వాపతాపగహ్యుల్' ఇతీ
 నిప్రత్యయః । పసిద్ధై పాతే కంచుకమేవ కాంచుకం తద్వాకాం
 చుకీ । ఉపానద్వానుపానహీ । వీహ్యదిత్యాదినిః । పాదుకే దాదుమ
 యే పాదరక్షణే, తద్వాన్నాదుకీ ॥

ఉదాచరణుచాస్తే తాని నకుర్యాత్కారయేద్వా ॥౩॥

అస్యాచార్యాదేః పుత్రాంతస్య ఉదాచరణు దృష్టిగోచరణు
 దేశేషు ఏతానిమాల్యాదీని నకుర్యాత్ కారయేద్వా ॥

స్తేష్విరికమసుచ ॥౪॥

ఏతాని న కుర్యాత్కారయేద్వా ॥

అత్రోదాహరణమ్—

యథాదంతప్రక్షాళనోత్సాదనాపలేఖనానీతి ॥౫॥

దంతప్రక్షాళనం దంతధావనమ్ । ఉత్సాదనముద్వర్తనమ్ । అపలే
 ఖనం కంఠతాదినా కేశానాం విభాగేనావస్థాపనమ్ । ఇతిశబ్దః ప్రద
 శ్శనాథః, తేన భోజనమూత్రోచ్చారాదిషష్టి ప్రతిషేధః ॥

తద్వ్రత్యైతాంచనకథయేదాత్తసంయోగేనాచార్యః ॥౬॥

తస్యశిష్యస్య గృహస్థీధూతస్య యానిద్రవ్యాణ్యుపస్థాపితాని ౧
 తేషాం మధ్యేషికేనాపి ద్రవ్యాణ్యుథాత్తా సంయజ్యతే న తథాకథ

౫౦

శ్రీహరడత్తకృష్ణజ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహిత

యో! ఆచార్యశ్శిష్యగృహం ప్రత్యాగతః అహా! దశానీయం
భోజనపాత్రమిత్యాది లిప్సా యథాగమ్యతే తథా న కథయేదితి ।

స్నాతస్తుకాలే యథావిధ్యభిహృతమాహుతా

భ్యతా వా న ప్రతిసంహరేదిత్యేకః॥౭॥

పదమధీత్యస్నాత్యన్ ౧ ఇతి విధినా స్నాతః తస్మిన్కాలేయ
థావిధ్యభిహృతమాబద్ధం ౨ సగద్యాచార్యేణాహుతస్సవ్యయమేవ
వా తత్సమీపమభ్యేతా న ప్రతిసంహరేన్న విముంచేదిత్యేక మన్య
నే । స్వపక్షస్తుతదాపి ప్రతిముంచేదితి । ‘కాలే యథావిధ్యభిహ
తమ్’ ఇతివచనాదపరే ద్యురారభ్యప్రతిసంహరేదేవ ॥

ఉచ్చైస్తరాంనాసీత ॥౮॥

స్వాధ్యైతరప । ఆచార్యస్యాననాదుచ్చతర ఆసనె నాసీత ॥

అథభావహుపాదే ॥౯॥

సీచేప్యాసనె బహుపాదేనాసీత ॥

—శ్రిసర్వతఃప్రతిష్ఠితే ॥౧౦॥శ్రి—

ఆసనేత్వాసీత । ఆచార్యంపీఠాదాపుపవేశ్య స్వయం వేత్త్రాననా
దావాసీత, ౩ తద్ధిఘామా సర్వతః ప్రతిష్ఠితంభవతి॥

—శ్రిశయ్యాసనేచాచరితేనావిశేత్ ॥౧౧॥శ్రి—

ఆచార్యేణాచరిత ఉపధుక్తశయ్యాసనే నావిశేత్ । శయనె న శ
యాత, ఆసనే నాసీత । పిత్రాదిష్వపి గురుమ సమాసమిడమ్ । త
థాచ మనురవిశేషేణాహ—

‘శయ్యాసనేచాధ్యక్షితేశ్రేయసానగమాశ్రయేత్’ ౪ ఇతి ।

గతంసమాప్య త్రస్య వైశేషికమ్ । అథ బ్రహ్మచర్యవిధేరవ శేషః

౧ ఆప-గృ-౧౨-౧.

౨ క-హృతంలబ్ధం.

౩ ‘సర్వతః ప్రతిష్ఠితే ఆసనె నాసీత । ఆచార్యం.....వేత్త్రాననా
దా నాసీత’ ఇతి ముమ్మైముద్రితపుస్తకే. ౪ మన్యు-౧౧౯.

తిమదాప స్తంబధ ర్థసూత్ర-గవ్యశ్లోకభరణః

..౫౧

—శ్రియానముక్త్యాధ్వనావరోహేత్ ||౧౨|| శ్రి—

యానం శకఁగది, ఆరొహేత్యుక్తోగురుణా పశ్చాదారోహేత్
' ఛత్త్రయానమితి వజ్రయేత్ ' ౧ ఇతి పూర్వోక్తస్య ప్రతిషేధ
స్యాపవాదః । యానంచ గుర్వారూఢమన్యవామ్

—శ్రిసభానికషకటస్వస్తరాగ్ంశ్చ ||౧౩||శ్రి—

ఉక్తోనావరోహేద్యేన । ' సభాస్సమాజాంశ్చాగంతా ' ౨ ఇత్య
స్యాపవాదాధ్వం సభాగ్రహణమ్ । నికయోనామ కృషీవలాన ముప
కరణం, కృష్టంక్షేత్రం యేన సమీక్రియతే । తచ్చ క స్థింశ్చదారూఢే శ
నచిదాకృష్యతే ౩ । తత్రగురుణాకృష్యమాణేపి తేనోక్తస్సన్నారోహే
త్, న త్వనౌచిత్యభయాన్నారోహేదితి । కటాపీరణనిమిత్తాశయా
తత్ర గురుణోక్తస్య నహసీత । ఉత్సవాదాపేష ఆచారః । స్వస్త
రొనామ పరిాలశయా, ' నవస్వస్తరే సంవిశంతి ' ఇతి దశనాత్
తత్రాపి గురుణోక్తస్య నహసనాదికుర్యాత్ ||

—శ్రి నానభిభాషితో గురుమభిభాషేత ప్రియాదన్యత్ ||౧౪|| శ్రి—

గురుణానభిభాషిణాగురుంప్రతి న కించహ్మాయాత్ ప్రియాద
న్యత్ । ప్రియవచనంతు బ్రూయాత్ యథాపుణ్యజాతఇతి ||

—శ్రి వ్యవతాదవ్యవజాపవ్యభిహసాదామంత్రణ

నామధేయగ్రహణప్రేషణానీతి గుర్వోజయేత్ ||౧౫||శ్రి—

వ్యవతాదోంగుశ్శ్యాదినా ఘట్టనమ్, యదాభిముఖ్యాధ్వం క్రి
యతే । వ్యవజాపకణయోర్ధ్వముజ్జ్వలనమ్ । వకారశ్చాందసాపహ
రౌవా । వ్యభిహసః ఆభిముఖ్యేన హసనమ్ । ఉదామంత్రణముచ్చే
స్సమ్పాదనం యథాబధిరం ప్రతి । నామధేయగ్రహణం దశమ్యాం
పితృవిహితస్య నామధేయస్య గ్రహణమ్, న పూజ్యనామ్నో భగవ

౧ ఆప.ధ.౧-౨.౫.

౨ ఆప.ధ.౧-౬-౧౨

౩ ' కృష్యమాణేక్షేత్రంసమం భవతి ' ముమ్మైపుస్తకే.

౧౨ శ్రీహరదత్తకృతాంజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దాదెః । పెరిషమాజ్ఞాపనం । ఏతానిగురువిషయే న కర్తవ్యాని ।
 ఇతి కరణాదేవమృకారాణాం చాన్యేషామపి ప్రతిషేధః । యథా
 హ మనుః—

నోదాహరేత్తస్యనామపరోక్షమపి కవలమ్ ।

నచైవాస్యానుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితం ॥ ౧ ॥ ఇతి ॥

—శ్రీఅపద్యధ్వజ్ఞాపయేత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీ—

అపదివ్యవతోదాదిభిరవ్యధ్వమభిప్రేతం జ్ఞాపయేత్ । అనతి పూ
 రుషాంతరే వచనెనాపి బాధయేత్, న సాక్షాత్పేరిషయేత్, యథా
 శూలతోదామేభవతి, న చాగ్నినా శామ్యతి, న చాత్రకశ్చిత్తస్మి
 హితః, కింకరోమి మందభాగ్యఇతి ॥

ఉత్తరేనూత్రేనమాపుత్తవిషయే—

—శ్రీసహవసంతానయమ్పుతరనామూతాగురుం ద

శ్శానార్థోగచ్ఛేత్ ॥ ౧౭ ॥ శ్రీ—

ఏకస్థిత్యాగ్రామే వనన్త సాయంప్రాతరనామూతాపి గురుండగ్న్య
 నార్థోనాన్యప్రయోజనార్థోగచ్ఛేత్ ॥

—శ్రీవిప్రోష్యచతదహరేవపశ్యేత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీ—

యదాగ్రామాస్తరం గతః పృత్యాగచ్ఛతి తదా తదహరేవాచ
 ర్యంపశ్యేత్ ॥

—అచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతేప్రాచార్యాయోప

సంగృహ్యోపసంజఘ్నైదాచార్యమ్ ॥ ౧౯ ॥ శ్రీ—

అచార్యస్యాచార్యఃప్రాచార్యః, పృథితామహ ఇతివత్ । య
 దాచార్యస్య ప్రాచార్యస్యచ కార్యవశాత్సన్నిపాతా మేళనం భ
 వతి, తదా ప్రాచార్యాయ । ద్వితీయాద్ధై చతుర్థీ । ప్రాచార్యం
 పూర్వముపసంగృహ్య పశ్చాత్సాన్వితాచార్యముపసంగ్రహితుమిచ్ఛేత్ ।

నకవలఁ మనసా, కిఁతు, యథాచార్యోజానాతి మామయముపసంజి
ఘృక్షతీతి తథాచెచ్చైత | అన్యథాఽదృష్టార్థముపదిష్టంస్యాత్ ||

—శ్రిప్రతిషేధేదితరః || ౨౦ || శ్రి—

ఇతరఽచార్యః ప్రతిషేధేత్, వత్సమోపసంగ్యహీరితి ||

—శ్రిలుప్యతే పూజాచాస్య సకాశే || ౨౧ || శ్రి—

అన్యప్రాచార్యస్య సకాశే సన్నిధౌ ఆచార్యస్య పూజాల్పస్య
తే సకార్యా, సకేవలముపసంగ్యహణమేవ ||

ఉ త్రనూత్రం సమావృత్తవిషయమ్—

అన్యముహూగ్ంశ్చాచార్యకులందర్శనార్థౌ గచ్ఛే
ద్యథాశక్త్యధిహస్త్యమాదాయాపి దంతప్రక్షాళనానీతి || ౨౨ || శ్రి

ముహూంశ్చేత్యనుస్వార్దీక్షాఞ్చాందసౌ | వీహ్సలోపశ్చాత్ప్ర
దగ్ధవ్యః | ముహూముహూరితి వివక్షితమ్ | గ్రామాంతరే వసన్నపి
ముహూముహూరాచార్యకులం దర్శనార్థౌగచ్ఛేత్ | యథాశక్తిగౌ
రసాపూపాద్యధిహస్త్యంహస్తేభవమాదాయ స్వయమేవ గృహీత్వేత్య
ధః | అపిశబ్దః అభావేపివిధిం ద్యోతయతి, గౌరసాద్యభావే దంత
కాష్ఠాన్యపీతి | ఇతి శబ్దోఽంతేవాసిధర్మాణాం సమాప్తిద్యోతనార్థః ||

అన్యై ౧ త స్థిగ్గురోవృత్తిః || ౨౩ || శ్రి

తస్మిన్నంతేవాసిని గురోవృత్తిఃవృత్తైః ప్రకారోవక్ష్యతే ||

అన్యైపుత్రమివైనమనుకాంతం సర్వధర్మేష్వన ప

చ్ఛాదయమానస్సుయక్తౌవిద్యాంగ్రాహయేత్ || ౨౪ || శ్రి

ఏనశిష్యం పుత్రమివాస్యాభ్యుదయస్సాన్యదిత్యను కాంతంత్సరే వ
మా ధర్మేష్వప్యనపచ్ఛాదయమానః ఆగ్రాహణ సుయక్తః సుష్ట
వహితస్తత్పరోభూత్వావిద్యాం గ్రాహయేత్ ||

౧ తతఃపూర్వం 'మాతరంపితరమాచార్యమగ్నిగ్ంశ్చగృహాణి'చరిక్త
పాణిర్నీవగచ్ఛేత్ ' ఇతి సూత్రం గ. చ. పుస్తకయోః దృశ్యతే ||

✕

శ్రీహరద త్తక్యశాస్త్రవలూఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

శ్రీనరసింహస్వామివారి విష్ణునాథాధిపత్య రుద్రాస్తి

దనాపత్ను || ౨౫ ||

సచైవం శిష్యమధ్యయన విఘ్నానాత్తప్రయోజనేమాపరుభ్యా
త్ । ఉపరోధోఽన్యతంత్రికరూపః । అనాపత్ప్రతి వచనాదాపద్యధ్య
యన విఘాతేనాపునరోధే న దోషః ॥

అక్షయం లెవాస్యం తెవాసీభవతి వినిహితాత్మాగురా

వనైపునామాపద్యమానః ॥ ౨౬ ॥

ఆపద్యమానశ్చిత్త్యంతభావవిత్యక్తః । యోనైవాసీద్విహితాత్మా
ద్యమోరాచాభ్యయోర్విఫనన్నిహితాత్మాగురావస్తేఘా మాపాదయతి,
నానెనాయుప్రదేశస్యమ్యగుక్త ఇతి, సోస్తేవాసీ న భవతి, సత్యాజ్య
ఇత్యర్థః । అత్ర మనుః—

ధమా=ర్థాయత్యనన్యతాఃశుశ్రూషాపినతద్విధా।

తత్రవిద్యానవప్రవ్యాశుభఃపీజ మివాషరే ౧ ॥

అపరీతహ—యోం తేవాసీవాజ్ఞనః కాయక మభిరనైవుణమాపద్య
మానః గురూవినదృశం నిహితాత్తా భవత్యనరూపం నశుక్రూష త్రేనా
నేవాసీనభవతి ॥

అచార్యోపనాచార్యోభవతి శ్రుతాత్పరిహరమాణః ॥ ౨౭ ॥

అచార్యోప్యసాచార్యోభవతీతి, త్యాజ్యవ్యతిరేకః । కింకుర్వః? శ్రుతాత్పరిహరమాణః, లేనలేన వ్యాజేనవిద్యాప్రదానమకుర్వః ॥

అపరాధేషుచైనగ్ సతతముపాలభేత॥ ౨౩ ॥

అపరాధేషుకృతేషువనం శిష్యం సతముపాలయేత్, ఇదమయం క్తం.
తస్యాకృతమితి ||

జ్ఞోతిభిత్రానడపవానడదకోపస్పర్శన మదర్శనమితి

దండాయథామాత్రమానివృత్తైః ॥౨౯॥

౧ మను స్మృతి-౧౧౨

త్రిమహాపస్తమ్మధర్మశాస్త్రే ౧-పర్వశ్లో ౧౬౩

౫౫

అభిత్రాసారజ్జవేణాద్విదినాభయోత్పాదనమ్ । ఉపవాసాభోజనలో
పః । ఉదకోపస్పృశనం శీతోదకేన స్నాపనమ్ । అదశనమ్ । య
థాసావాత్తానం నపశ్యతి తథాకరణమ్, గృహప్రవేశనిపెథః । సర్వ
త్ర్యణ్యంతాత్ప్రత్యయిః । ఇత్యేతేదండాశ్శిష్యస్యథాచూత్రాయాప
త్యపరాధమాత్మాతదనురూపం వ్యస్తాస్సపస్తాశ్చ । అనివృత్తిః, యా
వదసాతతోపరాధాన్నివర్తతే తావదేతేదండాః ॥

— నివృత్తంచరితబ్రహ్మచర్యమన్యేభ్యోధర్మై
భ్యోనంతరౌభవేత్ప్రతిస్పదేత్ ॥౩౦॥ —

ఏవంచరితబ్రహ్మచర్యం నివృత్తం గురుకులాత్, కృతసమావర్తన
మిత్యధః । ఏవంభూతమేన మన్యేభ్యోధర్మేభ్యో యమసావాశ్య
మం ప్రతిపత్స్యతే తత్ర తేభ్యో ధర్మేభ్యోనంతరౌభవః, తేభ్యోధ
ర్మేభ్యోయథాత్వమంతరితోపభవసి తథాభవేత్సక్త్యాప్రతిస్పదేత్ త
మాశ్శయం ప్రతిపత్తుముత్ప్రదేత్ ॥

— శ్రిఇత్యష్టమఃఖండః శ్రి —

ఇతి త్రిహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాం ఆపస్తమ్బధర్మశాస్త్ర
వ్యాఖ్యానాయాం ఉజ్జ్వలాఖ్యానాయాం ద్వితీయఃపటలః.

— శ్రి శావణ్యాంపౌణమాస్యా మధ్యామము
పాకృత్యమానంప్రదోషేనాధీయాత్ ॥౧॥ శ్రి —

ఏవమధ్యేతురధ్యాపయితుశ్చ ధర్మాఉక్తాః । అథ దేశకాలకృతా
ధ్యయనధర్మాఉచ్యంతే—

మేషాదిశ్శేనవితరియోయోదశః ప్రవర్తతే ।

చాంద్రమాసాస్తత్తదంతావైచిత్ర్యాద్యాద్యావదశస్తృతాః ॥

తేషుయాయాపౌణమాసీ సాసాచైత్యాదికాస్తృతా ।

కాదాచిత్కేనయోగేన సక్షత్రస్యేతినిణాయః ॥

తదేవంసింహాస్థే నవితరి యామావాస్యా తదంతాచాంద్రమసే మా

౫౬ తుహరద త్తకృతాజ్ఞానాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

సేయా మధ్యవర్తిని పౌణామాసీ సాశ్రావణీ । శ్రవణయోగస్తు భవ
తు, మావాధూత్ । తస్యాం శ్రావణ్యం పౌణామాసాన్యమధ్యాయము
పాకృత్య గృహ్యోక్తేన విధినా పాకమే కృతాన్ సాన్యధ్యాయమధీ
యాత । అధీయానశ్చ మాసమేకం ప్రదోషే ప్రథమే రాత్రిభాగే, నా
ధీయాత గృహణాధ్యయనం ధారణాధ్యయనం చ నకుర్యాత్ । ప్రదో
షగృహణాద్రాత్రావపూర్వధ్వం నదోషః॥

తైష్యాం పౌణామాస్యాన్ రోహిత్యాం వా విరమేత్ ॥౨॥

తిష్యః పుష్యః తైష్యాం పౌణామాసీ తైషీ, శ్రావణీవత్ । త
స్యాం విరమేత్ ఉత్సజ్జనం కుర్యాత్ । తస్యాపిప్రయోగో గృహ్యో
క్తవివ । రోహిత్యాం వా, తైషే మాసి తిష్యాత్పూర్వాయా రోహితీత
స్యాం వా విరమేత్ । అనయోః పక్షయోః పంచమాసానధీయాత॥

అథా పంచమాస్ శ్చితు రోమాసాని త్యేకే ॥౩॥

అథా పంచమం యేషాం తే అథా పంచమాః । అథా ధికాం శ్చతు
రోమాసానధీయాతే త్యేకే మన్యంతే । అస్మిన్వత్ ప్రోష్టపద్యాముపా
కరణం, శాస్త్రాంతరదర్శనాత్ ఉత్సజ్జనస్య వాపకషణః * । ఉత్స
జ్జనేకృతే శ్రావణ్యాః ప్రాక్ శుక్లపక్షే మధారణాధ్యయనం వేదస్య
కృష్ణపక్షే మవ్యాకరణాధ్యయనం గానా మధ్యయనమ్, పునశ్చ శ్రావణ్యా
ముపాకృత్య అగృహీతభాగస్య గృహణాధ్యయనమితి । ప్రపంచితమే
తద్భవ్యే ౧ ॥

నిగమాశ్చ త్వరాః, గ్రామనిగేదుమాగావా, నియమేన గమ్య
స్తే యేషితి । తేషునర్వప్రకార మధ్యయనం వజాయేత్ ॥

నిగమాశ్చ త్వరాః, గ్రామనిగేదుమాగావా, నియమేన గమ్య
స్తే యేషితి । తేషునర్వప్రకార మధ్యయనం వజాయేత్ ॥

అనడుత్సంబంధినా శక్యత్విండేనోపలిప్తేధీయాత ॥౪॥

అనడుత్సంబంధినా శక్యత్విండేన ఉపలిప్తనిగమేష్వధీయాత

శ్తశానసత్తతశ్శమ్యాప్రాసాత్ ॥౭॥

శ్తశానేచాధ్యయనం వజ్రయేత్ । సర్వతస్సర్వాసుదిక్షు శమ్యా
ప్రాసాత్ । పంచమీనిదేశాదర్వాగ్రితిగమ్యతే । శమ్యాక్తిప్తాయావతి
దేశే పతితి తతారాగ్రితి ॥

గ్రామేణాధ్యవసితేక్షేత్రేణవానానధ్యయః ॥౮॥

యదాశ్తశానం గ్రామతయాక్షేత్రతయా వాధ్యవసితం స్వీకృతం
భవతి తదానానధ్యయః, అధ్యేతవ్యమేవ ॥

జ్ఞాయమానెతుతస్త్రిన్నైవ దేశేనాధీయాత ॥౯॥

యదా తు తదధ్యవసితమపి శ్తశానం జ్ఞాయతే, అయంసప్రదేశఇ
తి, తదాతావల్యైవ ప్రదేశే నాధీయాత, స శమ్యాప్రాసాత్ ॥

శ్తశానవచ్చూద్యపతితౌ ॥౧౦॥

శూద్యపతితయోస్స కాశేపి శమ్యాప్రాసాన్నాధ్యేయమ్ ॥

సమానాగారఇల్యేకే ॥ ౧౦॥

ఏకే మన్యంతే సమానాగారే శూద్యపతితౌ వజ్ర్యా, సశమ్యాప్రా
సాదితి ॥

శ్రీశూద్రాయాంతు పెక్షణప్రతిపెక్షణయోరెవానధ్యయః ॥౧౧॥

శూద్రాయాం తు యదా పరస్పరపెక్షణం భవతి, తదైవాన
ధ్యయః, స సమానాగారే శాపి శమ్యాప్రాసాదితి ॥

తథాన్యస్యాగ్పక్షీయాం వణవ్యతిక్రా

న్తాయాం మైథునే ॥ ౧౨ ॥

శూద్రావ్యతిరిక్తాపి యాక్షీమైథునే వణవ్యతిక్రాంతా నీచవ
ణగామినీ, తస్యామపి పెక్షణప్రతిపెక్షణయోరెవానధ్యయః ॥

బ్రహ్మధ్యేష్యమాణోమలవదాప్ససేచ్ఛ

సమ్భషితుం బ్రాహ్మణైః సమ్భష్యతయాస

మ్భషేత సమ్భష్యతు బ్రాహ్మణైః సమ్భ

ష్యాధీయైవతస్యాః పృజానిశ్శ్రియనం ॥౧౩॥

౧౮ శ్రీహరదత్తకృతాజ్ఞానలక్ష్మివ్యాఖ్యానహితే

యోవేదమధ్యేష్యమాణో మలవద్వాససా రజన్వలయా సహ
సమ్భాషితుమిచ్ఛతి, స పూర్వం బ్రాహ్మణేనసమ్భాష్యపశ్చాత్తయా
సమ్భాషేత । సమ్భాష్య చ పునరపి బ్రాహ్మణేనైవ సమ్భాష్యా
ధీయాత । కిమేవం సతిభవతి ? ఏవంతస్యా మలవద్వాసస ఆగామి
నీ యా ప్రజా తస్యానిశ్చేయసమభ్యుదయో భవతి । ప్రజారూపం
వానిశ్చేయనం తస్యాభవతి । ప్రజానిశ్చేయసమితివచనాద్విధవాది
భిస్సంభాషణే నైతత్కర్తవ్యమ్ ॥

❖ అస్తశ్వమ్ ॥ ౧౪ ॥ అస్తశ్చాండాలమ్ ॥ ౧౫ ॥ ❖

అంతశ్వవో యత్రాగ్రామే తత్రనాధ్యయం । ఏతేనాంతశ్చాండా
లమితి వ్యాఖ్యాతమ్ । చండాలఏవ చాండాలః । ఉభయత్ర ప్రథ
మాసప్రవృత్తే, అవ్యయాభావో వా విధక్త్యర్థేద్రష్టవ్యః ॥

❖ అభినిహ్నతానాంతు సీమ్నస్సనధ్యాయః ॥ ౧౬ ❖
యదాతు శవాగ్రామసీమ్నభినిర్హతాభవంతితదాతత్త్రానధ్యాయః

❖ సందశే నెచారణ్యే ॥ ౧౭ ॥ ❖

అరణ్యేచ యావతిప్రదేశే శవశ్చాండాలో వా దృశ్యతే తావ
త్సనధ్యాయః ॥

❖ తదహరాగతేషుచ గ్రామంబాహ్యేషు ॥ ౧౮ ॥ ❖

బాహ్యేఉగ్రనిషాదాదయః పరిపంథినః । తేషుచ గ్రామమాగతే
షు తదహరసనధ్యాయః । తస్మిన్నహని నాధ్యేతవ్యమ్ ॥

❖ అపిసత్సు ॥ ౧౯ ॥ ❖

యేవిద్యాచారిత్వాదిభిర్వహంతస్సంతస్తేషుచ గ్రామమాగతేషు
తదహరసనధ్యాయః ॥

❖ సంధావను స్తనితేరాత్రిమ్ ॥ ౨౦ ॥ ❖

సంధిస్సంధ్యా । తస్మిన్ సంధావను స్తనితే మేఘగర్జితేనతి రా
త్రిమసనధ్యాయః సర్వాంరాత్రిం నాధీయాత । వషణ్తావిదమ్ ।

అన్యస్తిన్నధికం వక్ష్యతి ॥

—..స్వప్నపర్యాంతం విద్యుతి ॥౨౦॥..—

స్వప్నపర్యాంతమ్ । అంత్యోదీఘః ఉపాన్త్యాహ్రస్వః । విపర్యాసశ్చాందసః, అపపాఠోవా । సంధావిద్యుతి సత్త్వాం స్వప్నపర్యంతాం రాత్రిమనధ్యాయః, నసర్వామ్ । స్వప్నపర్యంతారాత్రిః ప్రహరావశిష్టా

ఏవం సాయంసంధ్యాయాముక్తమ్ । ప్రాతస్సంధ్యాయామాహం

—.. ఉపవృషం యావతా వా కృష్ణాగ్రోహిణీ

మితి శమ్యప్రాసాద్విజానీయాదేతస్త్రిన్కాలేవి

ద్యోతమానే సప్రదోషమహరనధ్యాయః ॥౨౧॥..—

ఉషస్సమిషే ఉపవృషమ్ । తత్ప్రాపివిద్యోతమానే విద్యుతి సత్త్వామపరేద్యుస్సప్రదోషమహరనధ్యాయః । ప్రదోషాదూర్ధ్వం రాత్రావధ్యాయం । యావతావాకాలేన శమ్యప్రాసాదర్వాగవస్థితాం గాంకృష్ణామితి వారోహిణీమితి వావిజానీయాత్, ఏతస్త్రికాలే ఉపవృషం విద్యోతమాన ఇత్యన్వయః । రోహిణీ గౌరవణాత్ । ఇతిశబ్దప్రయోగే ద్వితీయాప్రయజ్యతే । తత్ప్రాన్వయప్రకారశ్చింత్యః ॥

—..దప్రాపరరాత్రైస్తనయిత్తునా ॥౨౨॥..—

రాత్రైస్తృతీయోధాగస్సర్వోపరరాత్రః । తస్యత్రైధావిభక్తస్యాహ్యంకౌమహారాత్రః, అంత్యోదహ్నిః । తస్త్విద్వహ్నిఃపరరాత్రైస్తనయిత్తునా నిమిలైన సప్రదోషమహరనధ్యాయః ॥

—..ఉర్ధ్వమథరాత్రాదిత్యేకే ॥౨౩॥..—

అథరాత్రామాధ్వం సనిలై సప్రదోషమహరనధ్యాయ ఇత్యేక మన్యంలై స్వపక్షస్తుదహ్నివేతి ॥

—..గవాంచావరోధే ॥౨౪॥..—

దస్యప్రభృతిభిరవధ్ధాసుగోషు తావంతం కాలమనధ్యాయః ।

౬౦ త్రిహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహేతే.

అవరోధోగ్రామాన్ని గ్రహమననిరోధః||

అవరోధానాంచయావతావాహస్యంతే || ౨౩ ||

వధాహాణాం చౌరాదీనాముపరోధే యావతాకాలేన లెహస్య
నే తావంతం కాలమనధ్యాయః ||

అవరోధానాంచయావతావాహస్యంతే || ౨౩ ||

హస్త్యశాపదీనాంచసూనాంపృష్ఠాపూర్వతాగ్రసీనస్సన్నాధీయాత

అహోరాత్రావమావాస్యాసు || ౨౪ ||

అమావాస్యాసు ద్వావహోరాత్రౌ నాధీయాత | తాసుచ సూ
ర్యేద్యుశ్చతుర్దశీమచ | తథాచమనుః—

‘ అమావాస్యా చతుర్దశీయోః పౌర్ణమాస్యప్రకాశుచ | ఇతి ’||

అతి సమయముండః

చాతుర్మాసీమచ || ౨౫ ||

చతుర్మాసేషుభవాశ్చాతుర్మాస్యః | సంక్లృష్టామతిస్మణాం
పౌర్ణమాసీనాం, యాసుచాతుర్మాస్యానిక్రియంతే | కాఃపునస్తాః ?
ఫాల్గున్యాషాఢీకాతికన్యః | చాతుర్మాస్యోయజ్ఞః | ‘ తత్రభవః
ఇతి వతమానై ‘ సంజ్ఞాయామత్ ‘ ఇత్యణ్యై త్యయః | తాసుచ
చాతుర్మాసీమసూర్యవద్ద్వావహోరాత్రావధ్యాయః | గౌతమస్తు స్వశ
బేనాహ ‘ కాతికీఫాల్గున్యాషాఢీపౌర్ణమాసీ ‘ ౧ ఇతి | పౌర్ణ
మాస్యంతరే ప్రతిపత్తుచశాస్త్రాన్తర పదనాదనధ్యాయః, యథాహాశ
నా ‘ వర్షణీతిహాసవజితానాం విద్యానా మనధ్యాయః ‘ ౨ ఇతి,
‘ ప్రతిపత్తునచిన్తయెత్ ‘ ఇతిచ | ఏవంచతుర్దశీమాత్రస్యవజ్జనై
శాస్త్రాన్తరంమూలం * || తత్రయాజ్ఞవల్క్యః

పంచదశ్యాంచతుర్దశ్యామష్టమ్యాం రాహుసూతకే |

౧ గౌ-ధ- ౧౬-౩౨. ౨ ఉ-౩-౨౫. (ముద్రితే ఔశానసకోశేష
ద్యహాపమిదంవచనమ్.) * ఘ-ధ-తరంమృగ్యమ్.

ఋతుసంధిమఘక్వాచ శృద్ధికంప్రతిగృహ్యచ ౧॥

వివేకవైరమణే గురుషుష్టాకృష్టపాకరణ ఇతి త్రయహః ॥౨॥

విరమాముత్సజనం, తదేవవైరమణం, తస్మిన్ వైరమణే । ప్ర
ధమాంతపాతే సప్తమ్యథే ప్రధమా । గురుషు శ్వశురాదిషు, సం
స్థితేష్వితి ప్రకరణాదమ్యతే । అప్తకేవాప్తకృష్టమ్ । సావధేయ్యభో । ఆ
దాప్రాప్తావృద్ధిమణ్యేకృతా । ఉపాకరణమేవాపాకరణమ్ । ఏతే
షు నిమిత్తేషు త్రయహితధ్యయనరహితాః । తత్ర గురుషుమరణాదివసా
దారభ్య త్రయహః, ఇతరేషుకుపూర్వేద్యురవరేద్యుస్తస్తింశ్చదినే నా
ధీయాత । తత్ర శాతమః—‘ తిస్తాప్తకాస్త్రిరాత్రమ్ ’.....‘ అ
భితావాషికమ్ ’ ౨ ఇతి । ఉపాకరణాదూర్ధ్వం ప్రాగుత్సజన్
నాద్యదధ్యయనం తద్వాషికమ్, తదభితస్తస్యాదావంతేచ యత్క
మక్రియతే తత్రాపి త్రిరాత్రమిత్యథః ఉశనసాచ వ్యక్తము
క్తమ్—‘ ఉపాకమణిహిత్యగే త్రిరాత్రక్షణం స్మృతమ్ ’ ఇతి ।

వివేకీతథాసమ్బద్ధే హజాతిషు ॥౩॥

సన్నికృష్టాయెజ్ఞాతయః ధ్యాతృతత్పుశ్శిష్యివ్యాదయః లెవ్వపిమృతమ
తథా త్రయహమనధ్యాయః । బ్రహ్మచారిణోవిధిరయం । ఆశౌచవతాం
తు యావదాశౌచమనధ్యాయః శాస్తాగ్నింతరసిద్ధః । తత్రమనుః—

ఉభయత్రదశాహసి కులస్యాన్నంసభుజ్యతే ।

దానంప్రతిగృహోహోమః సావధ్యాయశ్చనివర్తతే॥

ఉభయత్ర, జననే మరణేచ ॥

—మాతరిపితర్యాచార్య ఇతి ద్వాదశాహః ॥౪॥

మాత్రాదిషుమృతేషు ద్వాదశాహమనధ్యాయః । అయంవిధిః గృ
హస్థానామపి । కెచిదాశౌచమపి తావంతం కాలమిచ్ఛంతి । నేతివ
యమ్, అనధ్యాయప్రకరణాత్ ॥

౬౨ తుహరద త్తకృతాజ్ఞానీలాభ్యావ్యాఖ్యానసహిత

తెమవదకన్నర్పసంతావంతంకాలమ్ ||౫||

మూత్రాదిషష్టినికం—తావంతంకాలం అహరహస్సాన్ననమపి కార్యం, నకవలమనధ్యాయః ||

—అనుభావినాంచ పరివాపనమ్ ||౬|| —

అనుపశ్చాద్భూతా జాతాఅనుభావినః మృతాపేక్షయా౨వరవయసః, తెషాంపరివాపనమపి భవతి కేశానాం | కృత్యచః ' ఇతి ప్రాప్తస్య ఐత్యస్య ' శైర్విభాషా ' ఇతివికల్పః | అన్యేతు—శావందుః ఖమనుభవతా సర్వేషాం పరివాపనమిచ్ఛంతి | అపరతహ—అనుభావినః ఉదకాహారః, తెషాంమరణే పరివాపనమితి ||

శ్రీసనమావృత్తా వపరన్నస్యత్రవిహారాదిత్యైకే ||౭||

విహారోయజ్ఞదీక్షా, తతోన్యత్రసనమావృత్తావపరన్నిత్యేకే వస్యంతే | స్వమతంతువపరన్నేచేతి||

తత్రవపనస్యా మంగళత్వంగుణవిధినా పరిహారంచ వక్తుం బ్రహ్మణముదాహరతి ||

—అథాపిబ్రాహ్మణం | రిక్తోవాపిషో౨నపిహి

తాయన్తుండస్తస్యేతదపిధానం యచ్చిభేతి ||౮||

రిక్తోస్తశ్శూన్యోస్థుటాదిః | సాయమనపిహితః పిధానరహితోయాదృశః తాదృశవిషయన్తుండోనామ | తస్య రిక్తస్యాపిధానమేతలోయచ్చిఖానామ | అనేన చైతద్దశితం—నిషేధశాస్త్రం సహశిఖయావపనప్రతిషేధ పరమితి ||

కథుంతహిసత్రైమ ' శిఖామనుప్రవపంతయుడ్యే ' ౧ ఇతి వచనమ్ ? తస్యబలీయస్త్వాదిత్యాహ—

శ్రీసత్రైమతువదనాద్వపనగ్ శిఖాయాః||౯||

స్పష్టమ్ ||

అచార్యేనహారాత్రానిత్యేకే ||౧౦||

అచార్యసంస్థితే తీనహారాత్రానధ్యయనం వజ్రయేదిత్యేకే మ
న్యంతే । నవక్షస్తుద్వాదశాహః పూర్వోక్తః ॥

శ్రోత్రియసంస్థాయామపరిసవత్సరాయామేకాం ||౧౧||

శ్రోత్రియం వక్ష్యతి ౧ । తస్యసంస్థాయామపరి పూర్ణసంవత్స
రాయాం శ్రుతాయామేకాం రాత్రిమేకమహారాత్రమనధ్యాయః ।
అత్రసంస్థాశ్రవణాద్ధుర్వాదిషష్ఠి సేవనిమిత్తమనధ్యాయస్య ॥

అత్రసంవత్సరచారిణీత్యేకే ||౧౨||

ఏకేతు సవత్సరచారిమరణ ఏవానంతరోక్తమనధ్యాయమిచ్ఛంతి,
నశ్రోత్రియసామాన్యమరణే ॥

శ్రోత్రియాభ్యాగమేధిజిగాగ్ం సమానోధీయా

నోవానుజ్ఞాప్యధీయాత ||౧౩||

శ్రోత్రియేభ్యాగతే అధ్యేతుకామోధీయానశ్చ తమనుజ్ఞాప్యధీయాత

అధ్యాపయేద్వా ||౧౪||

అధ్యాపయితుకామోధ్యాపయన్వేతి, ప్రకరణాద్గమ్యతే । సాహ
శ్రోత్రియమధ్యాగతం అనుజ్ఞాప్యధ్యాపయేదితి ॥

అథ గురసన్నిధౌచాధీహితోఇత్యుక్తావధీయాత ||౧౫||

ధారణాధ్యయనంపారాయణాధ్యయనం వా కుర్వీత్ గురౌసన్ని
హితేనతి అధీహితోఇత్యుక్తావధీయాత ॥

అధ్యాపయేద్వా ||౧౬||

అధ్యాపయన్నపి గురౌసన్నిహితే ఏవమేవాక్త్యాధ్యాపయేత్ ॥

ఉభయతడపసంగ్రహణమధిజిగాగ్ంసమానస్యచాధీత్యచ ||

ఉభయశ్రాధ్యయనస్యాదావంతేచ ఉపసంగ్రహణం కర్తవ్యమ్, అ
ప్యేతుకామస్యాదావధీత్యచాంతే ॥

ఋహరద త్తకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అధీయానేమవాయత్రాన్యోవ్యవేయాదేతమేవ

శబముత్సృజ్యోధీయాత ||౧౮||

బహువచనమతంత్రం । అధీయానేమవాయత్రాన్యో వ్యవేయా
త్ అంతరాఽఽగచ్ఛత్, తత్రాపి ' అధీహిభా ' ఇత్యేతమేవ శబ్ద
ముత్సృజ్యోచ్యార్యాధీయాత । పృత్యేకముపదేశాదేకవచనమ్ । అ
ధీయారణ్యం ॥

అధీవ్యగదాభనాదాస్సలావృత్త్యేకస్మకోలూక శబ్దా

స్సర్వేవాదితశబ్దారోదనగీతసామశబ్దాశ్చ ||౧౯||

శునాంగదాభానాంచ బహూనాం నాదాః, బహువచననిదేశా
త్ । సలావృత్తి వృకజాతానవాంతరభేదః, కోష్ఠీకృత్యనే । లింగస్యావి
వక్షితత్వాత్పుంసోపి గ్రహణం । ' ఇంద్రోయతీంతస్సాలావృత్తేభ్యః ౧
ఇత్యాదౌ దశానాత్, సర్వత్రాదిమస్సర్వరోదీఘః । నవివాయం వి
కృతః ప్రయుక్తః । ఏకస్యకః ఏకచరస్సగౌళః । ఉలూకోదివాభీ
తః । ఏతేషాంచ శబ్దాః । వాదితాని వాదిత్యాణి వీణావేణ్యమృదంగా
దీని । లేషాంచ సర్వశబ్దాః రోదనశబ్దగీతశబ్దాస్సామశబ్దాశ్చ, ఏతే
శూయమాణానధ్యాయస్య హేతవః ॥

అధీశాఖాంతరే చ సామ్నామనధ్యాయః ||౨౦||

పేదాంతరస్య సకాశే సామనాభ్యేయమ్, 'గీతిషు సామాఖ్యా' ౨
తవ్యోగాద్వేదవచన స్సామశబ్దఇత్యనే ॥

సర్వేహుచశబ్దకర్మసు యత్రనగ్ంస్యజ్యేరణ||౨౧||

అక్రోశపరిహాసాదిషు సర్వేహు శబ్దకర్మసు అనధ్యాయః, య
త్యాధ్యయనశబేన తె సంస్యజ్యేరణ ॥

అధీభద్రయితావస్వపాస్తమ్ ||౨౨||

భద్రానంవమనం, తత్కృతావస్వపాస్తంతం యావన్నాధీయాత ॥

ఊమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రేఁగ-ప్రశ్నే ౧౦౪౦ఁడః

౬౫

అథై సర్పిర్వాప్రాశ్య ॥౨౩॥

అథవాసర్పిః ప్రాశ్యాధీయాత ॥

—సూతిగంధః ॥౨౪॥—

దుగంధః । సచోపలభ్యమానోనధ్యాయశేతుః ॥

అథై సూక్తంచాత్మసంయుక్తమ్ ॥౨౫॥

యత్పక్షం కాలపాకేనాప్లం జాతం తచ్ఛూక్తం । తద్యావదాత్మ
సంయుక్తం సోపదరస్థమజ్ఞానం, యావత్తదనుగుణఉద్ధారోవా, తా
వదనధ్యాయశేతుః ॥

అథై ప్రహపేచభుక్త్యా ॥౨౬॥

నాధీయాలైతి శేషః । లెనాధీతైవధుంజితః॥

అథై ప్రోదకయోశ్చపాణ్యోః ॥౨౭॥

భుక్త్యైవ । భుక్త్యామావత్ప్రోదకౌ పాణీతద్రాతావన్నా
ధీయాత । కెచిద్భుక్త్యైతి నానువర్తయంతి ॥

అథై ప్రేతసంకృష్టంచాన్నంభుక్త్యా సప్రదోషమహారనధ్యాయః॥

యోమృశాసపిండికృతస్సప్రేతః । తదుద్దేశేనదత్తమన్నంభుక్త్యాస
ప్రదోషమహర్నాధీయాత । ప్రదోషాదూర్ధ్వంసహాషః । అత్రమమః
యావదేకానుదిష్టస్య గన్ధాలపశ్చతిష్ఠతి ।

విప్రస్యవిదుషోదేశే తావద్భ్రష్టానకీర్తయేత్ ౧ । ఇతి ॥

అథై ఆచవిపాకాల్ ॥ ౨౮॥

యదితావతా కాలనతదన్నం జీర్ణం వివక్షిం సభవతి తతశ్చావి
పాకాత్తస్యనాధీయాత ॥

అథై అశ్వాద్దేన తు పర్యవదధ్యాత్ ॥౩౦॥

జీర్ణేఅజీర్ణేచ తస్మిన్ అశ్వాద్దేనాన్నేన పర్యవదధ్యాత్ । త
స్యోపర్యశ్వాద్ధమన్నం భుంజీతేతుక్తం భవతి । కెచిల్ — అశ్వాద్దేనే

తివచనాత్పూర్వతాపిప్రేతాన్నమితశ్శాస్త్రమార్గవివక్షితంమన్యనై॥

శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీతిదశమఃఖండః. శ్రీశ్రీ

శ్రీకాండోపాకరణచామాతృకస్య॥౧॥ శ్రీశ్రీ

కాండోపాకరణం కాండవృత్తాదేశనం । తిస్తిన్నహన్యమాతృక
స్యాన్నం భుక్త్యాసప్రదోషమహరనధ్యాయః । ఆపరకహ—భుక్తే
తి నానువతతే । తథాచాత్తరత్రీ భుక్త్యాగ్రహణం । కాండోపాకర
ణే నిమిత్తైమాతృకస్య మాణవికస్య సప్రదోషమహరనధ్యాయఇతి ।
ఏతేనాత్తరం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥

శ్రీకాండసమాపనేచాపిత్వకస్య॥౨॥ శ్రీశ్రీ

కాండసమాపనంవృత్తివిసగః ॥

శ్రీమనుష్యప్రకృతీనాంచ దేవానాం యజ్ఞేభుక్త్యైవైకే ॥౩॥ శ్రీశ్రీ

యేమనుష్యాభూత్వాప్రకృత్యైవ తపనాదేవాన్సంపన్నాస్తే మను
ష్యప్రకృతయోదేవాః, నందీశ్వరుమారాం దయః । లెహంయజ్ఞే
తత్ప్రీత్యథేద్యాహ్లాభోజనై భుక్త్యా సప్రదోషమహరనధ్యాయఇ
త్యేకే మన్యంతే । మనుష్యముఖేషు ౨ దేవేషిః జ్యమానెషిత్వన్యై
శ్రీపర్యషిలైస్తండులేరామమాగ్ంసేనచనానధ్యాయః ॥౩॥ శ్రీశ్రీ

‘ప్రేతసంకృప్తమ్’ ౩ ఇత్యస్యాపవాదః । పర్యషితారాత్యంతరి
తాః । హ్యవృత్తిగృహీతేషు తండులేషు అద్యపక్త్యా భుజ్యమానెషు
నానధ్యాయః । తథాకమమాగ్ంసేనచదహభక్షితేనాపినానధ్యాయః ।
పర్యషితేనేత్యన్యై । పర్యషిలైరితి వచనాత్తదహభుక్తే స్సప్రదో
షమహరనధ్యాయః ॥

శ్రీతిథౌషవివనస్పతిమూలఫలైః ॥౪॥ శ్రీశ్రీ

ఓషధిగ్రహణేన పీరుభోపి గృహ్యంతే । వనస్పతిగ్రహణేనాపివృ
క్షమాత్రిమ్ । లెహం మూలైస్సూరణకందాదిభిః ఫలైశ్చామ్రాదిభిః

త్రిమహావస్తంబధర్మసూత్రే-నిష్కశ్చే ౧౧౪౦౬: ౬౭

వక్త్రైరపవక్త్రైశ్చ తదహభాక్తిలైరపినానధ్యాయః పర్యపి తేనేత్యన్యైః॥

అష్టైశ్చ యత్కాండముపాకుర్వీత యస్య చానువాక్యం

ర్వీత స తత్తదహరథీయాత ॥౬॥

యస్మిన్నహని యత్కాండముపాకృతం స తత్తదహరథీయాత । త
థా శ్రావణం పౌర్ణమాస్యాముపాకృత్య ప్రశస్తేహరంతరే యస్య
కాండస్యానువాక్యమధ్యేతుమారమ్భం కుర్వీత, స తత్తదహరథీయాత
అహరిత్యహోరాత్రపలక్షణం ॥

అష్టైశ్చ ఉపాకరణసమాపనయో స్థ పారాయణస్య తాంవిద్యామ్॥౭॥

అనేకవేదాధ్యాయైరైకస్య వేదస్య పారాయణం కురుతే, త
దాతస్య పారాయణస్యయే ఉపాకరణోత్సజన్తే తయోః కృతయో
స్తాం విద్యాంతదహరార్థీయాత । ఏతదెవజ్ఞానకం పారాయణస్యా
ప్రపాకరణోత్సజన్తే భవతి ఇతి । ‘తాంవిద్యా’ ఇతి వచనాద్విద్యా
స్తరాధ్యయన్తే స దోషః ॥

అష్టైశ్చ వాయుఘోషవాన్భూమా వా శృణోనం వాహుః

వహతి వాయుత్పిధారాః ప్రసహేత్ ॥౮॥

ఘోషవాన్కణశ్రావః । భూమావన్స్థితాని శృణోనినంవహతి ఉ
త్తిప్య గమయతీతి శృణోనం వాహుః । వహతి వామేఘేధారాః ప్రస
హేత్ విక్షిపేత్ । యత్యదేశే ఏనంవిధో వాయుప్రత్యతావంతం కా
లం నాథీయాత । అత్యమనుః—

‘కణశ్రవేనిలేరాత్రైదివాపాసుసమూహనై’ ౧ । ఇతి ॥

ఉత్తరేనూత్రేనిగదసిద్ధే—

అష్టైశ్చ గ్రామారణ్యయోశ్చ సర్ధౌ ॥ ౯ ॥

అష్టైశ్చ మహాపథేచ ॥ ౧౦ ॥

౧ ‘పర్యపి తేనేత్యన్యై’ ఇతి కేమచిత్కౌశేమ స.

౨ మనుస్మృ-౪-౧౦౨.

౧౨ త్రిహరదత్తకృతౌజ్జ్వలభవ్యవ్యాఖ్యానహితే.

విప్రౌషచసమధ్యయనం తదహః ॥౧౧॥

యదాసహధీయానెషు కేచిత్కారణవశాద్విప్రౌషసేయః, కేచిచ్ఛా
చార్యేణ సంగతాః, తదాసమధ్యయనం సహధీయమానం ప్రదేశం త
దహర్నాధీయాత । విప్రౌషితానాం యదహః పునఃమేళనం తద
హర్నాధీయతెత్యన్యే ॥

స్తేవ్విరికమ౯సుచ"౧౨॥

నాధీయాతెత్యేవ ॥

తత్రాదాహరణమ్—

విప్రౌషయథాపాదపక్షాశ్చనాత్సాధనానులేపనాణీతి ౧॥౧౩॥

ణత్వమాక స్తికమ్, అపపాఠోవా ॥

విప్రౌషతావంతంకాలం నాధీయాతాధ్యాపయేద్వా ॥౧౪॥

తేషుస్తేవ్విరికమ౯సు తావంతా కాలమధ్యయనమధ్యాపనంచవర్జయేత్

సన్ధ్యోః ॥౧౫॥

‘సన్ధ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదశానాత్’ ౧ । ఉభేసన్ధ్యేతయోస్తావ
స్తం కాలం నాధీయాతాధ్యాపయేద్వా । ఏవము త్రరత్నాప్యనువృత్తిః
ఉ త్రరమాత్రేనిగదసిద్ధే—

విప్రౌషితథావృక్షమారూఢః ॥౧౬॥

విప్రౌషపుచావగాఢః ॥౧౭॥

విప్రౌష కంచాపావృతే ॥౧౮॥

వివృతద్వారమపావృతమ్తత్రన కంనాధీయాత ॥

౧౫, ౧౬, లేపణానీతి. ఝ—అనలెఖనానీతి.

౨ ౧౦, ౧౧, ౧-౧౧. ‘సన్ధ్యోతిషికాలే సమరభ్య ఆజ్యోతిషో దర్శ
నాత్ జ్యోతిరంతరదర్శనాత్ । ప్రాతర్నక్షత్రజ్యోతిరాగభ్య ఆనూర్య
జ్యోతిరదశానాత్ సాయమాదిత్యజ్యోతిరారభ్యఅనక్షత్రజ్యోతిరదశా
నాత్ ఇతి’ ఇతి మితాక్షరీ.

అపరిమితావాచాపితే || ౧౯ ||

సంవృతద్వారమపిహితమ్ । తత్ప్రదివానాధీయాత ॥

అపరిమితమనువాకాధ్యయనమాషాఢవాసంతికయోః || ౨౦ ||

వాసంతికోవసంతోత్పన్నః, సచైత్యే మాసిశుక్లత్రయోదశ్యాంభవతి
ఆషాఢశబ్దేనాపి తస్మిన్నాసే క్రియమాణస్తాదృశః కశ్చిదింద్రోత్పవా
దిర్వివక్షితః । తయోస్తదహరనువాకాధ్యయన మవిహితమ్ । అనునా
కగృహణాన్నూయనైవ దోషః । అపరఆహ—అనువాకగృహణాం
స్తోత్రబ్రాహ్మణయోరేవ పృతిషెథోనాంగానామితి ॥

తస్యనిత్యప్రశ్నస్య చావిధినా || ౨౧ ||

నిత్యంప్రశ్నాధ్యయనం యత్రసనిత్యప్రశ్నోబ్రహ్మయజ్ఞః । తస్య
చావిధినా వక్ష్యమాణేన ప్రకారేణ వినానువాకాధ్యయనమవిహితమ్
యద్యపినిత్యం బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనం, తథాపి కేనచిదప్యంగేన వినాన
కతావ్యమ్ । తేనవి స్మృత్య ప్రాతరాశేకృతే ప్రాయశ్చిత్తమేవ,నబ్ర
యజ్ఞః । మనుః—

వేదోదితానాం నిత్యానాంకమణాం సమతిక్రమే ।

స్నాతకవృతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభోజనం ॥ ఇతి ॥

తస్యనిత్యవిధిః || ౨౨ ||

తస్యనిత్యప్రశ్నస్య విధిర్వక్ష్యతే ॥

అకృతప్రాతరాశుడకాంతం గత్వా ప్రమత
శ్శుచౌ దేశేధీయాత యథాధ్యాయముత్సృజన్వాచా || ౨౩ ||

అకృతప్రాతరాశః అకృతదివాభాసః । ఉడకాంత ముదకసమీ
పం గత్వా । ప్రయతస్సానమాజ్ఞానాదినా శుద్ధశ్శుచౌదేశేప్రా
చ్యాముదీచ్యాం వా దిశ్యచిదిదర్శేధీయాత యథాధ్యాయం యథా

౧ ' న్యూనే ' ఇత్యాదిః ' గృహణాత్ ' ఇత్యంతోగ్రన్థః క
మచిత్కౌశేమ స. ౨ మను స్మృతి, ౧౧, ౨౦౪.

పాఠమనుషంగరహితం । ఉత్పజ్జ, ఆదిత ఆరభ్య ప్రథమాదిష్వహ
స్ససిధీతం ద్వితీయాదిష్వహస్సాత్పజ్జతతిః పరమధీయాత । వా
చాఉచ్చేరిత్యథః ॥

శ్లో మనసాచానధ్యాయే ॥ ౨౪ ॥ శ్లో

అనధ్యాయేచ మనసాధీయాత నిత్యసాన్విధ్యాయమ్ ॥

— విద్యుతిచాభ్యగ్రాయాగ్ం స్తనయిత్వాచ

ప్రాయత్యైత్రతాన్వేనీహారేచమానసంపరిచక్షతే ॥ ౨౫ ॥ —

విద్యుత్సభ్యగ్రాయామవిత్తాయామ్ । స్తనయిత్వాచాభ్యగ్రా
ప్రాయత్యై ఆత్మనోఽశువిధావేప్రేతాన్నేచఘక్తే । నీహారోహిమా
నీ-త స్తిశ్చవత్తమానె । మానసమనంతరొక్త మగ్రయసం పరిచక్ష
తే వజ్రయంతి ॥

శ్లో శ్వాధ్యభోజనవీవ్రతే ॥ ౨౬ ॥ శ్లో

ఏకేత్వాచార్యాశ్చాధ్యభోజనవీవమానసంపరిచక్షతే, నవిద్యుదాదిహ

శ్లో విద్యుత్స్ననయిత్తువృష్టిశాచపతాయతగ్రస్మి

పతేయస్త్రయహమనధ్యాయః ॥ ౨౭ ॥ శ్లో

అపతా, య స్కిదేకే యోవషకాలస్తాన్యస్తత్రాపతః
తత్రయది విద్యుదాదయస్సన్నిపతేయస్సముదితాస్సన్యస్తదా తస్య
హమనధ్యాయః ॥

శ్లో యావద్భూమివృక్షకేత్యేకే ॥ ౨౮ ॥ శ్లో

యావత్తా కాలేన భూమిర్విగతాదకాభవతి తావంతం కాలమన
ధ్యాయఇత్యేక మన్యంతే ॥

శ్లో ఏకేన దావధ్యం వైతేషామాకాలం ॥ ౨౯ ॥ శ్లో

ఏతేషాం విద్యుదాదీనాం మధ్యేకేన దావధ్యం వా యోగే ఆ
కాలమనధ్యాయః, అపరేద్యురా తస్య కాలస్యప్రాప్తేరిత్యథః ॥

శ్లో సూర్యాచంద్రమసాగ్రహణేభూమిచలేఽపస్వా

త్రుమచాపస్తమ్భధర్మనూత్రైః-ప్రశ్నైః గంభీరః 20
 నడల్కాయామగ్నుత్పతే చ సర్వాసాంవిద్యానా
 గ్ంసార్వకాలికమాకాలమ్ ||30||

నూర్యాచంద్రమసారితి వచనం బృహస్పత్యాదిని వృత్త్యథేమ్!
 ధూమిచలధూమికమ్మే । అపస్వానెనిఘాతే । డల్కాయాముల్కా
 పాతే । అగ్నుత్పతే గ్రామాదిదాపే । ఏతేషునిమిత్రేషు సర్వా
 సాం విద్యానాం—

అంగానివెదాశ్చత్వారోమీమాంసా న్యాయవిస్తరః ।

పురాణంధమేశాస్త్రంచ విద్యాప్యేతాశ్చతుడేశ||
 ఇత్యుక్తానాం సార్వకాలికమృతౌ చాపతౌ చాకాలమనధ్యాయః ।
 సర్వాసామితి వచనాదన్యత్ర వెదానామేవ ప్రతిషేధః । అంగానా
 మపీత్య న్యే ||

అభిచాపతౌ నూర్యాచంద్రమసాఃపరి

వేషఇంద్రధనుః ప్రతిసూర్యమత్స్యశ్చవాతే పు

తిగంధేనిహరేచ సర్వేష్వేతేషు తావత్కాలం||31||

అపతావభిం దృశ్యమానం యావద్దృశ్యతే తావత్కాలమనధ్యా
 యః । ఏవంపరివేషాదిషష్టి యోజ్యమ్ । అత్రాపి బృహన్వి
 త్యాదిపరివేషే నదోషః । ఇంద్రధనుః పృసిద్ధం । సూర్యనమిపేతదా
 కృతిః ప్రతిసూర్యః । మత్స్యః పుద్భవన్నక్షత్రమ్ । నమాహరద్వం
 ద్వేధాండసాలింగవ్యత్యయః । సర్వేష్వేతేషు వాతాదిమచ త్రిమతా
 వత్కాలమనధ్యాయః । వాతే ఘోషవతి । పూతిగంధేదుగేధే । నీ
 హరే హిచూన్యాం । వాతాదిగ్రహణం పూర్వోక్తానాం శ్వగదభా
 దీనాముపలక్షణార్థమ్ । పునరిహవచనం తావత్కాలమితి విధాతుం
 అత్రైవ శ్వగదభాది గ్రహణై కతేజ్యేపూర్వత్రపాఠస్య చింత్యం
 ప్రయోజనమ్ ।

అమృతముహూతంవిరతేవాతే ||32||

౨ ముహురద తక్కుతొజ్జీవలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

వాతే ఘోషనతి విరతేపి ముహూర్తమాత్రమనధ్యాయః । దేవీ
గాడికేముహూర్తః ॥

సలావృక్కాయమేకస్యక ఇతిన్వప్నపర్యాఽన్తంకృతి

తావత్కాలమిత్యస్యాపవాదోయమ్ । సలావృక్కేకస్యకశబ్దావ్యా
ఖ్యాతౌ ౧ ॥

ఇతిన్వ కంచారణ్యైః సగ్నానహిరణ్యేవా॥౩౪॥

రాత్రావగ్నివజ్జితేహిరణ్యవజ్జితేవారణ్యే నాధీయాత ॥

ఇతిన్వ సనూక్తంచాపతౌఁ ఛందసౌ నాధీయాత ॥౩౫॥

ఉత్పజ్జనాదూర్ధ్వముపాకరణౌదర్వాగపతుః । తత్ప్రభందసౌ
సనూక్తమంశమపూర్వం నాధీయాత, గృహణాధ్యయనమపతౌఁ స
కతః చక్షుమ్ । యద్యపి “ తైష్యాం పౌణణమాస్యాం రౌహిణ్యాం వావి
రమేత్ ” అ ఇత్యుక్తం, తథాపి, కియంతం కాలం తద్విరమణం ? క
స్తాదధ్యయనాత్ ? ఇత్యపేక్షాయాముచ్యతే — ఏతావంతం కాలం
గృహణాధ్యయనం సకతః చక్షుమ్ । ధారణాధ్యయనేతు నదోషః । త
థా ‘ ఛందసః ’ ఇతి వచనాదంగానాం గృహణాధ్యయనేపి నదోషః

పరిదోషేచ ॥౩౬॥

పరిదోషేచాసనూక్తమృతావపి నాధీయాత । ‘ మాసంపరిదోషే
నాధీయాత ’ ౩ ఇత్యేతత్తుధానాధ్యయనస్యాపి పరిదోషేధాధ్యయనం । అ
పరతిహ—యస్యాం రాత్రౌ ద్వాదశీత్రయోదశీ చ మిశ్రే భవతస్త
స్యాంపరిదోషేనాధీయాతాసనూక్తమనూక్తంచ । ఋతావపతౌఁ చై
షటిచారఇతి ॥

—శ్రీసార్వకాలికమామ్నాతమ్॥౩౭॥—

ఆమ్నాతమధీతమ్; తత్సార్వకాలికమపతౌఁ పరిదోషేచ సర్వస్మి
న్కాలైః ధ్యేయమ్ ॥

—శ్రీమథోక్తమన్యదతః పరిషత్సు ॥౩౮॥ శ్రీ—

అతవీవ తస్మాదనభ్యయన ప్రకణాదన్యదనభ్యయన నిమిత్తం పరి
షత్సు మానవాదిషు ధర్మశాస్త్రేషు యథోక్తం తథా దృష్టవ్యమ్
తత్రవసిష్ఠః—‘ద్విగ్రహపర్వతప్రవాతేహపలరుధిరపాంసువషేషా
కాలికమ్ ౧’ ఇతి । యమః—

శైవతకన్యశుల్కా వధూకన్య తథాప్యధః ।

కదాచిదపినాధ్యైయం కోవిదారకపిత్తయోః ॥

“సంగ్రామోద్యానదేవతాసమీపేషునాథీయాత ” ॥

ఇత్యేకాదశః ఖండః.

ఇతి శ్రిహరదత్తమిశ్రవిరచితాయా మాపస్తంబధర్మసూత్రే

వ్యాఖ్యానముఁ జ్ఞానాఖ్యానం తృతీయః పటలః.

—శ్రీతపస్సావధ్యాయశతి బ్రాహ్మణమ్ || ౧ || శ్రీ—

యోగనిత్యస్వాధ్యాయస్తతపః, కృచ్ఛాగ్రికృచ్ఛగ్రహంహ్రీ
యజాదిలక్షణం తపోయావత్ఫలం సాధయతితావత్సాధయతీత్యథః ॥

—శ్రిత త్రహ్మాయతే । సయదితిష్ఠన్నానీన శ్చయా

నావాస్వాధ్యాయ మధీతే తపవీవ త త్తప్యతే తపోహి

સ્વાધ્યાય ઇતિ ॥ ૭ ॥ ૭૧ —

తల్లైవ బ్రాహ్మణేనయది తిష్ఠన్నాసీన ఇత్యాపత్కలు శ్లో
యతే । తత్ర ‘ దభాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థం కృత్వా ప్రాజా
సిరస్సాన్వధ్యాయమధీయాత ’ ౨ ఇత్యాదిముఖ్యః కల్పబ్రాహ్మణవ
మోక్షః । ఇహపునరాసీనవచనం యథాకథంచిదాననాథమ్ । స
ర్వభాష్యధీయానస్తపవీవ తత్తప్యతఇతి బ్రాహ్మణార్థః । మనురప్యహ
ఆహ్నేవసనఖాగ్రేభ్యః పరమంతప్యతైతవః ।

యస్సగ్రహ్యపిద్విజోధీతేనావధ్యాయశక్తితాన్వహమ్3 ఇతి

స్యగీర్వతిస్తేవరం దశయతి ||

ఏవంకర్తుణ్ణయమోనాపద్యతీవాదరణీయశత్రుత్వావకాలేప్యాహ

అథాపివాజసనెయిద్రాహ్మణమ్ । బ్రహ్మయజ్ఞా
హవా ఏష యత్సావధాయస్తస్తేతే వషట్కూరా
యత్తనయతి యద్విద్యోతతే యదవస్థూజతి య
దావతోవాతి । తస్మాత్తనయతివిద్యోతమానెవ స్థూ
జతి వాలేనా వాయత్సధీయాలైవవషట్కూరాణా
మచ్ఛమ్పట్కూరాయేతి॥౩॥

అథాపి అపిచ సావధాయోనామయదేషబ్రహ్మయజ్ఞః, బ్రహ్మవేదః తత్సా
ధనోయాగః, యథాదశాపూర్ణమాసాదయః పురోడాశాదిసాధనాః
హవైశబ్దాప్రసిద్ధిద్యోతయతః । తస్య యజ్ఞస్తేతే పక్ష్యమాణాస్తన
నయితావదయోవషట్కూరాః । బహువచన నిర్దేశాద్వషట్కూరా
నువషట్కూర సావహారాదయస్సర్వే ప్రధానాథాన్గృహ్యంతే ।
స్తననంజేఘ్నః । విద్యోతనంవిద్యుద్వాన్విపాకః । అవస్థూజః నమ
శనిపాతః, తత్త్ర ' అవస్థూజః ఘర్ణింగమ్ ' ఇతిదశనాత్ । వాయ
తీతి ఓవైశోపణేశత్యస్యరూపం । యథాద్రావ, దేశశ్శుభాభవతి త
థావాతీ ౧ త్యధః । యస్మాదేతేవషట్కూరాబ్రహ్మయజ్ఞస్య, తస్మాత్
స్తననాదిష వనధాయ నిమిత్తేషా సత్సవ్యధీయాలైవ, నపునరనధాయ
యఇతి నాధీయాలై, బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాదిత్యధః । కిమథః? వ
షట్కూరాణామేతేషామచ్ఛమ్పట్కూరాయ అవ్యధాతాయ । తస్య
థావేతేవషట్కూరావ్యథాన్గృహ్యంతే॥౪॥ తత్తస్య యథాహాత్రావషట్కూరై
భవ్యుర్నజహయతాద్భుతేతత్సావత్ ॥

అథాపి తస్య శాఖాంతరే వాక్యసమాప్తిః॥౫॥

తస్యవాజసనేయిద్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే వాక్యసమాప్తిర్భవతి

నతావతావద్యవసానమ్ ॥

తదెవశాఖాంతరం పఠతి—

అథైతధయదివాతోవావాయాత్ స్తనయేచ్ఛావిద్యో
తెతవాస్సుజేద్వైకాంవగ్భమేకం వాయజరెకంవా
సామాభివ్యాహరెద్యుభ్యవస్సువస్సత్సంతపశ్శృద్ధా
యాం జుహోమితివైతత్ । తెనోహైవాస్తేతదహ
స్సాన్వధ్యాయ ఉపాత్తాభవతి ॥

అంతేఇతిశబ్దోఽధ్యహతఃప్యః । వాతాదిషు సత్సువీకామృచ
మధీయాత ప్రాప్తైప్రదేశే । యజుర్యేదాధ్యయనవీకం యజః । సామ
వేదాధ్యయనవీకం సామ । సర్వేషువా వేదేషు భూభువస్సువరి
త్యాదికం యజురభివ్యాహరేత్, నపునర్యథాపూర్వంప్రశ్నమాత్మం ।
తెనైతావదేవాస్యాధ్యేతు స్తదహ స్తస్మిన్నహని సాన్వధ్యాయ ఉపా
త్తా భవతిస్వీకృతాభవతి, అధీతాభవతిత్విధః । కేచిత్తు—భూర్భువ
స్సువరిత్యాదికం బ్రాహ్మణధాగాధ్యయన విషయం మన్యంతే, న సార్వ
త్రికమ్ ॥

కస్తాత్పునర్వాజసనేయిబ్రాహ్మణస్యోదాహృతే శాఖాంతరేవాగ్న్య
సమాప్తిరాశ్రియతే, న పునర్యథాశ్రితామాత్మంగృహ్యతే, తత్రాహ-

అథైవగ్ంసత్యాగ్సమయేనావిప్రతిషిద్ధా॥౧౨౫౦౭

ఏవంసతి ఏవంవాగ్న్యసమాప్తావాశ్రియమాణాయాం, ఆగ్న్యసమయే
న, ఆర్యాశ్శిష్టామనావదయః, తేషాంసమయోప్యవస్థా, తెనావిప్రతి
షిద్ధంభవతి । ఇతరథావిప్రతిషిద్ధంస్యాత్ ॥

కథమ్ ?

అథైతధ్యాయానధ్యాయగ్ం హ్యపదిశంతితదనధాక

గ్ంస్యాదాన్వజసనేయిబ్రాహ్మణం ఉదవేక్షేత్ ॥౧౨౫౦౮

ఆర్యాగ్న్యధ్యాయమనధ్యాయం చాపదిశంతితదుపదేశనమనధాక

కం స్యాత్ యదివాజసనైవిద్యాహుణం యథాశృతమవేక్షేతాధ్యతా
ఆహ—అనధాకమేతదస్తు శృతివిరోధాత్ । తత్రాహ—

విద్యార్యసమయోగ్యహ్యమానకారణం॥౮॥

యోయమధ్యాయానధ్యాయవిషయఆర్యసమయః సతత్రక్రించితాక్ర-
రణం గృహ్యతే, యథా ‘ వైసజ్జనహోమీయం వాసాధ్వర్యవే దదా-
తి ’ ఇత్యత్రాగృహ్యమాణకారణశ్చార్యసమయః శృత్యనుమానదావీ-
రేణ ప్రమాణం అతావాక్యసమాప్తిరేవ యక్తా । ఏనంహివాజసనే
యిద్యాహుణస్యాపి నాత్యంతబాధః । అనధ్యాయోపదేశసన్యాసిప్రభూ-
తాధ్యయన విషయతయాధావత్త్వమితి । సూత్రే ‘ అగృహ్యమానకా-
రణ ’ ఇతి తత్వాధావశ్చాండసః ॥

కాపునరసౌ స్మృతిః యాబ్రహ్మయజ్ఞేవ్యసధ్యాయముపదిశతి ? మా-
నవేతావద్విపర్యయశ్శూన్యమే—

నైత్యకే నాస్త్యసధ్యాయోబ్రహ్మసత్సంహితత్స్మృతమ్ ౧ ఇతి ॥

సామాన్యేనాసధ్యాయోపదేశస్తుబ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్రచరితాధాః । త-
స్మాత్తాదృశీ స్మృతిమృగాన్వివంతహ్యగ్నిహోత్రాదిషన్విమన్త్రాణా-
మనధ్యాయః ప్రాప్నోతి । నైత్యాహ—

విద్యావిద్యాంప్రత్యరధ్యాయశ్శూన్యమేనకమయో

గేమన్త్రాణామ్ ॥౯॥

విద్యావేదనమధ్యయనం, తాం ప్రత్యసధ్యాయశ్శూన్యమేన స పు-
నమన్త్రాణాం కమయోగే । హేతుః పరిభాషాయాముక్తః ‘ అ-
థాన్తరత్వాత్ ’ ౨ ఇతి । ఆధాన్తరంహికమణిప్రయోగో మ-
న్త్రాణాం సపురగ్గ్రహణార్థమధ్యయనమనుష్టేయాధావృత్తాక త-
యా । ఏవం పారాయశాధ్యయన మధ్యే అనధ్యాయాగమే అధ్య-
యనంభవతి న పేతి చింత్యమ్ । ఏవంరుద్యాదిజపేపి ॥

కథః పునరావ్యసమయః పరమాణం యావతా న తేషా మతీంద్రి
యాథా జ్ఞానం సంభవతీతి ? తత్రాహ—

అథాబ్రాహ్మణోక్తావిధయస్తేషాముత్సన్నాః పాఠాః

ప్రయోగాదనుమీయంతే ॥౧౦॥

విధియంతి ఇతి విధయః కర్మాణి । తె సర్వేషి స్తాతా అపి బ్రా
హ్మణేషేవోక్తాః । నన్విదానీం బ్రాహ్మణాని నాపలభ్యంతే ! నత్యం
తేషాముత్సన్నాః పాఠాః, అభ్యేత్సదాబల్యత్ । కథం తస్మిన్ తేషా
మస్తత్త్వం ? ప్రయోగాదనుమీయంతే । ప్రయోగస్మృతినిబంధన మ
నుష్ఠానం చ, తస్మాద్బ్రాహ్మణాన్యనుమీయం లేమనాన్విదిభిరుపలభ్యానీతి
కథమపరథా స్మరేయరనుష్ఠేయర్వా । సంభవతి చ తేషాంవేదసం
యోగః ॥

అథప్రసంగాదపస్త్యుతిరుద్యతే—

యత్ప్రతిపత్తిరీతి పీత్యపలభ్యతః ప్రవృత్తిర్న తత్రాహ

స్త్రమస్తి ॥ ౧౧ ॥

యత్ప్రతిపత్తిరీతి పీత్యపలభ్యతః ప్రవృత్తిర్న
తత్రాత్సన్నపాఠం శాస్త్రమనుమీయతే, పీతేరేవ ప్రవృత్తిహేతోస్స
మృవాత్ ॥

తతశ్చ—

అథాతదనువర్తమానానరకాయరాధ్యతి ॥ ౧౨ ॥

తద్విధానమనుతిష్ఠన్నరకాయైవకల్పతే ॥

అథాబ్రాహ్మణోక్తావిధయః ॥౧౩॥

ఏనం స్మృత్యాచారప్రాప్తానాం శ్మృతిమూలత్వము కమ్ । అథేదా
నీ పూర్వబ్రాహ్మణాకావకేదిద్విధయో వ్యాఖ్యానం తే తేషా
మపి స్తాతేష్యమప్రవేశాధం । తేనతదతిక్రమే స్తార్థాతిక్రమని
మిత్తమేవ ప్రామత్త్యభవతి ॥

త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||

త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||
 త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||

కే పునస్తే ? తానాహ—

త్రుహరద త్తక్కుకొట్టెవ్విలాఖ్యవాఖ్యానహితే సుతి||౧౪||

ఇతి దానదశఃఖండః.

—శ్రీదేవేభ్యస్సాన్వహకార ఆకాష్టాత్పితృభ్యస్సవిధా

కారదపాత్రా త్సాన్వధ్యాయఇతి ||౧||శ్రీ—

వైశ్వదేవేవక్ష్యమాణనబలిహరణప్రకారేణ భూతైర్భ్యోఽహరహ
 ర్భూతబలిదేయః । ఏషభూతయజ్ఞః । మనుష్యేభ్యః యథాశక్తి
 దానం కర్తవ్యమ్ । ఏషమనుష్యయజ్ఞః । దేవేభ్యశ్చసాన్వహకారేణ
 ప్రదానమాకాష్టాత్, అశనీయాభావే కాష్టమపి తావద్దేయంవైశ్వదే
 వోక్తేన ప్రకారేణ । ఏష దేవయజ్ఞః । కేచిదైశ్వర్యదేవాహుతిభ్యః పృ
 థగ్భూతామిమామాహుతిం మన్యంతే, ‘దేవేభ్యస్సాన్వహ’ ఇతి మం
 త్రిమిచ్ఛంతి, ‘దేవయజ్ఞేనయజ్ఞే’ ఇతిచ సంకల్పమిచ్ఛంతి । న
 యంతు నతథేతి గృహ్యవివాదాచామ । కేచిదాహుః ‘ఆకాష్టాత్’
 ఇతి వచనాదశనీయాభావేన భోజనలోపేషి యథాకథంచిద్దేవైశ్వదే
 వం కర్తవ్యం, పురుషసంస్కారతావదితి । అవరత్వశనీయసంస్కా
 ర ఇతి వదంతో భోజనలోపే వైశ్వదేవం న కర్తవ్యమితిధిత్వాః । ౨

త్వభ్యస్సంధాకారేణ ప్రదానమోదపాత్రాత్, అన్నాద్యభావ ఉ
చాత్త్రమపి సంధాకారణాతావద్దేయంపాత్రగ్రహణాత్పహపాత్రేణ
దేయం । ఏషపితృయజ్ఞః । నాన్వధ్యాయః, 'తస్యవిధిః' ఇత్యాదభ్యో
క్తోనిత్యసాన్వధ్యాయః । ఏషబ్రహ్మయజ్ఞః ఇతిశబ్దస్సమాప్తౌ, ఇత్యేతే
మహాయజ్ఞాఇతి । సచాయముపదేశక్రమోనుష్ఠాన ఉపయుజ్యతే । అను
ష్ఠానంతు బ్రహ్మయజ్ఞౌదేవయజ్ఞౌభూతయజ్ఞః పితృయజ్ఞౌమనుష్య
యజ్ఞాఇతి ॥

పూజాంప్రసంగాదాహ—

—పూజావర్ణాజ్యాయసాంకార్యా ॥౨॥ —

వర్ణతోయేజ్యాయాంనః ప్రశస్తతరాభవంతి తేషామవరణవ
ణేన పూజాకార్యా, ఆధ్వన్యనుగమనాదికా, ఉత్సవేషు చ గంధ
మాల్యాదికా ॥

—నృద్ధతరాణాంచ ॥౩॥ —

సజాతీయానామపి పూజాకార్యా । తరపోనిదేశాద్విద్యావయః
కర్మభివృద్ధానాం గ్రహణం । హీనానామపీత్యేకేతథాచమనుః
'మూద్రోపిదశమింగతః' ౨ ఇతి ॥

పూజాకార్యేత్యుక్తమ్ । తద్విరోధీహమోవజ్యేఇత్యాహ—

—హృష్టోదర్పతిదృప్తోధర్మమతిక్రామతిధ

మాతిక్రమేఖలుపునర్నరకః ॥౪॥ —

అభిమతలాభాదినిమిత్తశ్చ త్రివికారోహషణః, తద్వ్యక్తోహృష్టః ।
దర్పతిదృప్యతి । దర్పగర్వోభిమానః । దృప్తోధర్మమతిక్రామతి,
పూజ్యపూజనాదికం ప్రతిస్తబ్ధత్వాత్ । ఖలుపునశ్శస్త్రౌ వాక్యాలం
కారే । ధర్మాతిక్రమే ఖలుపునర్నరకో భవతినిరయంప్రతిపద్యతే । త
స్మాద్ధర్మాతిక్రమమూలధూతో హమోనకతవ్యః । యద్యపి భూత

౧౦ త్రిహరద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 దాహీయేషు దోషేషు వజ్రానీయేషు హయాపి వక్ష్యతే, ౧ తథాపీ
 హ విశేషేణ హవ్రస్య వజ్రానాథోయమారమ్భం, యోగాంగతావ
 ద్వక్ష్యమాణస్య ॥

————— సమాప్తత్రైసమాదేశోవిద్యతే ॥ x ॥ —————

సమాప్తత్రం శిష్యం ప్రత్యాచార్యేణ సమాదేశో న దేయః, ఇ
 దంత్యయాక తేవ్యమితి, యథాసమాప్తత్రదశాయామాజ్ఞాదీయతే
 ఉదకుంభమాహ రెత్యాది, నైవమిదానీం । సేవచ్ఛయాక రణే న ప్ర
 తిషేధ్యమ్ ॥

————— ఓంకారస్వగ్దావరం తస్మాద్భగ్మద్యే

ష్వమాణవితదాది ప్రతిపద్యేత ॥ ౬ ॥ —————

ఓజ్కారఃప్రణవః । సచస్వగ్దావరం దావరమివ, యథా దావరే
 ణ గృహభ్యంతరం ప్రాప్యతే తథానేనస్వగ్దావరం । తస్మాద్భగ్మద్యే
 స్వగ్దాసాధనమధ్యేష్వమాణ వితదాది అనామ్నాతమద్యోజ్కార
 మాదా కృత్వా ప్రతిపద్యేత ఉపక్రమేతాద్యేతుమ్ ॥

————— వికథాంచాన్యాంకృతైవనంలౌకిక్యా వా

చావ్యావతతేబ్రహ్మ ॥ ౭ ॥ —————

అధ్యయనైనుపయుక్తా కథావికథా, తాంచాన్యాంకృతైవితదాది
 ప్రతిపద్యేత । ఏవనతి బ్రహ్మవేదః లౌకిక్యావాచా వ్యావర్తతే త
 మామిశ్రితం నభవతి ॥

పునరప్యంకారమేవ స్తోతి—

————— యజ్ఞేషు చైతదాదయఃప్రసవాః ॥ ౮ ॥ —————

యజ్ఞేషు దర్శపూర్ణమాసాదిషు ఏతదాదయః ఓజ్కారాదయః
 ప్రసవా అనుజ్ఞావాక్యాని భవంతి । బ్రహ్మాదీనాం ‘ ఓమ్మృణయ, ‘
 ‘ ఓనిర్వప, ‘ ఓగ్ంస్తుధ్యమ్ ‘ ఇతి సోమే ॥

— లోకేచ భూతికర్తృస్వేతదాదీన్యేవవాక్యా
నిస్సర్వధాపుణ్యాహగ్ సప్తస్త్యుద్ధిమితి॥౯॥ —

యథాయథేషు ఓజ్జ్వరాదయః ప్రసవాః తథాలోకేచ భూతిక
మణు పాణిగ్రహణాదిషు ఏతదాదీన్యేవ వాక్యానిస్యః, తాన్య
దాహరతి—యథేతి । పుణ్యాహవాచనే ‘ ఓంకమణః పుణ్యాహం
భవంతోబ్రువంతు ’ ఇతివాచయితావదతి । ‘ ఓంపుణ్యాహంకమణ
ణోస్తు ’ ఇతిప్రతిపక్తాః । తథా ‘ ఓంకమణైస్సస్తిభవంతోబ్రువ
న్తు ’ ఇతి వాచయితా । ‘ ఓంకర్తృణైస్సస్తి ’ ఇతిపరే । ‘ ఓంకర్తృణ
ఋద్ధింభవంతోబ్రువంతు ’ ఇతివాచయితా । ‘ ఓంకమణఃఋద్ధ్యతాం
ఇతి పరే ॥ తస్మాదేవం ప్రశస్తఓజ్జ్వరః ॥

— నాసమయేనకృచ్ఛగ్రింకురీవతత్త్రిశ్శ్చావణం

త్రిస్సహవచనమితి పరిహాప్య ॥౧౦॥ —

సమయశ్శుశ్రూషా, తేనవినాకృచ్ఛగ్రింకురీవతత్త్రిశ్శ్చావణమ
శ్రూర్షం గ్రంథంనకురీవత । క్రియాసామాన్యవచనః కరోతిః అధ్యయ
నైఽధ్యాపనైవ వర్తతే । సమయేనవినా శిష్యోపికృచ్ఛగ్రిం గ్రంథం
సాధ్యాయిత, ఆచార్యోపి నాధ్యాపయేత్ । తథాచమనుః—

ధర్మాధోయత్రనస్యాతాంశుశ్రూషావాపితద్విధా ।

నతత్రవిద్యావప్తవ్యా శుభంబీజమివాషరే ౧ ఇతి ॥

కిమవిశేషేణ ? నేత్యాహ—త్రిశ్శ్చావణం త్రిస్సహవచనం ప
రిహాప్య వజయిత్వా । త్రిశ్శ్చావణమాత్రే త్రిస్సహవచనమాత్రే
చాన్యతరాపేక్షయాక్రియమాణై శుశ్రూషా నాపేక్ష్యా । తతోధికన
ర్వత్రాపేక్ష్యేతి ॥

— అఽవిచిత్సాయాబ్జిహ్వానిగంశన్యమితి హ

రీతః ॥ ౧౧ ॥ —

౪౨ త్రిమూర్తయే త్తత్కృత్యోజ్జ్వలభివ్యభ్యాభ్యానహితే

విచిత్రాస్సంశయః తదభావో విచిత్రాస్సయావదుత్పద్యతే తావద్భృ
హ్మనిగంతవ్యం నియమసూర్యకం గంతవ్యమితి హరిత ఆచార్యో మన్య
తే । అత్యవత్యేత్రిశ్శాసనాత్రిసహవదనయోరపి శుశ్రూషితవ్యమ్ ।
బ్రహ్మగ్రహణాదంగేషు నాయంవిధిః ॥

—..నబహిర్వేదేగతిర్విద్యతే ॥ ౧౨ ॥ —

వేదాద్బహిర్భూతైకావ్యనాటకాదిశ్రవణే గతిశ్శుశ్రూషా న వి
ద్యతే, యద్యపి తదుపయుక్తం వేదార్థజ్ఞానై ॥

—..సమాదిష్టమధ్యాపయంతం యావదధ్యయనము
పసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౧౩ ॥ —

య ఆచార్యేణ సమాదిష్టోధ్యాపయతి తం యావదధ్యయనం యా
వదసానధ్యాపయతి తావదుపసంగ్యస్త్రీయాత్ । ‘తథాసమాదిష్టేధ్యా
పయతి’ ౧ ఇత్యత్రనూత్రే ఆచార్యదారవద్వృత్తిరుక్తా, తత్ప్రచ ‘అ
వ్యత్రాపసంగ్యహణాత్’ ౨ ఇతి వర్తతే, అతడపసంగ్యహణార్థో
యమారంభః ॥

—..నిత్యమహంతమిత్యేకై ॥ ౧౪ ॥ —

స చెల్లమాదిష్టోహాన్మనతి విద్యాసదాచారా ౩ దినా, త్తతా
నిత్యముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ఇత్యేకై మన్యంతే । నిత్యమతంతు యావద
ధ్యయనమితి ॥

—..నగతిర్విద్యతే ॥ ౧౫ ॥ —

యద్యప్యసావహాన్మనతి, తథాప్యాచార్యే యాగతిశ్శుశ్రూషా,
సాతస్థిన్నకర్తవ్యా ॥

—..వృద్ధానాంతు ॥ ౧౬ ॥ —

తుశ్చార్థే । వృద్ధానాం చాంతేవాసినాం నగతిర్విద్యతే పూర్వ
వయసాంతేవాసినా అవరవయా ఆచార్యోనశుశ్రూషితవ్యః । అధ్యయ

నామాధ్వమిత్యేకే । అధ్యయనకాలపీత్యన్యే । కేచిత్ — అవరవయ
సాప్యంతేవాసినా న వాధాకేగతిః కథావ్యేత్యాచూః ॥

❖..బ్రహ్మణిమిథోవినియోగే న గతిర్విద్యతే ॥౧౭॥ ❖

బ్రహ్మణివేదవిషయేదామిథోవినియోగః క్రియతే బహ్వచా
యాజుషసకాశాద్యజుర్వేదమధీతే, సాపితస్తాద్యవం, తదాపిపగన్సు
రం శుశ్రూషానకథావ్యా ॥

అత్ర హేతుం స్వయమేవాహ—

❖..బ్రహ్మనధాతృత్వసదిశంతి॥౧౮॥ ❖

ద్యయోరపిబ్రహ్మనధాలే, స్తేసబ్రహ్మనృద్ధిః శుశ్రూషేత్సుపదిశం
త్యాచార్యాః ॥

❖..నివేశేన్యత్రైసంవత్సరేసంవత్సరే ద్వాద్వయమా

సా సమాహిత ఆచార్యకులేససేచ్ఛయశ్శ్రుమి

చ్ఛన్నితి శ్వేతకెతుః ॥౧౯॥ ❖

భూయశ్శ్రవణమిచ్ఛన్పురుషః నివేశేన్యత్రైదాతకమణి నృతైపి
ప్రతినంవత్సరం ద్వాద్వయమాసా సమాహితాధూత్వా ఆచార్యకు
లే న సీదితి శ్వేతకేతురాచార్యోమన్యతే ॥

అత్ర హేతుత్వేన శ్వేతకెతువ శిష్యాన్ప్రతివచనమ్—

❖..త్రైసంవత్సరం యోగేనఘోషాన్యస్తాతా-లా

చ్ఛన్ప్రతివచనమర్హతి ॥౨౦॥ ❖

ఏతేనానాతరోక్తేన యోగేనఘోషాయేనాహం పూర్వస్తాద్బ్రహ్మచ
ర్యకాలామ్భయోధికతరం శుక్రమకుర్వి కృతవానస్తి; అతాయాయ
మపి తథాకరుధ్వమితి ॥

❖..తచ్ఛాస్తేగ్రివప్రతిపిద్ధమ్ ॥౨౧॥ ❖

తదిదం శ్వేతకెతుర్వచనం శుశ్రూదిభిశ్శాస్తేగ్రివరుద్ధమ్ ॥

కథమిత్యాహ.

నాడు త్రిమూర్తి తత్వమంతా జ్ఞానవిలాసవ్యాఖ్యానమహిత

నిజమివేళెహివృత్తెనేయమికాని మూయంతె || ౧౨ ||

హిశబ్దోపాతా । యస్తాన్నివేళె వృత్తె నైయమికాని నియమెన
కతవాన్యని నిత్యాని కమాణి మూయంతె ||

శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః శ్రిః

కానిపునస్తాని—

అగ్నిహో త్రమతీధయః || ౧౩ ||

అగ్నిహో త్రమ్, అతిధయోతిధిపూజా ||

యథామాతరమాశ్రిత్య స ర్వజీవంతిజంతవః ।

ఏనాగృహస్థమాశ్రిత్య స ర్వజీవంతిభిక్షువః || ఇతి ||

యచ్చాన్యదేవంయ క్రమ్ || ౧౪ ||

ఏనావిధం శార్దూపంధ్యపాననాది । ఏవమేతైః కర్మభిరహరహ
రాశ్శాంతస్య స శిరః కంఠాయనేప్యవసరౌ భవతి, స కథం ద్వా
ద్వా మాసాగురుకులే వసేదితి ||

అభ్యయనాథేన యం చోదయెన్న చైనం ప్ర
త్యాచక్షిత || ౧౫ ||

యమాచార్యంమాణవకోభ్యయనప్రయోజనముద్దిశ్య చోదయెత్, శి
ష్యస్తేహం శాధి మాం తావంప్రపన్నం ' ఇతి, స ఏనం మాణవకం
నైవ ప్రత్యాచక్షిత । చశబ్దోపధారణే ||

కిమవిశేషణ ? నెత్యాహ—

నచా స్థిరదోషంపశ్యేత్ || ౧౬ ||

చణితి నిపాతాస్తి ' నిపాతైర్ద్యదిహంతకువిన్నెచ్చెచ్చణ క
చ్చిద్యత్రయక్రమ్ ' ఇతి । సచేదథేవతతె । ' ఇంద్రాశ్చ మృడ
యాతివః ' ౧ ఇత్యాదౌ దశనాల్ తస్యాంపప్రయోగః । సచేదస్తి
స్తానవకే దోషమనధ్యాప్యతామేతుం పశ్యేదితి ||

యద్యచ్చాయామసంవృత్తౌ గతిరేవ తస్మిన్ ॥౫॥

సమానమధీయానెషు మాణవకెషు యదికస్య చిద్యద్యచ్చాయాద్య
ష్టహేతుమంతరైశ్చైవ బుద్ధిమాంద్యాదినా అధ్యయనస్యా సంపృత్తి
స్యాన్యత్ అధీభాగాగోమాణవకాంతరవన్నాగచ్ఛేత్తదాతస్యాం య
ద్యచ్చాయామసంవృత్తౌ తస్మిన్నాచార్యే గతిరేవ, శుశ్రూషైరమాణవ
కస్యశరణమ్ । తథాదమనుః—

యథాఖనస్థనిత్యేణ సరోవార్యధిగచ్ఛతి ।

తథాగురుగతాంవిద్యాంశుశూఢురధిగచ్ఛతి ॥౬॥

అధికం శుశ్రూషితో గురుస్సర్వాత్తనా తం శిక్షయేదితి ।

మాతృగృహణేన పితృచార్యవచ్ఛశూషా ॥౭॥

మాతృగృహణేన పితామహీప్రపితామహ్యోరపి గృహణమ్, పి
తృగృహణేన పితామహప్రపితామహయోః । సర్వవీతే ఆచార్యవచ్ఛ
శూషీతవ్యాః ॥

అశ్రీసమావృత్తేన సర్వేగురవ ఉపసంగ్రహ్యః ॥౮॥

ఉక్తాశ్చానుక్తాశ్చ జ్యేష్ఠభ్రాతృమాతృలాదయః సర్వేగురవస్సమా
వృత్తేన అహరహరుపసంగ్రహ్యః ॥

ప్రాప్త్యచసమాగమే ॥౯॥

యదిస్వయం ప్రాప్త్యచ సమాగతోభవతి, గురవోవాప్రాప్త్య స
మాగతా భవంతి, తదాపి తే ఉపసంగ్రహ్యః ॥

భ్రాతృభ్రాతృభిః భగినీభిః చ యథాపూర్వ ముపసంగ్రహణం ॥౧౦॥

పూర్వేణైవ సిద్ధౌ క్రమాభ్యామిదం వచనమ్ । యథాపూర్వం జ్యే
ష్ఠక్రమేణైతి ॥

నిత్యాచపూజాయధోవదేశమ్ ॥౧౧॥

‘పూజావర్ణజ్యాయసాం కార్యే । వృద్ధతరాణాంచ ౨’ ఇత్య

౧౫ త్రివర్ణరత్నకృత్ జ్ఞానాభివాదనమహాతి.

పదేశానురోధేన యా నిత్యాపూజాసాచ యథాపూర్వం వృద్ధక్రమేణ

— ఋత్విక్స్వశురపితృవ్యమాత. లానవరవయసః

ప్రత్యుత్థాయాభివదేత్ || ౧౧ || —

‘ త్రివర్ణపూర్వశ్రోత్రియోభివాదనమహాతి ౧ ఇతివక్ష్యతి తేన
అవరవయసఋత్విగాదయోప్యభివాదయంతే, తాసభివాదయమానా
స్ప్రత్యుత్థాయాభివదేత్, నాన్యేష్యిన యథాసుఖమాసీనవత్ । అత
ఉత్క్రష్టానాం తేషామియమేవ పూజా ॥

— త్రివర్ణపూర్వశ్రోత్రియోభివాదనమహాతి || ౧౨ || —

అథవాప్రత్యుత్థాయ స్వయమపితౄత్వాత్మాత్మముపసంగ్యహ్నియాత్
విద్యాచారిత్రాద్యపేక్షోపకల్పః ॥

అథాభివాద్యాఉచ్యతే—

— దశవర్ణం పౌరసఖ్యం పంచవర్ణం తుచారణమ్ ।

త్రివర్ణపూర్వశ్రోత్రియ ఆభివాదనమహాతి || ౧౩ || —

పురెథవం పౌరం పౌరంచ తత్సఖ్యం చ పౌరసఖ్యం సేవాదినిబ
ద్ధసంబంధవం, తదభివాదనస్య నిమిత్తమ్ । కీదృశం? దశవర్ణంత
రాశః । దశవర్ణాధికం పౌరసఖ్యాఽశ్రోత్రియోప్యభివాద్యఇతివివక్షి
తః । పంచవర్ణం తు చారణం సఖ్యమితుపసమస్తమపేక్షతే ।
చారణ శబ్దః శాఖాధ్యాయమరూఢః । తేషాం సఖ్యం పంచవర్ణ
మభివాదనస్య నిమిత్తమ్ । శ్రోత్రియం వక్ష్యతి ౩ । స త్రివర్ణ
పూర్వతామాత్రేణాభివాదన మహాతి, సపూర్వసం స్తసమపేక్షతే ॥

— జ్ఞాయమానేవయోవిశేషే వృద్ధతరాయాభివాద్యం || ౧౪ || —

క్రమాథామిదంవచనమ్ । వయోవిశేషే జ్ఞాయమానే పూర్వం వృ
ద్ధతరాయాభివాద్యం అభివాదనం కథావ్యమ్, పశ్యాద్యధ్యయేతి ॥

— విషమగతాయాగురవేనాభివాద్యమ్ || ౧౫ || —

౧ ఆప,ధ,౧,౧౧,౧౩ ౨ గ,జ,చ,ద,రణ ౩ ఆప,ధ,౨,౬-౪

అమరావ స్తమృగ ర్థసూ త్రిం-ప్రశ్నోగముఁడః ౫

ఉచ్చస్థానె నీచైస్థానే వా స్థితౌ విషమగతః । తస్మై గురువ్య
తిరిక్తాయనాభివాద్యమ్ । గురవేత్వభివాద్యమేవ, దశనేసతి తూష్టి
మవస్థానస్యాను క్తవాత్ ॥

అన్వయవాచ్యవాభివాదయాత్ ॥౧౬॥

ఇదమగురువిషయమ్ । యత్ర సావభివాదనీయస్థితస్తత్రాన్వయ
వాచ్యవాభివాదయాత్ । అన్వయమప్యేత్యేతదపి ద్రష్టవ్యం, న్యాయ
స్వతుల్యత్వాత్ । గురౌతుదృష్టమాత్రపీవాభివాదనమిత్యుక్తం ॥

సర్వత్ర తు ప్రత్యుత్థాయాభివాదనమ్ ॥౧౭॥

సర్వత్ర గురావగురౌ చ ప్రత్యుత్థాయైవాభివాదనంకర్తవ్యం
ఉత్తర ద్వేసూత్రేనిగదసిద్ధే—

అప్రయతేన నాభివాద్యమ్ ॥౧౮॥

అప్రయతా ప్రయతాయ ॥౧౯॥

అప్రయతశ్చ న ప్రత్యభివదత్ ॥౨౦॥

యద్యజ్ఞానాద ప్రయతాయ కశ్చిదభివాదయేత్, తథాపి సాప్ర
యతా న ప్రత్యభివదత్ ॥

అప్రయతవయసస్త్రియః ॥౨౧॥

పత్యుర్యద్యయస్తదేవ స్త్రిణాంవయః । తేన తదనురోధేన జ్యేష్ఠ
భార్యాదిష వభివాదనమ్ ॥

అప్రయతాన ద్వేష్టితశిరా అవహితపాణిర్వాభివా

దయాత్ ॥ ౨౨ ॥

అవహితపాణిస్సమిత్కుశాదిహస్తః, దాత్రాదిహస్తావా । అన్య
త్ప్రసిద్ధమ్ ॥

సర్వనామ్నస్త్రియోరాజన్యవైశ్యేన న నామ్నః ॥౨౩॥

స్త్రియస్సర్వనామ్నైవాభివాదయాత్ అభివాదయేహమితి, ననా
మ్నా అసాధారణేన దేవదత్తాహమభివాదయ ఇతి । ఏవం రాజన్యవై

శ్లోచ ॥

మౌనమాతరమాచార్యదారం చెల్వేకే ॥౨౪॥

మాతరమాచార్యదారం చైతెతిపి ద్వే సర్వనామ్నైవాభివాదయా
త, న నామ్నైత్యేక మన్యంతే । న్యమతం తు నామ్నైవేతి ॥

వయోవిశేషణాభివాదనం హీనవణే నాస్తీత్యాహ—

దశవషశ్చద్రాహ్మణశ్శతవషశ్చ క్షత్రియః

పితాపుత్రాస్తతావిద్ధితయోస్తు బ్రాహ్మణః పితా ॥౨౫॥

శిష్యంప్రత్యాచార్యస్యామపదేశః । స్తశబ్దః శ్లోకపూరణే ని
పాతః । బ్రాహ్మణః క్షత్రియఇత్యుపలక్షణ ముత్తమాధమ వర్ణా
నామ్ । విద్ధిజానీహి । స్పష్టమన్యత్ ॥

కుశలమవరవయసం వయస్యం వా పృచ్ఛేత్ ॥౨౬॥

బ్రాహ్మణవిషయమిదం, క్షత్రియాదిమ విశేషస్యవక్ష్యమాణత్వా
త్ । వయసాతుల్యవయస్యః । అవరవయసం వయస్యం వా బ్రాహ్మ
ణం పథ్యాదిమ సంకతంకుశలంపృచ్ఛేత్ అపి కుశలమ్? ఇతి ॥

అనామయం క్షత్రియమ్ ॥౨౭॥

అనామయః అరోగః, తం పృచ్ఛేత్, అప్యనామయో భవతః? ఇతి

అనన్తంవైశ్యమ్ ॥౨౮॥

అప్యనన్తపశుధనాసి? ఇతి ॥

ఆరోగ్యంశూద్రమ్ ॥ ౨౯ ॥

శూద్రమారోగ్యం, అప్యరోగోభవాత్? ఇతి ॥

నాసంభాష్యశ్రోత్రియంవ్యతివ్రజేత్ ॥౩౦॥

శ్రోత్రియం పథినంగతమసమ్భాష్య న వ్యతివ్రజేత్ ॥

—అరణ్యచ స్త్రియమ్ ॥౩౧॥—

సభయస్యదేశస్యోపలక్షణమరణ్యగృహణమ్ । తత్రస్త్రియమే
కాకినీం దృష్ట్వాసంభాష్య న వ్యతివ్రజేత్ । సంభాషణంచ మః

౧౨ త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే-ప్రశ్న ౧౫ఖండః ౮౯
 త్వవద్భుగీవద్భు, భగిని! కిం తే కరవాణి! నభతవ్యమితి॥

— శ్రిఇతి చతుర్థాశఃఖండః శ్రి—

ఇతిత్రిమహారదత్తమిశ్రవిరచితాయామాపస్తమ్భధర్మసూత్రవ్యాఖ్యా
 యా ముజ్జవల్యాఖ్యానాయాం చతుర్థాఃపటలః.

సర్వేషామేవకర్మణాం శేషధూతమాచమనం విధాన్యంస్తదు
 పయోగినోవిధీనాహ—

ఉపాసనె గురుణాం వృద్ధానామతిథీనాం హో
 మేజప్యకర్మణి భోజనఆచమనే సాన్విధ్యాయేచ
 యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥౧॥

గురుణామాచార్యాదీనామన్యేషాంచ వృద్ధానాఃపూజ్యానామ
 తిథీనాం చోపాసనె యదా తానుపాస్తే తదా, హోమే సాంగే పి
 త్రాదన్యత్ర, జప్యకర్మణి జపక్రియాయాం, భోజనాచమనయోశ్చ,
 సాన్విధ్యాయేధ్యయనెచ, యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ భవేత్ । వాసోవిన్యాసవి
 శేయా యజ్ఞోపవీతమ్ । ‘ దక్షిణంబాహుముద్ధరతేవ ధత్తై నవ్యమితి య
 జ్ఞోపవీతమ్ ’ ౧ ఇతి బ్రాహ్మణమ్ । వాససాసంభవేనుకల్పం వక్ష్య
 తి ‘ అపివా సూత్రమేవాపవీతాథే ’ ౨ ఇతి । మనురప్యాహ—

కారౌసముపవీతంసాన్విద్యప్రసాన్విధ్వంశతం త్రివృత్ ౩।ఇతి,
 ఉద్భృతేదక్షిణపాణాభుపవీత్యుచ్యతేద్విజః ౪ ఇతిచ ॥

ఏతేషు కర్మణసు యజ్ఞోపవీతవిధానాత్కలాంతరే నావశ్యంభావః

ధూమిగతాన్వపస్స వచమ్యప్రయతోభవతి ॥ ౨॥

ఆపశ్శుద్ధాధూమిగతావైతృష్ట్యంయాసుగోభవేత్ ।

అవ్యాప్తాశ్చేదమేధ్యేన గంధవణారసాన్వితాః ౫ ॥

శుచిగోతృప్తికృత్తాయం ప్రకృతిష్ఠంమహిగతమ్ ౬ ॥

౧ త్రై, ఆ, ౨; ౧ ౨ ఆప, ధ, ౨, ౪, ౨౨ ౩ మనుస్మృ, ౨, ౪౪
 ౪ మనుస్మృ, ౨, ౬౩ ౫ మనుస్మృ, ౫, ౧౨౨ ౬ యజ్ఞ, ౧, ౧౯౨

౯౦ క్రిహరడ త్తకృతాజ్ఞ వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః ॥

అజాగావామహిష్యశ్చ బ్రాహ్మణీచ ప్రసూతికా ।

దశరాత్రేణ శుద్ధ్యంతి భూమిష్ఠంచ సవదకమ్ ॥

ఇతిమనుః ॥

శ్యావణేమాసిసంప్రాప్తై సర్వానద్యోరజస్వలాః ।

ఇతి స్మృత్యంతరే । ఏవంఘాతదోషరహితాస్వపునాచమ్యప్రయతౌ
భవతి । ప్రాయత్యాధమాచమనంభూమిగతాస్వపునకర్తవ్యమితి ।

శ్రీయం వా ప్రయత ఆచమయేత్ * ॥౩॥ శ్లో

యం వా ప్రయతోన్య ఆచమయేత్సాపి ప్రయతో భవతి । స
ర్యథాన్వయం వామహస్తావజ్జితాభిరద్భిరాచమనం న భవతి । ఏతే
న శాస్త్రాంతరోక్తం కమండులుధారణమప్యాచార్యస్య నాభిమతమి
తి లక్ష్యతే । అలాబుపాత్రేణ నాళి కరపాత్రేణ వా స్వయమాచమ
నమాచరంతిశిష్యాః ॥

శ్రీ న వషేధారాస్వాచామేత్ ॥౪॥ శ్లో

పూర్వోక్తేన ప్రకారేణ ప్రియత్యాధాస్యాచమనస్య వషేధా
రాసు ప్రసంగాభావాత్పిపాసితస్య పానప్రతిషేధాధోయమితి క
చిత్ । అపరఆహ—అస్తాదేవ ప్రతిషేధాచ్చిక్యాదిష్టస్య కరకాదే
ర్యాధారా తత్ర ప్రియత్యాధమాచమనం న భవత్యేవ ॥

శ్రీ తథా ప్రదరోదకే ॥౫॥ శ్లో

ఘామేన్స్వయందీణః ప్రదేశః ప్రదరః, తత్ర యదుదకం త
స్మిన్భూమిగతేపి నాచామేత్ ॥

శ్రీ తప్తాభిశ్చాకారణాత్ ॥౬॥ శ్లో

తప్తాభిశ్చాద్భిన్నాచామేదకారణాత్ । జ్వరాదా కారణేనతిన
దోషః । తప్తాభిరతి వచనాత్ శృతశీతాభిరదోషః । తథాచాస్తానా

* ఆచమయేత్, ఇతి పారాంతరమ్,

మెవ ప్రితిషేధస్సత్తిమ ప్రాయశోభవతి॥

శ్రీ కృపాణిర్వయనఉద్యమ్యాపఉపస్పృశెత్ ॥౭॥

వయి ఇతి పక్షినామ । యోరిక్తపాణిస్సన్వయసే పక్షిణఉద్యమ్యత
స్య వ్యోత్సారణాయ పాణిముద్యచ్ఛేత్, స తత్కృతావపఉపస్పృశే
త్ తైన్వనపాణినా । రిక్తపాణిరితి వచనాత్కాష్టలోష్టనహితస్య పా
ణే రుద్యమనే న దోషః । కేచిదుపస్పృశేన మాచమనమాహుః ॥

శ్రీకృష్ణ క్రిష్ణయేనముహూత౯మప్యప్రయతస్సాన్యత్ ||౮||

శక్తానంతాం ముహూర్తమాత్ర మప్యప్రయతా న స్యాత్ । ఆచ
మనయోగ్యం జలం దృష్ట్వైవ మూర్త్యురీమాదికంఘ ర్యాత్, యదితా
వంతం కాలంవెగం ధారయితుం శక్నుయాత్ ॥

నగ్నోవా॥౯॥

ముహూర్తమపి న స్వాదితి సంబధ్యతై, శక్తివిపయభితి చ । వ్ర
ణాదినా కౌపీనాచ్ఛాదనాశక్తౌ న దోషః ॥

శ్రీనాన్నతః ప్రయమణంవిద్యతే ||౧౦|| శ్రీ

యేనప్రయత్నభవతి తత్ప్రయమణమాచమనం । కరణైర్యుత్ ।
తదప్పుసతా వతమానస్య నభవతి । జలమధ్యేతిసీనోపినాచామేత్

శ్రీకృష్ణ ప్రార్థనాచామత్ || ౧౧ || శ్రీ

తీరే ఉత్తర్య తావచామేన్న జలే ఇత్యయమర్హో న విధేయః, పూర్వేణ గతత్వాత్ । తస్మాదయమర్థః—యదానదీముత్తరతి నావాప్యకారాంతరేణ వా, తదాత్మాముత్తర్య తీరాంతరం గతఃప్రయతాప్యాచామేత్, నద్యాదేరుత్తరణ మప్యాచమనస్యనిమిత్తమితి । తుశ్చైవోప్యథే ॥

జ్ఞానాప్రోక్షితమిందనమగ్నావాదధ్యాత్ ॥౧౦॥

శ్రౌతేనా లైలౌకిక వాగ్మతప్రక్షి తమింధనం నాదధ్యాయేన
ప్రక్షిపేత్ | కచిత్తాకికే నేచ్ఛతి ||

— మూఢస్వస్థరెచాసగ్ంస్మశన్నానవ్యసవ్య

తాన్ప్రయతామన్యేత ||౧౩||

పతితచండాలసూతికోదక్యాశవన్పుష్టితత్సృష్ట్యపస్పశానెనచ
 లాదకోపస్పశానాచ్ఛుద్ధ్యేత్ ౧ ఇతిగౌతమః ౨ తస్మిన్విషయఇదముచ్య
 తె, శయనతయాననతయా వాసుష్టాస్తీణాః పలాలాదిసంఘాతస్సవి
 స్తరః । పృషోదరాదిమ దశానాద్యాపసిద్ధిః । యత్రాతిశ్లక్ష్యతయాప
 లాలాదెర్మాణాగ్రవిభాగో న జ్ఞాయతే పమాధః । మూఢశ్చాసౌ
 న్వస్తరశ్చ మూఢస్వస్తరః । తస్మిన్పతితాది ష్వప్రయతేష్వాసీనెహ
 యది కశ్చిత్ప్రయత ఉపవిశేన్న చ తాన్సంస్మృశేత్తదా స ప్రయ
 తామన్యేత, యథా ప్రయత ఆత్మానం మన్యతే ప్రయతాస్తీతి, తద్దైవ
 మన్యేత । నైవంవిధే విషయే తత్సృష్టిస్థానీయః ప్రవర్తత ఇతి॥

శ్రీకృతథాతృణకాష్టేషు నిఖాతేషు ||౧౪||

తృణకాష్టేషుభూమానిఖాతేషుతత్సృష్టిస్థానీయోనభవతి॥

శ్రీప్రోక్ష్యవాసకపయోజయేత్ ||౧౫||

శుద్ధమపి వాసః ప్రోక్ష్యేవాపయోజయేత్, వసీత । అపరత
 హ—అశుద్ధస్యాపి వాససః ప్రోక్షణమేవ శుద్ధిపాతురితి ॥

శ్రీశునాపహతస్సచేలోవగాపేత||౧౬||

శునాడపహతఃస్పృష్టః । యద్యపిచెలం న శునాన్సృష్టం । త
 థాపి సచేలోవగాపేతభూమిగతాన్వపు సాయాన్సృష్టతాభిః
 దప్తస్యతు స్తృప్యంతరే ప్రాయశ్చిత్తమ్ । తత్రవపిష్టః—

బ్రాహ్మణస్తుశునాదప్తో నదీంగతాన్వముద్రగామ్ ।

ప్రాణాయామశతంకృత్వా ఘృతః ప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి॥

అంగిరాః—

బ్రహ్మచారిశునాదప్త స్త్రిరాప్రేక్షేవ శుద్ధ్యతి ।

గృహస్థస్తుద్విరాప్రేణ ఏకాపానాగ్నిహోత్రవాన్ ॥

నాభేరూధ్వంతుడప్తస్య తదేవద్విగుణంభవేత్ ।
 తదెవత్రిగుణంవక్త్రే ॥ మూర్ధ్నిచేత్సాన్యచ్ఛతుగుణమ్ ॥
 క్షత్రవిట్కూర్చద్రయోనిస్తు స్నానైనేవ శుచిభవేత్ ।
 ద్విగుణంతువనస్థస్య తథాప్రవాజితస్యచ ॥
 బ్రాహ్మణీతుశునాదిష్టా సోమేద్యప్తినిపాతయేత్ ।
 యదానదృశ్యతేసామః ప్రాయశ్చిత్తంతదాకథమ్ ॥
 యాందిశం తు గతస్సోమస్తాం దిశంత్యవలోకయేత్ ।
 సోమమగ్రేణసామూతా పంచగవ్యేనశుద్ధ్యతి ॥

ప్రక్షాళ్య ప్రక్షాళ్యవాతం దేశమగ్నినానగ్ంస్పృశ్యపునః
 ప్రక్షాళ్య పాదౌచాచమ్యప్రయతోభవతి ॥౧౭॥

శునావాస్పృష్టం దేశంప్రక్షాళ్య, అగ్నినాచన్స్పృశ్య, పునః
 ప్రక్షాళ్య, పాదౌచప్రక్షాళ్య, వశ్పాదౌచమ్య ప్రయతోభవతి ।
 వ్యవస్థితవికల్పాయమ్—

ఊర్ధ్వంనాభేక రాముక్త్యా యదంగముపహస్యతే ।
 తత్రస్నానవిధిఃప్రాక్తోహ్యభఃప్రక్షాళనంస్తృతమ్ ॥
 ఇతి మానవేదశానాల్ ॥

అగ్నింసాప్రయత ఆసీదేత్ ॥౧౮॥

అప్రయతస్సన్నగ్నిం సుసీదేత్, అగ్నేరాసన్నో న భవేత్,
 యావతిదేశ ఊష్ణోపలవ్యః । అత్యావ్యశక్తౌ న దోషః ॥

ఇమమాత్మాదిత్యేకే ॥౧౯॥

ఇమమాత్మాదిరావజ్ఞాసీదేత్ అగ్నేరాసన్నో న భవేత్ ఊ
 ష్ణోపలవ్యభవతు, మా వా భూదిత్యేకమన్యంతే ॥

నచైనముపధమేత్ ॥౨౦॥

అప్రయతఇత్యేవ । ఏనమగ్నిమప్రయతో నోపధమేత్ । ప్రయ
 తస్య నదోషః ॥

౯౪ త్రిహరద త్తకృణ్ణాజ్ఞానాఖ్యవాన్యాఖ్యానహితే

ముఖానాపథమేదగ్నిం ముఖాదగ్నిరజాయత॥

ఇతి స్మృత్యంతరే దశనాత్ । ‘నాగ్నిముఖేనాపథమేత్’ ౧ ఇతి
మానవే దశనాదుభయోవికల్పః । అపరఆహ—వాజసనేయికే
శ్వాతప్రకరణే ‘ముఖాదగ్నిరజాయత తస్మాన్ముఖానాపథమింధ్యాత్’
ఇతి దశనాచ్ఛాంతేషు ముఖనేవాపథమనమ్, ఆస్యత్యస్మాత్కేవ్ర
తిషేధ ఇతి । అన్యేతు—వైణవేనాయసేన వాసుషిరణోపసమింధన
మిచ్ఛంతి । ఏవంహి ముఖవాపరస్యాస్వయా చ్ఛ్చుత్తిరప్యనుగృహీ
తా భవతి, ఆస్యబిందూనాంపతనశంకాభావాత్ప్రతిషేధ స్మృతిరపీతి॥

—ఖట్యాయాంచనాపథధ్యాత్॥౨౧—

ఖట్యాయాంఖట్యాయాఅధఃఅగ్నింనాపథధ్యాత్॥అత్రప్రశక్తానదోషః

—ప్రభూతైధోదకక్రామే యత్రాత్మాధీనం

ప్రయమణంతత్రీవాసోధామ్యోబ్రహ్మణస్య॥౨౨॥

ప్రభూతమేధోదకం యస్మిన్ గ్రామే తత్ర బ్రాహ్మణస్యవాసో
ధామ్యః ధమ్యః । తత్రాపి న సర్వత్ర । కింతహి ? యత్రాత్మా
ధీనం ప్రయమణం ప్రాయత్యం, మాత్రపురీషప్రక్షాళనాదీని య
త్రాత్మాధీనాని తత్రైవ । యత్రేతు కూపేష్యేవాదకం తత్ర బహుకూ
పేపి న వస్తవ్యమ్ । బ్రాహ్మణగ్రహణాదవణాంతరస్యానియమః ।
గ్రామగ్రహణాదేవంధూతేషు ఘోషాదిషష్టి నవస్తవ్యమ్॥

—మూత్రంకృత్వాపురీషం వా మాత్రపురీష

లేపానన్నలేపానుచ్ఛిష్టలేపానేత్రసశ్చ యే లే

పాస్తాన్ప్రక్షాళ్యపాదాచాచమ్య ప్రయతోభవతి॥౨౩॥

మాత్రపురీషం వా కృత్వా ఉత్సృజ్య, తయోమూత్రపురీష
యోర్యే లేపాస్తస్మిదేశేష్టితాః ప్రదేశాంతరేవాపతితాస్తాం త్వరాన్
నన్నలేపానుచ్ఛిష్టానపుచ్ఛిష్టలేపానన్నలేపానపి తథా రేతసశ్చ యే

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నో ౧౬ ఖండః ౯౫

లేపాస్స ఏపాదౌ మైథునై చ, తాంత్సరావనద్భిమృదాచ ప్రక్షా
ళ్య, పాదౌ చ తపవజ్జితావపి ప్రక్షాళ్య, పశ్చాదాచమ్య ప్ర
యతాభవతి | అత్రమృత్ప్రమాణస్య సంఖ్యాయాశ్చాను కతావోయా
వతాగంధలేపక్షయోభవతి తావదేవవివక్షితమ్ | తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ||

గంధతపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతందిగ్రతః ౧ | ఇతి |

దేవలస్తు వ్యక్తమేవాహ—

యావత్సశుద్ధిమన్యేత తావచ్ఛౌచం సమాచరేత్ |

ప్రమాణంశౌచసంఖ్యాయా న శిష్టేరుపదిశ్యతే | ఇతి |

అత్ర పైతీనసిః—

మూత్రాచ్ఛార్షారేక్యలైశౌచం న స్యాదంతర్జ్వాలాశయే |

అన్యత్రాద్ధృత్యకుర్యాత్తు సర్వదైవ సమాహితః || ఇతి

శ్రితి ఇతి పంచదశః ఖండః శ్రితి

తిష్ఠన్నాచామేత్ప్రహోషవా || ౧ ||

తిష్ఠన్నప్రహోషవానాచామేత్ | నాయంప్రతిషేధశ్శక్యోవత్తుమ్ |
కథమ్? ‘ఆసీనస్త్రిరాచామేత్’ ౨ ఇతి వక్ష్యతి | తతశ్చయథాశ
యాసస్యాచమనం న భవేత్తథాతిష్ఠతః ప్రహ్వస్య వా న భవతి | ఏవం
తహి నాయశౌచార్థస్యాచమనస్య ప్రతిషేధః | కింతర్హి? పానీ
యపానస్య ప్రతిషేధః | తథాచ శౌతమః— ‘నాంజలి నాపిదేత్ |
నతిష్ఠత్’ ౩ ఇతి | అపరఆహ— అస్తాదేవప్రతిషేధాత్కచ్చిత్తిష్ఠతః
ప్రహ్వస్య చాచమనమభ్యనుజ్ఞాతంభవతి, భూమిగతాసప్తపుతీరస్యా
యోగ్యత్వే డోరుదఘ్ననాభిదఘ్నైవాజలై స్థితస్యాచమనం భవతి |
శౌతమీయేషి ‘నతిష్ఠన్నుద్ధృతౌదకేనాచామేత్’ ౪ ఇతి సూత్ర
చ్చేదాదుద్ధృతౌదకేనైవ తిష్ఠతః ప్రతిషేధఇతి ||

౧ యా, స్తృ, ౧, ౧౭

౨ ఆప, ధ, ౧, ౧౬, ౨

౩ శౌ, ధ, ౯, ౯, ౧౦

౪ శౌ, ధ, ౯, ౧౦

౯౬ శ్రీచరణ తక్కుతొ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అథాచ మనవిధిః—

శ్లో ఆసీన (స్త్రి) రాచామెద్ధదయంగమాభిరద్భిః || ౨ || **శ్లో**
అద్భిః, ద్వితీయాభే తృతీయా । అత్రానుక్తం స్త్రుత్యంతరవచ
నాదుపస్క్రియతే । ఆసీనశ్శుచాదేశే నాసనె, భోజనాంతే తస్య
నె, దక్షిణంబాహుమూర్ధ్వంతరేకృత్వా, ప్రాజ్ఞుభండపవిష్టడదజ్ఞుభో
వా హృదయంగమా ఆపః కరతలస్థితాసు యావతీమ మాహో నిమ
జ్జతి తావతీః ఘన బుద్ధుదరహితా పీక్షితా (స్త్రి) రాచామెత్తిబెద్ద్వా
హ్మణః, క్షత్రియఃకంతగాః, వైశ్యస్త్రాటుగాః, శూద్రోజిహ్వస్సప్తపా
నసకృత్ ॥

శ్లో త్రిరోష్ఠాపరిమృజేత్ || ౩ || **శ్లో**
పరిమృజ్యత్ ॥

శ్లో ద్వీరిత్యేక || ౪ || **శ్లో**
తుల్యవికల్పః ॥

శ్లో సకృదుపసప్న శేత్ || ౫ || **శ్లో**
మధ్యమాభి స్తిస్సభిరంగుళీభిరెవాష్టా ॥

శ్లో ద్వీరిత్యేక || ౬ || **శ్లో**
తుల్యవికల్పః ॥

శ్లో దక్షిణేన పాణినా సవ్యంప్రోక్ష్య పాదాశిరశ్చైం
ద్రియాణ్యుపస్పృశేద్బక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రైచ || ౭ || **శ్లో**
దక్షిణేన పాణినా సవ్యంపాణింప్రోక్ష్య, తథా పాదా శిరశ్చ, ఇ
ద్రియాణ్యుపస్పృశేదంగుళీభిః । సర్వేషామింద్రియాణాం ప్రసంగే
పరినంచట్టే—చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రైచేతి । ఇంద్రియాణీతివచనంస్వ
రూపకధనమాత్రమ్ । తత్రాంగుష్ఠానామిశాభ్యాం చక్షుషీ, కెచిద్దు
గపత్, కెచిత్పుష్కలకృష్ణకృష్ణ । అంగుష్ఠప్రదేశేనీభ్యాం నాసికే, అంగుష్ఠ
కనిష్ఠికాభ్యాం శ్రోత్రే । అత్ర సహభావస్యాశక్యతావత్పుష్కలగ్భావస్యన

౯౮ త్రిహరదత్తకృత్ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

భాషమాణస్యాస్యాత్పతంతో యేలాలాబిందవ ఉపలభ్యంతే చక్షు
 మాన్మనసేన వాయే ఉపలభ్యం యోగ్యాస్తేష్వాచమనం విహితం ।
 వేదోచ్ఛారణైతు గౌతమః— మంత్రబ్రాహ్మణముచ్చారయతో యే
 బిందవశ్శరీర ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనమ్ ౧ ఇతి ॥

యే భూమాభిందవః పతంతి న శరీరే తేషునాచామేదిత్యేకే మ

న్యంతే । స్వమతంతు తేష వ్యాచామేదితి ॥

స్వస్మైక్షవత్ శింఘాణికా శ్చాస్తిలమృలోహి
 తస్యకేశానామగ్నేగవాం బ్రాహ్మణస్య స్త్రియా
 శ్చాలమృమహాపథం చ గత్వా మేధ్యంచోపస్మృ
 శ్యాప్రయతంచమనుష్యం నీపిం చ పరిధాయాప ఉప
 స్మృశేత్ ॥౧౫॥

స్వస్మిః స్వాపః, క్షవధుః క్షుతమ్, తయోః కృతయోః । శింఘా
 ణికానాసికామలం, అశ్రునేత్రజలం, తయోరాలమృన్మశే । లా
 హితస్య రుధిరస్య, కేశానాం శిరోగతానాం భూమిగతానాంచ, అ
 గ్నాద్దీనాం చతుర్థామాలమృ । మహాపథంచగత్వా । అమేధ్యం
 చ గౌర్యతిరిక్తానాం మూత్రపురీషే తాంబూలనిషేకాది చోపస్మృత్య
 అప్రయతంచ మనుష్యముపస్మృత్య । నీపిప్రసిద్ధా, తద్యోగాదధో
 వాసాలక్ష్యతే, తచ్చపరిధాయాపఉపస్మృశేత్ । కేమచిత్సాన్నినమ్, కేమ
 చిదాచమనమ్, కేమచిత్స్పృశేనమాత్రమ్, యావతాప్రయతో మన్యతే

అద్యైతద్యైవాశకృత్ ఓషధీభూమింవా ॥౧౬॥

ఉపస్మృశేదిత్యేవ త్రిష్వాద్యైశ్చస్సంబధ్యతేలింగవచనాది పరి
 తామేన, అద్యైవాశకృత్ ఓషధీర్వాతద్యైవ అద్యైవభూమింవా

-
- ౧ గౌ, ధ, నా స్త్రి, ముద్దితకోశే.
 ౨ శృంఘాణికా, శృంఖాణికా ఇత్యపిపాతా.

త్రుమవాప స్తంబధర్మసూత్ర-గవ్యశ్లో ౧౬౪౬
 పూర్వోక్తే పేవ సర్వేషు వైకల్పికమిదమ్ ॥

ఏవమాచమనం సనిమిత్తముక్తమ్ ॥

అథాభిప్రాయాధికారః—

అస్మిహింసాధేనాసినామాగ్ంసంభిన్నమభోజ్యమ్ ॥౧౬॥

అసిగ్రహంక్షురాదేరపుష్పలక్షణం | యన్తాంసం పాకకాలేహింసాధేనాసినాభిన్నంతదభోజ్యమ్ ॥

అదభిరపూపస్యనాపచ్చింద్యాల్ ॥౧౭॥

అపూపగ్రహణం మూలఫలాదేరపుష్పలక్షణమ్ | ద్వితీయాధేషష్ఠీ | దంతైరపూపంనాపచ్చింద్యాల్, కింతుహస్తాదిభిరపచ్చిద్యభక్షయేత్

యస్యకులే మ్రియేతస తత్రానిదేశభోక్తవ్యమ్ ॥౧౮॥

యస్య కులే కశ్చిన్నియేతాసపిండతాయాం సత్యా తత్రానిర్వశే దశాశా సభోక్తవ్యమ్ | అనిదేశ ఇత్యాశౌచకాలాపలక్షణమ్ | తేన క్షత్రియాదిషు వధికం, పక్షిణ్యాదిషు న్యూనమ్ ॥

అథానుత్థితాయాం సూతికాయామ్ ॥౧౯॥

సూతకా సూతికా, తస్యామనుత్థితాయాం | ఉత్థానం నామ సూతికాగారే నివేశితాశాముదకుంభాదీనామపసయనమ్ | తచ్ఛదశమైహని భవతి 'దశమ్యాముత్థితాయామ్' ౧ ఇతి గృహ్యేఉక్తత్వాల్ | అత్రాప్యాశౌచకాలాపలక్షణత్వాద్వావదాశౌచం తావదభోజనమ్ |

అత్రాంగిరాః—

బృహ్మక్షత్రవిశాం భుక్త్యానదోషస్తస్మిహాతిగ్ణాం |

సూతకేశావతశౌచే తస్మిన్సంచయనాత్పరమ్ ॥ ఇతి ॥

అంతశ్శవేచ ॥౨౦॥

యావద్ద్రామాన్నహ్రియతే శవస్తావత్తత్ర సభోక్తవ్యమ్ | ఆచారసుధనుశ్చతాదర్వాక్ | తత్రాపి ప్రదీపమారోప్య, ఉదకుంభం

౧౦౦

అపరిమిత తత్వబోజ్యవిలాసవిభాసహితే

హాపనిధాయభుంజతే, యది సమానవంశం గృహం * న భవతి ||

అపరిమితపరిమితమన్నమపరిమితంనత్యధోజ్యమ్ || ౧౦౧ ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి | కిస్త్యశ్చ
ద్రవ్యభోజ్యం న భవతి | కః పునః పరిమితస్యాధోజ్యస్య చ విశే
షః ? ఉచ్యతే—అపరిమితమన్నమగ్నాపిశ్చితమద్భ్యో ప్రాక్రితంభ
స్తనామృదావా సంస్పృష్టం వాచా వ ప్రశస్త- పరిమితం భవతి
భోజ్యంచ | అధోజ్యంతలశునాది న కథం చిదపీతి ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౨ ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౩ ||
స్పృష్టమపరిమితంభవతి || స్పృష్టమపరిమితంభవతి ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౪ ||

తదప్యధోజ్యం | అతచ్ఛ సాకదశాయామెన పతితం | కిశేనపద
యత్పక్షమగ్నం తద్విషయం | వశ్యాగ్నే సంగతం తు భూతప
క్షేపాదినా సంస్పృష్టస్య ధోజ్యస్య | కిశేనపదం ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౫ ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౬ ||
దమపి పూర్వనలే | అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౭ ||
మాణి దృష్టావలాసంతామిన్నమద్భ్యో శేవః ప్రాజ్ఞమ్ | ౧ ఇతి | చ
సిప్తస్తు ' కామంతాకశకీటాదీ నత్పుజ్యాద్భ్యో ప్రాజ్ఞస్య చ సనావీ
ర్భ వాచాప్రశస్తముపయంతి | ౨ ఇతి ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౮ ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౦౯ ||

అపరిమితేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమపరిమితంభవతి || ౧౧౦ ||

* అ-వంశత్యం గృహతాం. ౧ అ, ధ, ౧౧, ౧౨, ౧౩
౨ వా, ధ, ౧౩, ౧౪

త్రిమదాపస్తమ్భధర్తసూత్రం-ప్రశ్నోగ్-ఖండః ౧౦౧

‘యస్మిన్ శాస్త్రే కేశస్యాత్’ 3 ఇతి వ్యవహితమపి సంబధ్యతే । అమేధ్య సేవీకీటః పూర్వండాభ్యః ॥

అమేధ్యమూషికలాంగంవా ॥౨౭॥

పూర్వపత్నంబంధః । మూషికలా మూషికపురిషం । అంగంవా । సమస్తమపి మూషికగృహణం సంబధ్యతే । యస్మిన్ శాస్త్రే మూషికస్యాంగం పుష్పసాగాదిభవతి తదవ్యభోజ్యమ్ ॥

— శ్రీపదానామహతమ్ ॥౨౮॥శ్రీ—

ప్రయతేనాపియత్పదాసమ్మిష్టం తదవ్యభోజ్యమ్ ॥

అమేధ్యమూషికలా ॥ ౨౯ ॥

సగన్వస్త్రపశాపరిహితస్యవాససంసేచాయత్సమ్మిష్టంతదవ్యభోజ్యం

అమేధ్యమూషికలావాపసా లైణవాద్భిష్టమ్ ॥౩౦॥

సృష్టమితి ప్రత్యేకమధిసంబధ్యతే । శునా వాయద్భిష్టం అనపాశ్రేణవాద్భిష్టం తదవ్యభోజ్యమ్ । పతితపండానూతికోదక్యాదగోషవాపసాశ్చ । అపగతాః పాత్రేగ్నః । స హితేనాశ్చేధాత్తలభస్తే ॥

అమేధ్యమూషికలావాపహతమ్ ॥౩౧॥

అపరిహితస్య శుద్ధస్యాపి వాససంసేచాయత్సమ్మిష్టంతదవ్యభోజ్యమ్ ॥

అమేధ్యమూషికలావాపసా కమాహృతమ్ ॥౩౨॥

దాస్యా రాశ్వావాహృతమభోజ్యమ్ । స్త్రీలింగనిదేశాద్దాసేనాహృతే సదోషః । అన్యలింగమవివక్షితం మన్యంతే । సక్రమితి వచనాద్ధివాసదోషః ॥

— సుంజానంవా ॥౩౩॥

అమేధ్యమూషికలావాపహతమ్ ॥

౨౨ అహరద త్తక్యతాజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహే ౭

అభ్యంత్రహృద్యపస్పశేత్ ||౧||

యదాభాజనదశాయాం హృద్యపస్పశేత్ తదాపి న భుంజీత |
భుంజానగృహణాదన్యదా హృద్యోపస్పశనే నాప్రాయత్యమితి శ
చిత్ | అన్యేతు—నదా భవత్యేవాప్రాయత్యం, భాజనదశాయా
మాధిక్యపరిపాదనాయ నిషేధితి ||

అనహాద్భిర్వాసమానపక్షౌ ||౨||

సర్వత్రవాశబ్దస్సముచ్చయే | అభిజనవిద్యావృత్తరహితానహా
స్తాః | తైస్సహ సమానాయాం పక్షౌ న భుంజీత ||

భుంజానెమవా యత్యానూత్తాయోద్భిష్టంప్రయచ్ఛే

దాచామేదాస్ ||౩||

సమానపక్షౌ విత్యనువతతే | సమానపక్షౌ బహుమభుంజా
నేషు యద్యేకోనూత్తాయ భాజనాద్విరమ్య ఉద్భిష్టంశిష్యాదిభ్యః
ప్రయచ్ఛేత్, ఆచామేదాస్, తస్యాం పక్షౌ వితరేషాం చ న భా
క్తవ్యమ్ | అతాబహుమ భుంజానేషు ఏకాం మధ్యేనవిరమేత్
భాజనకంటక ఇతితమాచక్షతే ||

కుత్సయిత్యా వా యత్యాన్నందద్యుః ||౪||

మూఖవైధవేయ, విషంభుంక్ష్మ ఇత్యేవం కుత్సయిత్యా యత్యా
న్నం దద్యుః తదప్యభాజ్యమ్ ||

మనుష్యైరవఘాతమన్యైర్వామేధైః ||౫||

మనుష్యైరన్యైర్వా మాజాఽరాదిభిరమేధ్యైరవఘాతమన్నమ
భాజ్యమ్ | అవెత్యవసగేప్రయోగాద్ధూరస్థేగేంధస్యాఘాతాన
దోషః ||

ననావిభుంజీత ||౬||

నావ్యాసీనానభుంజీత శుద్ధపిపాత్యే ||

ఋషదాన స్తమ్భధర్మనూత్తర-శ్రీశైలిఖండి

అథాపాసాదె॥౭॥

పాసాదోదారుమయోమఞ్చః, తక్రాపి నభుంజీత ॥

అథాకృతభూమాతుభుంజీత॥౮॥

భూమావపి భుంజానః కృతాయాం గోమయాదినా సంస్కృతా
యాం భుంజీత । అపరతహ—పాసాదోపి యదాకృతభూమిభవ
తి, నకేవలం దారుమయః, తదా తత్రభుంజీతైవేతి ॥

అథానాప్రీతేమృన్తయేభోక్తవ్యమ్ ॥౯॥

యదిమృన్తయే భుంజీత, తదా అనాప్రీతే భోక్తవ్యమ్ । ఆప్రీ
తం క్వచిత్కార్య పాకాదాపుపయక్తమ్ ॥

అథాప్రీతంచేదభిదగ్ధే॥౧౦॥

ఆప్రీతమేవచేల్లభ్యతే, తదాగ్నినా తదభితా దగ్ధా తత్రభో
క్తవ్యమ్ ॥

అథాపరిమృష్టం లోహంప్రయతమ్॥౧౧॥

లోహం లోహవికారభూతం కాంస్యాదిభోజనపాత్రం భిక్షాది
భిః పరిమృష్టం సత్ప్రయతం భవతి । తత్రభిక్షనాకాంస్యం, ఆమైస
తామ్రం-రాజతం శకృతా, సౌవణ్యమద్భిరవేత్సాది స్తుత్యంతరవ
తాద్దృష్టవ్యమ్ ॥

అథానిర్విఖతందారుమయమ్ ॥౧౨॥

దారుమయంభాజనం నిర్విఖతంతష్టం సత్ప్రయతంభవతి॥

అథాయథాగమంయజ్ఞే॥౧౩॥

యజ్ఞపాత్రం తు యథాగమం శోధితం ప్రయతం భవతి । తద్యథా
అగ్నిహోత్రహవశే దధైరద్భిః పృత్యాళితా, సోమపాత్రాణి మా
జానీయేపృత్యాళితాని, అజ్యపాత్రాణ్యుష్టేనవారిణా ॥

అథానాపణీయమన్నమశ్నీయాత్ ॥౧౪॥

అపణః పణ్యవీధికా । తత్ర కీరణం లబ్ధం వా అపణీయం, తవ

౧౦౪ త్రిమూర్తీ పుస్తకమున జ్ఞానాభ్యుదయమున హిలే

తాన్నం నాశ్చియాత్ । ప్రియోదయం నహోషః ॥

అతః తథానానామామమాగ్నో సమదలవణానీతిపరిహాష్య ॥౧౫॥

రసం చా సదగ్రవాణి । తాన్యవ్యాపణీయాని నాశ్చియాత్, ఆ
మమనాదీనవజయితావ ॥

అతః తైలసర్పిషీతూపయోజయేమద కేవలాయ ॥౧౬॥

తైలసర్పిషీతూపయోజయేత్, ఉదకైవలాయ నిషి
చ్య పాకెన తైలసర్పిషీ భాధయితావ । కాన్యవిరోధో యథా సభవతి
తిథాదికేన సుస్పృశ్యత్యనైవ వ్యాదయతే ॥

అతః కృత్యాం పర్వపిత్తమభూద్యాపయోనాద్యమ్ ॥౧౭॥

కృత్యాం పర్వపిత్తమభూద్యాపయోనాద్యమ్ పర్వ సదభా
ద్యమపియమనాద్యంచ । యథాయోగం భరదీపం చ్ఛివం చ మృదు
విశదు సిద్ధం (సిద్ధం) చ ।

అతః శూక్తం చ ॥౧౮॥

శూక్తం కాలవాకం స్థాపయి, తదపర్వపిత్త మపి యథాద్యాప
యనాద్యమ్ ॥

అతః పాణిపృథుల తలముల కిరణం భరుజస్త్రాకాకమాగ్నం

సపిష్టపిత్తవికారాపిష్టపిత్తసప్తతిమూలం సంపదమ్ ॥౧౯॥

అనంతరం క్తం విశిష్టయిం ఘాతాటా పజయితం దృష్టవ్య
పాణితం పాసవశేషి, ఇత్సరస ఇతి కేచిత్ । భజితానాం క్రిహ
గాం తిండులం పృథూక్రతం పృథుకాః । కరమ్భం దళసక్తుసమ
హారాయః కరమ్భఇతివ్యసిద్ధం । జేదేప్యభయం భవతి—కరం జేజా
హతి తాదానాకరమ్భః పరివాహః * ౩ ఇతి । భరుజాభిప్రాయ
వాః । క్షీరవికారోదధ్యాది । పసిద్ధమన్యత్ ॥

౧ ఘ-జ-ఇ—దృవమితి నాస్తి. ఖ, గ—దృఢం,

౨ అతః, ౩.౧-౧౪

౩ తై-సం-౧-౧౧

అథశూక్తంచ ౧ ఇత్యస్యవిధేశ్యేషః—

అథశూక్తంచాపరయోగమ్ ॥౨౦॥

పరేణ ద్రివ్యాంతరేణ యోగోయస్యతత్పరయోగం, తతోన్యదపరయోగమ్ । తదేవశూక్తం వజ్యమ్ । యత్తుదధ్యాదిద్రీవ్యాంతర సంస్పృష్టంశూక్తం తద్యోజ్యమేవ । ఏవంచ పూర్వలైవాపరయోగమితి విశేషణం వక్తవ్యమ్, ఇదమేవవా సూత్రమస్తు । సూత్రద్వయకరణం తాన్విచార్యవృత్తికృతమ్, యథా ‘సలావృక్కైక స్పృకోలూకశబ్దాః ౧ ఇతి పూర్వంసామానేనాభిధాయ ‘సలావృక్యామేకస్మక ఇతిస్వప్నపర్యాంతమ్ ౨ ఇతి పశ్చాద్విశేషఉక్తః ॥

అథసర్వమద్యమపెయమ్ ॥౨౧॥

మద్యంమదకరం తత్సర్వమపెయంఅత్రతు స్మృత్యంతరవశాద్వ్యవస్థాఅత్రమనుః—

గౌడిమాధ్వీచపైష్టిచ విజ్ఞాయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకానపాతవ్యా తథాసర్వాద్విజా తమైః ౪ ॥ ఇతి సురావ్యతిరిక్తం తు మద్యం బ్రాహ్మణస్య నిత్యమపేయం । తథాచ గౌతమః— ‘మద్యంనిత్యంబ్రాహ్మణస్య క్షత్రియవైశ్యయోస్తుబ్రహ్మచారిణోః ౫ ఇతి ॥

అథైలకంపయః ॥౨౨॥

అవిరేలకా, తస్యాఃక్షీరమపెయమ్ ॥

అథక్షిప్తీక్షీరమృగీక్షీర సంధినిక్షీరయమసూక్షిరాణీతి ॥౨౩॥

క్షిప్తీమృగ్యాపసిద్ధై । యాగభిణీసతిమద్ధ సాసంధినితి శాస్త్రాంతరే పసిద్ధా । ఏకకాలదోషాత్సన్యే । ఏక స్థిన్నసవెయానైకం గర్భంసూతే సాయమసూః । ఉష్మాన్యదీనాం క్షీరాణ్యపెయాని । ఇ

౧ ఆప,ధ,౧,౧౭-౧౮ ౨ ఆప,ధ,౧-౧౦-౧౯

౩ ఆప,ధ,౧;౧౦,౩౩ ౪ మను స్మృ,౧౧-౯౫ ౫ గౌ,ధర్మ-౨;౨౦

౧౦౬. త్రిమూర్త్యంత్రకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

తి కరణాదేవంప్రకారాణామైకశరణానాంక్షీరమపేయం । తథాచమనుః

అరణ్యానాంచసర్వేషాం మృగాణాంమహిషీంవినా ।

స్త్రీక్షీరంచైవనజ్ఞ్యాని సర్వశూక్తానిచైవహి ॥

అనివేశాయాగోక్షీరమాప్త్యైకశరణం తథా ।

అవికంసంధిసిక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోఃపయః ౧ ॥ఇతి ॥

అజ్ఞానేనాశ్చానిదేశాయాః ॥౧౪॥

ధేనుర్నవప్రసూతికా శాః । చకారాదజామహిష్యశ్చ, 'అజా
గావోమహిష్యశ్చ' ఇతి మానవేశదేశనాత్ ॥

అజ్ఞాతభాకీలారౌషధీనాంచ ॥౧౫॥

కీలారౌషధయః సురాధాః ఓషధయః, తాసాం వికారభూతమ
స్థానాద్యమ్ ॥

అజ్ఞాతకరంజపలండుపరారికాః ॥౧౬॥

కరంజంరక్తలశునం, పలండుశ్వేతం పరారికా కృష్ణం, డుండుభా
ఖ్యయా ౩ మైచ్చానాం ప్రసిద్ధం । ఏలేచాభక్ష్యః ॥

ప్రతిపదవారో నశకృతి సమాసీనాహ—

అజ్ఞాయచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ॥౧౭॥

యచ్చాన్యదేవంభూతంశిష్టాఃపరిచక్షతేవజ్ఞయంతితదప్యభక్ష్యం
తత్రమనుః—

లశునంగృంజనంచైవ పలండుకవశానిచ ।

అభక్ష్యాణిద్విజాతీనా మమేధ్యప్రభవాణిచ ౪ ॥ఇతి ॥

అజ్ఞాత్యాకన్వభోజ్యమితిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౧౮॥

క్యాకుభత్యాకం, తదప్యభోజ్యమభక్ష్యంబ్రాహ్మణగ్రహణముక్తార్థం॥

అజ్ఞాతకఋరోష్ట్రగవయగ్రామసూకరశరభగవామ్ ॥౧౯॥

౧ మనుష్యుః, ౨ గ; పలండుపరారికాః ఖ, పరారికాః

౩ ఖ, ఘ, జ, ఞ, మండుభాఖ్యయా ౪ మనుష్యుః, ౫

తమదాప స్తంబధర్తనూత్తరగోష్ఠిః ౧౬౭ ౧౬౮

మాంసమిత్యథాధ్యమ్యతే । ఏకఖురా అశ్వాదయః । గవయోగో
సదృశః పశుః । శరభాష్టపాదఆరణ్యోమృగః । ఆన్యైవసిద్ధాః । ఏ
తేషాం మాంసమభిక్ష్యమ్ ॥

అథేనన్వనడుహోభాక్ష్యమ్ ॥ ౩౦ ॥

ధేన్వనడుహోమాంసంభక్ష్యమ్ । గోప్రతిపేధస్యప్రతిప్రసవః ।

అథేమేధ్యమానడుహామితివాజసనేయకం ॥ ౩౧ ॥

అనడుహామాంసం నకేవలం భక్ష్యం । కిం తహి ? మేధ్యమ
పీతివాజసనేయిసస్సమామనంతి ॥

అథశుక్కుటావికిరాణాం ॥ ౩౨ ॥

వ్యవహితమప్యథేజ్యమితి సంబధ్యతే । పాదాభ్యాంవికీర్య కీట
భాన్యాది యే భక్షయంతి తే మయూరాదయో వికిరాః । తేషాం మ
ధ్యే కుకుటానభక్ష్యః ॥ స్పృత్యంతరివశాద్ధ్రామ్యోనాఽణ్యః ॥

—.. ప్లవఃప్రతుదామ్ ॥ ౩౩ ॥ —

తుండేనప్రతుద్య యేభక్షయంతి తే చార్వాఘాటాదయః ప్రతు
దాః । తేషాం మధ్యేప్లవవిపాభక్ష్యః । ప్లవశ్శకటవిలాభ్యో ౧ ఒకవిశేషః

— క్రవ్యాడః ॥ ౩౪ ॥ —

క్రవ్యమాంసం తిడేవకేవలం యేదంతి తే క్రవ్యాదాగృభ్యాద
యః । తేవ్యభక్ష్యాః ॥

— శ్చిహగ్ంసభాసచక్రవాకసుపణాశ్చ ॥ ౩౫ ॥ —

హంసః ప్రసిద్ధః । భాసః శ్వేనాశ్మతిః పీనతుండః । చక్రవాకో
మిథునచరః । సుపణాశ్శ్వేనః । ఏతేచాభక్ష్యాః ॥

— క్రుంచక్రొందవాధ్రాణసలక్షణవజః ॥ ౩౬ ॥ —

క్రుంచాబృందచరాః । క్రొంచామిథునచరాః । తేచాభక్ష్యాః ।
నూత్యేక్రొంచతి విభక్తిలోపశ్చాందసః । కిమవిశేషేణ క్రుంచక్రొం

౧౦౮ త్రిమూర్తి తత్వతాజ్ఞానాభ్యాసాభ్యాససహితే

చానభక్ష్యాః? నెత్యాహ—వాధ్యాణసలక్షణవజ్రం । శ్వేతాలా
హితావామూర్త్యా యేషాం తే లక్షణాః । త ఏష విశిష్టంతే వా
ధ్యాణసాధితీ । వాధ్యాణంచమః, తదాకారా నాసికా యేషాంతా
నేమధూతా లక్షణాన్వజ్రయిత్యా క్రుచక్రాంచానభక్ష్యాః । అ
న్యైత్యాహుః—కర్వాదగతి ప్రాప్తస్య ప్రతిషేధస్య క్రుంచాదిమ
చతుష్టయ ప్రతిషేధగతి । తత్రలక్షణాసారసీ । లక్షణవజ్రమితి జ్యో
హాస్సంజ్ఞాధందసోబహుళం ' ఇతి ప్రాప్తః । ఏవంక్రుంచాదిశబ్ద
స్యాప్యజాదిటాబంతస్య ॥

—పంచనఖానాంగోధాకచ్చ పశ్వావిట్పుర్యకఖ

క్షశశపూతిఖషవజ్రం ॥౩౭॥—

పంచనఖాః సరవాసరమజరాదయః । తేషాం మధ్యే గోధాదీ
న్నప్తవజ్రయిత్యాన్వేనభక్ష్యాః । గోధాకృకలాసాకృతి మహాకా
మా । కచ్చపః కూమః । శ్వావిట్ వరాహవిశేషః, యస్యనారా
చాకారాణిరోమాణి । శర్యకః శల్యకః, యస్యచమణౌ తనుత్రాణం
క్రియతే । శ్వావిట్పుర్యకగతి యుక్తః పాఠః । ఏకేతుఃకారం పఠంతి
ఛకారాత్పూర్వవి ౧ కారం । ఖడ్గోమృగవిశేషః, యస్యశృంగం తై
లధాజనం । శశఃప్రసిద్ధః । పూతిఖషశ్శశాకృతిః హిమవతిప్రసిద్ధః॥

—అభిభక్ష్యశ్చైటామత్సాన్యనాం ॥౩౮॥

మత్సాన్యనాం మధ్యేచేటాభ్యామత్సాన్యనభక్ష్యాః । ఇత రేభక్ష్యాః

—సపక్షిషీమృదురః కర్వాహోయేచాన్యవి

కృతాయథామనుష్యశిరసః ॥౩౯॥—

సపక్ష్యవశిరాయస్యసాపిమత్సాన్యనభక్ష్యాః । మృదురోమకరః
మేదకృప్యమేవాదంతి శిశుమారాదయస్తేప్యభక్ష్యాః । యేచాక్తా
భ్యాన్యే వికృతాకారామత్సాన్యః । తత్రాదాహరణం—యథా మ

౧ 'పూర్వమికారం' ఇతి బహుషుకోశేమపాఠః,

మష్యశిరసః, జలమనుష్యాఖ్యాః జలహస్త్యాదయశ్చ । తేషి న రేవసథ
త్యాః । అత్రమనుః—

అనుమంతావిశసితా నిహంతాక్రమవిక్రయా ।

సంస్కర్తాచౌపహర్తాచభాదకశ్చైతి ఘాతకాః ॥

మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంస మిహద్వహం ।

ఏతన్మాంసస్యమాంసత్వం ప్రవదంతిమనీషిణాః ॥

సమాంసభక్షణేదోషా నమద్యేనచమైధునై ।

ప్రవృత్తిరేషాభూతానానివృత్తిస్తుమహాఫలా ౧ ॥ ఇతి ॥

అప్రతిషిద్ధేషవిభక్షణాన్నివృత్తిరేవ జ్యాయతీత్యధః ॥

❖ ఇతి స వైదశఃఖండః.. ❖

ఇతిత్రైహరదత్తమిశ్రవిరచితాయా మాపస్తమ్బధర్మనూత్రై

వ్యాఖ్యానా ముజ్జ్వలాఖ్యానాం పంచమఃపటలః

ఏవం తావన్నిమిత్తదుష్టం కాలదుష్టం జాతిదుష్టం చాభ్యాజ్యము
క్తం । తత్రనిమిత్తదుష్టం ‘యస్యకులేమ్మియైత’ ౨ ఇత్యాదికా
లదుష్టం పర్యుషితాది । జాతిదుష్టం కళంజాది । ఇదానీం ప్రతిగ్రహ
శుచిని కానిదిదనుజ్ఞాయ కానిచిత్ప్రతిషేధయతి—

విష్కంభమధావ్విమంమాగ్ధంమాగ్ధంసంఘామిమూలఫ

లాని రక్షాగవ్యాతిర్నివేశనం యగ్యసూసశ్చ

గృతః ప్రతిగృహ్యణి ॥౧॥ విష్కంభ

మధుపకవ్యమపకవ్యంవా । ఆమంతండులాది । మృగస్యవికారోమా
గ్ధం మాంసం । భూమిః శాలయాదిత్రైత్రం, విశ్రమస్థానమిత్యన్వే
మూలఫలానిమూలకామ్రాదీని । రక్షాఅభయదానం । గవ్యాతిగో
మాగ్ధః । నివేశనం గృహం । యగంవహతీతి యగ్యోబలీవదః,
తస్య ఘాసోభక్ష్యం పలాలాది । ఏతాన్యగృతాః ప్రతిగృహ్య

గంగం త్రిమూర్తి తత్కృతాజ్ఞానాభ్యావ్యాఖ్యానహితే
 క్య దుభిక్షేపి । ఉగ్రః పాపకమాద్విజాతిః, వైశ్యాద్వాసూద్రా
 యాంజాతః । ఉగ్రగ్రహణంతాదృశానాముపలక్షణమ్ ॥

అ ఏతాన్యపినానంతేవాస్యాహృతానీతి హరితః ॥ ౨ ॥ **అ**
 ఏతానిమధ్యాదీన్యపన్వంతేవాస్యాహృతాన్యైవ పృతిగృహ్యణి,
 స్వయముగ్రత ఇతి హరిత ఆచార్యమన్యతే ॥

అ ఆమంవాగృహ్యే ౬౯ ॥ ౩ ॥ **అ**
 పూర్వోక్తపాపముం స్వయమేవ వా గృహ్యేర ౬౯ ద్విజా ఇతిహరి
 తాచార్యస్యపక్షః ॥

అ ఏతాన్మన్యవావిరసస్య ॥ ౪ ॥ **అ**
 ఆమస్యాలాభకృతాన్మన్య వా విరసస్య లవణాదిరషైరనంస్యప్త
 స్య । షష్ఠీనిదేశాల్ ప్రాకంస్వయమంతేవాస్యాహృతం వా గ గృ
 హ్యే ౬౯ ॥

అ నసుభిక్షాస్సస్యః ॥ ౫ ॥ **అ**
 అనంతరోక్తే విధిద్వయే యద్గృహీతం తేన సుభిక్షాస్సహితానభ
 వెయః । యావతాప్రాణయాత్రాభవతి తావదెవగృహ్యే ౬౯, న
 యావతాసాహిత్యంతావదితి ॥

అ స్వయమప్యవృత్తౌ సువణం దత్వాపశులవాభులత ॥ ౬ ॥ **అ**
 యదాతుదుభిక్షతయా త్త్రయ త్తిర్నులభ్యతే ప్రాగేవపోష్య
 వగ్గస్య, తదాస్వయమప్యవృత్తౌ యత్రైవలభ్యతే తత్కృతాన్మ
 మపి భుజీత । తత్త్రగుణవిధిః—సువణం దత్వాపశుదేవపక్వ
 ముపరిష్టాన్సువణం స్మృచ్చైవ । ఏన ‘పశుంవాదత్వా’ ఇతి
 వ్యాఖ్యాతః । పశుర్గ్నిః, ‘అగ్నిపశురాసీత్’ ౨ ఇతిమంత్రవి
 ణాల్ గొసూక్తేనా ౩ గ్నైరుపస్థానదశానాచ్చ ॥

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రేణ-ప్రశ్నెగిరిః

౧౧౧

నాత్యంతమవ్వవస్యేత్ ||2||

సపునరత్యంతమేవసీదేత్ ||

నాత్యంతమప్రప్యవిరమేత్ ||౩||

యదాపిహి సత్త్విలః శ్రీతే తదానిషిద్ధాయా విరమేత్, స
పునస్సకృత్ప్రసక్త్యాః కిమపయంతనెతి న్యాయేన తత్రైవర
మేత । అత్ర ఛాంబోగ్యోపనిషత్ — ‘మటచీహ లేమకుడుష్వాః
శ్యాసహజాయయోష స్తిహాచాక్రా, యణ ఇభ్యగ్రామే ప్రదాగ్నిక
ఉవాస । సహాభ్యంకుర్తామాః ఖాదంతంబిభిత్తే ౨, ఇత్యాది । మం
త్రవర్ణాభ్య భవతి—‘అవత్యాశునఆస్తా గ్రాపేచే ౩ ఇతి । అవ
త్యాశుత్త్యభావేన । అపరతహ—దుభిత్తేన్వయమవ్యవృత్తావా
ఆతన్నిష్కలైర్యత్ర కుత్తచిన్ని చెపిదాతరి భు జానావసీత్, యాంచ
యావతీంచ సువణమాత్రాయం కంచనపశుంవా తన్తేదత్వా స
పునరత్యంతమవ్వవస్యేత్, వృత్తిప్రాప్యవిరమేదితి ॥

ఏవమాపదివృత్తిముక్త్యాసుభిత్తేనాపదివృత్తిమాహ—

నాత్యంతమనాంత్యత్యియప్రభృతీనాం స

మావృత్తైననభోక్తవ్యమ్ ||౪||

సమాప్తృద్విజాతిః క్షత్రియాదీనాం త్రియాణాం వణానాం
శృపానభుంజిత ॥

ప్రకృత్యాబ్రహ్మణస్యభోక్తవ్యంకారణాదభోజ్యం ||౫||

బ్రహ్మణస్యత్వన్నప్రకృత్యా స్వభావేనైవ భోక్తవ్యం కారణా
దేవత్వ భోజ్యమ్ ॥

కారణమాహ—

యత్యాప్రాయశ్చిత్తం కర్మాసేవతేప్రాయశ్చిత్తవతి ||౬||

యత్రయదాగ్నిహోత్రవైశ్వజేవాది నిత్యమాభ్యుదయికంవా అ

౧ ఘ,జ |—సర్వప్ర ౨ ఛా,జ,గ-౧౦ ౩ ఋ,క,గౌ-౧౩

మహారథ త్తకృతాజ్ఞానాభ్యావ్యాఖ్యాసహితే

ప్రాయశ్చిత్తంకమానేవతే తాత్పర్యేణ కరొతి, ప్రాయశ్చిత్తవ
త్యాత్తని చాదితంప్రాయశ్చిత్తం ప్రాణాయామోపవాసపథిక్యదాది
భకరొతి, తదావీతస్తాత్కారణాద్బ్రహ్మణస్యాన్నమభేజ్యమితి ||

చరితని ర్వేషస్యభేజ్యత్వమ్ || ౧౧ ||

చరితని ర్వేషః ప్రాయశ్చిత్తంయేన తస్యాన్నంభేజ్యత్వమ్, త
భజనేపదావః | నిష్ఠయాభూతకాలస్యాభిధానాచ్ఛర్యమాణేపి ని
ర్వేషినభూజ్యమ్ | కింతహి ? చరితే ||

సర్వవర్ణానాం స్వధర్మేవతమానానాం

భూక్తవ్యంశూద్రవజ్జమిత్యేకే || ౧౨ ||

శూద్రవజ్జతానాం స్వధర్మేవతమానానాం త్రయాణాం వ
ర్ణానాం భేజ్యం, నబ్రాహ్మణస్తేవేత్యేకమన్యంతే ||

తస్యాపిధర్మోపనతస్య || ౧౩ ||

తస్యాపిశూద్రస్యాన్నం భేజ్యంయద్యసౌ ధర్మాధర్మముపనత ఆ
శ్రితాభవతి | ధర్మగ్రహణాదధర్మముపనతస్యాభేజ్యం | ఆప
త్కల్పశ్చాయమ్ ||

అత్యగుణవిధిః—

సువర్ణాండత్వాపశుంవాభుంజీత నాత్యంతమన్య

వసేద్యప్రతిప్రాప్యవిరమేత్ || ౧౪ ||

గతమ్ ౧ ||

సంఘాన్నమభేజ్యమ్ || ౧౫ ||

సంఘాగణః, తస్యయత్స్వమన్నం న త్యేకస్య, తదభేజ్యం, య
ద్యపి తేనర్వేదద్యుః ||

పరికుష్టంచ || ౧౬ ||

భోక్తకామాకగచ్ఛతేత్యేవం పరికుష్ట సర్వతతహాయో యద్దీయ

శ్రీమదావంత్యుధర్వసూత్రగోప్యశ్చరణాంః ౧౧౩
తత్పరిమృష్టం, తదభోజ్యమ్ ॥

—స ర్వేషాంచ శిల్పజీవానామ్ ॥౧౨॥
చిత్రకమచిత్రనిర్మాణాదికం శిల్పయోజనీయతే తేషాం సర్వ
మపి బ్రాహ్మణానామన్నమభోజ్యమ్ ॥

 యేచశస్త్రమాజీవతి ॥౧౬॥
యేచశస్త్రేణజీవతి తేషామప్యన్నమభోజ్యం, క్షత్రియవజ్రం, త
స్య విహితత్వాత్ ॥

 యేచాధిమ్ ॥౨౦॥
అజీవంతీత్యపేక్షతే । సర్వగృహేపరానాస్సయిత్యాతేభ్యోభృతిగృ
ణామాధిః, యస్తాస్మిషతి ప్రసిద్ధః ॥
పరభూమాకుటింకృత్వా స్తామందత్వానసేతుయః । ఇతి ।
తంచాధియేఅజీవంతి తేషామప్యభోజ్యమ్ । యేతుప్రసిద్ధమాధి
హజీవంతి తేషాంవాధుషికత్వాదేవాభోజ్యాన్నత్వంసిద్ధమ్ ॥

 భిషక్ ॥౨౧॥
అభోజ్యాన్నఇతి ప్రకరణాద్గమ్యతే । భిషక్భిషజ్యవృత్తిః । ధ
ర్మాధఃతు యేసపదష్టాదీంశ్చికిత్సంతి తేభోజ్యాన్నావప ॥
షికః ॥౨౨॥

వృద్ధ్యాజీవాప్యభోజ్యాన్నః ॥
 దీక్షితాకోతరాజకః ॥౨౩॥
దీక్షితాదీక్షణీయేష్ట్యాసంస్కృతః । సోసి యావత్క్రితరాజకోస
భవతి సోమక్రయణం సకరోతి తావదభోజ్యాన్నః ॥

 అగ్నిషోమీయసగ్ంస్థాయామేవ ॥ ౨౪॥
భోక్తవ్యమితి వక్ష్యమాణమపేక్షతే । అగ్నిషోమీయపశాసం
స్థితేసమాప్తవభోక్తవ్యమ్, నప్రాగితి పక్షాంతరమ్ ॥
 పలుతాయాంవాపయాదీక్షితవ్య భోక్తవ్యం ॥౨౫॥

౧౧౪ త్రిహరద త్తక్కునాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

అగ్నిసోమీయస్య వహాయాంహుతాయాంవాదీక్షితస్యాన్నం భో
క్రవ్యం । తథాచ బహవ్యచద్యాహ్వాణమ్— అశితవ్యం వహాయాం హు
తాయాం ' ఇతి

పక్షాంతరమాహ—

అగ్నియజ్ఞాథావానిదిప్తే శేషాద్భుంజరన్నితిహి

ద్యాహ్వాణం ॥ ౨౬ ॥ శ్లో

ఇదంయజ్ఞాథమితి వ్యాదేశే కృతేశేషాద్భుంజరన్నితిద్యాహ్వాణం
భవతి । ద్యాహ్వాణగ్రహణం ప్రీత్యుపలబ్ధితః పవృత్తైరప స్తృతి ౧ తా
మాధూదితి ప్రత్యక్షమేవాత్యద్యాహ్వాణమితి ॥

అగ్నిక్షీబః ॥ ౨౭ ॥ శ్లో

షండః । సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

అగ్నిరాజ్ఞాంప్రేషకరః ॥ ౨౮ ॥ శ్లో

రాజ్ఞామితి బహువచనాత్ గ్రామాదేర్యః ప్రేషకరః తస్యాపి
పృతిషేధః ౨

అగ్నిహవిర్యాజే ॥ ౨౯ ॥ శ్లో

యశ్చాహవిషా నరరుధిరాదినా యజతే ఆభిచారాదౌ, యథా
'యమభిచరే త్రస్యలోహితమవదానంకృత్వా' ఇతి, సోప్యభోజ్యాన్నః

అగ్నిచారి ॥ ౩౦ ॥ శ్లో

చారోగూఢచరస్సృశః । సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

అగ్నివిధినాచప్రవృజితః ॥ ౩౧ ॥ శ్లో

యేచావిధినాప్రవృజితాః శాక్యాదయస్తేప్యభోజ్యాన్నాః ॥

అగ్నియశ్చాగ్నినపాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ శ్లో

అవిధినేత్యేవ । యశ్చావిధినా ఉత్సర్గేష్టావిదినాగ్ని నపాస్యతి
సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

౧ ఖ, గ, ఘ, జ—అ స్తృతి.

౨ ఖ, గ, ఘ, జ—తస్యాపృతిషేధః.

క్రిమవాప స్తంబధర్మసూత్రే-సప్రశ్నాఖండః

౩౦౫

యశ్చనరావస్వజయతెసరావస్వీచక్రోత్తి

యోనిరాకృతివృషలీపతిః || ౩౩ ||

యశ్చనరావస్వజయతి భోజననకవీచపి భుక్తైః, సకంచి
ద్యౌజయతి, యశ్చనరావస్వీచర్వేషావన్నం భుక్తైః, తావప్యభో
జ్యానాం । క్రొత్తియశ్చతుర్థయోశ్చేషః, శ్రోత్రియోపి సన్నభో
జ్యాన్న ఏవతి । నిరాకృతిర్నిసాన్విధ్యామ్ । నివ్రతం ఇత్యన్యే
సోప్యభోజ్యాన్నః । వృషలీపతిః, క్రమవివాహే యస్యవృషలీపత్ని
జీవతి ఇతరామృతాః స వృషలీపతిః । శ్రోత్రియోప్యభోజ్యాన్నఇతి॥

—ఇత్యాప్తాదశఃఖండః॥

యత్తత్తత్తాబద్ధోఽణికఃప్రతుప్రవిష్టోయశ్చ

ప్రతుప్రవేశయతె తావంతంకాలమ్ || ౩౪ ||

యత్తామదద్రవ్య సేవయా వికృతించితః । ఉన్నతాభాగంతః । బ
ద్ధోనిగళితః । అణికః పుత్రాచ్ఛుగ్రతగ్రహీ, పుత్రాచార్యకఇతి శా
స్త్రేషు నిందితః । ప్రతుప్రవిష్టః ఋణాదినా కారణనాథమణాది
కం నిరున్యతత్వాత్ప్రవిష్టః । ప్రతుప్రవేశయితాతు తస్య పరిహా
రమకుర్వత్ తేనసహకామం సుచరమాస్యతామిత్యాసీనః । ఏలేమ
తాదయస్తావంతంకాలమభోజ్యాన్నాః, యావత్తదాద్యనువృత్తిః ।
అపరతహ—అణికః ఋణికః ఋణస్య దాతా । ప్రతుప్రవేశ్చురిదం
విశేషణమ్ ॥

—కలశ్యాన్నః॥ ౩౫ ||

యద్యేతే అభోజ్యాన్నాః కస్తహ్యశ్యాన్నః, కస్తతహ్యశ
సీయమన్నమితి ? యద్యప్యేతే అభోజ్యాన్నా ఇత్యుక్తే పరిశిష్టాభో
జ్యాన్నా ఇతి గమ్యతే, తథాప్యనేకమతాపన్యాసాధోయంప్రశ్న
పూర్వకఆరంభః ॥

య్యయిరూప్సేదితికణ్విః ||౩||

యవపాద్రథాయతే స ఆశ్యాన్న ఇతి కణ్వియుషీమన్యలెప్రతిషి
ద్ధవజమ్ ||

య్యపుణ్యఇతికౌత్సః ||౪||

‘సర్వవణానాం స్వధర్మేవతేమానానాం’ ౧ ఇత్యుక్తతావ
దౌభిజ్యాన్నాస్స ర్వపుణ్యావవ । ఇహపునః పుణ్యగ్రహణమతిశయా
థం । తపోహోమజప్రైస్సవిధమేణచయక్తః పుణ్యఇతికౌత్సః
సస్వయమప్రాధ్యయమానాపి భోజ్యాన్న ఇతికౌత్సస్యపక్షః ||

య్యయిరూప్సేదితి వామ్యోయణిః ||౫||

యిరూప్సేన పుణ్యోవాఽపుణ్యోవా సతతందానశీలః, సభోజ్యా
న్న ఇతివామ్యోయణిరాహ । తథాచమనుః—

శ్రీధృతాతంవదాన్యస్యహతిమశ్రద్ధమైతరత్ ౨||ఇతి||

అత్రోపపత్తిః—

య్యయిదిహరజస్థానవరంపురుషేభోక్తవ్యమథచేచ్ఛ

లందానైన నిర్దోషోభవతి ||౬||

రజః పాపం । తద్యది పురుషైకతారి స్థానరంభిరం సభోగమం
తరేణక్షీయతే, తదాతతః ప్రతిగ్రహేపిభోక్తరి సంకమాభావా
దౌభీక్తవ్యమ్ । అథచేచ్ఛలముపభోగమంతరేణాపి క్షీయతే, తదాన
తతందానశీల ముహూతమపిపాపంనావతిష్ఠత ఇతి కుతాభోక్తు
ర్దోషఇతి ||

య్యశుద్ధాభిక్షాభోక్తవ్యైకకుణికౌ కాణ్వికుత్సత

థాపుష్కరసాదిః ||౭||

థామిరేణోద్యతా ఆహృతాభిక్షాశుద్ధా । సాభోజ్యైశ్చకాదీ
శాం పంచానాం పక్షః । పుష్కరసాదిః పౌష్కరసాదిః । ఆదివృద్ధస్య

త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రేన-ప్రశ్నోగము ౧౦౩

భావశ్చాందసః ॥

—శ్రిసర్వతాపెతం వామ్యాయణీయం ॥౧॥ శ్రి—

సర్వతః ఉపేతం సర్వతోపేతం । ఛాందసాగుణః । ఉపేత మ
యాచిసాపవన్నమ్ । తత్సర్వతాపిభేజ్యమితి వామ్యాయణీయం మతం
ఇదానీంస్వమతమాహ—

—శ్రిపుణ్యస్యేషసతాభాక్తవ్యమ్ ॥౨॥ శ్రి—

కణ్వకౌత్సయోః పతౌసముచ్చితావాచార్యస్య పక్షే ॥

పుణ్యస్యాప్యనీప్సతానభోక్తవ్యమ్ ॥౧౦॥ మై

యః పౌర్ణికతాపి నేత్యనకృదుక్తానకథంచదాపాదితెషస్సోసీప్స
న్నిత్యవ్యతే । తస్య పుణ్యస్యాప్యభోజ్యమితి । అపరతహ—అనీ
ప్సతఇతికర్తవ్యమ్ । పుణ్యస్యాప్యన్నంనభాజ్యమితి, యదిభిక్షమా
ణః పూర్వవైరాదినా స్వయమీష్స ౧ స్స భవతీతి ॥

యతఃకుతశ్చభ్యుద్యతంభేక్తవ్యమ్ ॥౧౧॥ మై

సర్వతాపెతమిత్యక్తమేవ పునరుచ్యతేవిశేషవివక్షయా ॥

తమాహ—

అనియోగపూర్వమితి హరీతః ॥౧౨॥ మై

అద్యతుభ్యమిదమాహరిష్యామి తదత్యభవతా గ్రాహ్యమితి నివా
దనా నియోగః । తదభావ అనియోగః । పునర్నాన్వయాసః । శ్వాన
జ్ఞాప్రకృతమథంగమయతః, అననియోగోనియోగః । తత్సూక్తిం
చేదభ్యుద్యతం నభేజ్యమితి ॥

అథపురాణేశ్చోకాపుదాహరంతి—

ఉద్యతామాహృతాంభిక్షాంపురస్తాదప్రవదితామ్ ।

భోజ్యాంమైనేప్రజాపతిరపిదుష్కృతకారిణః ॥

౧ ఘ,జ,ఝ,ఞ— అనీప్సత ఇతికర్తవ్యమ్...భిక్ష(క్ష్య)మాణం...
మీక్షితమ్.

౧౧౨ త్రిహరద త్తకృతా జ్ఞప్తలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

నతస్యపితరౌశ్చ త్తదశవర్షాణిపంచద ।

నచహవ్యం వహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యధిమన్యతే ॥ ఇతి ॥ ౧౩ ॥

అథ అపిచ పురాణే

సగౌశ్చప్రతిసగౌశ్చ వంశమన్వంతరాణిచ ।

వంశానుచరితంచేతి పురాణంపంచలక్షణమ్ ॥

ఇత్యేవలక్షణే భవిష్యదాదా । ఉద్యతాంహస్తాభ్యాముద్యమ్యధ్ధారి
తాం, ఆహృతాం స్వయమేవానీతాం, పూర్వమనివేదితాం భిక్షాం
దుష్కృతకారిణాపి నకాశాద్భీజ్యాంమేనేప్రజాపతిమన్సుః । ‘మ
న్సుఃప్రజాపతిర్యస్త్రి’ ఇతి దక్షేదశానాత్ । యస్తతామభ్యధిమన్య
తే ప్రత్యాచక్ష్యై, తస్యపితరః కవ్యంనాశ్చంతి । కియంతం కాలం? ద
శవర్షాణిపంచద । అగ్నిశ్చహవ్యంనవహతి తావంతమేవ కాలం । ఇ
తిప్రత్యాఖ్యాతుర్నిందాధావాదః ॥

చికిత్సకస్యమృగయోశ్శల్యకృంతస్య పాశిసః ।

కులటాయాష్టండకస్యచ లైహమన్నమనాద్యమ్ ॥ ౧౪

చికిత్సకోభిషగ్వృత్తిః । మృగయమృగమాతీలుభకః । శల్యకృం
తశ్చస్త్రీణగ్రంథ్యాదీనాం చెఛ్రతాఽమృతః । పాశీపాశవాపాశజా
లస మృగాదీనాం గ్రాహకః । కులమటతీతి కులటావ్యభిచారిణీ । షం
డకస్తృతీయాప్రకృతిః । లైహంచికిత్సకాదీనామన్నమనాద్యమ్ । చికి
త్సకషండయోః పునర్వదనముద్యతస్యాపి ప్రతిషేధాధామ్ । పూర్వ
ప్రతహిగ్రహణమ్ కర్తవ్యమశక్యమ్ ౧ । ఏవంతహి—సూత్రకా
రస్య సప్రతిషేధః, అయంతపురాణశ్లోకఇత్యపేక్షకుక్త్యమ్ ॥

అథాపునదాహరంతి—

అన్నాదెభ్యూణహాఘ్నాష్టిఅనేనాభిశక్ంసతి ।

స్తేనఃప్రముక్తౌరాజనియాచన్నన్మతనంకరః ॥ ఇతి ॥ ౧౫ ॥

౧ గ, ఘ, జ, ఙ—అస్యవైయధ్యమ్.

త్రుమదాప స్తమ్భధర్మనూత్రోగ-ప్రశ్నైః ౨౦౭౦౭౧: ౧౧౯

సపడంగస్య వెదస్యాధ్యేతా భూమిః, తయోహతవా సభూ
ణహా । సోన్నా దేమాప్తిలిమ్మతి । కిమ్? ప్రకరణాదేన ఇతిగమ్యతే
భూమిః ఘ్నాయోన్నమ త్రిత స్థిం స్తదేస్సంక్రామతి । తస్మాత్తస్యో
ద్యతమప్యభూజ్యమితి । ప్రకరణసంగతః పాదః । ఇతరత్పురాణా
క పత్యమానె పతితమ్ । అనెనసంయోభిశలనతి మిత్తైవ బూతేఇ
దం త్వయాకృతమితి, సత్ స్థిన్నభిశంసతి తదేనామాప్తిః । మనస్త-
పతితంపతి లేత్సుక్త్యాచారం చారతివాపునః ।

వచనాత్పుల్యదాపస్సాన్యన్తిభ్యాద్విహోషభ గృహేత్ ॥

ఇతి దైవగుణ్యమాహ । తదభ్యాసేద్రష్టవ్యం । ‘స్తేః ప్రకీర్ణక
శః’ ఇతి వక్ష్యతి । సవితత్వతీయపాదస్యాధః । కర్తృభేదాద
పౌనరుక్త్యమ్ । సంగతః ప్రతిజ్ఞాప్రతిశ్ఛవః, సత్యసంగరఇతి యథా ।
యః ప్రతిశ్ఛత్యనదదాతి సాన్యతసంగతః । కకారశ్చాందసః । తస్మిన్
యాచా స్వయమేనామాప్తిః । తస్మాత్ప్రతిశ్ఛతం దేయమితి ॥

— ఇత్యేకోనవింశతిః—

ఇతిత్రుమద త్తమిశ్రవిరచితాయామాప స్తమ్భ ధర్మనూత్ర

వ్యాఖ్యానాయాముజ్జ్వలాఖ్యానాంపష్టఃపటలః

ఇమంలౌకిక మధాంపురస్కృత్య ధర్మాగ్ంశ్చ రేత్ ॥౧॥

ఇమంలౌకికం లోకేవిదితం ఖ్యాతిలాభపూజాత్తకమధాం వ
యోజనం పురస్కృత్యాభిసంధాయ ధర్మాన్నచరేత్ ॥

కింకారణమ్?

— నిష్ఫలాహ్యాభ్యుదయేభవంతి ॥౨॥

హి యస్తా దెవక్రియమాణా ధర్మా అభ్యుదయేఫలకాలె నిష్ఫలా
భవంతి । లోకార్థం హ్యసౌధమేచరతి, స కర్తవ్యమితి శ్రద్ధ
యా, సచ శ్రద్ధయావినా ధర్మేఃఫలం సాధయతి, ‘యోవైశ్రద్ధామ

౧౨౦ త్రిమూర్తి తత్వతాత్పర్యాభ్యాససహితే

సారభ్య '౧ ఇత్యాదిశ్రుతిః ॥

కిమిదానీంద్యష్టఫలంత్యాజ్యమేవ? నేత్యాహ—

తద్యథామేఘలాఢేనిమితేఛాయాగంధ ఇత్యనూత్పద్యే
తైవపంధమణచర్యమాణమథాఽనూత్పద్యంతే ॥౩॥

తదితి వాక్యోపన్యాసే । ఫలాథాంహ్యమృత్యుక్షానిమీయతే ఆరో
వ్యతే । త స్త్రిఫలాథేనిమితేఛాయాగంధశ్చానూత్పద్యేతే । ఏవం
ధమణచర్యమాణమథాః ఖ్యాత్యాదయోనూత్పద్యంతే అనునిష్ప
ద్యంతే, తద్దైవసీకారాః, నచాదైశ్వరతయా । తథాచాహ—

యథేక్షుషేతాస్సలిలం ప్రసేచితం తృణానివల్లీరపి చప్రసించతి ।
తథానరోధమపథేన వతయే యశశ్చకామాంశ్చవసూనిచా
శ్నుతే ॥ ఇతి॥

యథాచేదనూత్పద్యంతేవధమహానిభవతి ॥౪॥

యద్యపి దైవాదథా నానూత్పద్యంతే, తథాపిధమస్తావద్భవతి ।
నచస్వతంత్రః పురుషాథాః, కిమనైరభైరితి ॥

అననూయదుష్పృలమ్భసాన్విత్యుహక శత
నాస్తితకబాలవాదేషు ॥౫॥

కుహకః ప్రకాశేశుచిః ఏకాంతైయథేష్టచారి, శతౌ వక్రచిత్తః ।
నాస్తికః పెత్త్యథావాపవాదీ, బాలశ్శృంగతఃహితః, ఏతేషాం వా
దేష్టనూయర్నస్యాత్ । అనూయయా ద్వేషాలక్ష్యతే, ద్వేష్టానస్యా
త్ । తాన్విషయాకృత్య ద్వేషమపినకుర్యాత్ । తథాదుష్పృలంభశ్చస్యా
త్ । ప్రలంభనంవిసంవాదనం మిథ్యాఫలాభ్యాసమ్ । “గృధ్రించాః
ప్రలంభనే” ఇతి దశానాత్ । దుష్పృలంభేనావిసంవాదయితుం మి
థ్యాఫలాభ్యాసేన ప్రవతయితుమశక్యః । కుహకాదివాదేషువచి
తాపి నస్యాత్, తద్వశోనస్యాదిత్యథాః॥

౧౬ త్రిమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే-ప్రశ్న-అంఖండః ౧౨౧
 వంచనస్యసంభవమాహ—

సధర్మః సధర్మః చరత ఆవగ్ంస్వ ఇతి । సదేవ
 గంధర్వానపితర ఇత్యాచక్షుః కైఽయంధమోఽయ
 మధర్మః ఇతి ॥౬॥

ఆవమితి ఛాండసంరూపమ్ । భాషాయాంతు ‘ ప్రథమాయాశ్చ
 ద్వివచనే భాషాయామ్ ’ ఇత్యాత్వం ప్రాప్నోతి । యదిహి ధర్మః
 ధర్మః విగ్రహవంతో గోవ్యాఘ్రివచ్చరేతాం ఆవాం స్వ ఇతి బ్రువా
 నౌ, యదివాదేవాదయః ప్రకృష్టజ్ఞానాబ్రూయిరిమాధర్మః ధర్మః
 వితి, తతః కుహకాదివాదేషు సస్యాద్వలచనా, తదభావాత్తు వంచనా
 సంభవ ఇతి । ఇదంచాత్మద్రష్టవ్యం ప్రత్యక్షాదేరగోచరౌ ధర్మః ధ
 మః, కింతు నిత్యనిదోఃషవేదావగమ్యా, తదభావతన్మూలధర్మ
 శాస్త్రాసగమ్యా వితి ॥

యత్రేతేషాం పౌర్యశ్చిత్తాదౌ విషయవ్యవస్థాదుష్కరా తత్రనిర్ణయ
 మాహ—

యత్త్వార్యః క్రియమాణం ప్రశగ్ంస్తి సథ
 మోయధర్మః కైసాధమః ॥౭॥

ఆర్యాశ్చిష్టాస్తే ప్రణిహితాః । బహువచనాచ్చత్వారస్త్రయోవా ।
 యథాహయాజ్ఞవల్క్యః—

చత్వారోవెదధర్మజ్ఞాః పక్షత్తైరివిద్యమేవవా ।

సాబ్రూలైయంసథర్మసాన్న్యదేకోవాధ్యాత్మవిత్తమః ॥ఇతి॥

ఇదానీంశ్చుత్తిస్త్రుత్యాః ప్రత్యక్షయోరదశనే శిష్టాచారాదప్య
 వగమ్యధర్మః కార్య ఇత్యాహ—

సర్వజనపదేష్వేకాంత సమాహితమార్యాణాం
 వృత్తగ్ంసమ్యగ్వినితానాం వృద్ధానామాత్మవతా
 మలోలుపానామదామ్భికానాంష్చ త్త సాధ్యశ్యం
 భజేత ॥ ౮ ॥

సమ్యగ్వివేచితాః 'ఆచార్యాధీనస్సాన్యత్' ౧ ఇత్యాదినా వినయేన సంపన్నాః । వృద్ధాః పరిణతవయస్కాః, యావన్ విషయవశతాపిసాన్య దిత్తీదముక్తమ్ । ఆ తత్తవంతాజితేంద్రియాః; । అలాలుపాః అకృషణాః అదామ్భికా అధర్మార్థజ్ఞా ఏకాంతప్రకాశయోరెకవృత్తాః । ఏవం భూతానామార్యాణాం సర్వజనపదేషు యదేకాంతేనావ్యభిచారేణ సమాహితమనుమతం వృత్తమనుష్ఠానం, సమాతులసుఖాపరిణయాది వత్కృతిపయవిషయం, తదవృత్తసాదృశ్యం భజేత తదనురూపం 'చైత్యైత' । నతేషామనుష్ఠానం నిరూపకమ్, భవతి చవైదికానా ముత్సన్నపాత బ్రాహ్మణానుభవఇతి ॥

అవినయముభౌలోకావభిజయతి ॥౯॥

ఏవంశృతి స్మృతిసదాచారమూలమనుష్ఠానం కుర్వన్ ఉభౌలోకావభిజయతి ఇమంచాముంచ ॥

అవిహితాబ్రాహ్మణస్యవణిజ్యా ॥౧౦॥

క్రయవిక్రయవ్యవహారోవణిజ్యా । సాన్వయం కృతాబ్రాహ్మణస్య వృత్తిర్నవిహితా । ప్రాప్తానువాదోయమపవాదవిధానార్థః ॥

అపరివ్రజ్యవహారేత పణ్యానామపణ్యానిపునదస్యన్ ॥౧౧॥

బ్రాహ్మణవృత్తైరలాభఆపత్ - తస్యాంసత్యాం పణ్యానాం । 'వ్యవహృపణోస్సమర్థయోః' ఇతి కర్మణిషష్ఠీ । వ్యవహారేత, క్రయశ్చవిక్రయశ్చ వ్యవహారః, పణ్యాని క్రీణీయాద్విక్రీణీత చేత్యర్థః । అపణ్యాని వక్ష్యమాణాని పునదస్యన్ వజ్జయన్ । కృత్వాన్నయా వైశ్యవృత్తైరుపలక్షణమిదమ్ । క్షత్రియవృత్తిశ్చ దందాస్రాపికయా సిద్ధా । తథాచకౌతమః - 'తదలాభేక్షత్రియవృత్తిః । తదలాభేవైశ్యవృత్తిః' ౨ । ఇతి ॥

అపణ్యానాహ -

తమవాపస్తంబధర్మసూత్ర-గవ్యశ్లో-అంబండు:

 మనుష్యానసానాగ్ గంధానన్నం చమః

పాంవశాగ్ శ్లెష్మోదకతా క్తకిణ్వ పిష్పలిమరి

చేధాన్యంమాగ్ సమాయథగ్ సుకృతాశాంచ॥౧౨

మనుష్యాదాసాదయః । రసాగుడలవణాదయః, క్షీరాదయోవా ।

రాగాః కుసుంభాదయః రజ్యతేనేనేతి । రజ్యంతఇతివారాగావస్తాద

యః । గంధాశ్చందనాదయః । గవాంమధ్యేనశావంధ్యాగః । శ్లేష్మజ

త్వాది, యేనవిశ్లిష్టం చమాదిసంధీయతే, యథా—‘శ్లేష్మణాచమ

ణ్యంవానృదాన్ విశ్లిష్టంసంశ్లేషయేత్ ’ ఇతి బహ్వృచబ్రాహ్మణేదగ్న

నాత్ । తాక్తానీషదంకురితాని వీహ్యాదీని । కిణ్వం సురాపకృతిద్ర

వ్యం । సుకృతం పుణ్యం, తస్యఫలం సుకృతాశా । శిష్టాని ప్రిసద్ధా

ని । ఏతాన్యపణ్యాని వజ్రయిత్వా అన్యేషాంపణ్యానాం వ్యవహరేత

మనుష్యాదీన్ వజ్రయిత్వేత్యేవ సిద్ధై, అపణ్యానీతి వచనమన్యేషా

మపణ్యానాం స్మృత్యంతరోక్తానామపి వృదాసాధకం, తత్రమనుః

సర్వానసానహాత కృతాన్నంచతిలైస్సహ ।

అశ్వనాలవణంచైవ పశవాయేచమానుషాః॥

సర్వంచతాంతవంరక్తం శాణత్మేమావికానిచ ॥

అపిచేత్స్వరరక్తాని ఫలమూలతథాషధీః ॥

అపశ్శస్త్రంవిషంమాంసం సోమంగంధాశ్చసర్వశః॥

క్షీరంతక్షీరందధిఘృతం తైలంమధుగుడంకుశాన్ ॥

ఆరణ్యంశ్చపహూన్సర్వాన్ దంష్టిగ్రిణశ్చవయాంసచ ।

మద్యంనీలంచలాత్మాంచ సర్వాన్ శైచకశఫాన్పహూన్॥ఇతి॥

 తిలతండులాగ్ శ్లేష్మ ధాన్యస్య విశేషణ

వికీర్ణీయాత్ ॥౧౩॥

ధాన్యానామధ్యే తిలతండులానేన విశేషణాతిశయేన సవికీర్ణ

❖ వినిమయా, ఇతిమున్నెముద్రితపుస్తకః

త్రైమదావస్తమ్భధర్మనూత్రై-వ్యస్తే-అథా- ౧౩

అక్రీతపత్యైవ్యవహరేత ॥౧౬॥

వింశతి-భుజా- ౧౪

మంజుబల్పజైమూలఫలైః ॥౧౫॥

అక్రీతాని స్వయముత్పదితాని అఽన్యోదాహృతాని వా యానివ
గాని తైర్వ్యవహరేత ముంజాదిభిః | ముంజబల్పజాస్త్రణవిశేషాః ||

తృణకాష్ఠేరవికృతైః ॥౧౬॥

తృణానాంవికారోరజ్జ్వదిభావః కాష్ఠానాంవికారస్థూణాదిభావః |
తృణత్వాదేవ సిద్ధేముంజబల్పజగ్రహణం వికారార్థమ్ ||

నాత్యంతమన్వవస్యేత్ ॥౧౭॥

ప్రతిపిష్టానామపి విక్రయవినివయాభ్యాం జీవేత్, న పునర
త్యంతమన్వవస్యేత్ అవసీదేత్ | తథాచశాతమః— ‘సర్వభాతుష్ట
త్తిరశక్తావశోద్యేణ | తదప్యేకే ప్రాణసంయో ౧ ఇతి | మనురపి
జీవితాత్యయమాపన్నోయోన్నమ త్రియత స్తతః |

అకాశమిపపక్వైన ననదోషేణలిప్యతే ౧ ॥ఇతి ॥

వృత్తిప్రాప్యవిరమేత్ ॥౧౮॥

౫తమ్ ॥

నవతితైస్సంవ్యవహరోవిద్యతే ॥౧౯॥

పతితాస్తేనాదయోవక్ష్యమాణాః | తైస్సహసకశ్చిదపిన్యవహ
రః కర్తవ్యః | తత్ప్రమనుః—

సంవత్సరేణపతితి పతితేనసహచరేణ |

యాజనాభ్యవనాద్యోనాన్నతుయానాసనాశినాల్ ౩ ॥ఇతి
యానాదిభిస్సంవత్సరేణ పతితి, యాజనాదిభిస్తుసద్యపివ ||

తథాపపాత్యైః ॥౨౦॥

అపపాత్రాశ్చండాలాదయః | తైశ్చసంవ్యవహరోనకర్తవ్యః ||

ద్విజాతక ర్థభ్యాసానిః పతనమ్, తస్యనిమిత్తానికమాణివక్త్యంతే

స్తేయమాభిశస్త్యంపురుషవధోబ్రహ్మేవాఙ్మంగ

భావతనంమాతుః పితరతియోనిసంబంధేసహ

వశ్యస్త్రీగమనంసురాపానమసంయోగసంయోగః || ౩ ||

స్తేయంసువణచౌర్యం । ఆభిశస్త్యం బ్రహ్మహత్యా; బ్రహ్మణా
మాత్మ్యం ద ౧ మాత్యాభిశస్త్య ఇతి వక్త్యమాణత్వాత్ । పురుషవధః
మనుష్యజాతివధః । తేన స్త్రీవధోపి గృహ్యతే । బ్రహ్మేవాఙ్మంగ
ఙ్మ ఉత్సృజ్య, భావేషుభా, ఛాందసాలింగవ్యత్యయః । బ్రహ్మపేదః,
తస్యాధీశస్య నాశనం బ్రహ్మేవాఙ్మంగ । దేవధాదిప్రయోగేణ గభా
స్యవధోగర్భశాతనం । మాతుర్యనిసంబంధే మాత్మ్యప్రసాదా, పి
తుర్యనిసంబంధే పితృప్రసాదా, సహవత్సే అపత్యేనసహితే,
స్త్రీగమనం మాత్మ్యప్రసంగమనం పితృప్రసంగమనం తత్త్వతాగమ
నం మాతులసుతాగమనం చేత్యధః ।

గౌడిమాధీచప్రైష్ఠీచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకానపాతవ్యా తథాసర్వాద్విజ్ఞాతమైః ॥

ఇతి మానవేనిషిద్ధాయాస్సురాయాః పానంసురాపానం । అసంయో
గాస్సంయోగాసహాః ప్రతిలామాదయః, తైస్సంయోగ ఏకగృహ
వాసాదిః అసంయోగసంయోగః । ఏతానిపతనీయాని ॥

గుర్వీసఖిగురుసఖిచగత్వాన్యాగ్ంశ్చపరతల్పాత్ ॥ ౪ ॥

సఖిశబ్దస్య ఛాందసోహ్యసమ్ । గుర్వీసఖి మాతాదీనాంసఖి, గు
రుసఖి పితాదీనాం సఖి, తాంగత్వా । కిం? పతతిత్య తరత్యశ్చుతమ్
పేక్షతే । అన్యాంశ్చ పరతల్పాత్ గత్వాపతతి । తల్పశబ్దేన శయన
వాచినాదారాబక్ష్యంతే ॥

శ్రీమదాపస్తంబధర్మశాస్త్రే-ప్రశ్న-౧౫౦౦ ౧౫౦

శ్రీనాగురుతల్పవతీత్యేకే ||౧౦|| శ్లో

గురుదారవ్యతిరేకేణ పరతల్పగమనే పాతిత్యం నాస్తీత్యేక మ
స్యంతే । యద్యపిసామాన్యేన పతనీయానీత్యక్తమ్, ప్రియశ్చిత్తమ
గురులఘుభావోద్రష్టవ్యః ॥

శ్లో అథమాణాంతసతతమాచారః||౧౧|| శ్లో

తుశబ్దశ్చాథే ! ఉక్తవ్యతిరిక్తానామవ్యసమాణాం సతతమా
చారఃపతనమేతుః॥

శ్లోఅథాశుచికరాణి ||౧౨|| శ్లో

అశుచిం పురుషంకుర్వంతీత్యశుచికరాణి, కరాణితానివక్ష్యంతే ।

శ్లోశూద్రగమనమాద్యస్త్రీణాం||౧౩|| శ్లో

త్రైవణికస్త్రీణాం శూద్రగమనమశుచికరమ్ ॥

శ్లోప్రతిషిద్ధానాంమాగ్ంసభక్షణమ్ ||౧౪|| శ్లో

యేషాంమాంసగప్రతిషిద్ధం తేషాంమాంసస్య భక్షణమశుచికరమ్॥

అత్రాదాహరణమ్—

శ్లోశునామనుష్యస్యచకుక్కుటసుకరాణాంగృ

మ్యాణాంకర్ష్యాదసామ్ ||౧౫|| శ్లో

గృమ్యాణామితి వచనాదారణ్యానామప్రతిషేధః । అదనంతరః

భావైసుప్రప్రయః । కర్ష్యవిషయమదనం యేషాంతే కర్ష్యాద

సః- కేవలమాంసవృత్తయోగ్యధాదయః ॥

—మనుష్యాణాంమూత్రపురిషప్రాశనమ్ ||౧౬||—

మూత్రపురిషగ్రహణం రేతసోపుష్పలక్షణం ॥

శ్లోశూద్రోద్భిష్టమపపాత్యగమనంచార్యాణాం||౧౭|| శ్లో

శూద్రోద్భిష్టం భుక్తమార్యాణాం త్రైవణికానామశుచికరం

అపపాత్యః ప్రతిలోమాః స్త్రీయాః, తాసాంచగమనం ॥

శ్లోసీతాన్యపి పతనీయానీత్యేకే ||౧౮|| శ్లో

७ ङ, छ, ख, उ, ङ.

ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకమణామ్ |

అయంతుపరమోధమోయబ్యోగేనాత్మదశనం ౧౮౭౭ ||

అధ్యాత్మభవానధ్యాత్మికాః | ఛాందసోవృద్ధ్యభావః | అత్తనోతి
మృయితౄణాం యోగాంశ్చిత్తసమాధానపాతూః వక్ష్యమాణాః
క్రోధాదీనుపాయాననుతిప్యేత్ సేవేతన్యాయసంహితాః ఉపపత్తి
మన్వితాః | ఉపపద్యంతేహితే న్యాయతః క్రోధాదీనాం దోషా
ణాం నిఘాతే | అనేశ్చారికాః నిశ్చారః చిత్తస్యబహిర్నిత్యేషః,
తస్మైయేప్రభవంతిక్రోధాదయో వక్ష్యమాణాః తేనేశ్చారికాః, త
త్ప్రతిపక్షధూతాః || అక్రోధాదిమ సత్సుచిత్తమనిశ్చరణశీలం అ
ధ్యాత్మాలంబనం నిశ్చలం తిష్ఠతి, తస్మాత్తాననుతిప్యేత్ ఆత్మానంబుమ
క్రోధాదిలక్షణం చిత్తసమాధానం కుర్యాదితి ||

కిమునరాత్మాప్రయత్నైన లబ్ధవ్యః? ఓమిత్యాహ—

అత్తలాభాన్నపరంవిద్యతే || ౨ ||

ఆత్మలాభాత్పరమత్కృష్టం లాభాంతరం నాస్తి, తస్మాత్తస్య లా
భాయ యత్తు ఆధేయ్యతి | కః పునరసావాత్మా? ప్రత్యగాత్మా | న
న్వసా నిత్యలబ్ధః, నహిస్వయమేవ స్వస్థానలబ్ధోభవతి | సత్యమ్, ప్ర
కృతిమేతన్నాత్మధర్మతాముపగతోవినష్టస్వరూపభవతి | ప్రకృ
త్యాహి నిత్యసమృద్ధః పురుషః | సచసమృద్ధస్తథావిధః యథాపర
స్పరం వివేకోనజ్ఞాయతే | అన్యోన్యధర్మాశ్చాన్యోన్యత్రాధ్యస్య
స్త్రే యథా క్షీరోదకే సంపృక్తై నజ్ఞాయతేఇమిత్ క్షీరమియదుదకం,
అముష్టిన్నవకాశేక్షీరమముష్టిన్నవకాశే ఉదకమితి | యథావాత
గ్నయోగోళకయోరభిసంబద్ధయోః యోగ్నిధర్మాఉష్ణత్వభాస్వర
త్వాదయః, తైయోగోళకైర్ద్యస్యంతే, యేచాయోగోళకస్యధర్మాః
కాతన్యదైర్ఘ్యేదయః తైర్గ్నావధ్యస్యంతే, ఏవంహితత్ర ప్రతిప

తె॥ త్రిమూర్తి తత్వలక్షణాభివ్యక్తి

త్రి॥—ఏకంవస్తుఉష్ణం భాస్వరం దీప్తుకం తిలమితి । తద్వదిహాపి
పురుషధర్మాశ్చైతన్యాదయః ప్రకృతావధ్యస్యంతే, ప్రకృతిధర్మా
శ్చ సుఖదుఃఖమోహపరిణామాదయః పురుషే । తత్తత్తైకంవస్తుచేత
నం సుఖాదికలిలం పరిణామితి వ్యవహారః వస్తుతస్తు తస్మిన్ సంఘా
తే అచేతనాంశః పరిణామి, చేతనాశస్త్రతమనుధావతి । యేనయేన
రూపేణ పరిణమతి తేనతేనాభేదాధ్యాసమాపద్యతే । యథాక్షిరావ
స్థాగత్యంఘృతంక్షీరే దధ్యాత్తనాపరిణతేతామప్యవస్థామనువిప్రవిశతి
తద్వదిహాపి । తదిదముచ్యతే తత్త్వప్రసాదే । తదేవానుప్రావిశత్ ॥
ఇతి । సర్వేపాప్యత్తనః కర్తృత్వమిదమేవ, యదుపభౌక్తృతయాని
మిత్తత్వం । తదేవంస్వభావతస్సచ్చోపాత్తాప్రకృత్యా సహభేద
మాపన్నః తద్దర్మాభవతి । ఏవంతద్వికారేణ మహతా తద్వికారే
ణాహజ్కారేణైత్యా శరీరాద్ద్రష్టవ్యం, స్థూలోహం కృశోహం దే
వోహం మనుష్యోహం తిర్యగహమితి । తస్మైవం గతస్యాపెక్షితః
స్వరూపలాభః నీచైరివ ఎధితస్య రాజపుత్రస్య । తద్వథా—శబ
రాదిభిర్వాల్పాత్ప్రభృతీన్వసులైస్సహ సంధితస్తజ్జాతీయ మా
త్తానమవగమయన్ మాత్రాన్వరూపే కథితే లబ్ధస్వరూప ఇవభవతి
తథాప్రకృత్యావశ్యయా స్వభావాంతరంసీతః ఆత్మామాత్మస్థానీయయా
“తత్త్వమసి” ౨ ఇతి శ్మత్యాన్వధావం నీయతే, యదేవంవిధం ప
రిశుద్ధం వస్తుతదేవ త్వమసి వతు యథా మన్యసేమనుష్యోహం దుః
ఖ్యహమిత్యాదితథేతి । యథావీవంధూతౌరాజానత్వమసీతి రాజపు
త్రః । ననుతత్త్వమసీతి బ్రహ్మణాతాదాత్మ్యముచ్యతే ? । కొవా
బూతేనేతి, బ్రహ్మపి నాన్యదాత్మనః కిమునరయమాత్తా ఏకః ? ఆ
హోస్పిన్నానా ? । కిమనేన జ్ఞాతేన ? త్వం తావదేవంవిధశ్చిచ్ఛేకర
సః నిత్యనిర్మలః కలుషసంసర్గాత్కలుషతామివగతః, తద్వియో

గస్తే మోక్షః, త్వయి ముక్తయద్యన్యై నంతి, తేనంసరిష్యంతి, కాతె
క్షతిః ! అథన నంతి, తథాపి కస్తే లాభః? ఇత్యలమియతా—మ
హాత్యైహకథా । తదప్యేతే హ్లో కాభవంతి—

నీచానాంవసంతౌతదీయతనయైస్సాధాంబిరంవధితః !

తజ్జాతీయమవైతి రాజతనయస్వాత్మానమవ్యజ్ఞసా ।

సంఘాతేమహాదాదిభిస్సహవసం స్తదవ్యతుష్టరఃపూరుషః

స్వాత్మానంసుఖదుఃఖమోహకలిలంమితైవధిజ్ఞనృతే ॥

హతాభోగపరస్యమగ్రవిభవాయశ్శాసితాదుష్కృతాం

రాజానత్వమసీతిమాతృముఖతఃశృతావ్యయథావత్సతు ।

రాజీఘాయయథాథామెవగ యతలెతదవ్యతుష్టమాన్పాధితః

శృతావ్యతత్త్వమసీత్యపాస్యదురితం బ్రహ్మైవసంపద్యతే॥

ఇత్యేవంబహునాపి రాజతనయాః ప్రాప్తాదశామీదృశీమ్

వైవాన్యోన్యభిదామపాస్యనహసా నర్వేభజఃత్యైకతామ్ ।

కింతు సేవరమేపదెపుథగమితిష్ఠంతిభిన్నాస్తథా

క్షేత్రజ్ఞాఇతితత్త్వమాదీవచనః కాభేదవాదేక్షతిః॥

తేష్వేకోయదిజాతుమాత్మవచనాత్ప్రాప్తానిజం వైభవమ్

నాన్యేకాక్షతిరన్యయత్కిలపరే సన్తన్యథాయేష్ఠితాః ।

యదాన్యేనభవేయరెవమపికోలాభోన్యతదవ్యక్షతిః

పుంసామిత్యభిదాంభిదాంచనవయంనిబంధ్యనిశ్చిన్తమే ॥

తదిహాపిక్షితమాత్మజ్ఞానముపదిశ్యతే । తచ్చత్రివిధం శృతం

మననంధ్యానమితి, ‘ శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః’ అ ఇతి

శ్రవణాత్ । తత్త్రిశృతముపనిషదాదిశబ్దజన్యం జ్ఞానం । మననముపప

త్తిభిర్నిరూపణం । ఏవంశృతే మతేచాత్మని సాక్షాత్కారహేతురివి

క్షిప్తైన చేతసానిరంతరా భావనా ధ్యానమ్ । తత్త్రిధయేశౌతంజ్ఞానం

తావదాహ—

శ్రీతత్రా తలాభీయాంఘ్లాకానుదాహరిష్యామః॥3॥

తత్రైతివాక్యోపన్యాసే । ఆత్మలాభియానాత్మలాభప్రయోజనాన్
 అనుప్రవచనాదిషు దశానాచ్ఛప్రత్యయః । క్లౌకాన్ పాదబద్ధానా
 పనిషన్తస్త్వాన్ ఉదాహరిష్యామః ఉద్భృతాహరిష్యామః గ్రంథేను
 వెశయిష్యామః ॥

జ్ఞానాఃప్రాణినస్సర్వవగుహాశయస్య

అహన్యమానస్య వికల్పస్య ।

అచలంచలనికెతందేననుతిష్ఠంతిలైమృతాః॥౪॥

గు హేతిప్రకృతినామ ।

మత్తల్ స్మృతం కారణమప్రమేయంబిహ్లాప్రధానంప్రకృతిఃప్రసూతిః

అతాగుహాయోనిరనాద్యనంతం క్షేత్రితధైవామృతమక్షరగచ ॥

ఇతి పురాణేదశనాత్ । తస్మాశ్చైతే తయాసహవిధాగాపన్నస్తి
ప్రతీతి గుహశయత్రా ।

అజామే కాంఠోపితశుక్లకృష్ణాంబహీంప్రజాంజనయన్తీం రూపాం
అజోహ్యోకోజషమాఢోనుశెలెజహత్యేనాంధుక్తభోగామజాన్యః॥

౧ ఇతిచ మస్త్రాస్తరమ్ । అహస్యమాసస్య, న హ్యసౌ శరీరేహస్యః
మానేపి హస్యతే । తథాచాక్రం భగవతా— ‘ నహస్యతేహస్యమా
నైశరీర ’ ౨ । ఏక లవస్య నిలేపస్య, సర్వసహధర్మాధర్మాది

దస్త్రః కరణన్యధమః, ఆత్మనిత్యధ్యస్తః, ఏవంభూతస్యాత్మనస్సర్వవీచ,
ప్రాణిసౌబ్రహ్మద్యాస్తితర్కగన్తాః ప్రాణాదిమంతస్సంఘాతాః పూః పు,
దముపభౌగస్థానమ్ । యథా రాజాపురమధివసత్ సదివైరానీతాః
భౌగానుపభుక్త్యై, తథాయందేహదిశరీరమధివసత్ కరణైరుపస్థా,
పితాః భౌగానుపభుక్త్యై । తమేవంభూతమచలం సర్వగతత్వేన ని

శ్చలంచలనికెతం, నికేతంస్థానంశరీరం, తద్యన్యచలంతయేనుతిష్ఠన్య
పాసతేఏవమ్భూతోహమితివ్రతీపదన్యం తెతే-మృతామూక్తాభవంతి॥

తేనవిషయసంగపరిత్యాగేనాయముపాన్య ఇత్యాహ—

యదిదం విషయమేతదితి సర్వత్ర లిక్లవ్యత్యయశ్చాందసః, ఏవం

విధూయకవిరేతదనుతిష్ఠేద్గుహశయమ్॥౧॥

యదిదం విషయమేతదితి సర్వత్ర లిక్లవ్యత్యయశ్చాందసః, ఏవం
ఇతిశబ్దస్య తకాన్యదకారః । ఇతిశబ్దః పరిసిద్ధౌ, హశబ్దఆశ్చర్యే ,
ఇతి శబ్దేనావృత్తైన శబ్దాదిమవిషయేమ అవాంతరప్రకారభేదః ప్రతి
పాద్యతే । విషయాపహృతచేతసోహి వదన్తి, ఇతిహ తస్యగీతం, ఇ
తి హతస్యాస్పృఖస్పృశః, ఇతిహ తస్యారూపం నిష్ఠప్రమివకనకమ్॥
ఇతిహ తస్యాస్సాన్వదిష్ఠోఽధరమణిః, ఇతిహతస్యాగంధోఽఘ్రాణతవక
ణ ఇతి । ఏవం దివ్యమానుషభేదోపి దృష్టవ్యః । అత్రానంతరమపరఇ
తిశబ్దోఽధ్యాహర్యః, ఇతి హేతి హేతిలాకేయాయంవిషయ ఉచ్య
తే । సామాన్యపెక్షమేకవచనమ్ । ఏవంవిధూయగుహశయమనుతి॥
చైత్ కవిమేధావీతి ॥

విషయత్యాగేపేతుమాహ—

ఆత్మనైవాహమలబ్ధేవతద్దిత్యంసేవన్వనాహితమ్॥

అథాన్యేషుప్రతీచ్ఛామి సాధుష్ఠానమనపెక్షయా ।

మహా స్తంతేజసస్కాయంసర్వత్రనిహితంప్రభుం॥౨॥

శిష్యంప్రత్యాచార్యస్య వచనమేతత్ । ద్వాచాత్రపాతూవిష
యాణాం త్యాగే, పరాధీనత్వమహితత్వంచ । మహా స్తంగుణతః । తే
జసస్కాయం తెజసశ్శరీరం తేజోరాశిం స్వయంప్రకాశం ‘ఆత్మా (ఆ
దిత్య)జ్యోతిస్సమాశ్రితి హోవాచ ’ ౧ ఇతి బృహదారణ్యకమ్ । న
ర్వత్ర నిహితంసర్వగతం ప్రభుంస్వతస్త్రిం, ఏవమ్భూతం గుహశయం

సంకటాచారదత్తకృతాజ్ఞానలాభవ్యాఖ్యానసహితః.

ఏతావంతం కాలమహమాత్మక్, సప్తమ్యేకవచనస్య లుక్, ఆత్మ
వ్యస్థిక్ మదీయేసంఘాలే అన్యానపెక్షయైవ లబ్ధుంయోగ్యమలభ్యాన్
అథాన్యేషిన్ద్రియాదిషు తంతం విషయం ప్రతీచ్ఛామి, లజఃథేలట్
ప్రత్యైచ్ఛమ్ । ఇదాసీతుతం లభ్యాన తథావిధోస్తి । త్వమప్యేత
దేవ హితం సాధుష్ఠానం సాధుమార్గం సేవస్య, నాహితం విషయా
మధావనమితి ॥

పునరవ్యసాకీదృశత్యాహ—

సర్వభూతేషు యోనిత్యో విపశ్చిదమృతోధువః

అనంగోశబ్దో శరీరోస్పృశశ్చ మహాంచుచిః ।

స సర్వం పరమాకాష్ఠా స వైషువతగ్ం స వై వై

భాజనం పురమ్ ॥౭॥

సర్వభూతేషు మనుష్యాదిసజ్జాతేషు యోనిత్యః విసశ్యత్సునామి
నశ్యతి, విపశ్చిల్ మేధావీచిత్స్వరూపః, అమృతః నిత్యత్వాదేవా
మరణధర్మా, ధ్రువః ఏకరూపః వికారరహితః, న ప్రధానవద్వికా
రిః సుతాధర్మిరూపేణాస్య నిత్యత్వమిత్యర్థః । అనంగః కరచర
ణాద్యంగరహితః । అశబ్దో స్పృశశ్చ ఇతి భూతిగుణానా మువలక్షణమ్,
శబ్దాదిగుణరహితః । అశరీరస్సూక్ష్మశరీరేణాపివజితః । మహాంచు
చిః, మహత్త్వం శౌచస్య విశేషణం పరమార్థతాత్పరతశుద్ధః । సస
ర్వం ప్రకృత్యభేదద్వానే । స ఏవ చ పరమాకాష్ఠా, అతః పరం గం
తవ్యాభావాత్ । స వైషువతం, విషువాన్నామగవామయనస్య మా
ధ్యేభవమహః । ఏకవింశదేతదహరుపయన్తి । విషువంతం మధ్యేసం
వత్సరస్య ౩ ఇతి దశనాత్ । విషువానేన వైషువతం, తద్యథాసం
వత్సరస్య మధ్యేభవతి, ఏవమంగానామేషమధ్యేభవతి । మధ్యంశ్చై
షాంగానామాత్మా ౩ ఇతి బహువ్రీచబ్రాహ్మణమ్ । స ఏవ వైభాజనం పు
రం, వివిధైర్మాతృభిర్భజనీయం విభజనం, తదేవ వైభాజనమ్

త్రుమదాపస్తమ్పధర్మసూత్రైః-ప్రశ్నే-త్రైభుజః ౧౩
 వ్రజ్ఞాదిరనుశతికాదిశ్చ । యథా సమృద్ధంపురంసరైర్వరభిఃపాశ్ర
 వ్యం, ఏవమయమపీతి ॥

అత్ర తంయోనుతి ష్టేత్సర్వత్రప్రాధ్వంచాస్యసదాచరేత్ ।

దుడశశం నిపుణంయక్తాయఃపశ్యేత్సమోదతవిష్టపే

శ్రితి దావవింశతిభిఃశ్రితి

తమేవమూతమాత్మానంయోనుతి ష్టే ఉపాసీత, యశ్చాస్యసర్వ
 త్ర సర్వాస్యవస్థాసుసదా ప్రాధ్వమానుకూల్యమాచరేత్, అనుకూ
 ల్యంప్రతిషిద్ధవజ్రానం నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానం చ, యశ్చదు
 డశశం నిపుణం సూక్ష్మమేతం యక్తః సమాహితాభూత్వా పశ్యే
 త్సాక్షాత్కుర్యాత్, స విష్టపే విగతతాపే సేవమహిమ్ని స్థితో
 మోదతే సర్వదుఃఖవజ్రాభవతి, సంసారదశాయాం వా తిరోహి
 తం నిరతిశయం స్వమానస్తమనుభవతీతి ॥

ఇత్యాపస్తమ్పధర్మసూత్రవృత్తా వుజ్జ్వలాయాం

శ్రిదావవింశతిభిఃశ్రితి

అత్ర ఆత్మసర్వసర్వభూతాని నముచ్యేచ్ఛిస్తయన్కవిః ।

అత్తానంచైవ సర్వత్రయః పశ్యేత్సవైబ్రహ్మనాకపృష్ఠే
 విరాజతి ॥ ౧ ॥

సర్వాణి భూతానిఆత్మ ఆత్మని శేషత్వేన స్థితాని పశ్యన్నపని
 షదాదిభిజానన్ పశ్యాచ్ఛిస్తయన్ కిభిర్నిరూపయన్ యోన
 ముచ్యేత్ మధ్యేమోహం నగచ్ఛేత్ కవిమేధావీ, పశ్యాచ్ఛసర్వ
 త్రైవశేషీత్వేన స్థితమాత్మానం పశ్యేత్సాక్షాత్కుర్యాత్, స వై బ్ర
 హ్మబ్రాహ్మణః నాకపృష్ఠే తత్సదృశే సేవమహిమ్ని స్థితోవిరాజతిస్వ
 యంప్రకాశతే ॥

నిపుణోఽణియాన్బిసోణాయాస్సర్వమావృత్యతిష్ఠతి ।

షీయాగ్ంశ్చపృథివ్యాధువః సర్వమరభ్యతిష్ఠతి ।

స ఇందియైజ్ఞానాదన్యోఽనన్యస్థైయాత్పుర
మేష్ఠీవిభాజః ।

తస్మాత్కాయాః ప్రభవన్తి సర్వసమూలగ్ంశాశ్వతిక
స్సనిత్యః ॥ ౨ ॥

నిపుణోమేధావీ చిత్స్వరూపఃవిసౌతాఽయాః విసతన్తా రపిఅణీ
యాన్ సూక్ష్మోయస్వమావృత్యతివృతి వ్యావృత్తితః, యశ్చపృథి
వ్యా అపి వక్షీయాన్ వృద్ధతరః సర్వగతత్వాదేవ సర్వమారభ్య వి
ప్రభ్య కేషి త్వేనాధిష్ఠాయ తివృతి, భువః ఏకరూపః, ' అన్యజగతా
యదిద్రియైజ్ఞానం ఇన్దియజంజ్ఞానంతస్మాత్, కీదృశాత్ ? శ్ఛైయాత్
అనన్యస్య, పశ్చిమ్యథేఽపస్తీ, శ్ఛైయాన్మిలపీతాద్యాకారా దనన్య
భూతం నీలపీతాద్యాకారం తస్మాద్విషయజ్ఞానాదన్య ఇత్యర్థః! శూ
యతే చ- ' తస్మాద్వాఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ । అన్యోస్తరతానన్ద
మయః ' ౧ ఇతి

జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిమలంపరమార్థః ।

తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాన్తిదహనతస్త్రితమ్ ౨॥ ఇతిపురాణమ్॥
స్వభావతస్త్వచ్యస్యచిమ్రాపస్యాత్తనోనీలపీతాద్యాకారకాలుష్యం
తమ్రాపాయా బుద్ధివృత్తైరనురాగకృతం భ్రాన్తమిత్యర్థః । వైషయ
కజ్ఞానాదన్యఇతి విశేషణాత్ జ్ఞానాత్తక ఇత్యపిసిద్ధమ్ । ' సత్యజ్ఞాన
మనన్తం బ్రహ్మ ' ౩ ఇతిచ శ్రుతిః । ఏకమూతస్య ఆత్మాపరమేష్ఠీపర
మేన్వరూపేతివృత్తి । విభాజఇత్యన్య పరేణ సమ్బద్ధః । విభజత్యా
త్తానం దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాశరీరానుప్రవేశేనైవిభాక్-త
స్మాద్విభాజోనిమి త్రభూతాత్ సర్వేకాయాః దేవమనుష్యాదిశరీరాణి
ప్రభవన్తి ఉత్పద్యన్తై । స మూలం స ప్రపశ్చస్యప్తైర్భోక్తృతయా
మూలకారణమ్, స నిత్యఃఅవినాశీ, శాశ్వతికఃఏకరూపోఽవికారః॥

త్రుమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రేగ-ప్రశ్న-అతిభండః గతిః

దోషాణాంతునిఘాతాయోగమూల ఇహజీవితే ।

నిర్హృత్యభూతదాహీయాత్మైమంగచ్ఛతిపండితః

దోషాణాం వక్ష్యమాణానాం క్రొధాదీనానిఘాతః నిర్మాణ
లనంఇహ జీవితేయోగమూలః, యోగావక్ష్యమాణాఃఅక్రోధాదయః
తన్మూలః । తతశ్చతా భూతదాహీయా భూతాని దహతః క్రో
ధాదీ దోషాన్నిర్హృత్య తైమంగచ్ఛతి ఆత్మజ్ఞానదావరేణ పండి
తాలబ్ధజ్ఞానః ఆత్మసాక్షాత్కారీ తేమమభయం మోక్షం । ‘అభ
యంవైజనకప్రాప్తిసి ’ గ ఇతి బృహదారణ్యకం । సమాప్తాశ్శ్లోకాః
అభిభూతదాహీయాదోషానుదాహరిష్యామః ॥౩॥

భూతానాం దాహోభూతదాహః, తస్మైహితా భూతదాహీ
యాః । ‘ తస్మై హితమ్ ’ ఇతిభః ॥

క్రోధోహఃకోరోహోలాభోమోహోదమోద్భో
హోమృషోద్యమత్యాశపరీవాదావసూయా కామమ

న్యూతనా త్యమయోగస్తేషాంయోగమూలానిర్హతః

అక్రోశాదిపాతుకోస్తః కరణవిత్క్రోభః స్వేదకమ్పదిలింగః క్రొ
భః । హషణః ఇష్టలాభాచ్ఛేతస ఉద్యేకః రోమాంచాదిలింగః । రొ
షంకోభస్తేవ కియానపిభేదః మిత్రాదిషు ప్రతికూలేషు మనసావై
లామ్యమాత్రకార్యకరః । లోభోద్రవ్యసంగః, యో ధర్మవ్యయ
మపి రుణద్ధి । మోహః కార్యాకార్యయోరవివేకః, స చ ప్రాయోణ
కోధాదిజన్యోపి పృథగుపదిత్యలై, కదాచిత్తు తదభావేపి సంభవతీ
తి । దమోద్భాధామికత్వ ప్రకాశనైవ లోకవంచనం । ద్రోహోపకా
రః । మృషోద్యమన్మతవచనం । అత్యాశాత్యశనం । పరీవాదః పరదో
షాభిభానం । అనూయా పరగుణైష్వక్షమా కామః(స్త్రీ)సంగమః ।
మన్యః గూఢోద్వేషః । అనా త్యమజితేంద్రియత్వం జిహ్వచాపల్యా

౧౩౮ శ్రీమహారథ త్తకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

ది । అయోగో విక్షిప్తచిత్తతా । ఏలైభూతదాహీయాదోషాః । లే
షాంయోగమూలానిఘాతః ॥

కెపునస్తేయోగాః ? తానాహ—

అజ్ఞానాధోఽహమోఽరోహోఽలూభోఽమోహోఽదం

భోఽద్రోహస్సత్యవచనమనత్యాకోపేశునమన

సూయాసంవిభాగస్త్వాగజ్జవంమాదవగ్ంత

మోదమస్సర్వభూతైరవిరోధోయోగ ఆర్యమాన్య

శగ్ంసంతుష్టిరితిసర్వాశ్రమాణాగ్ంసమయ ప

దానితాన్యనుతిష్ఠన్విధినాసార్వగామీభవతి ॥౬॥

ఏలై చాక్రోధాదయోపి భావయాపాః, న క్రోధాద్యభావమా
త్రం, క్రోధాదినిఘాతపాతుతయోపదేశాత్ । కెపునస్తే? క్రోధా
దిషు పృనక్తేష్వపి నాకాషణమితి సుకల్పః । అహషణః ఇష్టలాభా
లాభేషుచేతస వికరూప్యం । అరోహోమిత్యాదిషు పృతికూలేష్వపి
మనోవికారాభావః । అలూభస్సంతోషోలమ్బుద్ధిః! అమోహోఽవధా
నం । అదమ్భోగమాధఃమనుష్ఠానమ్ । అద్రోహః పరేష్వపికారి
ష్వప్యనపకారః । అనసూయా పరగుణైష్వపినుమో దనమ్ । సత్య
వచనం యథాదృష్టార్థవాదిత్వం । సంవిభాగః ఆత్మానముపరుద్ధ్యాపి
అగ్రాదిదానం । త్యాగోపరిగ్రహః । ఆజ్జవంమనోవాక్కాయానా
మేకరూపతా । మాదవం సూపగమతా । శమః మన్యపరిత్యా
గః । దమఇంద్రియజయః । ఏతాభ్యామేవ గతత్వాల్ సూర్యత్ర స్వ
స్థి క్రమే అకామః, అమన్యః, ఆత్మవత్త్వమితి నొపదిష్టమ్ । న
ర్వభూతైరవిరోధః । సర్వగ్రహణం క్షుద్రైరప్యవిరోధాథం । యో
గవికాగ్యం । ఆర్యాణాం భావఆర్యః, శిష్టాచారానుపాలనం । ఆ
న్యశునమాన్యశఃస్యం వ్యవహారవచనాదౌ పృసక్తస్యాపి వైష్ణవ్యస్య

శ్రీః త్రిహరద త్తకృత్ జ్ఞానలబ్ధివ్యాఖ్యానహిత
 మేనం జన్మాంతరే వధ్యానమితి, తస్యచైరస్య యాతనాథమిదమితి
 ప్రాయశ్చిత్తాథాత్మమపివక్ష్యమానేన సిద్ధమితి ॥

శ్లో శతం వైశ్యే ॥౨॥

వైశ్యహితేగవాం శతం దద్యాత్ ॥

శ్లో దశశూద్రే ॥౩॥

శూద్రేహితే దశదద్యాత్ । గా ఇతి పృక రణాదమ్యతే॥

శ్లో ఋషభశ్చాత్మాధికస్సర్వత్రప్రాయశ్చిత్తాథాః ॥౪॥

సర్వేషేవేతేషా నిమిత్తేషా ఋషభౌవ్యధికోదయః । నకేవలం
 గావినా ఇదం ప్రాయశ్చిత్తత్రయమానవేన సమానవిషయం యథాహ

అకామతస్తు రాజవ్యం వినిపాత్యద్విజోత్రమః ।

ఋషభైకసహస్రంగా దద్యాచ్చుద్ధ్యధామాత్తనః ॥

త్ర్యంబం చ రే దాన్వినియతా జఙ్ఘిరహ్నాహ్నావృతమ్ ।

వసన్ దూరతరే గ్రామాదప్యక్షమూలనికేతనః ॥

ఏతదేవచ రేదబ్ధం ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజోత్రమః ।

ప్రమాప్యవైశ్యం వృత్తస్థం దద్యాద్దేవకశతంగవాం ॥

ఏతదేవప్రత్యత్సత్సం పత్యాసాశూద్రహ్నాచ రత్ ॥

ఋషభైకాదశావాపి దద్యాద్విప్రాయగాఃస్థితాః ॥౫॥

శ్లో స్త్రీషు చైతేషామేవమ్ ॥౬॥

ఏతేషాం క్షత్రియాదీనాం స్త్రీషు చ హతాస్వేవమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్,
 యథాపురుషేషు ॥

శ్లో పూర్వయోర్వణయోర్వేదాధ్యాయగంహత్యా

నవనగతంవాభిశస్తః ॥౭॥

ఉక్తేషాం యా పూర్వావశాం క్షత్రియవైశ్యౌ తయోర్యోవేదా

ధ్యాయః అధీతవేదః, తం హత్యాభిశస్తాభవతి । అభిశస్త ఇతి బ్రహ్మ

శ్రీమదావ స్తంబధర్మనామో-గవ్యోక్త చరిత్రంబు: గరున

శ్రీమద్భగవద్గీతాసం || సవనగతం వా, తయోరేవనణయోర్యస్సవనగ
తః । సవనశబ్దేనన ప్రాతస్సవనాదీన్యచ్యవై । నాపి యాగమా
త్యమ్ । కింతహి? సోమయాగః । తత్రయోదీక్షితస్సవనగతః, 'బ్రా
హ్మణోవాష జాయతే యోదీక్షితః' ఇతి దశనాత్, తంచహత్యా
భిశస్తా భవతి । పూర్వయోర్వణయోరితి కి? బ్రాహ్మణే మాఘాది
తి । ఇష్యతే బ్రాహ్మణే, వక్ష్యతిచ 'బ్రాహ్మణమాత్మం చ' ఇతి ॥
ఏవంతహిశూద్రమాఘాత్ । న శూద్రావేదాధ్యాయస్సవనగతో
వాభవతి । ఇదంతహి వాయోజనం పూర్వయోర్వణయోరేవ య
థాస్యత్, తయోరేవ యావనులోమా కిరణాన్యష్టే ౨ తయోర్తా
భూదితి । తేనాన్యే వణాధర్మా అనులోమానామపిభవన్తి ॥

శ్రీరామ హృదయమృతం చ ॥౭॥ శ్రీరామ

చాత్వాభివస్తాభవతి । మాత్రగృహణాన్నాభిజనవిద్యా సంస్కారాపేక్షా ॥

ॐ గభఁచతస్యావిజ్ఞాతమ్ ॥౨॥ ॐ

తస్యద్రాక్షాణమా తస్య గర్భంచ స్త్రీపున్నపుంసక భేదేనా వి
జ్ఞాతం చా త్వాభిశస్తా భవతి ॥

శ్రీకృష్ణాయోంఽనంత్రమ్ ॥౯॥ శ్రీ

“ఋతుస్నాతామాత్రేయీమాహుః” 3 ఇతి వసిష్ఠః॥ తస్యైత్యనువ
తతే । ఆత్రేయీం చ బ్రాహ్మణస్త్రియం చాత్వాఅభిశస్తా భవతి
బ్రహ్మహాభవతి సంభవత్యస్యాం బ్రాహ్మణగభాఇతి । అత్రిగోత్రజ్ఞా
ఆత్రేయీత్యన్యే ॥

తస్యనిర్వేషః ॥౧౦॥

తస్య సర్వప్రకారాభిశస్తస్య నిర్వేషః ప్రాయశ్చిత్తంవక్ష్యతే

అ ఆప,ధ,౧-౨౪-౨ ౨ జ,ఇతరపుప్రకేమ సరెప్పవీ ' నవ్వరా
మృషా ' ఇట్టేవపాతః. ౩ వా,ధ,౧,౦,౯౪

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము వాగ్యతత్వవశిరధ్వజాధికారాణి

పక్షమధోనాభ్యుపరిజానావచ్చాద్య ॥౧౦॥

కృత్యేతి పచనాన్న పరకృతా కుటీగ్రాహ్య । వాగ్యతాయేన స
వాగ్యతః వాచంయమః । అహితాగ్నాద్విదుష దశనాన్నిష్ఠాం
తస్య పరిపాతః । శవశిరోధ్వజాయస్య స శవశిరధ్వజః । సలా
వశ్చాందసః । స్వవ్యాపాదితస్య బ్రాహ్మణస్య శిరోధ్వజదండస్యాగ్నే
ప్రొత్తం కృత్యేత్యథః । యస్యకస్యచిచ్ఛవస్యేత్యన్యే । శణస్యవిశా
రశ్మాణీ పటీ; తస్యా అధమధమశాణీ-తస్యాః పక్షమధమశాణీపక్షం
అయామవిస్తారయోరుభయోరప్యథాం । అధోనాభ్యుపరిజానుచ య
థా భవతి తథాచ్ఛాద్యతావంతం ప్రదేశమాచ్ఛాద్య । సాపెక్షత్వా
త్ ' గ్రామేప్రతితిష్ఠేత ' ఇతి వక్ష్యమాణైశ్చ సంబంధః । మధ్యే
కియాస్తరవిధిః ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౧॥

తస్యగ్రామం ప్రవిశతః వత్తనీ అంతరా శకటాదెవత్తనా
మధ్యేపథావేదితవ్యః । అవరతహ—యత్ర రథ్యాదాపుభయోఃపా
శ్వయోః వత్తనీభవతః, తత్ర తయోమధ్యేన మాకరాదివశేన,
సంచరేదిత్యథః ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౨॥

అన్యమార్థం దృష్ట్యా పథ ఉక్త్యామేత్ । తత్రకాటిల్యః—
' పంచారత్నీరథపథశ్చత్వారోహస్తిపథః దౌవత్సుద్రమనమ్య
తాం ' ఇతి । తేన మనుష్యేషు దౌహస్తాపుక్త్యామేదితి ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౩॥

ధర్మమాశ్రం ఖండనమ్ । లోహితకమనాప్రీతం । ఏవమ్భూతం
శరావంభితాపాత్రంగృహీత్వాగ్రామే ప్రతితిష్ఠేతగ్రామంగచ్ఛేత్

శ్రీమదావ స్తమ్భధర్మనూర్తి-శ్లోకములు

అభిశస్తాబ్రహ్మహం తస్మై మహ్యం కొధామికోభిక్షాంబదాహి

తుప్త్యైబ్రహ్మణస్సప్తాగారాణిచరేత్ | సప్తగ్రహణమధికనివృ
త్త్యథేవ | ద్విస్త్రై ప్సేవాగారేషు యదిపర్యాప్తం లభ్యతే తదాతా
వత్యేన ||

అభిశస్తావృత్తిః ||౧౬||

సప్తస్వగారేషు యాచయావతీలభ్యతే సేవ పృత్తిరపర్యాప్తాపి

అలభ్యో ౧ పవాసః ||౧౭||

యది సప్తస్వగారేషు న కిచ్చిల్లభ్యతే తదోపవాసఏవతస్మిన్న
హని ||

అభిశస్తాశ్చరత్నేత్ '౧౮' ||

ఏవంప్రాయశ్చిత్తం కుర్వన్నహరహగాశ్చరత్నేత్ |

తాసాం నిష్క్రమణ ప్రవేశనేద్వితీయోగ్రామేధః ||౧౯||

తాసాంగవాం నిష్క్రమణసమయే ప్రవేశసమయే చ ద్వితీ
యోగ్రామేధః ప్రయోజనం | భిక్షాధంప్రథమముక్తం | నాస్య
దా గ్రామం ప్రవిశేదిత్యుక్తంభవతి ||

ఏవం దావదశవషాణి చరిత్వాసిద్ధస్సద్భిస్సమ్ప్రయోగః ||౨౦||

ఏవం దావదశవషాణి వ్రతమేతద్చరిత్వా సద్భిస్సమ్ప్రయోగఃక
ర్తవ్యః | సద్భిస్సహ సమ్ప్రయజ్యతే యేనదిధినా, సకర్తవ్యః |
స చ శిష్టాచారే శాస్త్రాంతరే చ సిద్ధః | న ఉద్యతే కృతప్రాయశ్చి
త్తస్సహస్తే యపసం గృహీత్వా గామాహ్వాయేత్ | సా యద్యాగ
త్య శ్రద్ధానా భక్షయతి, తదాసమ్యగనైన వ్రతం చరితమితిజానీ
యాత్, అన్యథానేతి ||

అభిపర్యాయానుసారేణ బ్రాహ్మణగవ్యపజ్జ

గీషమాణా వసేత్తిః ప్రతరాద్ధోపజత్య

వా ముక్తః ॥౨౧॥

సంగ్రామేణ జేతవ్యా దస్యవో యేన పథాగ్రామం ప్రవిశ్య గ
వాదికమపహృత్యాపసరంతి స ఆజిపథః । తస్మిన్నాకుటింకృత్వావసే
త్ ॥ కిం చికిషేత్? బ్రాహ్మణగవ్యః, ‘వాధందసి’ ఇతి శసి సూ
ర్వసవణాభావే యథాదేశః, బ్రాహ్మణగవీరపజగీషమాణః దహ్యున
పజత్య ప్రత్యాహతుమిచ్ఛత్ ॥ ఏవంనన్ దహ్యుభిః హియమా
ణం గవాదికముద్దిశ్య తైర్దుద్ధం కుర్వత్తిః ప్రతిరాద్ధః తైరపజః,
అపజత్యవాతా, గవాదిం ప్రత్యాహృత్యబ్రాహ్మణభ్యాదత్వాముక్తో
భవతితస్మాదేనసః । ద్వాదశవాషిః కప్యన్తత్తస్యే దమ ఏవముత్తరమపి॥

అథాత్వమేధికంవావభృథమవేత్యముచ్యతే ॥ ౨౨ ॥

అథవా అశ్వమేధావభృథేస్సాత్వాముచ్యతే ॥

ధర్మసాగ్నిహోత్రాదేరధన్య కుడ్యకంతాదెర్యత్ర యగపత్య

న్నిపాతస్తత్రోధయానుగ్రహసమ్యవే ధర్మలూపేనయోఽర్థంగృ
హ్ణతి తస్యా ప్యేతదేవప్రాయశ్చిత్తం । అథవా యోధవం హిత్యా
ధవేతాః కాటసాక్ష్యదికంతాంతి ద్విషయమేతత్ అత్రగాతమః॥

‘కాటసాక్ష్యంరాజగామిపైశునుగురోరసృతాభిశంసనం పాత
కసమాని’ ౧ ఇతి । మనురపి—

అన్యతంచసముత్కషేత్ రాజగామిచపై శుసమ్ ।

గురోశ్చాశీకనిబంధస్తసమాని బ్రహ్మహత్యయా ॥౨౩॥

గురుగ్రంహత్వా శోత్రియం వా కమనమా

ప్రమేతేనైవవిధినోత్తమాదుచ్ఛాన్తసాన్చరేత్ ॥౨౪॥

గురుఃపితౄచార్యాదిః శోత్రియోఽధీతక్షేదః । స యదికమన

౧౯ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే-ప్రశ్న ౨౫ఖండః ౧౪౩
 మాప్రాభవతి । సోమాంతాని కర్మాణిసమాప్తాని యస్యసవముచ్య
 తే । తాహత్వా ఏతేనైవానంతరీక్షేన విధినా ఓత్తమాదుచ్ఛాప్తసా
 చ్చరేత్ । ఉత్తమఉచ్ఛాప్తసః ప్రాణవియోగః, ఆ తస్మాచ్ఛరేత్ ॥

అనాన్యస్థిలోకప్రత్యావత్త్రివిద్యతే ॥౨౫॥

అశ్వమేధావధృతాదిమ సంభవత్స ఏవ్యస్యాస్థి లోకఅస్థి
 జీవితే ప్రత్యావత్త్రిశ్శుద్ధిర్నాస్తీత్యధః ॥

అక్షిపల్లషంతునిహణ్యతే ॥౨౬॥

మృతస్యతుకల్లషం నిహణ్యతే । తేన పుత్రాదిభిస్సంసారా
 ద్యౌధ్వందైహికాః కార్యా ఇతి భావః । అస్యేతు పూర్వసూత్రం త
 న్నివృత్త్యధః మన్యంతే, ప్రత్యావత్తిః పుత్రాదిభిః పిత్రాదిభావే
 న సంబంధఇతి ॥

—ఇతి చతుర్వింశతిఖండః—

గురుతల్పగామీసమృషణగ్ శిశ్నం పరివాస్యాం

జలావాధాయ దక్షిణాం దిశమనావృత్తిం వ్రజేత్ ॥

గురురత్ర పితా, నాచార్యాదిః । తల్పశబ్దేనశయనవాచినాభార్యా
 లక్ష్యతే । సా చ సాక్షాజ్ఞననీ, న తత్సపత్ని । తాంగత్వాసమృషణం
 సాండం శిశ్నం పరివాస్యక్షురాదినా ఛిత్వాఅజ్ఞలావాధాయ దక్షి
 ణాందిశం వ్రజేత్ ॥ అనావృత్తిం, ఆవృత్తిర్నక్రియతే యస్యాం తాం
 దిశమనావర్తమానా గచ్ఛేదితి । అథయేదక్షిణస్యోదధేస్తీరే వసంతి
 తేపి యావద్దేశం గత్వా ఉదధిమేవ ప్రవేక్ష్యంతి, మరణఃప్రత్యవివ
 క్షితమ్ । అత్రేనంవర్తః—

పితృదారాన్ సమారుహ్య మాతృవజ్రంసరాధమః ।

భగినీంమాతురాప్తాంవా స్వసాగం వాస్యమాతృజామ్ ॥

ఏతాగత్వాస్త్రియోమోహాత్ తప్తకృచ్ఛ్చగ్నసమాచరేత్ ॥ ఇతి

నారదస్తు—

మాతామాతృష్వసాశ్వహూమాతులానీపితృష్వసా ।

పితృష్వపత్నీశిష్యస్త్రీ భగినీతత్సఖీస్తుమా ॥

దుహితాచార్యభార్యచ సగోత్రాశరణాఽతా ।

రాజ్ఞీప్రప్రజితాధాత్రి సాధ్వీవణోఽత్రమాచయా ॥

ఆసామస్యతమాంఽత్యా గురుతల్పఽడచ్యతే ।

శిష్యస్యోత్కృతనంతత్ర నాన్యోదండోవిధీయతే ॥ఇతి॥

జన్మజన్మితాంవాసూమింపరిషవజ్యసమాప్నయాత్ ॥౧॥

ఆయసీతామ్రమయా వా అంతస్సుషిరా స్త్రీప్రతికృతిరత్రసూ
మిం? । తాం జన్మితామశ్నోతస్తాం పరిషవజ్య సమాప్నయాత్ స
మాప్తింఽచ్చేత్ మ్రియేత ॥

జన్మసురావోగ్నిస్పశాంఽసురాంపిచేత్ ॥౩॥

గాడిమాధ్వచ పైష్టిచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకాన పారవ్యా తథానర్వా ద్విజోఽత్రమైః ॥౧ ఇతి ॥

తస్యాః పాతాసురాపః । సోగ్నిస్పశాం అతిశ్రపితాం * సురాంపి
చేత్ ॥ తయాదగ్ధకాయశ్శుద్ధ్యతి ॥

జన్మస్తేనః ప్రకీణకఘోంసేముసలమాధాయ రా

జానంఽత్యా కర్మాచక్షిత తేనేనగంహన్యాత్ । వ

ధేమోక్షః ॥ ౪ ॥

స్తేనోబ్రాహ్మణసువణహారి । అంసేస్వే స్కందే ముసలమాధా
య ఆయనం ఖాదిరం వా ధారయ రాజానం ఽత్యా కర్మాచక్షిత
ఏవం కర్మాస్తిశాధిమామితి । న లెన ముసలేనఏనంస్తేనం హన్యా
త్ యథామృతాభవతి । వధేన స్తేయాన్తోక్షోభవతి ॥

జన్మజన్మజ్ఞాలెనుజ్ఞాతాంమెనఃస్పృశతి ॥౫॥

శ్రుమవాప స్తమ్భధర్మనూత్రైగి-ప్రశ్నై-౨౫౫౦౫: ౧౪౭

యదితు రాజాదయాదినా తమనుజానీయాత్ గచ్ఛేతి, తదాతమ
నుజ్ఞాతారం రాజానమేవ తదేనస్సృజతి | ఉత్తరమృజు ||

అథైరిగ్నింవాప్రవిశేత్ ||౬|| శ్లో

అథై తీక్షణవాతపతయచ్ఛేత్ ||౭|| శ్లో

తీక్షణతపోమహాపరాకాడి | తద్వాతపయచ్ఛేత్ అవతతయేత్ ||

అథై సక్తాపచయేనవాత్తానగ్ంసమాప్నుయాత్ ||౮|| శ్లో

భక్తమన్నం | తస్యాపచయోహాసః | ప్రథమేదినే యావంతా
గ్రాసాః, తె ఏకేన న్యూనాద్వితీయే | ఏవం త్రితీయాదిషష్టి ఆవక
స్తాద్రాసాత్ | తత్త్రాపయది న సమాప్తిః, తతస్తత్రైవ గ్రాసపరి
మాణాపచయః కర్తవ్యః | ఏవం భక్తాపచయేన వాత్తానం సమాప్ను
యాత్ సమాపయేత్ ||

అథై కృచ్ఛగ్రిసంవత్సరం నా చరేత్ ||౯|| శ్లో

అథవా సంవత్సరమేకం నైరంతర్యేణ కృచ్ఛగ్రించ రేత్ | ఏషామే
నస్సుగురుషు గురూణి, లఘుషు లఘూనీతి వ్యవస్థా ||

అథై అథాప్యదాహరంతి ||౧౦|| శ్లో

అస్మిన్నేవ విషయేపురాణశ్లోకమప్యదాహరంతీత్యర్థః ||

అథై స్తేయం కృత్వాసురాంపీత్యాగురుదారం చ గ

త్వా బ్రహ్మహత్యామకృత్వా | చతుర్థకాలామి

తథేవాజినస్సృరపోభ్యవేయు స్సవనానుకల్పమ్ |

స్థానాసనాభ్యాంవిహరంతవితే త్రిభిర్వక్షైరప

పాపంనుదంతే || ౧౧ || శ్లో

బ్రహ్మహత్యావ్యతిక్రాంతి స్తేయాదీని కృత్వాచతుర్థకాలాః చతు
ర్థాభోజనకాలాయేమాంతే, యథా అద్యదివా భుక్త్యేశ్వరాత్పా
విత్ర, తె తథోక్తాః | తథాపి మితభోజినః, న మృష్టాశిసః | అపోభ్య
వేయుః భూమిగతాస్వపు సానంతుర్యుః | సవనానుకల్పం- యథా

౧౪౪ త్రిహరదత్తకృతాఙ్గవిలాఖ్యవాగ్భాసహితే.

నవనాని పాత్రస్సవనాదీని అనుకృష్టాని అనువృత్తాని * భవంతి, తథా
 త్రిషవణమిత్యర్థః ॥ తిష్ఠేయరహాని, రాత్రావాసీరక, ఏవంస్థానా
 సనాధ్యం విహారంతః కాలంక్షివంతః ఏతేత్రిభిర్వక్షేస్తతాపషమ
 పనుదంతే ॥

ప్రప్రథమంవణంపరిహంవ్య ప్రథమంవర్ణ గ్ం హత్యా

సంగ్రామంగత్వావతిష్ఠేతాత్రత్రైన్ గ్ంహన్యః॥౧౨॥ **ప్ర**

ప్రథమోవణోబ్రాహ్మణ స్తంహత్వా సంగ్రామంగత్వా సేనయో
 ముఁధ్యేవతిష్ఠేత ॥ కింస రేవ? నేత్యాహ—ప్రథమంవణం పరిహం
 వ్యబ్రాహ్మణ వజణం ఇతరోవణః క్షత్రియాదిరిత్యర్థః ॥ తత్రస్థిత
 మేనం తే నేనికాహన్యః, అఘ్నంతస్తే ఏనస్వినస్సురీ, యథారా
 జాస్తేనమ్ ॥ సమృతశ్శుద్ధ్యతి ॥

ప్రఅపివాలామానిత్వచంమా గ్ంసమితిహంవయిత్యా

గ్ం ప్రవిశేత్ ॥౧౩॥ **ప్ర**

అనంతరక్తవిషయ ఏవ ప్రాయశ్చిత్తాంతరం ॥ ఇతి శబ్దాలోపి
 తాదీనామపుపలక్షణార్థః ॥ ఆత్మనాలోమాదీన్యత్యుత్స పురో
 హితేన హంవయిత్యా హోమంకారయిత్యా వశాచ్చత్సవ్యం తస్మిన్న
 గ్ంప్రవిశేత్ ॥ మృతశ్శుద్ధ్యతి ॥ తత్రాగ్నిముపసమాధాయజుహుయా
 త్—‘లోమానిమృత్యాజుహోమి లోమభిమృత్యుం వాసయే
 స్వాహా ॥ త్వచం మృత్యాజుహోమిత్యచామృత్యుం వాసయేస్వాహా
 లోహితం మృత్యాజుహోమి లోహితేన మృత్యుం వాసయేస్వాహా
 స్నానాని మృత్యాజుహోమి స్నానభిమృత్యుంవాసయేస్వాహా
 మాంసానిమృత్యాజుహోమిమాంసేమృత్యుంవాసయేస్వాహా ॥ అ
 స్థీనిమృత్యాజుహోమిఅస్థిభిమృత్యుంవాసయేస్వాహా ॥ మజ్జానంమృ
 త్యాజుహోమి మజ్జభిర్మృత్యుం వాసయేస్వాహా ॥ మేదోమృత్యా

* గ,ఘ, —అనుసృతాన్యనుష్ఠితాని

త్రుమదాపస్తమ్మధర్మమూలై ౧-ప్రశ్న ౨౬ ఖండః ౧౪౯
 బాహోమి మేదసామృత్యంవాసయే స్వాహా ౧ । ౧ ఇత్యేతే మస్త్రా
 ససిపైన పఠితాః॥

అథైవామసప్రచలాకబహిణచక్రవాకహగ్ంసభా
 సమండుకనకులడేరికాశ్వహిగ్ంసాయాగ్ంశూ
 ద్రవత్పైయశ్చిత్తమ్ ॥౧౪॥

వాయసః కాకః, ప్రచలాకః కామరూపీ కృకభాసః, బహిణో
 ఘయాః, చక్రవాకోదివామిధునచరః రాత్రోవిరహీ, హంసోమా
 నసవాసీ, భాసోగృధ్రవిశేషః, అశ్వ * నకులమండుకాః ప్రసిద్ధాః
 డేరికాగంధమూషికా । ఏషాం సముదితానాం వశేహూద్రవత్పైయ
 శ్చిత్తమ్ । ప్రత్యేకవధేతు తతుల్పమ్॥ కేచిత్ప్రత్యేకవధే ఏతత్పై
 యశ్చిత్తమిత్యాహుః ॥

— శ్రి ఇతి పంచవింశతిఖండః శ్రి —

అథైధేన్వనడుహోశ్చాకారణాత్ ॥౧॥

ధేనుః పయస్వినీగౌః, అనడావౌ అనావహనయోగ్యో బలీవర్దః
 తయోః కారణమంతరేణ హింసాయాంశూద్రవత్పైయశ్చిత్తం కర్త
 వ్యమ్ । కారణంకోపోమాంసేచ్ఛావా, తేన వినా, అబుద్ధిపూర్వమి
 త్యధః । బుద్ధిపూర్వంచేత్ * వైశ్యవదిత్యాది స్మృత్యంతరేద్రష్టవ్యం

అథైసుర్యవాహప్రవృత్తౌ ఛేతరేషాంప్రాణినామ్ ॥౨॥

ధురంసహతీతిధుర్యోబలీవదః, తేన వాధుం శక్యాధుర్యవాహః
 తావత్సుహింసాయాంప్రవృత్తౌ సత్వాంశ్చేతరేషాం ప్రాణినాం, కెవలం
 ప్రాణావనయేషాం నాస్థీనిసంతి, తేషాంహింసాయాం శూద్రవత్పై
 యశ్చిత్తమితి । అత్రగౌతమః— ‘ అన్ధన్వతాంసహస్రంహత్వా । ఆ
 సస్తిమతామనడుద్భారచ ’ ౨ ఇతి ॥

౧ వా,ధ,—౨౦,౨౬ * క్వచిత్—శ్వ ఇత్యేవ. * ‘బుద్ధిపూర్వ
 తుగంహత్వా’ ఇతిపా. ౨ గౌ,ధ,౨౨-౨౦,౨౧

670

అంహరజత్తకృతాన్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 నాకోశ్యమాకుశ్యానృతంవౌక్తావ త్తిరాత్ర
 మక్షీరాక్షారలవణభోజనమ్ ॥౩॥

యో నకథంచనాక్రొశమర్హతి స పిత్రాచార్యాదిః అనాకోగ్యః
తమాప్యశ్య నిందాంకృత్వా, అన్పతం వాక్తావసాతకోపపాతకవజం
త్తిరాత్మ భోజనైశ్చిరాజినజయేత్ । ఊరగ్రహణైసవికారాణాం
దభ్యాదీనామపి గ్రహణమిప్యాహుః ॥

శూద్రస్వమంతరకైవిషయే సప్తరాత్రీముపవసేత్ ॥

శ్రీరాంచేనమ్ ||౫||

‘క్షత్రియంహత్వా’ ౧ ఇత్యాదిష్వవృతవచనాన్తేషు నిమిత్తే
షు యాని ప్రాయశ్చిత్తాన్యక్తాని (స్త్రీ)ణామపేవమేవ కతవాని
ఏతత్ ‘చత్వోర్హణః’ ఇతి జాత్యభిధానాదేవ ప్రాప్తం
న్నియమానముచ్యతే, అతఃపిఞ్చం పురుషస్తేన న (స్త్రీ)ణామితి
అపరహా—జాత్యభిధానాదేవ సిద్ధేతి దేశాధికం వచనమ్ ॥ అ
తిదేశేషు చాధికం ప్రాప్యతే ఇతి స్థానోన్యాయః । తేన (స్త్రీ)ణా
మస్పృశ=ప్రాప్తస్పృశ= వచనమితి । తథాచభాగవతః—

అశీతిర్యస్యవషాణి బాలావాఽప్యూనమోడశః ।

పాపశ్చిత్తాధఃస్వర్గంతిస్త్రియోవ్యాధితపవచ॥

శ్రీమహావభిర స్త్రంలెహమేకాంగం చిత్రావై

పాణి • హిగ్ సాయామ్ || ౬ ||

యేను హతేను ' సవనగతం వాభిశస్తాః ' 3 ఇత్యాదినా అభిశ
స్తత్వముక్తు, తేషామేకాంగంచ్ఛిత్యాహూద్రవత్వాప్రయశ్చిత్తం
కుర్యాత్ || అ పా ణిహింసాయాం, యదిచ్ఛేదనేన తస్మాంగస్య శ

౧౮౩, ౧౮౪, ౧౮౫-౧౮౬.

అతిప,ధ,ని,క

* 'పాణ' ఇతిమున్నెపురు కె..

3 ఆప, స్థ, ౧, - ౧౩, ౨

క్రిమిహన్యతే *

అనార్యవపైశున ప్రతిషిద్ధాచారే వ్యభిక్ష్యా
 భూజ్యాపేయప్రాశనేహద్యాయాంచ రెతస్మి
 క్వాప్తయోనాచదోషవచ్చ కర్మాభిసంధిపూ
 ర్వం కృత్వానభిసంధిపూర్వం వాఖ్యిగాభిసం
 ఉపస్మృతేదావరుణిభిర్వాన్వేయైర్వా పవిత్రైర్వా
 ధాకర్మాభ్యాసః ||౨||

ఆర్యాణాంభావః ఆర్యం, తద్యస్మిన్నాచారైస్తి తదాచ్యవం, మత్స్య
 ధీయోవప్రత్యయః । తతోన్యదనాచ్యవం ఆసన్యధా వణాది । పైశు
 ను పరిదోషకధనం రాజగామి । ప్రతిషిద్ధాచారః ‘ప్రీతవనైఃపున
 యోః కర్మాపునవజయేత్’ ౧ ఇత్యాదేరన్యమైనమ్ । అభిక్ష్యం
 వృధాకృతరాది । అభోజ్యంకెకకీచాద్యపహతమ్ । అపేయం ‘ఆని
 దశాయాగోః క్షీరం’ ఇత్యాది । ఏలేషాంప్రాశనే । శూద్రాయాం
 చ వెశ్యాప్రభృతౌ రెతస్మిక్వాప్త, అయోనాచ జలాదారెతస్మిక్వాప్త
 దోషవచ్చ కర్మశ్చౌతమాభిచారికం, అభిసంధిపూర్వం బుద్ధిపూ
 ర్వంకృత్వా, అనభిసంధిపూర్వం వా పరిపీడాకరం కర్మకృత్వా
 ఖ్యిగాభిః ‘ఆపాహిష్టామయోధువః’ ౨ ఇతితిస్మభిః, ‘హిరణ్యవ
 ణాశ్శుచయః పావకాః’ ౩ ఇతి చతస్మభి రపడుపస్మృతేత్తూ
 స్త్వీప్రథమం స్నాత్వా పశ్చాదేతైమన్త్రైర్మాజనంకుర్యా
 త్ । వారుణిభిర్వా ‘ఇమంమేవరుణతత్త్వాయామి త్వన్నోఅగ్నే
 త్వన్నోఅగ్నే’ ౩ ఇత్యేతాభిరన్వేయైర్వాపవిత్రైః ‘పవమాశస్సు
 వజనః’ ౪ ఇత్యేతేనానువాకేన, శుద్ధవనీభిః ౫ తత్త్వమండియేన౬చ ।

* శక్రిమిహన్యతే ‘శక్రిమిహన్యతే’ శక్రిమిభజ్యతే ఇతిపాఠాస్తరాణి.
 ౧ ఆప, ౧, ౩, ౧౦, ౨ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧ ౩ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧౧.
 ౪ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧౧. ౫ ఋ, ౧, ౫, ౬, ౧౧ ౬ ఋ, ౧, ౫, ౬, ౧౧

౧౫౨ త్రిమూర్తి తత్వ తాత్పర్య వ్యాఖ్యాన సహిత
యథాకర్తాభ్యాసః కృతః, తావత్కృత్యావడిపసంపన్నైః । రహస్య
ప్రాయశ్చిత్తమేతదిత్యాహుః ॥

గదః భేనావకీణే నిర్మతిం పాకయజ్ఞేన యజేత ॥౯॥
యోబ్రహ్మచారి శ్రీయము పెయాల్ సావకీణే గదః భేన నిర్మతిం
పాకయజ్ఞేన స్థాలీపాకవిధానేన యజేత । అత్యమనుః—
అవకీణేతుకాణేన గదః భేన చతుషపథే ।

పాకయజ్ఞవిధానేన యజేతనిర్మతింనిశి ॥ ౧
హరితస్తు—(శ్రీ)షష్ఠవకీణే నిర్మతిం చతుషపథే గదః భంపశు
మూలభేత పాకయజ్ఞేన ధర్మేణభూమాపశుపురోడాశశ్రవణమస్వ
వదానైః ప్రచర్యాజ్యేన జహోతి, కామావకీణో స్తవకీణో స్తి
కామకా మాయసాహ, కామాభిదుగ్ధో స్తభిదుగ్ధో స్తి కామకా
మాయసాహ ' ఇతి ॥

తస్య గదః భస్య సపిష్టద్ధవిరుచ్ఛిష్టం శూద్రః ప్రాశ్నియాత్ ॥౯॥
తేన సర్విష్టతా ద్బ్రాహ్మణమ్ ' ౨ ఇత్యస్యావవాదః ॥

మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తమ్ ॥౧౦॥
నియమాతిక్రమేణాధీతం మిథ్యాధీతం, తద్దోష నిహారణాయ
ప్రాయశ్చిత్తంవక్ష్యతే ॥

సంవత్సరమాచార్యహితే వతఃమానోవాచం య
చైతాన్ విధాయ ఏవోత్సృజమానోవాచమా
చార్యఆచార్యదారే భిక్షాచర్యచ ॥౧౧॥
ఆచార్యన్యహితే వతఃమానోభూత్వా సంవత్సరం వాచంయమ
స్మానైత్ । వాగుత్సగః సావిధాయఏవ, ఆచార్యే తం ప్రతికార్యని
రేదనే, ఏవమాచార్యదారే । భిక్షాచర్యం భిక్షాచరణం, తత్యభవతి

అం త్రిమదాపస్తమ్భధర్తనూర్తేగ-వ్యశ్చే ౨౭ఖండః ౧౫౨
భూం దేహితి । అస్తా దెవజ్ఞాయతే అనమావృత్తవిషయమెతదితి ॥

అస్మదేవమన్యేష్యసి దోషవత్సవతనీయమాత్తరా
ణి యానివత్సావ్యమః ॥౨౭॥

యథామిథ్యాధీతస్యేదం ప్రియశ్చిత్తం, ఏవముత్తరాణి ప్రియ
శ్చిత్తాని యానివత్సావ్యమః, తాన్యన్యేష్యసి । అపిశబ్దాన్తిథ్యాధీతేషి ।
దోషవత్సవతనీయవ్యతిరిక్తైషు కర్తసు - యేషాంహత్యప్రియశ్చిత్తం
నొక్తం తద్విషయాణి దృష్టవాని ॥

అస్మకామమన్యభ్యాం వా జహుయాత్ కామో
కాష్ఠీస్తన్యరకాష్ఠీదితి ॥ ౧౩॥

స్వాహాకారాంతాభ్యాం హోమః, ఆజ్యంద్రవ్యమ్ ॥

అజపేదాన్ ॥౧౪॥

అస్థి వత్తే న స్వాహాకారః । కేచిత్తు—కామాయస్వాహా, మ
న్యవేస్వాహేతి హోమమిచ్ఛంతి । జపవత్తే తు సూత్రాపదిష్టామం
తావేతి । దోషాభ్యాసానురూపంచ జపహోమయోరావృత్తిః ॥

అపర్వణి వా తిలభక్ష ఉపోష్య వా శ్వాఘాత ఉదక

ముపసంపృశ్య సావిత్రిం ప్రాణాయామశస్సహస్ర

కృత్వ ఆవతాయేదప్రాణాయామకోవా ॥౧౫॥

పర్వణి పౌణమాస్యామమావాస్యాయాం వా తిలాలనన భక్షయతి
సాన్యదోషాదికమితి తిలభక్షః । ఉదకముపసంపృశ్య స్నాతావస్థా
నాయామశః ప్రాణాయామేన సావిత్రిం సహస్రకృత్వ ఆవతాయే
త్ । ఏకస్థి ప్రాణాయామే యావత్కృత్వ ఆవతాయేతుం శక్య
తే తత్ర తావత్కృత్వ ఆవతాయేత్, ఏవమాసహస్రపూర్తైః ప్రాణా
యామావృత్తిః । అప్రాణాయామకో వా ॥

—ఇతి షడ్వింశతిఖండః—

అజపేదాన్ శ్రావణ్యాం పౌణమాస్యాం తిలభక్షఉపోష్యవా

శోషభూతే మాహానదముదకముపసప్తశ్యసావిత్రాన్

సమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్ఞపేదాన్ || ౧ ||

గిరివృథవా సముద్రగమినీ నదీ మహానదీ, తత్రభవమాహానదం
మిత్సహస్రం యజ్ఞయన్మక్షస్య ఆదధ్యాత్ ' ఇతివచనాత్ సహా
మధర్తస్సాన్వహాకారః । ' జహాతివోదనస్సాన్వహా కారప్రదానః' ౧
ఇత్యుక్తత్వాత్ । జపేదాన్ ||

అష్టాష్టమియజ్ఞక్రతూనాన్వపవిత్రాథానాహరేత్ || ౨ ||

పవిత్రాథాన్శ్చుద్ధాథాన్ । మృగారాద్యా ఇష్టయః, యజ్ఞక్రత
వః సామయాగాలగ్నిస్తుదాదయః । తాన్యేతాని షటప్రయశ్చిత్రాని
ఏనస్సుగురుమ గురూణి లఘుమ లఘూని ||

అభోజ్యం భుక్తాన్ నైషురీషమ్ || ౩ ||

అభోజ్యస్య మాజారాదిమాంసస్య భక్షణే నిషురీషభావః కర్త
వ్యః । యావదుదగం నిషురీషం భవతి తావదుపవస్తవ్యమ్ ||

తత్క్రియతాకాలేనావాప్యతే ? తదాహ—

సప్తరాత్రేణావాప్యతే || ౪ ||

తన్నైషురీష్యం సప్తరాత్రేణావాప్యతే, సప్తరాత్రముపవస్త
వ్యమిత్త్యథాన్ । సప్తరాత్రముపవసేదిత్యేన సిద్ధే నైషురీష్యమి
తి పచనాత్ యేషాన్త్రిరాత్రేణైవ తదవాప్యతే యేషాన్ తావతైవ శు
ద్ధిః । తథాచ శాతమః— ' అభోజ్యభోజనే మేధ్యపాశనే వా ని
షురీషీభావః । త్రిరాత్రావరమభోజనమ్ । సప్తరాత్రం వా ' || ౨

ఉభయోస్సంధ్యోసాయంప్రాతర్ప ఉదకముపసప్తశేత్ భూమిగ

పసప్తశేత్ || ౫ ||

ఉభయోస్సంధ్యోసాయంప్రాతర్ప ఉదకముపసప్తశేత్ భూమిగ
తాస్వపుస్సానం । ఉద్ధృతాభిర్వాశీతాభిః ||

ఊమదాప స్తంబధర్మనూత్రి-గవ్యశ్చ-అభిండు: ౧౫౫

కృచ్చృద్వాదశరాత్రం వా చలెత్ || ౧ ||

దావదశరాత్రసాధోవ్యవృతవిశేషః కృచ్చృద్వాదశరాత్రః ||

తస్యవిధిమాహ—

త్ర్యహమనక్షాశ్యదివాశీ తతస్త్ర్యహం త్ర్యహమ

యాదితవృతస్త్ర్యహం నాశ్చాతికించనేతి కృచ్చృద్

దావదశరాత్రస్య విధిః || ౨ ||

ఆదితస్త్ర్యహస్సునక్తం నాశ్చియాత్, దివైవ భుజీత, తతస్త్ర్యహమదివాశీ రాత్రావేవ భుజీత, న దివా ' తతస్త్ర్యహ మయాదితమేవ భుజీత । యాచ్ఛాపృతిషెథో-౨యం । తేన స్వద్యవ్యస్యా పృతిషెథః । తథాచశాతమః — “ అథాపరంత్ర్యహం న కంచనయాచెత ' ౧ ఇతి తతస్త్ర్యహం నాశ్చాతి కించన న ఫలాదికమపి ఏషకృచ్చృద్వాదశరాత్రస్య విధిః । అత్ర స్త్యత్యంతరవశాద్ధవేష్యమన్నం బగ్నాచర్యం (స్త్రీ)సూద్రాదిభిఃసంభాషణం చ దోష్టవ్యమ్ ॥

సతమేవా-౨భ్యసేత్సంవత్సరం స కృచ్చృద్గసంవత్సరః ॥ ౩ ||

ఏతమేవ విధింసంవత్సరం నిరంతరమభ్యసేత్ । ఏషకృచ్చృద్గసంవత్సరంపాదెతవ్యః । యః పూర్వము క్తః 'కృచ్చృద్గసంవత్సరంచలెత్' ఇతి

అథాపరమ్ । బహుస్యవ్యవతీనియాని కృత్వా తి

భిరనన్నత్పారాయణైః కృతప్రాయశ్చిత్తాభనతి || ౪ ||

అథాపరం ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే । అనన్నలైవ నిరంతరం త్రిణిపారాయణాని కర్తవ్యాని ఆదితఆరభ్యా సమాప్తైః దేదస్యాగ్యయస్సం పారాయణమ్ । బహుస్యపి । అపిశద్ధాత్క్రిం పునఃకౌత్వావా

అనార్యాగ్శయనే బిభృద్దదద్వద్ధిం కషాయపః ।

అబ్రాహ్మణఇనవందిత్వా తృణైషావసీతపృష్ఠతపః || ౫ ||

అనార్యాశూద్రాః । తాం శయనే బిభృత్ ఉపగచ్ఛన్ । దద,

౧౫౬ త్రిమూర్తి తత్కల్పజ్జ్వలభస్వాభ్యాసహితే

దవ్యధిం పృథ్వీధాం దృవ్యందత్ || పృథ్వీజీవ ఇత్యధాః || సు
రావ్యతిరిక్తం మద్యం కషాయః | తస్యపాతాకషాయపః | యశ్చ
బ్రాహ్మణఇవ సర్వాః వందీభూత్వాస్తాతి న సర్వోపేత్యణేమాదయా
దారభ్యాసీత, యావదాదిత్యః పృథ్వంతపతి వశ్చాద్భాగం తపతి | ౫
దిత్యే తపతి తదానుగుణ్యాచరణాత్సవ్యమేవ పృథ్వంతపిత్యచ్యతే
అభ్యాసేభ్యాసః, యావతా శుద్ధిం మన్యతే ||

శ్రీయదేక రాత్రేణ కరోతి పాపం కృష్ణం వణంబూ:

హ్మణ స్సేనమానః | చతుర్థ కాటక్షదకాభ్యవాయాత్రిభి

ర్వచై నదపహంతి పాపమ్ || ౧౧ || శ్రీమద్రా

కృష్ణోవణశ్శూద్రః | తమాజ్ఞాకరో భూత్వా పృథ్వీధాం సేవః
మానః | శిష్టం స్పృష్టం గతంచ | అన్యతాహ—శూద్రాం మైథునెనసే
వమానఇతి | అస్మిన్ పక్షే ఋతాపుపగమనె అపత్యోత్పత్తావిదండ్య
ప్రవన్యమ్ ||

మనుః—వృషభీశేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యద |

తస్యాంచైవప్రసూతస్య నిష్క్రమిత్విధీయతే ౧ ఇతి ||

—ఇతి సప్తవింశతిఖండః—

— *ఇత్యావస్తమ్భధర్మసూత్రవృత్తావృజ్జ్వలాయాంనవమఃపటలః* —

శ్రీయథాకథాచపరపరిగ్రహమభిమన్యతే స్తేనోహభ

వతీతి కాత్యహరీతౌ తథా కాణ్విపుష్కరసాదీ || ౧ || శ్రీమద్రా

యథా కథా చ ఆపద్యనాపది వా భూయాంసమల్పం వా పరమ
రిగ్రహం పరస్వం అభిమన్యతే మమేదమ స్త్రివీతి బుద్ధౌ కురుతే, స
ర్వథాస్తేన ఏవభవతీతి కాత్సాదయోమన్యంతే ||

శ్రీసంత్వపవాదాః పరిగ్రహేష్వీతి వాప్యాయణిః || ౨ || శ్రీమద్రా

అమరావస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౨౪ ఖండః ౧౫౬

వాక్యోయశిస్తు మన్యతే కమచిత్పరిగ్రహేణ స్తేయస్యాపవాదాస్సంతితి ॥

తా నేనాదాహరతి—

శమ్యోపా యగ్యఘాసో న స్వామినః వ్యతి

షెధయంతి ॥ ౩ ॥

శమీ బీజకాశీ; తస్యాముష్యంతేదహ్యంతే కాలవశేన పచ్యంత ఇతి శమ్యోపాః, కోశీధాన్యాని ముద్గమాషచణకాదీని । యగం ప హతీతి యగ్యః శకటవ హీ బలీవదః, తస్య ఘాసోభక్షస్తృణాదిః యగ్యఘాసః । ఏతే ఆదీయమానాః స్వామినో న వ్రతిషేధయంతి స్వామినః వ్రతిషేధం న కారయంతి, ఏతేషాదీయమానేషు న వ్ర తిషేధువర్హంతీత్యధః । స్వయం గ్రహణేషి న స్తేయ దోషఇతియా వత్ । అత్ర స్మృత్యంతరే విశేషః—

చణక వీహిగోధూమయవానాం ముద్గమాషయోః ।

అనిషిద్ధే గ్రహితవ్యాముష్టిరేకాఽధ్వని స్థితైః ॥

మనుస్మ—

ద్విజోఽధ్వగఃక్షీణవృత్తిః ద్వావిత్సూద్యేవమూలకే ।

ఆదదానః పరత్రైత్రాన్నదండందాతువర్హతి ౧ ఇతి॥

అతివ్యవహారోవ్యుద్ధోభవతి ॥౪॥

శమ్యోపాదిష్వపి అతివ్యవహారః అపహారః వ్యుద్ధోదుష్టోభవతి, అ తిమాత్రాపహారే స్తేయదోషా భవతీత్యధః ॥

సర్వత్రానుమతిపూర్వమితిహారితః ॥౫॥

సర్వేషుద్రవ్యేషు సర్వాన్వనస్థాసు స్వామ్యనుమతిపూర్వకమేవ గ్రహణమితి హారిత ఆచార్యోమన్యతే ॥

నవతితమాచార్యం జ్ఞాతింవాదర్శనార్థోగచ్ఛేత్ ॥

౧౫౮ శ్రీమహారథత్తకృతౌజ్జ్వలీఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే.

‘నపతితైస్సంవ్యవహారోవిద్యతే’ ౧ ఇత్యుక్తేపి పునరుచ్యతే ॥
చార్యాదిమ విశేషం వక్ష్యామితి ॥

శ్రీనివాసాచార్యగౌరవంజితం ॥ ౨ ॥

అస్తాత్పతితాదాచార్యత్, జ్ఞాతైర్వాపిత్రా దైర్వాభోగాఢౌ
గసాధనాని దాయప్రాప్తాన్యపి నొపయుంజీత సగృహ్ణీయాత్ ॥

యద్యుచ్చాసన్నిపాత ఉపసంగృహ్యతూష్టి వ్యతివృజేత్ ॥
యది పతితైరాచార్యాదిభిః యద్యుచ్చయా సంఘతీస్సన్, త
దావిధినాపసంగృహ్య తూష్టిం తైస్సహ కించిదప్యసంభవ్యవృ
జేత్, న క్షణమపిసహతిషేత్ ॥

శ్రీమాతాపుత్రత్వస్య భూయాగ్ంసికమాణ్యర

భతే । తస్యాగ్ంశుశూమానిత్యాపతితాయామపి ॥ ౩ ॥

పుత్రత్వస్య । సావధిక స్తన్యః, యథా “దేహత్వమేవాన్యత్”
ఇతి । పుత్రస్యకృతే మాతాఘాయాసి దృష్టాథాని గభాధార
ణాశుచినిర్వరణస్తన్యదానప్రదక్షిణ నమస్కారాదీని కమాణిక
రోతి, తస్మాత్తస్యాం పతితాయామపి శుశూమా అభ్యంగస్నాననాది
కా నిత్యమేవకర్తవ్యా ॥

శ్రీనివాసతుధర్మసన్నివాప * స్సన్ ॥ ౧౦ ॥

ఏక స్త్రీ ధర్మేసహస్వయం ధర్తసన్నివాపః । స పతితయా మా
త్రాసహ నకర్తవ్యః । నామసుబ్రహ్మణ్యాయాం మాతుర్నామ
గృహణం, వరుణప్రథూసేషు ‘యావంతాయజమానస్యామాతాః
సస్త్రీకాః తావంత్యేకాతిరిక్తాని’ ౨ ఇత్యేవమాదికముదాహరణం ॥
కింపునరెవమాదిమ మాతురన్వయశ్శుశూమా? ఓమిత్యాహ—అన్వి
తాహిసాసమృతా మన్యతేనిరస్తా తు విమతా, వైశ్వదేవాథేతుపా
కేసానభోజయితవ్యా । మృతాయాస్తుతస్యాస్సంస్కారాదికాః కి

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మనూత్నైః-ప్రశ్నైః ౨౦ భంజః ౧౫౯

యాః కథవాన్యః, నెతి విప్రతిపన్నాః ॥

అథమాహృతాన్భగాననుజ్ఞాయ న వయం చాథ

ర్మ శ్చైత్యభివాహృత్యాహో నాభ్యుపరిజానాన్చాచ

ద్యత్రిషవణ ముదకముపసంపృశన్నక్షీరా త్కారలవణం

భుంజానోద్వాదశవషాణినాగారం ప్రవిశేత్ ॥౧౧॥

బ్రాహ్మణస్వణహరణమ్ ।

చండాలాంత్యస్త్రీయో గతావభుక్తావ చ ప్రతిగృహ్యత ॥

పతత్యజ్ఞానతావిరోజ్ఞానాత్సామ్యంతగుచ్ఛతి ౧ ॥ ఇత్యేవమాది

క ముదాహరణమ్ । యే అధమాహృతా భోగాస్తాననుజ్ఞాయ పరి

త్యజ్య ' నవయంచాధర్మశ్చ ' ఇతి పై షం బూరియాత్ । తస్యా

ధః—వయం చాధర్మశ్చ సహ న వతామహ ఇతి । అథోనాభీ

త్యాని గతమ్ ౨ । నాత్యాధశాణీవక్షః భిక్షాచర్యంవా ॥

అథతస్సిద్ధిః ॥౧౨॥

ఏతచ్చద్వాదశవాషికం, తస్యాంతేసిద్ధిశ్శుద్ధిభవతి ॥

అథసంప్రయోగస్సాన్యదానైః ॥౧౩॥

ప్రాయశ్చిత్తాపదేశాత్సిద్ధ్యపదేశాచ్చ సిద్ధిః పునర్వచనం ' జ్ఞా

నాత్సామ్యంతు గచ్ఛతి ' ౧ ఇత్యస్యాపవాదాధర్మమ్ ॥

అథసతదేవాన్యేషామపితనీయానామ్ ॥౧౪॥

ఉ కవ్యతిరిక్తాని యాని పతనీయాని పూర్వముక్తాని లెమ యత్రా

హత్య ప్రాయశ్చిత్తమనుక్తం లెషామప్యనంతిరోక్తమేవ ప్రాయశ్చి

త్తం నెదితవ్యమ్ । ఉక్తవిషయేవికల్ప ఇత్యన్యే । తత్ర జ్ఞానాజ్ఞాన

కృతా వికల్పః ॥

అథగురుత్పరామీతుసుషిరాగ్ంసూర్తింప్రవిశ్య

భయతపదీప్యాభిదశాదాత్తానమ్ ॥౧౫॥

౧౬౦ త్రిహరద త్రకృతాజ్ఞప్తలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

యస్తుగురుతల్పగామీసౌతమిహేషయోగ్యాంసుషిరాంసూమిణం
కృత్యాప్రవిశేత్ । ప్రవిశ్యోభయోః పాశ్వయోః వహ్నిచీపయేత్ ।
ఆదీప్యాత్తానమభిదశేత్ । ‘జ్వలితాంవాసూమిణంప్రవిశ్యసమాప్ను
యాత్’ ౧ ఇత్యత్రైవ కియానపిభేదః । అనంతరస్య వైకల్పికస్య ని
వృత్త్యర్థంవచనమ్ ॥

శ్రీమిశ్రైతదిహారీతః ॥౧౬॥

హారీతస్తుఋషిమన్యతే ఏతదనంతరోక్తం మరణాంతికం ప్రా
యశ్చిత్తం మిథ్యా న కర్తవ్యమితి॥

కుతఃకథాహ—

శ్రీయోహ్యత్తానం పరంవాఽభిమన్యతేఽభిశస్తప
వ స భవతి ॥ ౧౭॥

హిశబ్దో హేతౌ । యస్తాద్య ఆత్మానంపరం వా అభిమన్యతే మార
యతి సాఽభిశస్తపవభవతి బ్రహ్మ హైవభవతి । నచ పతనీయాపనోదౌ
చికిర్షురన్యత్పతనీయం కర్తుమర్హ తీతి * హేత్వభిధానాదభిశస్తవ
చనాచ్చ అన్యేషామపి మరణాంతికానాం బ్రాహ్మణవిషయేనివృత్తిః ।

కిం తహి తస్యప్రా యశ్చిత్తమిత్యాహ—

శ్రీపతేనైవవిధినాత్తమాదుచ్ఛాసాచ్చరేత్ । నా
స్యాస్తిలోకప్రత్యాపత్తిరివ్యతే । కల్తషంతు
నిహణ్యతే ॥ ౧౮॥

‘అథోనాభ్యుపరిజానాన్వాచ్ఛాద్య’ ఇత్యేతదాది యదనంతరము
౧౯, ఏతేనైవ విధినా । శిష్టంగతమ్ ౨ ॥

శ్రీదారవ్యతిక్రమిఖరాజనాబహిర్లోమపరిధాయదార వ్యతిక్ర

మిణాభిక్షామితిసప్తాగారాణిచరేత్ । సావృత్తిష్టానామ్ ॥౧౯॥

౧౮వ,ధ,౧-౨౪-౨. * క.గ.ఇ-నచమహాపాతకస్యబ్రహ్మహత్యా
ప్రాయశ్చిత్తం భవితుమర్హ తీతి. ౨౮వ,ధ,౧-౨౪-౨౪,౨౪,౨౬

అం త్రిమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నైశ్చ ఖండః ౧౬౧
 యప స్వంతరేణైవనిమి త్తంకౌమారాన్ దారాన్ పరిత్యజతి స
 దారవ్యతిక్రమి । ఖరస్యగాదభస్యజనం బహిర్లోమపరిధాయ
 వసిత్వా ‘ దారవ్యతిక్రమిణేభిక్షాంద త్త ’ ఇతి సప్తాగారాణిభిక్షాం
 చరత్ । ‘ కౌమారదారవ్యతిక్రమిణేభిక్షాంద త్త ’ ఇతివాసిష్ఠే ।
 సావృత్తిష్టణాసాన్, తతస్సిద్ధిః ॥

— శ్రీస్త్రీయాస్తుభతుః వ్యతిక్రమే కృచ్ఛ్రద్వా
 దశరాత్రాభ్యాసస్తావంతం కాలమ్ ॥ ౨౦ ॥ శ్రీ —

భతుఃవ్యతిక్రమఇతి ఛాందసోరేఫలాపః । వ్యతిక్రమఃపరిత్యా
 గః । యా తు స్త్రీభర్తారం పరిత్యజతి అంతరేణ నిమి త్తం, తస్యాః
 కృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రాభ్యాసః పాయశ్చి త్తంతావంతం కాలంషణ్ణో
 సానితి ॥

— శ్రీ అథభూమిహాశ్వాజనంఖరాజనంవా బహి
 లోమపరిధాయ పురుషశిరః పఠిపానాథమా
 దాయ ॥ ౨౧ ॥ శ్రీ —

— ఇత్యష్టావింశః ఖండః ॥ —

— శ్రీఖట్యంగందండాధేక మన్తామధ్యేయం
 ప్రబువాణశ్చక్రమ్యేతకోఘ్రిణఘ్నా భిక్షా
 మితి । గ్రామేపాణవృత్తింప్రతిలభ్యసూన్యాగా
 రం వృక్షమూలం వాఘ్యపాశ్రయేన్నహి మ ఆ
 రైస్సహ సంప్రయోగోవిద్యతే । ఏతేనైవవిధి
 నా త్రమాచచ్ఛా వసాచ్ఛరత్ । నాస్యాస్తి
 లోకే ప్రత్యాపత్తిర్విద్యతే । కల్మషంతునిహా
 న్యతే ॥ ౧ ॥ శ్రీ —

షడంగస్య వేదస్యాధ్యేతా, ప్రయోగశాస్త్రస్యసవ్యాఖ్యస్యాథే
 ‘విత్’, కమన్తామనుష్ఠాతానుష్ఠాపయితాచబ్రాహ్మణోభూమిః । ర

ధాచ దోధాయనః— 'వేదానాంకించదధీత్య ద్వాహ్మణః, ఏకాంశా
ఖామధీత్యశ్రోత్రియః, అంగాధ్యయ్యనూచానః, కల్పాధ్యాయము
షికల్పః- సూత్రప్రవచనాధ్యాయా భూతా ' * ఇతి । తయోహ
త్వాభూతాహా । స శునః ఖరస్యవాఽజనం బహిలోమపరిధాయ
పురుషస్య యస్యకస్యచిన్తృతస్య శిరః ప్రతిపానాథం, ప్రతిధా
త్వథవాచీ । ' ఉపసగ్మస్య ఘృజ్యమనుష్యేబహులం ' ఇతి బా
హులకోదీఘః । పానమేవ ప్రతిపానం, పానగ్రహణముపలక్షణం,
భోజనమపితత్యైవ । ఖటావంగం దుండాదై । ఖటావాయా అంగం ఖ
టావంగం, ఈషా, తద్దుండార్ద్రదండకృత్యై ఆదాయ ' భూతాహాస్తి
ఇత్యేవంకమనిబంధనమాత్మనా నామధేయంప్రబురవాణశ్చంక మే
త ఇతస్తతశ్చరత్ । కాపాలికతంత్రప్రసిద్ధస్య వా ఖటావంగస్య గృ
హణమ్ ॥ భిక్షాచరణకాలేపి ' కొభూతాహ్నుభిక్షాందదాతు ' ఇ
తిచరత్, చరిత్వాగ్రామేప్రాణవృత్తిం ప్రాణయాత్యామాత్రిం ప్ర
తిలభ్య శూన్యాగారంపుక్షమూలం వా నివాసార్థమభ్యుపాశ్రయేత్
న హి మెతరైస్సహ సుప్రయోగో విద్యతే ఇత్యేవంమన్యమానః ।
కియంతంకాలంచరితవ్యమిత్యాహ— ఏతేనైవవిధినేత్యాది । గతం ‡
' శ్రోత్రియం వా కమనమాప్రమ్ ‡ ఇత్యత్రియోగ్రంథధార్యధజ్ఞ
శ్చనభవతి, అనప్రాప్తయితా చ న భవతి, తస్యగ్రహణమ్ ॥

— శ్రీయఃప్రమత్తాహ నిప్రాప్తా దోషఫలమ్ ॥౨౧॥ శ్రీ—

' క్షత్రియహత్వా ' ౧ ఇత్యేవమాదికే అనుక్రమేవిషయైః
ప్రమత్తాహంతిప్రమాదేన ఒబద్ధిపూర్వకం హంతిసాపి దోషఫ
లం ప్రాప్తమేవ, నతు ప్రమాదకృతమితి దోషాధావః ॥

— శ్రీసహసంకల్పన భూయః॥౩॥ శ్రీ—

సంకల్పనసహ వధేకృతే భూయః ప్రభూతతరం భవతి । తేనప్ర

త్రుమదావస్తమ్మధర్మసూత్రే-ప్రశ్నార్థః ౩౬౩
 మాదకృతే లఘుప్రాయశ్చితం, బుద్ధిపూర్వేతు గుర్వితీ । యత్పు
 సః సూర్వముక్తం, దోషవచ్చ కర్మాభిసంధిపూర్వం కృత్వాన
 భిసంధిపూర్వం వా * ఇతితత్ప్రాయశ్చితై విశేషాభావాదిదముక్తం

— ఏవమన్యేష ఏపిదోషవత్సుక మ్మను ॥౪॥ —

అన్యేష ఏపి హననవ్యతిరిక్తేషు దోషవత్సుక మ్మను ఏవమేవదృష్ట
 వ్యమ్ । అబుద్ధిపూర్వేలాపదోషః, బుద్ధిపూర్వేమహానితి॥

— తథాపుణ్యక్రియాను ॥౫॥ —

పుణ్యక్రియాస్వపి ఏషఏవన్యాయః, అబుద్ధిపూర్వే అల్పం ఫలం,
 బుద్ధిపూర్వే మహదితి । తద్యథా—ద్యౌహ్మణస్వాస్యపహృత్య చోర
 య ధావత్సుయదృచ్ఛయా కశ్చిచ్ఛూర ఆగతస్తా త్ హన్యాత్, స్వ
 యమేవ వా శూరం దృష్ట్వాచోరాఅపహృతాని ద్రవ్యాణ్యుత్సృజ్య
 పలామేరక్ తదాశూరస్వాల్పపుణ్యఫలమ్ । యదాతుబుద్ధిపూర్వం
 స్వయమేవ చోరభ్యః ప్రత్యాహృత్య సావనిసానిమిభ్యోదదాతి, త
 దామహదితి । ఏవాన్వభార్యాబుద్ధ్యా పరదారగమనే అల్పం, ఆ
 న్యత్ర మహదితి ॥

— శ్రీపరిక్షాధోపిద్యౌహ్మణ ఆయధం నాదదీత ॥౬॥ శ్రీ—

గుణదోషజ్ఞానం పరిక్షా, తయా అధః ప్రయోజనం యన్య । ఏ
 వమ్భూతోపిద్యౌహ్మణ ఆయధం న గృహ్ణీయాత్ । కింపునహింసా
 ధక్ ఇత్యపిశబ్దస్యాధః ॥

అన్యప్రతిప్రసవః—

— శ్రీయోహిగ్ సాధక మభిక్రాంతక హంతిమ

న్యరేవ మన్యగ్ స్పృశతి న తస్మిన్ దోషఇతిపురాణై ॥౭॥

యస్తుహింసాధకం మారణాధకం అభిక్రాంతమభిపతితంహంతిన,
 తస్మిన్ దోషోవిద్యతే ఇతిపురాణైశ్చృతం । దోషాధ కేహేతుః—

౨౬౪ తిహారద త్తకృతౌజ్జ్వలబ్యవ్యాఖ్యానహేతే
యస్తాన్మన్యరే మత్యంస్పృశతి న పురుషః పురుషమ్ । అత్రవసిష్ఠ
బోధాయనౌ—

సాన్విధ్యాయినంకులెజాతం యోహన్యాదాతతాయినం
సతేనభూణహాసస్యాత్ మన్యస్తంమన్యమృచ్ఛతి॥౧ ఇతి॥

మనుస్రు—

శస్త్రంద్విజాతిభిర్గాహ్యం ధర్మోయతోపదుభ్యతే ।
ద్విజాతీనాంచవర్ణానాం విప్లవేకాలకారితే ॥
అత్తనశ్చపరిత్రాణే దక్షిణానాంచసంగరే ।
స్త్రీవిప్రార్భవపత్నౌచ ఘ్నౌధర్మేణ న దుష్యతి ॥౨

గౌతమః—

ప్రాణసంశయేద్యౌష్ఠాణోపి శస్త్రమాదదీత ౩ ఇతి ॥

వసిష్ఠః—

అగ్నిదోగరదశ్చేవ శస్త్రపాణిధానాపహాః ।
శ్చేత్రదారహరాచైవ షడైతెతతతాయినః ॥
అతతాయినమాయాంతమపి వేదాంతపారగమ్ ।
జిహ్వాసంతంజిహ్వాసీయాన్న తేనభూణహాభవేత్ ॥౪ఇతి॥

పతితైరకృతప్రా యశ్చితైరుత్పాదితానాం పుత్రాణామపి పాతి
త్యమ స్తీతి పతిపాదయతుః పూర్వపక్షమాహ—

—శ్శ్రీఅథాభిశస్తాన్మవసాయచ రెయుధాణ
మ్యుణమితిసాగ్ శిత్యైత రెతరయాజకా ఇత రెతరా
ధ్యాపకామిథోవివాహమానాః ॥౫॥శ్శ్రీ—

అథశబ్దౌథాంతరప్రస్తావం సూచయతి । అభిశస్తాఃపతితాఃస
మవసాయ, అవసానంగృహం, సమిత్యైకిభావే, గ్రామాద్భూమిరేక స్థితౌ

తమదాపస్తమ్యధర్మసూత్రేణ ప్రశ్నే ౨౯-ఖండః ౨౬౫

ప్రదేశే గృహాణి కృత్వా చ రేయః । ధావ్యం ధవ్యం వక్ష్యమాణం
 పృతమితి । సాంశిత్య సంశితా తీక్ష్ణాంబుద్ధి కృత్వా నిశ్చిత్యైర్వర్ణః
 ఇత రేతరం యాజయంతః, ఇత రేతరమధ్యావయంతః పరస్పరం వివా
 హసంబంధం కుర్వంతశ్చ రేయః వర్తేత్ ఇతి ॥

శ్రీ పుత్రాంసంనిష్ఠాద్యబూరియర్విప్రవ్రజ

తాస్తదేవగృహ్యస్తత్సావర్యాసంప్రత్యపత్స్యైతి ॥ శ్రీ

అథ తేపుత్రా సాంనిష్ఠాద్య బూరియః- హే పుత్రాః అస్తద
 స్తతః విప్రవ్రజత వివిధం ప్రకీర్ణే హే ముత్సృజ్యన్యసమీపం
 గచ్ఛత, ఏవంహి అస్తత్స అస్తాసు ఆర్యాశ్చిప్తాః సంప్రత్యపత్స్య
 త ॥ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ ' ఇతి భవిష్యతి లుక్, సకారా
 త్వో యకారోపపాతశ్చాచసావా । సంప్రతిపత్తిం కరిష్యంతి ఆ
 ర్యాణామప్యేతదభిప్రేతిం భవిష్యతి, యస్తాదస్తాభిరేవ పతనీయం
 కృతం కర్తూచష్ఠీతం, న భవద్భిః । నచపతితేనాత్పాదితన్య పాతిత్యం
 అన్యత్వాత్ ॥

ఏతదేనాపపాదయతి—

శ్రీ అథాపి న సేంద్రియః పతతి ॥ ౧౦ ॥ శ్రీ

నహిపతితా భవన్ నహేంద్రియేణ పతతి, పురుష ఏవ, నేంద్రి
 యంశుక్లమితి । అథాపిశబ్దౌ అపిచేత్సన్యాధే ॥

కథం న సేంద్రియః పతతి త్యాహ—

శ్రీ తదేన వేదితవ్యం । అంగహీనాపి సాంగం

జనయతి ॥ ౧౧ ॥ శ్రీ

తదనంతరోక్తమర్థరూపం ఏనైవ వక్ష్యమాణైవ నిదగ్ధనైవేదితవ్యం
 చక్షురాద్యంగహీనాపి సాంగం చక్షురాదిమంతం జనయతి । ఏవ
 మధికారవికలస్సాధికారం జనయతి, స్త్రియాః పి కాఽణత్వాత్, త
 స్యాశ్చదోషాభివాత్ ॥

౧౬౬. త్రిమూడ తత్కృతాన్వేషలాభ్యవ్యాఖ్యానహేతే

మాషయతి—

—శ్రిమిదైవతదితి హరితః || ౧౨ || శ్రి—

ఏతదనంతరోక్తమర్థరూపం మిథ్యాన యుక్తమితిహరితఃమన్యతే
తుతఇత్యాహ—

—శ్రి దధిధానీసధర్మాస్త్రీభవతి || ౧౩ || శ్రి—

దధిధీయతేయస్యాం సాదధిధానీస్థాలీ, తయాసధర్మాసదృశీస్త్రీభవతి

తతః కిమ్?—

—శ్రి యోహిదధిధాన్యామప్రయతంపయ ఆతం

చ్యమన్తతి నతేనధర్తకృత్యం క్రియతే । ఏవమశు

చిశుక్లంయన్నిర్వర్తతే న తేన సహ సంప్రయో

గావిద్యతే || ౧౪ || శ్రి—

యోహి దధిధాన్యాం స్థాల్యాం అప్రయతం శ్వాద్యుపహతంపయ
అతంచ్యతకార్యాద్యాతజ్ఞనేన సంస్కృత్య మన్తతి, న లేన తదుత్పన్నైసే
ఘృతాదినాథర్తకృత్యం యాగాదికక్రియతే । ఏవంపతితనంబధేన అ
శుచిశుక్లంస్త్రియం నిషిక్తం శోణితేనాక్తం యన్నిర్వర్తతే యేన
రూపేణనిష్పాద్యతే, న లేన సహ సంప్రయోగో విద్యతే శిష్టానాం
అత్ర ‘ అశుచిశుక్లమ్ ‘ ఇత్యేతత్ ‘ అథాపి నసేంద్రియః పతతి ‘
ఇత్యన్యరూపణం । నహివాచనికేదై యుక్తయః క్రియంతే । తథాచన
మానాయావప్యత్పత్తౌ పుత్ర ఏవ పతతి న దుహితా । యథాహ
వసిష్ఠః—‘ పతిలేనోత్పన్నః పతితోభవతి అన్యత్ర స్త్రియాఃసాహి
వరగామినీ తామరిక్తాముపేయాత్ ‘ ఇతి !

—శ్రిఅభీచారానువ్యాహారావశుచిక రావపతనీయా|| ౧౫ || శ్రి—

అభిచార ఏవాభీచారిః । ‘ ఉపసర్గస్య ఘృత్యమనుష్యే బహు
లమ్ ‘ ఇతిదీర్ఘః । అభీచారశ్చేనయాగాదిః । అనువ్యాహారశ్చాపః
తాద్రాహుణవిషయైకిక్రియమాణౌ అశుచికారావప । నకుపతనీయా

శ్రీపతనీయావితిహారితః ॥౧౬॥శ్రీ

హారీతస్తుతావపి పతనీయావితి మన్యతే ॥

శ్రీపతనీయవృత్తిస్తవశుచికరాణాం ద్వా

దశమాసాద్వాదశాద్దశమాసాద్వాదశపద్మాద

శాహాద్వాదశసప్తాహాద్వాదశత్ర్యహాద్వా

దశద్వ్యహాద్వాదశాహాసప్తాహాత్ర్యహం

ద్వ్యహమేకాహమ్ ॥ ౧౭ ॥శ్రీ

అశుచికరాణామపి కర్మణాం యేషామాహత్య ప్రియశ్చిత్తం
నొక్తం, లేషామపి పతనీయేషు కర్మసుయావృత్తిః ప్రియశ్చి
త్తంసేవ ప్రాయశ్చిత్తిః । కియంతం కాలమ్ ? ద్వాదశమాసాద్య
కాహంతమ్ ॥

కిమవిశేషేణ సర్వేషాం వాశుచికరేషు అయం కాలవికల్పః ?
నెత్యాహ—

శ్రీఇత్యశుచికరనిర్వహోయథాకర్మాభ్యాసః ॥౧౮॥

ఇత్యేషోశుచికరనిర్వహోయథా కర్మాభ్యాసస్తథా వేదితవ్యః ।
బుద్ధిపూర్వేసానుబద్ధనైభ్యాసేచ ధూయాంసం కాలం, విపరీతే వి
పర్యయఇతి ॥

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రవృత్తౌ ఉజ్జ్వలాయాం

దశమఃపటలః.

‘ న సమావృత్తా వపరేకా ’ ౧ ‘ స్నాతకస్యకాలే ’ ౨ ఇత్యా
దిషు ప్రసక్తస్య స్నానస్యకాలమాహ—

విద్యయాస్నాతీత్యేకే ॥ ౧ ॥

వేదవిద్యావిద్యా । తయాసంపన్నః స్నానంకుర్యాత్, ఇత్యేక
మన్యంతే ॥ మనురప్యాహ—

వేదానధీత్యవేదావావేదం వాపి యథాక్రమమ్ :

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో గృహస్థాశ్రమమావసేత్ || ౧ ఇతి ||

— తథాప్రతినాష్టాచత్వారిశతపరిమాణేన || ౨ || —

పరిమాణమేవ పరిమాణం, ఛాందసోదీఘః । అష్టాచత్వారిశ
త్యహణం ' పామానమ్ । అద్ధోమ్ ' ౨ ఇత్యాదేరపిపూర్వోక్త
స్యోపలక్షణం । అష్టాచత్వారిశదాధిపరిమాణేన వ్రతేన * వాగ్
మృన్నః స్నాయాత్, అసంపన్నోపివిద్యయా ॥

— విద్యాత్యతేనచైవైక || ౩ || —

విద్యేతి తృతీయైవచనస్య లాపః ' సుపాంసులుకో ఇత్యాది నా
విద్యయావ్రతేన చోభాభ్యాం సంపన్నస్నాయాదిత్యేక మన్యంతే
ఏవంచ ' వేదమధీత్యస్నాయాత్ ' ౩ ఇత్యత్యవేదమధీత్యైవతమపల

* ఘ. ' అథబ్రహ్మచర్యవిధిః ' ఇత్యారభ్య ప్రపంచితేన సమిచా
ధానభిక్షాచరణగంధాది వజ్రానాదిరూపేణ । అస్తి చ తేమవ్రతశ
బ్ధః । యథావ్రతేమనమర్థస్సాన్యద్యానివత్సామః ఇతిచాగ్రహతుసము
దాయాభిపాయమేకవచనమ్ । తేనవాప్రసన్నస్నాయాత్ । అసం
పన్నోపివిద్యయా । ' చత్వారివేదవ్రతాని ' ఇత్యేషాంతుగ్రహణం
అత్రనాశంకనీయం । యథోక్తం విశ్వరూపే । ఇత్యధికః పాఠః ॥

క. ఘ, య, అత్రవ్రతశబ్దేనల్పింధనభైక్షచర్యాదయోబ్రహ్మచారిధ
మాండవ్యం తే తేమహిధర్మేషు కాలపరిమాణస్యశ్రుతత్వాత్ పారంసీ
త్యేతియుజ్యైద్యుశ్యతేదతేమ వ్రతశబ్దః ' యథావ్రతేమనమర్థస్సాన్య
ద్యాని వత్సామః ' ఇతి నతు సావిత్యాదీని వేదవ్రతాన్యవ్యంతే ।
తేషాంతతత్త్వోదేశాధ్యయనశేషతయా తదభావేఅభావాత్ ' వే
దవ్రతానివా ' ఇతి వికల్పానుపపత్తైః । అతఃకాలవిశేషావచ్ఛిన్నా
ని వ్రతాని । వేదంఉభయం వా పారంసీత్యైత్వర్థః । ఇతిచాధికఃపాఠః ॥

అ. అమదాపస్తమ్భధర్తనూత్రేం పశ్చైతింబండు ౧౫౯
క్షణమ్ । అత్యయాజ్ఞవల్క్యః—

వెదంవ్రతానివాపారం నీత్యాహ్యభయమేవవా ।

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యోస్త్రీయముత్సవేత్ ౧ ఇతి॥

— తెమసర్వేషున్నాతకవద్యుతిః ॥ ౪ ॥ —

విద్యాన్నాతకో, వ్రతన్నాతక, ఉభయన్నాతక, ఇతిత్రయస్సన్నా
తకాఉక్తాః । తెమసర్వేషున్నాతకవత్, ‘తథహేతి’ ఇతివతిః ।
న్నాతకాహేవృత్తిః పూజా, ‘యత్రాస్తాపదితిమ్’ ౨ ఇత్యాది
కాకారాః । నతు వ్రతన్నాతకే న్యూనా-నాప్యభయన్నాతకభేదేతి
యద్యపేన్వం, తథాపి పూజయతుః ఫలవిశేయోస్తీత్యాహ—

— శ్రీనమాధివిశేషాచ్చుగ్రివిశేషాచ్చ పూ

జాయాం ఫలవిశేషః ॥ ౫ ॥ శ్రీ —

కర్తవ్యేషుకర్మణు అవధానం సమాధిః । శృతిః శృతమ్॥

— శ్రీఅథన్నాతకవ్రతాని ॥౬॥ శ్రీ —

ఇతఉత్తరం న్నాతకవ్రతాన్యధిక్వతానీతి వేదితవ్యాని । యదపి
వక్ష్యమాణేషు కానిచిత్సాధారణాస్యపి భవంతి, తథాపిభూమ్నన్నా
తకవ్రతాన్యధిక్రియంతే ॥

— శ్రీపూర్వేణగ్రామాన్నిష్క్రమణ ప్రవేశ

నాని శీలయేదుత్తరేణవా ॥౭॥ శ్రీ —

యదాగ్రామాన్నిష్క్రమతి, గ్రామంవాప్రవిశతితదాపూర్వేణద్వా
రేఃఉత్తరేణవాకుర్యాత్, నద్వాఠాంతరేణ, శీలయేదితివచనాత్ యద్య
చ్చయాద్వారాస్తరేణన్నిష్క్రమణప్రవేశనయోరపిసప్తాయశ్చిత్తం॥

— సన్ధ్యాశ్చబహిర్గ్రామాదాననంవాగ్యతశ్చ ॥౮॥ —

అహారాత్రయోస్సంధానం శుంభిః, తాచ ద్వైసాయంప్రాత
శ్చ । ‘సన్ధ్యోతిష్యాన్ధ్యోతిషోదగ్ధనాత్ । ఉభేసద్వై’ ౩ ఇతిశాత

మః । తయోస్సంధ్యయోః గ్రామాద్భహిరాసీత, వాగ్యతత్పభవత్ ।
మనురప్యాహ—

పూర్వాంసంధ్యాంజపం స్తిష్ఠే త్సావితీమార్కదర్శనాత్ ।

పశ్చిమాంతుసమాసీత సమ్యగాక్షవిభావనాత్ ౧ ॥ ఇతి ॥

తిష్ఠేత్పూర్వామాసీతో త్రరామ్ ' ౨ ఇతిగౌతమః । ఏతేచ స్మృతి
బ్రహ్మచారిషయై । స్నాతకే ఆసనస్య వాఙ్మయమస్య చాత్రవిధా
నాత్ । అన్యేతు—ఆసనగ్రహణం స్థానస్యోపలక్షణం- వాగ్యమశ్చ
లోకిభ్యావచానివృత్తిః, న సావితీజపస్యేతి వణాయంతి ॥

ఆహితాగ్నివిషయస్యాపవాదిః—

—విప్రతిషేధేహ్యతిలక్షణంబలీయః ॥ ౯ ॥

విరోధోవిప్రతిషేధః । అగ్నిహోతిణో బహిరాసనమగ్నిహోత్ర
హోమశ్చవిరుధ్యతే, తథాచస్మాయతే— 'సముద్రోవాషిషయడహో
రాత్రీ ప్రస్తేనైతే గాథేతిధై యత్సంధీతస్తాత్సంధౌహోతవ్యమ్ ' ఇతి ॥
తత్ర శ్మృతిలక్షణమగ్నిహోత్రమెపకర్తవ్యం, న స్నాతకం బహిరాస
నం । తస్య కల్పవ్యమూలత్వాదితరస్య క్తప్రమూలత్వాదితి । జైమినిర
ప్యాహ— 'విరోధేత్వనపేక్షం స్యాదసతి హ్యనుమానం ' ౩ ఇతి ॥

—సర్వాన్యాగాన్వాససి వజ్రయేత్ ॥౧౦॥

కుసుంభాదయస్సర్వై రాగావాసైవజ్రే నీయాః । నకేనచిద్రక్తం
వాసావిధ్యయాత్ ॥

అత్యోక్త్యంతచస్వాభావికమ్ ॥౧౧॥

యత్స్వభావతః కృష్టం కమృలాది, తదపిన వసీత ॥

అత్యంతనూద్యాసివాసోవసీత । ౧౨ ॥

ఉద్యాసనశీలముద్యాసిఉల్బణమ్, తతోన్యదనూద్యాసి । ఛాంద
సాదీఘః । ఏవంఘాతం వాసోవసీత ఆచ్ఛాదయేత్ ॥

త్రుమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నై ౩౦ఖండః ౧౭౧

ప్రతికృష్టంచ శక్తివిషయే ॥౧౩॥

ప్రతికృష్టం నికృష్టం జీణాం మలవత్ స్థూలం చ, తద్విపరీతమ
ప్రతికృష్టం తాదృశం వాసోవసీత శక్తౌ సత్త్వం ॥

దివాచ శిరసః ప్రా వరణం వజ్రయే స్థూలపురి
షయోః కర్మపరిహాప్య ॥౧౪॥

చకారః పూర్వాపేక్షయా సముచ్చయాభాః । దివాచ శిరసః ప్రా
వరణం పటాదినా న కుర్యాత్ । కిమవిశేషణ ? స, మూత్రపురిష
యోః కర్మక్రియాం పరిహాప్య వజ్రయిత్యా ॥

— శిరస్తు ప్రావృత్య మూత్రపురిషే కుర్యాద్భూ
మ్యాంకించితధాయ ॥ ౧౫ ॥

దివారాత్రౌచ మూత్రపురిషే వర్షణ శిరః ప్రావృత్య కుర్యా
ద్భూమ్యాం కించిత్ప్రణాదికమతధాయ, న సాక్షాద్భూమ్యామే
వ । ఇహ కామచారే ప్రాప్తే దివాచ శిరసః ప్రావరణం వజ్రయేడి
త్యుక్తం, తస్య పర్యదాసః కృతః ‘ మూత్రపురిషయోః కర్మపరి
హాప్య ’ ఇతి ॥ తతశ్చ మూత్రపురిషకాలే సవిన కామచార్యైః ఆ
త ఆరభ్యతే— శిరస్తు ప్రావృత్యైతి । ఏవం తర్హిణ ఇదమేవాస్తు సపూ
ర్వః పర్యదాసః । సోప్యవశ్యత తావన్యః, అగ్నిభాశిరస్తు ప్రావృత్యై
త్యస్య రాత్రౌచరితార్థ త్వాద్దివాప్రతిషేధవిన్యాత్ । శాతమస్తురా
త్రౌన దైవప్రావరణమాహ— ‘ న ప్రావృత్య శిరోహనిష్యతేత్
ప్రావృత్య తురాత్రౌ । మూత్రోచ్ఛారేచ , ౧ ఇతి ॥

— భావాయాం మూత్రపురిషయోః కర్తవ్యజయేత్ ॥ ౧౬ ॥

‘ నచోపజీవ్యాసు, ఇతి స్తృత్యంతరే దగ్ధనాత్ యస్యాపథి
కాదయోవిశ్వాప్యంతి సాగృహ్యతే, తేన భత్రిచ్ఛాయా దెరప్రతిషేధః
మేఘా దిచ్ఛాయాశ్చాప్రతిషేధః, అవజే నీయత్వాన్ ॥

సావంత్రుఛాయామవమేహేత్ ॥౧౭॥

ఛాండసస్తుగధావః । ద్వితీయాశ్శుతేః ప్రతిశబ్దాధ్యాహార్యః । అ
వమేహనం మూర్త్యుమ అనుపజీవ్యతావన్నాయం పూర్వస్య ప్రతి
షేధస్య విషయః ఇతిప్రతిప్రసవాయం సభవతి, తేనసతి సభవేనావ్య
మేవఛాయాం ప్రతిఅవమేధస్యమ్ ॥

ససాపినస్తూత్రపురీషే కుర్యాత్కల్పే
పథ్యపుచ । తథాష్ఠీపన * మైథునయోఃకర్మా
పువజయేత్ । అగ్నిమాదిశ్శివబోద్యాహ్లాణం
గా దేవతాశ్చాభిముఖామూత్రపురీషయోఃకర్మా
వజయేత్ ॥ ౧౮ ॥

చత్వారిస్పష్టాని । స్థీననం ఆస్యశ్శైషాద్దీనాముత్సరేః । దేవతాః
దేశతాప్రతిమః ॥

అశ్చానం లాస్థమాద్యోనోషధిపనస్పతి నూ
ధ్వానాచ్ఛిద్యసూత్రపురీషయోశ్శృంధనేవజయేత్ ॥౧౯॥
ఫలపాకావసానా ఓషధయః । పుష్పైర్విసా యేథలంతితే వనస్ప
తయః । ఆద్యోనితి వచనాచ్ఛుష్కైర్మదోషః । ఊర్ధ్వానితి మ
చనాత్ వాతాదినిమిత్తేన భగ్నమనదోషః । ఏలైర్శ్చాదిభిర్యూత్ర
పురీషయోశ్శృంధనం నకుత్యాత్ ॥

అగ్నిమాదిశ్శివబోద్యాహ్లాణం గా దేవతా ద్వారం ప్ర

తివాతంత్ర క్రివిషయే నాభిప్రసారయీత ॥౨౦॥

అగ్నిర్దీప్యతిపాదౌ నప్రసారయేత్ ॥

అథాప్యదాహరంతి ॥ ౨౧ ॥

ఇతిత్రోంశఃఖండః

* మైథునశ్శివ, వ్యాఖ్యానపి

అమదావస్తమ్మధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నై ౩౧ఖండః ౧౭౩

ఉద్దాహరణం ప్రాజ్ఞానాని భుంజీత ఉద్దాహరణం
ముఖః । ఉద్దాహరణం మూలం కుర్యాత్ప్రశ్నకా
దావనైజనమితి ॥౧॥

ఉద్దాహరణం పురిషత్ ౧౧ పాదావనైజనం పాదప్రక్షాళనం । భోజనా
దిమ చతస్సోదిశా నియమ్యంతే । మనురప్యాహ—

ఆయుష్యం ప్రాజ్ఞానాని భుంజీత యశస్య ఉద్దాహరణముఖః ।

శిర్యం ప్రశ్నకాని భుంజీత యుతం భుంజీత ఉద్దాహరణముఖః ౧౧
యాజ్ఞవల్క్యేన—

దివానంధ్యాను కంతస్థబ్రహ్మసూత్రే ఉద్దాహరణముఖః ।

కుర్యాత్సూత్రపురిషేతు రాత్రా ఉద్దాహరణముఖః ౨ ఇతి॥

ఉద్దాహరణం ఆరాచ్యానసథాస్తూత్రపురిషే కుర్యాత్ప్రశ్న

కాందిశం ఉద్దాహరణం ॥౨॥

ఆవసథాగృహం, తస్య దూరతో మూత్రపురిషే కుర్యాత్ ఉద్దా
హరణం ద్వితీయాని దేశావభినిష్క్రమ్యేతి గమ్యతే । ఉద్దాహరణం
రానైర్భూతే

ఉద్దాహరణం సమి తేచబహిర్గ్రామాదావసథాద్వామూ

త్రపురిషయోః కర్మవర్జయేత్ ॥ ౩ ॥

అ సమి తేచది త్రైబహిర్గ్రామాత్ మూత్రపురిషే కుర్యాత్, అథా
స్త్రాగ్రామేపి గృహస్య దూరతో కుర్యాత్ । ధృష్టార్థాయం ప్రతి
షేధః- చోగవ్యాధ్యాదిశక్యం । నిభయేచే శే నాస్తిదోషః॥

ఉద్దాహరణం దేవతాభిధానం చాప్రయతః ॥౪॥

అప్రయతస్స దేవతానామగ్నిదీనామభిధానం వర్జయేత్ । అ
భిధానమిత్యపపాతః, ఏషభివాధాః ॥

ఉద్దాహరణం చోభయో దేవతానా గ్ రాజ్ఞశ్చ ॥౫॥

౧౭౪ శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

దేవతానాం రాజ్యశ్చ ఉభయోః, రాగ్యపక్షం ద్వివచనం । పరు
షంనివాంపజయేత్ ॥

బ్రహ్మహ్మణస్యగౌరితి పవాపస్పర్శం వజయేత్ ॥౬॥ **మై**
బ్రాహ్మణంగాంచపాదేన నొపస్పృశేత్ । ఇతిశబ్దః ప్రకారే తేన
విద్యావయోన్మధానామబ్రాహ్మణానామపి వజనమ్ ॥

బ్రహ్మహస్తేచాకాంతాయేత్ ॥౭॥ **మై**

కారణమభ్యంగకంఠూయనాది । తేన వినా హస్తేనాపుపస్పర్శ
నంవజయేత్ పూర్వోక్తాచామ్ ॥

అక్షిగౌదక్షిణానాం కుమార్యాశ్చ పరివాదాన్వజయేత్ ॥౮॥ **మై**

గోః అక్షిణాయా అపి దక్షిణానాం గవామపి హిరణ్యాదీనాం
కుమార్యాః కన్యకాయాశ్చ దోషాన్ సతోపి న కథయేత్ । అధ్యా
త్మప్రకరణే యోగాంశతయాపరివాదః, ప్రతిషిద్ధిః, అనన్తరం చ వ
క్ష్యతి ‘ క్రొధాదీశ్చ ధూతదాహియాన్ దోషాన్ వజయేత్ ౧ ॥
ఇతి । ఇదంతవచనం గవాదిషు ప్రాయశ్చిత్తాతిరేకార్థమ్ ॥

బ్రహ్మస్పృహతీంచ గాంనాచక్షిత ॥౯॥ **మై**

స్పృహతీం సస్యభాన్యాదికంభక్షయంతీం గాం స్వామినే నమూ
యాత్ ॥

అశ్వశ్చ సప్తమౌచనస్సేనానిమితై ॥౧౦॥ **మై**

యా శార్వత్సేన సంస్పృజ్యతే । తామపి నమూయాత్ । అనిమి
తైఇతివచనాత్ ‘ యస్యహవిషేనత్యాఅపాకృతాధయేయః , ౨ ఇ
త్యాదికే నిమితైసతి వస్తర్పాస్తిదోషః ॥

బ్రహ్మనాథేనుమథేనురితి బ్రూయాత్ । థేనుభవ్య

శ్యేనబ్రూయాత్ ॥౧౧॥ **మై**

యాచ శార్దేనుః పయన్వినీనభవతి, తామప్యథేనురితి నమూ

త్రుమదాపస్తమ్భధమనూత్తేగిప్రశ్నే కింభుజః ౧౭౫
 యాల్ | కిం తహి? ధేనుభవ్యేవ బూయాల్. భవిష్యంతీధే
 నుః ధేనుభవ్యా | ' ధేనోభవ్యాయాముష్వక్తవ్యమ్, ఇతిముష్న
 భవతి, చవ్యంతత్వేనావ్యయత్వాత్ | వక్తవ్యత్వేచసతిశబ్దనియమో
 యమ్, నపునరధేనుదర్శనతీతం వక్తవ్యమ్ ||

యద్భద్రం తద్భద్రమితి బూయాల్ | పుణ్యంప్రశాస్త
 మిశ్యేవబూయాల్ ||౧౮||

యద్భద్రం తద్భద్రమితి నబూయాత్, కింతుపుణ్యం ప్రశస్తమి
 త్యస్యతిరేణశబ్దేనబూయాత్ | ప్రశాస్తంప్రశస్తం, ఛాండసోదీఘః

యేనత్సత్తతీచ నోపరిగచ్ఛత్ ||౧౯||

వత్సానాం బంధనరజ్జ్వత్సత్తతీ తస్యాడపరినగచ్ఛత్ తాం న
 బంధయేమ్ | వత్సగ్రహణం గోజాతేరుపలక్షణం||

యేనైవైవంభావంతరేణచనాతీయాల్ ||౨౦||

స్థైఃఖావాలాస్తమ్భా, తోరణస్తమ్భాదిత్యస్తే | తావంతరేణ
 శాతీయాల్ తయోమధ్యేనగచ్ఛత్ ||

యేనాసామే సపత్న ఇతి బూయాల్ | యద్యసా
 మేసపత్న ఇతి బూయాద్విషయం భ్రాతృత్వం
 జనయేత్ || ౨౧ ||

అసాదేవదత్తామేసపత్న ఇతి న బూయాత్ నదసి | కింకారణం?
 యద్యసామే సపత్న ఇతి బూయాల్ త్విషస్తం క్రియాశబ్దాయం,
 విద్విషాణంభ్రాతృత్వంసపత్నంజనయేత్ | వీనహ్యుక్తేనమన్యతేనా
 కస్తాదయం బ్రాతేనూనమస్య మయిద్వేయో వతఃలే ఇతి | తతశ్చత
 త్ప్రతికారాధం యతమానః సపత్నవవ జాయత ఇతి ||

యేనైంద్రధనురితిపరస్తే ప్రబూయాల్ ||౨౨||

ఇంద్రధనురాకాశే, పశ్య పరస్తేన తేన శబ్దేనప్రబూయాల్
 యద్యవశ్యం వక్తవ్యం, మణిధనుః ఇత్యేనబూయాల్ | శాతమీమే

౧౭౬ త్రిమూర్తి త్రకృతాజ్ఞాల్లోఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

దశానాత్ ౧ ॥

చతురపతతస్సంచక్షిత ॥౧౭॥

చతురః పక్షిణస్స ఘోషాయస్థితా న సంచక్షితనగణయేదియంత
ఇతి । అపరకహ—పుణ్యక్షయేణ స్వగౌరవతతః సుకృతినః పర
స్తే నసంచక్షిత ద్భగ్నిపిపతంతి నకథయేదితి ॥

ఉదయనమయే అస్తమయసమయేచాదిత్యం దశానెవజాయేత్ ॥౧౮॥

ఉదయనమయే అస్తమయసమయేచాదిత్యం నపశ్యేత్ । మనుస్తు

నేక్షేత్తాద్యంతమాదిత్యం నాస్తయంతకేదాచన ।

నాపరక్తంనవారిష్టం నమభ్యంనభసాగతమ్ ౨ ॥ఇతి ॥

దివాదిత్యస్సత్వాని గోపాయతినక్తంచంద్ర

మాః । తస్మాదమావాస్యాయాం నిశాయాన్స్వా

ధీయత త్తనో గుప్తిమిచ్ఛేత్ప్రాయత్య బ్రహ్మచ

ర్యకాలే చర్యయాచ ॥౧౯॥

దివాదిత్యస్సాదిత్యః సత్వాని గోపాయతి ప్రాణినోరక్షతి ఆ
లోకదానేన । నక్తం రాత్రోచంద్రమాః । తస్మాదమావాస్యాయాం
నిశాయాన్రాత్రోస్వాధీయః । పకారశ్చాండనః, అంతికబాధయో
ర్నైదసాధా, బాధతరం భృశతరం ఆత్తనోగుప్తిం రక్షణమిచ్ఛేత్ ॥
కెనప్రకారేణ ? ప్రాయత్యబ్రహ్మచర్యాభ్యాం కాలేచర్యయాచ ॥
అయుతావదధానుమాపః పాతః । అధీయమానస్తు ప్రమాదశ్చాండ
సావా । ప్రాయత్యభావః ప్రాయత్యం నిత్యాత్ప్రాయత్యాత్ అధి
కేన ప్రాయత్యేన స్నానాదిజేసబ్రహ్మచర్యేణ మైథునత్యాగేనకా
ల కృతయాచర్యయాచ దేవతార్చనజపాదికయా ॥

కస్తాత్పునరస్యాం రాత్రౌ నచంద్రమా గోపాయతీత్యాహ—

అస్మిన్మాత్యాగ్ రాత్రిన్సూర్యాచంద్రమసావసతః ॥౨౦॥

౨౩ త్రిమదావ స్తవ్యధర్మనూత్రైం-ప్రశ్నైకింఖండః ౧౭౭

ఏతాంరాత్రిం, అత్యంతసంయోగేద్విజితయా । సర్వామేవరాత్రిం
సూర్యాచంద్రమసౌ సహవసతః । సచ సూర్యేణ సహవసతశ్చంద్ర
మసః ప్రకాశోస్తి ॥

శ్రీ సకుస్మత్యాగ్రామంప్రవిశేత్ । యదిప్రవిశే
న్నమోరుద్రాయవాస్తాష ఎతయ ఇత్యేతామృచం
జపేదన్యాంవారాదీమ్ ॥ ౨౧ ॥ శ్రీ

కుస్మతిః కుమాగః । తయాగ్రామం సప్రవిశేత్ । యదిగత్యంత
రాభావాత్ప్రవిశేత్ తతా 'సమోరుద్రాయ' ౧ ఇత్యాదికామృచం
జపేత్, అన్యాంవా రాదీం, 'ఇమాంరుద్రాయ తవసే' ౨ ఇత్యే
తదాదికామ్ । అత్రవాజసనెయినాం గృహ్యే—'సనంప్రవేక్ష్యన్న
నుమంత్రయతే సమో రుద్రాయపసనదెస్వస్తిమా సంపారయేతి ।
పంథాసమారోక్ష్యన్ననుమంత్రయతే సమోరుద్రాయపథిషదే స్వస్తి
మాసంపారయేతి । అపఃప్రవేక్ష్యన్ననుమంత్రయతేసమోరుద్రాయా
పుషదే స్వస్తిమాసంపారయేతి । తస్మాద్భక్తిం చ సకమకర్షణస్యా
త్తత్సర్వం సమోరుద్రాయేశ్యేవ కుర్యాత్ సర్వోష్ఠ్యేషరుద్రః ఇతి
శ్మతేః 'ఇతి ॥ భరద్వాజగృహ్యేస్యత్రవిషయే కియానేవవిషయః ॥

శ్రీ నాబ్యాహ్మణాయోచ్చిష్టంప్రయచ్ఛేత్ ।
యదిప్రయచ్ఛేద్దత్తాస్కుప్తావతస్తిన్నవధాయప్ర
యచ్ఛేత్ ॥ ౨౨ ॥ శ్రీ

అబ్యాహ్మణశ్శుద్రః । 'సమోరుద్రాయోచ్చిష్టమనుచ్ఛిష్టం వా ద
ద్యాత్' ౩ ఇతివాసిష్ఠే దశానాత్ । తస్మాదుచ్ఛిష్టం సప్రయచ్ఛే
దిత్యనాశ్రితవిషయమ్ । యదిప్రయచ్ఛేత్ ఇదమాశ్రితవిషయం । దం
తా సఖనస్కుప్తాస్ అసలిఖ్య తస్థలం తస్తిన్నుచ్ఛిష్టే అవధాయ
నిధాయ ప్రయచ్ఛేత్ । స్కుభాతేః క్వాప్రత్యయే ఛాందసం భ

౧౭౮ శ్రీహరదత్తకృతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
కారస్య చత్వరం, సునాతేరావకారఉపజనః ॥

— శ్రీకృ ధాదీగోశ్చభూతదాహీయాద్దామే
నన్వజయేత్ ॥ ౨౩ ॥ శ్రీ —

కృ ధాదయోభూతదాహీయాః అధ్యాత్మపటలె వ్యాఖ్యాతాః॥
తద్వచనంయోగివిషయమితి అయోగినోపి సాత్తకస్య కృ ధాదినిష్ఠ
త్వర్ణమిడువదనమ్ । ఇదమేవ తద్వ్యభయాధామస్తు యోగ్యధా
మయోగ్యధాం చెతి । ఏవంసిద్ధతద్వచనం కృ ధాదివజ్జనస్య యో
గాంగత్వప్రతిపాదనాధాం, తేనాకృ ధాద్యననుష్ఠానేయోగసిద్ధిరే
వ సభవతి, నపునస్సాత్తకవృత్తలొపప్రాయశ్చిత్తమితి ॥

— ఇశ్యేకత్తింశః ఖండః —

— శ్రీప్రచనయక్తోవపాశరదం మైథునంవ
జయేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ —

ప్రచనమధ్యావనం, తేన యక్తోవపాసుశరదిచ మైథునంవజ
యేత్ ఋతావపి ॥

— శ్రీ మిథునీభూయ చ న తయా సహ న
ర్వాగ్ రాత్రిగ్ శయాత ॥ ౨ ॥ శ్రీ —

మిథునీభూయమైథునం కృత్వాతయాసహ భార్యయా సహతాం
రాత్రింసర్వాంశయాత ॥

— శ్రీశయానశ్చాధ్యావనం వజయేత్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ —

దివాన క్తంచశయానస్యాధ్యావనప్రతిషేధః । స్వయంతుధారణా
ధామధీయానస్య నదోషః ॥

— శ్రీ నచతస్యాగ్ శయ్యామధ్యావయేద్య
స్యాగ్ శయాత ॥ ౪ ॥ శ్రీ —

యస్యాంశయ్యాం భార్యయాసహ రాతౌశయాత తస్యాం శ

త్రైమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నెకైశ్చ ఖండే ౧౭౪
య్యాయామాసీనాపి నాథ్యాపయేత్ ॥

శ్రిఅనావిస్సగ్గనుతపణస్సాన్యత్ ॥౫॥ శ్రి

ఆవిఘ్నాతేప్రకాశితే స్రగ్గనుతపణే యస్య ఏవంభూతో నస్యా
త్, ఇత్వంపూర్వవత్ ॥

శ్రిసదానిశాయాందారం ప్రత్యలంకురీవత ॥౬॥

దారంప్రతీతి పచనాదుపగమనాథ౯ మలంకరణం । టేనభార్యా
యా అశక్త్యాదినా ఉపగమనాయోగ్యత్వే నాయంనియమః ॥

శ్రిసశిరావమజ్జనమపువజాయేత్ ॥౭॥ శ్రి

పమజ్జనమవమజ్జనమ్ । ‘ నష్టివాసురిరల్లాప మవాప్యోరుపసగ౯
యోః ’ ఇత్యకారలాపః । సశిరా వజాయేత్ సహశిరసా స్నానం
సమర్యాదితి । అవగాహనవిధయస్స రేవేస్నాతక వ్యతిరిక్తచరితాథాఁః,
వైమిత్రికాశ్చ । స్నాతకస్యనిత్యస్నానమవగాహనరూపం స భవతీ
త్యాచార్యస్య పక్షః ॥

శ్రి అస్తమితేచ స్నానమ్ ॥౮॥ శ్రి

అస్తమితేచాదిత్యై సర్వప్రకారం స్నానంవజాయేత్ ॥

శ్రి పాలాశమాసనం పాదుకే దంతప్రక్షాళనమ్

తి చ వజాయేత్ ॥ ౯ ॥ శ్రి

పాలాశమాసనాది వజాయేత్ । దంతప్రక్షాళనం దంతకాష్ఠం,
ఇతి శబ్దః ప్రకారః । తేనాన్యదపి గృహోపకరణంపాలాశంవజాయేత్

శ్రి స్తుతిం చ గురోస్సమక్షంయథా సు

స్నాతమితి ॥ ౧౦ ॥ శ్రి

సుస్నాతమిత్యాదికాం చ స్తుతిం గురోస్సన్నిధౌవజాయేత్ ॥

శ్రి ఆనిశాయాజాగరణమ్ ॥౧౧॥ శ్రి

నిశారాలైర్మధ్యమోభాగః, ఆ తస్తాజ్ఞాగృహాత్ నస్వప్యాత్
శ్రిఅనధ్యాయోనిశాయామన్యత్రధిమోపదేశాచ్చిప్యేభ్యః ॥

౧౦౦ త్రిహరద త్తకృతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

నిశాయామనధ్యాయః అధ్యయనమధ్యాపనం చ నకుర్యాత్ । శి
ష్యేభ్యస్తు ధర్మోపదేశోనుజ్ఞాయతే ॥

—.. మనసావాస్వయమ్ ॥౧౩॥..—

నిశాయామనధ్యయనస్యప్రతిప్రసవః । మనసావాస్వయంచితమేదితి॥

—.. ధర్మోనుధర్మా రాత్రాదధ్యాపనమ్ ॥౧౪॥..—

అయమపి ప్రతిప్రసవః । నిశాయామపి యోగశాస్త్రా నాడికాయా
ఆరభ్యఅధ్యాపనం భవతితి ॥

—.. నాపరరాత్రీముత్తాయానధ్యాయఇతి సంవిశేత్ ॥౧౫॥ —..

రాత్రౌస్త్రుతీయోభాగోపరరాత్రః । ధర్మోనుధర్మ రాత్రాదుత్తా
యాధ్యాపయన్న పరరాత్రంన సంవిశేత్ నశయాత్ । యద్యపి తస్మిన్నప్త
మ్యాదిరనధ్యాయః ప్రాప్తోభవతి, కింపునస్యావధ్యాయోతథాచమనః
ననిశాంతేపరిశ్రాంతాబ్రహ్మధీత్యునస్సవపేత్ ౧ ॥ ఇతి ॥

—.. కామమప * స్మయీత్ ॥ ౧౬॥ —..

అచేన స్తంభాద్యపాశ్చయేణ ఆసీనస్య సావ్దానుజ్ఞాయతే । శ్రిశ్
సేవాయామ్, తత్ప్రేరేఫలాపశ్చాదనః, తిథా శకారస్యద్వివేచనం

—.. మనసావాధీయాత్ ॥ ౧౭ ॥ —..

అయమపూర్వధర్మోనుధర్మ రాత్రాదుత్తామాధ్యాపయ తానధ్యాయ
ప్రాప్తావేవోచ్యతే మనసావాప్రాప్తం ప్రదేశమధీయాలస్వయంచిత
మేత్, ఉపాశ్రిత్యవాస్వపాదతి ॥

—.. క్షుద్రాక్షుద్రచరితాన్ శ్చ దేశాన్న సేవేత్ ॥౧౮॥ —..

క్షుద్రాక్షు అల్పకాక్షు పురుషాన్న సేవేత్, క్షుద్రైర్నిషాదా
దిభిరపిష్ఠితాంశ్చ దేశాన్న సేవేత్ ॥

—.. సభాస్సమాజాన్ శ్చ ॥౧౯॥ —..

సభాస్సమాజాన్ వ్యాఖ్యాతాః . తాన్న సేవేత్ ॥

ఊమదావ స్తమ్మధర్మసూత్రేణ ప్రశ్నే ౩౨౫౦ఁడః ౧౫౧
 జ్ఞానమాజుచేద్యచేత్పదక్షిణీకృత్యాపెయాత్ ॥ ౨౦ ॥

యద్యథాత్సమాజాన్ గచ్ఛేత్ తతః పదక్షిణీకృత్యాపెయాత్
 అపగచ్ఛేత్ ॥

జ్ఞానగరప్రవేశనాని చ వజ్రయేత్ ॥ ౨౧ ॥

బహువచననిర్దేశాద్బహుకృత్వా నగరం నప్రవేష్టవ్యం । య
 దా కదాచిద్యాదృచ్ఛికే ప్రవేశనే నస్థాయశ్చిత్తమ్ ॥

జ్ఞానప్రశ్నచందనవిభూయాత్ ॥ ౨౨ ॥

వివిచ్యవచనం వివచనం నిణాయః, పృష్టమథం నవివిచ్యబూ
 యాత్ । ఇత్థమిదమితి । దుర్నిరూపాథావిషయమిదమ్ ॥

జ్ఞానాధాప్యదాహరతి ॥ ౨౩ ॥

అపిచా స్తిస్మథేన్లోకముదాహరతి ॥

జ్ఞానమూలం తూలం వృహతి దుర్వివర్తుః ప్రజాం

పశూనాయరనగోహినస్తి । ధర్మప్రస్రద న

కుమాలనాంరుదక్షహమ్మర్మరుద్వీవాచ ప్రశ్న

మితి ॥ ౨౪ ॥

దుర్నిరూపమథం సహసా నిణేయయో దుర్వివక్తితన్యథావ
 ణాయతి తస్య దుర్వివర్తుస్తదేవ దుర్వివచనం మూలంతూలంచ వృహ
 తి । మూలంపితౌదయః, తూలమాగామినీ సమ్పత్, తదుభయమ
 పి వృహత్కుత్వాటయతి । దంత్యోష్ఠ్యోపకారః । కిమేతావదేవ ? న
 ప్రజాం పుత్రాదికాం పశూన్ గవాదికాన్, ఆయతనం గృహాదికం
 చ హినస్తి అతోదుర్వివచనసంభవాత్ప్రశ్నమాత్రమేవనవిభూయా
 త్ ఇతి । అత్రైతిహానుః—కన్యచిదృషేః ధర్మప్రస్రదఃకుమాలనశ్చై
 తి ద్వోశిష్యావాస్తామ్ । తాకదాచిదరణ్యాన్తహాతౌసమిద్భారా
 వాహృత్య శ్రమాదదృష్టిపూతవీవాచ్యాగృహే ప్రాక్షిపతామ్ । త
 యోరేకేనాచార్యస్య పుత్రః శిశురాకాగ్రంబోమృతః । తతశ్శిష్యావా

మూయాచార్యః పవ్రచ్చకెనాయం మారతఇతి । తాపుధావపి సమ
యేత్సూచతుః । తతః పతితస్యపరిత్యాగం అదుష్టస్య పరిగ్రహం క
తుమశక్నున్ముషిమృత్సు మామూయపప్రచ్చకెనాయం వ్యా
పాదిత ఇతి । తతాధమసంకటే పతితే మృత్యురుదన్నైవప్రశ్నం
ప్రవాచ వివిచ్య కథితవాక్ । కథమ్? పాధమప్రహృదనకుమల
నాయ । షష్ట్యధేః చతుర్థేః । కుమలసస్యనేదం పతనీయమితి । ధ
మప్రహృద త్వయేదం కృతమితి నక్తవ్యేఇరంస్య నాస్తీత్యుక్తం ।
తథాపీతరస్యాస్తీత్యథాధమ్యత ఇతిరుదప్రవాచెతి । హశబ్ద వితి
హ్యవ్యతిరస్యాః ప్రహృదశబ్దే హకారార్థరొఽఫశ్చాందసః ॥

గౌడభయసమరొహణే విషమరొ

హణౌఽవరొహణౌనిచవజయేత్ ॥ ౨౫ ॥

గౌడభయక్రమయానం శకటాదిఆరొహణౌవజయేత్ నారొ
హేత్ తథావిషమేషు నిమోన్నలైషు ఆరొహణమనరొహణంచ వ
జయేత్ । ఉన్నలైష్వరొహణం నిమైష్వవరొహణమ్ ॥

అర్థేదాహభ్యాంచ నదీతరమ్ ॥ ౨౬ ॥

తరణంతరః । బాహుభ్యాం నద్యాస్తరణం వజయేత్ । బాహు
భ్యామితి వచనాల్ స్థవాదినానదోషః ॥

అర్థేనావంచ సాగ్ శయికిమ్ ॥ ౨౭ ॥

భిద్యతేనవేతి సంశయచూపన్న సాంశయకి జేతాన్, తానావం,
వజయేత్ । నావామితి షష్ట్యంతపాలే నావామ్నధ్యే సాంశయకిం
నావం వజయేదితి ॥

తృణచ్చేదనలొప్పవిమడసప్తీవనాని చాకారణాల్ ॥ ౨౮ ॥

తృణచ్చేదనాదీనినాకారణాత్కార్యాల్ । ప్తీవనస్యకారణంప్రతి
శ్యాయాదిః, ఇతరతృమృగ్యమ్ ॥

యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ॥ ౨౯ ॥

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౨-ప్రశ్నై ౧ ఖండః ౧౩
 యచ్ఛాన్యదేవం యక్తం ఆచార్యాః పరిచక్షుతే వజ్రయంతి, త
 దప్యక్షకీడాదివజ్రయెత్ ద్విరుక్తిః ప్రశ్నసమాప్త్యథా ॥ ***
 ఇతిశ్రీహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాంధర్మసూత్రవ్యాఖ్యానా
 ముజ్జ్వలాయాం ద్వాత్తింశః ఖండః.

ఏకాదశఃపటలస్సమాప్తః

ప్రథమఃప్రశ్నశ్చ

ఓమ్.

— శ్రీపాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినోర్యత్రమ్ ॥౧శ్చి—

పూర్వస్థిన్మ ౧శ్చై ఆద్యయోః పటలయోః ప్యయేణ బ్రహ్మచారి
 ణోధమాణక్తాః, ఉత్తరెష్వప్తసు సర్వాశ్రమాణాః, ఏకాదశే స
 మావృత్తస్య । ఇదాసీంపాణిగ్రహణాదారభ్య కర్తవ్యాని కర్మా
 ణ్యుచ్యంతే—పాణిగృహస్థిన్మహని గృహ్యతే తత్పాణిగ్రహణమ్ । అ
 ధిశబ్దఊర్ధ్వార్థేవతత్తే । తస్మాదూర్ధ్వం గృహమేధినోః గృహ
 స్థాశ్రమవతోర్యద్యత్రం కర్తవ్యమ్, జాతావేకవచనమ్ । తదుచ్యతే
 , పాణిగ్రహణాదధి ఇతివచనం , భార్యాదిర్నిదానాదిర్వా ౧
 ఇతిశాస్త్రాస్తరోక్తో వికల్పమాభూదితి । గృహమేధినోరితి ద్వివ
 చనం అన్యతరమరణే మాభూదితి । వైశ్వదేవతువిధురాలపిఠర్వతి

— శ్రీ కాలయోగోజనమ్ ॥౨॥ శ్చి—

కాలయోగుభయోరపి భోజనంకర్తవ్యమ్ । సాయంప్రాతశ్చనాం
 తరేతి పరిసంఖ్యాయం, భోజనస్య రాగప్రాప్తత్వాత్ । మానవేచ
 స్పష్టమేతత్

సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం శ్మృతిచోదితమ్

నాంతరాభాజనంకుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిః ౨॥ఇతి॥

౧౦౪ త్రిహరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే

అన్యైశునియమం మన్యంతే—శక్తౌనత్యాం కాలయోరవశ్యంభో
క్తవ్యం పాణ్డాగ్నిహోత్రస్యా లూపాయేతి । తథా చ బోధాయనః
బృహ్మచారిగృహస్థౌవా యోఽనశ్చంస్తుతపశ్చరత్ ।

పాణ్డాగ్నిహోత్రలూపేన అవకీర్ణభవేత్తుసః ౧ ॥ ఇతి ॥
అన్యత్రప్రాప్యశ్చిత్తాత్ । ప్రాప్యశ్చిత్తైతత్తదేవ విధానమితి ॥

—శ్రి అత్మప్రిశ్చాన్నస్య ॥౩॥శ్రి—

సుహితాథానోగై కరణైః పశ్యథవతి, ‘పూరణగుణసుహితాథా’
ఇతిజ్ఞాపనాత్ । అన్నేనతృప్తిః సగచ్ఛేయాతామ్ । యావత్తృప్తి స
భాక్తవ్యమ్ ॥

—శ్రివర్షసుచోభయోరుపవాసః॥౪॥శ్రి—

పక్షసంధిః పర్వ । ఇహతు తద్వృత్తమహాగృహహ్యతే । తెషు ప
ర్వసూభయోదామృత్యోర్దుపవాసకతవ్యః । ఉపవాసాభోజనలోపః
అవిశేషాదుభయోరపి కాలయోః ప్రాప్తావాహ—

—శ్రి దేవపస్తమేవ కాలా నరేభోజనమ్॥౫॥శ్రి—

యత్కాలాంతరే ఏకస్థిక్ కాలేభోజనం తదప్యోపపస్తమేవ
ఉపవాసవీన । ‘దేవపస్తం తూపవాస’ ఇతినిఘంటుః । త
దపి దివానరాత్మా, శ్రౌతే తథాదశనాత్, ‘నతస్య సాయమగ్ని
యాత్’ ఇతి ॥ రదిహ ‘ఏవమరూఢస్య’ ౨ ఇత్యాది గృహ్య
యదుక్తం తత్రత్య ఉపవాసో వ్యాఖ్యాతః ॥

—శ్రి తృప్తిశ్చాన్నస్య ॥౬॥శ్రి—

పర్వసుసకృద్భుజానాయానితృప్తిభుంజీయాతామ్ ॥

—శ్రియచ్చేదనయోః ప్రియగ్న్యాత్తదేతస్మిన్న

హని భుంజీయాతామ్ ॥౭॥శ్రి—

ఏతస్మిన్నహనీతి స వక్తవ్యం ప్రకృతత్వాత్ । యథాత్మప్రిశ్చా

అంశము దాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైఖండః ౧౦౫
 న్నస్య ' ఇతివర్వసు భవతి ఏవమిదమపి భవిష్యతి । కించ—పర్వ
 స్యితి బహువచనాంతస్య ప్రకృతస్య ఏక స్తిన్నహనీతి ఏకవచనాంతే
 న ప్రత్యవమర్శనాతీన సమంజసః । తస్మాద్వ్యవహితమపిపాణిగ్ర
 హణమహః ప్రత్యవమృశ్యతే । ఏతదథమపి గృహ్యే ' ఏతదహ
 ర్విజానీయాద్యదహర్థార్యామావహతం ఇత్యుక్తమ్ । ఏత స్త్రిపాణి
 గ్రహణైహనియదేనయోదృష్ట్యాప్రియంతద్భుజీయాతామ్, న
 తు ' నాత్తాథమభిరూపమన్నం పాచయేత్ ' ౧ ఇతి నిషేధస్యా
 యం విషయఇతి । ప్రతిసంవత్సరం చైతత్కర్తవ్యం, యథాచైత్రే
 మాసి స్వాతౌకృతవివాహస్య పరస్తిన్నపి సంవత్సరేత స్త్రిన్తాసే ఏవం
 హి ' తదేవాహః ' ఇతిభవతి । ప్రతిమాసంతునక్షత్రా గమపిచైత్రా
 దిభేదాన్నతదేవేతి ప్రతిపత్తిః । తస్మాత్ప్రతిసంవత్సరమిదంవివాహ
 నక్షత్రే కర్తవ్యమ్ । యథా రాజ్ఞామభిషేకనక్షత్రం ఏవం గృహమే
 ధినోర్వివాహనక్షత్రమితి ॥

—అథశ్చ శయియాతామ్ ॥౨॥—

ఏత స్త్రిన్నేవాహనిష్ఠండిలశాయినోస్యాతామ్ ॥

—మైథునవజనంచ॥౩॥—

మైథునవజనం చైత స్తిన్నహని కర్తవ్యమ్ ॥

—శోఘాతేస్తాలీపాకః॥౪॥—

స్తాలీపాకశ్చాపరెద్యుః కర్తవ్యః ॥

—తస్యోపచారః పార్షణేన వ్యాఖ్యాతః॥౫॥—

తస్యస్తాలీపాకస్య ఉపచారః ప్యయోగప్రకారః పార్షణేన వ్యా
 ఖ్యాతః । ఏతదెవజ్ఞాపయతి న సామయాచారికేషు పార్షణాదిదేశః
 ప్రవర్తతఇతి । కేచిత్తు సర్వమేవైతత్పర్వవిషయం మన్యంతే । తేషా
 ముక్తోదోషః । ' పార్షణేనవ్యాఖ్యాతః ' ఇతిచానుపపన్నమ్, నహి

౧౯౬ ఊహరద తక్కుతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

సవన తేనవ్యాఖ్యాతాభవతి । ‘ శ్వాభూతే స్థాలీపాకః ’ ౨ ఇతి వ
చనం వ్యధేయ, ‘ ఉపాపితాభ్యాం పర్వసుకాగ్నిః ’ ౧ ఇతిపూర్వ
మేవ విహితత్వాత్ । ఏతదహరివజానీయాదితి చాస్యప్రయోజనం
తత్ప్రక్షేపింత్యమ్ ॥

—.. నిత్యం లూక ఉపదిశంతి ॥౧౨॥..—

లూకశిష్టాచారై స్థిద్ధమేతత్సామ- నిత్యం వ్యతిరేకం కర్తవ్యమి
తిశిష్టాఉపదిశంతి । అవరతహ— నక్షత్రమాణుషి మే శిష్టాచారసిద్ధం
నిత్యం సాంప్రదీకం శిష్టాఉపదిశంతి ॥

అత్యంత యత్ర కష్టచాగ్నిముపసమాధాన్యంతస్య తత్త్ర

ప్రాచీనదీచీప్త తిన్యస్తిస్య రేఖావిభాత్యాభిర

వౌషాన్యగ్నిముపసమింధ్యాత్ ॥౧౩॥

హామప్రసంగాదిదముచ్యతే । యత్ర కష్టచాగ్ని సామయా
చారి కేవాక మణిగృహేఽరణ్యేవాఽగ్నిముపసమాధాన్యం తస్యైత్
ప్రతిష్ఠాపయిష్యంతస్యైత్ తత్ర పూర్వ-ప్రాచీః ప్రాగ్గ్రాస్తీస్య
రేఖావిభాత్యత ఉదీచీః ఉదగ్గ్రాస్తీస్య రేఖావిభాత్యాభిరవౌషేత్ ।
అవౌషాన్యగ్నిం శోత్రియాగారాదాహృతం ప్రతిష్ఠాప్యపసమిం
ధ్యాత్ ఉపసమింధీతకాష్టైర్గ్నిం జ్వలయేత్ । తత్ర ‘ పురస్తాదుద
గ్నోపకరమః । తథావనగః ’ ౨ ఇతిపరిధాపితమ్ । ఉపదేశకమా
చ్చ ప్రాచ్యః పూర్వం లెఖా లెఖనీయాః తతశ్చాదీచ్యః ॥

ప్రాచీపూర్వందక్షిణాంతముదగారంభమాలిఖేత్ ।

తథోదీచీపురస్పంష్టం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥

అన్యేతుప్రాచీదక్షిణాగంభమాలిఖంతి ॥

ఉత్పిష్టత్వైతదుదకము త్ర రేఖా రేఖావాఽన్యదుపదధ్యాత్

ఏతదవృక్షణశేషోదక మగ్నేరు త్తరతః పూర్వతావా ఉత్పింశేత్

ఊమదాప స్తమ్భధమనూత్రై అప్రశ్నే గఖండః ౧౫౭
ఉత్పిచ్యాన్యదుదకంపాత్రస్థమంపదధ్యాత్తలైవ॥

ఊత్పిచ్యాన్యదుదకంపాత్రస్థమంపదధ్యాత్తలైవ॥
నూవ్రాతమ్ ॥ ౧౫ ॥

గృహేయానంత్యుదధానాని ఉదపాత్రాణి ఘటకరకాదీని తానిస
చా అద్భిరీక్తానిన్యః । ఏతదపి గృహమేధినోవ్రాతమ్ । పునగృహ
మేధినోరితి ద్వివచనం అ స్థిక్ కమణిన్యాయం కర్తృత్వమెవయ
థాస్యాత్ ప్రియోజకకర్తృత్వం మా భూదితి । అన్య ఆహ— పునః
' గృహమేధి' ' ఇతివచనాత్పుష్పనూత్రం బ్రహ్మచారివిషయేపి
' సానిత్యాసమిశ్నహస్యం ' ౧ ఇత్యాదౌభవతి । పాకేతు స్త్రియా
నభవతి, ' ఉపనమాధాన్య' ఇతి లింగస్య నిషక్షితత్వాత్, ఆర్యాః
ప్రియతా, ౨ ఇత్యత్యుభవతీతి ॥

ఊత్పిచ్యాన్యసంపేదనమ్ ॥ ౧౬ ॥

సంపేదనమ్ ఘటకం, తదహని న క తే న్యమ్ ॥

ఊత్పిచ్యాన్యసంపేదనమ్ ॥ ౧౬ ॥

రజోదర్శనాదారభ్య యోడశాపకో రాత్రిం ఋషిః । తత్సన్ని
పాతస్సమ్ప్రయోగోదారేణ సహకర్తవ్యః । ' ఛాందసమేకవచనమ్,
నిత్యం బహువచనాంకోపాదారశబ్దః । అనుసృతం, శాస్త్రనియ
మోవ్రాతం, తదనురోధేన । తత్సమనః—

ఋషిస్సాన్విభావిక స్త్రీణాం రాత్రయష్టోడశ స్త్రుతాః ।

చతుర్భిరీతరైస్సాధవ హోభిస్సద్విగహితైః ॥

తాసామాద్యాశ్చ తస్మాన్ నింద్యావీకాదశీచయా ।

త్రయోదశీచ శేషాస్తుప్రశస్తాదశరాత్రయః ॥

అమావాస్య మష్టమింశపౌర్ణమాసీం చతుర్దశీమ్ ।

బ్రహ్మచారిభవేన్నిత్యమవ్యుతౌస్సాతకోద్విజః 3॥ ఇతి ॥

౧౦౮ త్రిమూర్తి త్రయోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

యాజ్ఞవల్క్యస్మ—

ఏవంగచ్ఛక్రస్త్రియం క్షామాం మఖాంమూలంచ వజ్రయేత్ ౧
 ఇతి ॥ ఆచార్యస్మ—చతుర్థీ=ప్రభృతి గమనమాహ— చతుర్థీప్ర
 భృత్యాదోడశీముత్తరాముత్తరాం ప్రజానిశ్శ్రేయసమృతుగమన ఇ
 త్యుపదిశంతి, ౨ ఇతి । తదిహయోదశసురాత్కిడుఅదితస్త్రిస్రస్సర్వ
 థా వజ్రాః । చతుర్ధ్యేకాదశీ త్రయోదశీ చాచార్యేణానుజ్ఞాతాఃఘ
 నునానిషిద్ధాః । ఇతరాసుదశసురాత్కిడు యుగ్తాసు పుత్రాజాయం
 తె స్త్రియోఽయగ్తాసు । తత్రచోత్తరాముత్తరామితివచనాత్ యో
 డశ్యాం రాత్రామఖాదియోగాభావేగచ్ఛతః పుత్రః సర్వత ఉత్క్ర
 ష్టోభవతి । చతుర్థ్యామవమః, మధ్యేకల్ప్యం । ఏవంపందశ్యాము
 త్క్రష్టానుహితాపంచమ్యామనమా మధ్యేకల్ప్యం యోదశస్వేషగమ
 నంగభావేతుః । తత్రాపి ప్రగమం ఏవంస్థితే నియమవిధిరయం, యో
 గ్యత్యేసతి ఋతావవశ్యం సన్నిపతేత్, అసన్నిపరక్ పుత్రోత్ప
 త్తిం నిరుంధాసః ప్రత్యవేయాదితి । తథాచదోష స్మృతిః—

ఋతుస్నాతాంతుయోధార్యాం సన్నిధౌనోవగచ్ఛతి ।

తస్యారజసితస్తాసం పిరరస్తస్యశేరతే ॥ ఇతి ॥

పుత్రగుణార్థితయా పూర్వాంపూర్వాం వజ్రయతోసదోషః
 అన్యేతు పరిసంఖ్యానం మన్యంతే, ఋతావేవ సన్నిపతేన్నాన్యత్రైతి
 తేషామృతావనియమాదగమనెపి దోషాభావాద్దోష స్తరణ మనుపప
 న్నంనాత్ । సర్వథాపి విధిర్నభవతి, రాగప్రాప్తత్యాత్సన్నిపాతస్య

అంతరాశ్చరాశ్చేపిదారవ ॥౧౦౯॥

అంతరాశ్చమధ్యం ఋత్వారంతరాశ్చే మధ్యేపిసన్నిపాతస్సాన్య
 త్ దారవప సకామేసతి । యద్యప్యాత్తనోజితేంద్రియతయా సతా
 దృశం పారవశ్యం తథాపి భార్యాయామేవేచ్ఛంత్యాం తదగ్నతార్థ

శ్రీమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే ౨ పశ్యే ౧ఖండః ౧౦౯
మవశ్యం సన్నిపతేదతి । పక్ష్యతిచ ' అప్రమత్తారక్షధతంతుమేతమ్'
౧ ఇతి । ' అనువ్రతం ' ఇత్యనుచ్యతైః పృతిషిద్ధేషు దినేషునభవతి ॥

శ్రీశ్రీద్రాహ్మణవచనాచ్చసంపేషమ్॥౧౦౯॥ శ్రీశ్రీ

యదిదమసంతర్కం సంపేషనం తత్రద్రాహ్మణవచనం ప్రమాణం
' కామమావిజనితోస్సంభవామ్ ' ౨ ఇతి ॥

శ్రీశ్రీస్త్రీవాసస్తేవ సన్నిపాతస్సాన్ ॥౧౦౯॥ శ్రీశ్రీ

ఏవకారోభిన్నక్రియః । స్త్రీపథోగాథావాసఃస్త్రీవాసఃతేన
సన్నిపాతపవస్యాత్, నతేననుపృథ్వాభిలేన పిబ్రహ్మయజ్ఞాదికృత్యమితి

శ్రీశ్రీయావత్సన్నిపాతంచేవసహశయాన్ ॥౧౧౦॥ శ్రీశ్రీ

యావత్సన్నిపాతమేవ డంపత్యోస్సహశయనమ్ ॥

శ్రీశ్రీతతోనానా ॥౧౧౧॥ శ్రీశ్రీ

తతోపృథక్ శయాయాతామ్ ॥

శ్రీశ్రీపదకోపస్పర్శనమ్ ॥౧౧౨॥ శ్రీశ్రీ

తతాద్వయోఽపి ఉదాపస్పర్శనంస్నానంకర్తవ్యం । ఇదమృతుకాతా

శ్రీశ్రీఇతి ప్రథమఖండఃశ్రీ

శ్రీశ్రీఅపి వా రెపాత్పృథ్వాశ్యాచమ్య ప్రాక్షణమం

గానాం ॥ ౧ ॥ శ్రీశ్రీ

యది వా రెతసారజసత్త్వయే లేపాస్తానద్భిః మృదాచ పృథ్వాశ్య
ఆచమ్యంగానాం శిరఃప్రభృతీనాం ప్రాక్షణం కర్తవ్యం, ఇదమశ్మ
తుకాలే ॥

శ్రీశ్రీసర్వవర్ణానాం సర్వధర్మానుష్ఠానై పరమపరి

మితం సుఖమ్ ॥ ౨ ॥ శ్రీశ్రీ

సర్వేషామేవ వర్ణానాం ద్రాహ్మణాదీనాం చక్షుర్యాద్యే సర్వ
ధర్మావర్ణప్రయుక్తా ఆశ్రమప్రయుక్తా ఉభయప్రయుక్తావా లే

౧౯౦ శ్రీహరద తత్పతాజ్జల్పఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 షామవైగుణ్యేనాంతాదన్యస్థానైసతి పరముత్కృష్టమపరిమిత మక్ష
 యం సర్వగాభ్యం సుఖంభవతి ॥

తెన నశేలమేతావదేన , కిం తర్హి?—

అక్షి తరఃపరివృత్తౌ కర్తవ్యేషేషేషాతిగ్గ్రహవచన
 ణం బలమేధాం ప్రజ్ఞాదీవ్యాణి ధర్మాను
 స్థానమితి ప్రతిపద్యతే|| అచ్చక్రవదుఃఖయోలోక
 యోస్సుఖవీరవర్తతే ||3||

తలస్సుఖానుభవానంతరం పరివృత్తిరిహలాకే జన్మభవతి । తస్మాం చ కర్మణోయః ఫలశేషాభోక్తవ్యః తేన జాతింద్రాహ్మణాదికాం, విశిష్టేవా కులేజన్మ, రూపంకౌతిమద్వర్ణం మేమాదితుల్యం బలం ప్రతిపక్షనిగ్రహక్షమ, మేధాం గ్రంథగ్రహణశక్తి, ప్రజ్ఞామర్థగ్రహణశక్తి, దృవ్యాణి స్వర్ణాదీని, ధర్మానస్తానం । ఇతికరణాద్యచ్ఛాన్యదేవం యుక్తం లిఖ్యం పఠ్యతే । సర్వత్ర ధర్మశేషాపాతం । కర్మాణిఘనమానాని సాపశేషాణి భుజ్యంతే, విహికస్య శరీరగ్రహణాదేహి కర్మఫలత్వాత్ । ‘ ధర్మానస్తానం ప్రతిపద్యతే ’ ఇత్యుక్తం । యదానామ ‘ తదాసర్వవర్ణానాంస్వధర్మానస్తానై ’ ఇత్యాది ‘ ప్రతిపద్యతే ’ ఇన్ద్రితం పునర్థవత్త్వేనుక్తసిద్ధమ్ । తస్మాచ్ఛక్రమభయోర్లోకయోః ఇహాచాముష్మింశ్చసుఖవివేకరతేనబాతుదిద్దుశి శుభానుబంధేనైవావృత్తిర్భవతీన్ద్రితః శరీరొత్పత్తిసంస్కారాలప్యవశ్యాపేక్షాగతి దర్శయితుంజన్మస్తా.

సమాహ—

శ్రీ యథాపధిననస్పతీనాం బీజస్య క్షేత్రకర్మవి

శైవే ఫలపరిన్మద్దిరెవమ్ ॥౪॥

చలోపాంతరదృష్టవ్యం । యథాచాషధీనాం ప్రీహ్యదీనాం వస
స్మణీనామామ్రాదీనాం బీజస్య ష్టేత్రవిశేషే కర్మవిశేషే సంస్కార

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ పృష్టే ౧౫.౬: ౧౯౧
 విశేషచ, తైత్తిరీయవాక్యమేదా కర్తవ్యశేషే, ఫలపరిష్కర్థిభావతి ।
 తమవ ప్రహయ డాషర ఉప్తానప్రరోహ నికృష్టాదిపరికర్తై తుక్షే
 త్రే ఉప్తాస్తంబకరయో భవన్తి । ఏనుపురుషేపి గర్భాధానాదిసం
 స్కారసంపన్నే దృష్టవ్యం ॥

అష్టమీతేన దోషఫలపరిష్కర్థిరుక్తా ॥౫॥

ఏతేనేవ న్యాయేన దుష్టక ర్థఫల పరిష్కర్థిరపుక్తావేదితవ్యా । త
 త్రా హేనపరితప్యం ' సర్వవణానాం ' ఇత్యాదివివరీతం, 'సర్వవర్ణా
 నాన్ సర్వధర్మాననుష్ఠానే పరమపరిమితందుఃఖం । తతః కి ర్థఫలశేషేణ
 దుష్టా జాత్యావికార ద్రవ్యాంతానధర్మానుష్ఠానమితి తచ్ఛక్రవదు
 భయోల్లాకకమోదుఃఖవివర ర్థలయథాప్యవసన్నతీనాం బీజస్యత్రే
 త్యక ర్థవిశేషాభావే ఫలహనిరవమ ' ఇతి ॥

దోషఫలపరిష్కర్థిరుక్తా వాదాః సమాహా—

అష్టమీతేనాభిశస్త్రా బ్రాహ్మణోరాజన్యో వైశ్యో
 వాపరస్మికలూకేపరిమితే నిరయేనైవై జాయ
 తే చాండాల్లాబ్యాహ్మణః పౌల్కసోరాజన్యో
 వైశ్యోవైశ్యః ॥ ౬ ॥

స్తేనః స్వర్గచారః । అభిశస్త్రాబ్రాహ్మణః । స్తేనాభిశస్త్రాబ్రా
 హ్మణాదిరముష్టికలూకే అపరిమితే నిరయే దోషఫలమనుభూయతి స్తి
 స్వత్తై పరిక్షిణ్ణబ్రాహ్మణశ్చాండాల్లా జాయతే, రాజన్యః పౌల్క
 సః । శూద్రాల్ క్షత్రియాయాం జాతః పుల్కసః సవవ పౌల్కసః
 ప్రజ్ఞాదితావదన్ । వైశ్యోవైశ్యోజాయతే, వేదసర్వకౌవేణః॥

అష్టమీతేనాస్యేవోపపత్తేః క ర్తృభిః పరిధర్షగ్ సాదో
 పఫలానుయోనిమజాయంతేవర్ణపరిధర్షగ్ సాయాయథా * ॥౭॥

వర్ణపరిధర్షంసా వణ్ణభ్యః ప్రద్యవనం, తస్యాం వర్ణపరిధర్షం

* ర్షు—యథా' ఇత్యుత్తరసూత్రేపత్యతే,

౧౫ త్రిమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నైతి ఖండః ౧౯౩
హమేధినోభోజనార్థేపాకే, 'గృహమేధినోయదశసీయస్య' ౧ ఇ
తి దర్శనాత్ । అన్నసంస్కారారస్సుస్యః, అన్నంచ భక్ష్యభోజ్యపే
యాదికమ్ । తత్సంస్కర్యః । స స్వయం, నాపిస్త్రీయః ॥

— శ్రీభాషాంకానంక్షనధుమిత్యభిముఖాన్నంవ
జయేత్ ॥ ౨ ॥ శ్రీ —

భాషాశబ్దోచ్చారణమ్ । కానః కంఠేఘురఘురాశబ్దః । క్షవ
భుఃక్షుతమ్ । ఏతత్త్రయమన్నాభిముఖౌ స కుర్యాత్ । 'సంస్క
రారస్సుస్యః' ఇతి బహువచనేప్రకృతేవజయేదిత్యేకవచనం ప్రత్యే
కముపదేశాత్ ॥

— కేశానజ్ఞంవాసశ్చాలభ్యాపడపస్పృశేత్ ॥ ౩ ॥ —

కేశాదీనాత్తియానన్యదీయానావలభ్య స్పృష్ట్యావలపడపస్పృశేత్ ।
నెదంన్నానం । కింతహి ? స్పర్శమాత్రం । కేశాలంభే పూర్వమ
ప్రసప్తస్పర్శనంవిహితమ్, ఇదంతవచనమ్—తత్రాక్తం వైకల్పికంశ
క్రదామ్యపస్పర్శనం మాభూదితి ॥

— శ్రీఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాస్సగ్స్క
తారస్సుస్యః ॥ ౪ ॥ శ్రీ —

త్రైవర్ణికైరధిష్ఠితాశ్శూద్రాశ్చ సంస్కరారస్సుస్యః । ప్రకరణ
చన్నస్యేతి గమ్యతే ॥

— తేషాగ్సవీవాచమనకల్పః ॥ ౫ ॥ —

తేషాంశూద్రాణామన్నసంసారై అధిక్యతానాం స వీవాచమన
కల్పావేదితవ్యః, యస్యాన్నంపచతి । యది బ్యాహ్యజన్య, హృదయం
గమాభిరద్భిః । అథక్షత్రియస్య, కంఠగాభిః । యదివైశ్యస్య, తాలు
గాభిః । ఇందియోపస్పర్శనం చ భవతి ॥

— శ్రీఅధికమహారహఃకేశశశ్శూలామనఖవాపనమ్ ॥ ౬ ॥ శ్రీ —

౧౯౪ త్రిహరద త్రకృతోజ్జ్వలఖగ్నవ్యాఖ్యానహితే

శూద్రాః పచంతః ప్రత్యహంకేశాదివాపయేయః । ఇదమేషావ
ధికమార్యభ్యః ॥

————— ఉదకోపస్పర్శనం చ సహవాససా ॥౭॥ —————

సదైవ చ వాససా స్నానం కరుణ్యః । ఆర్యాణాం తు పరిహితం
వాసానిధాయ కాపినాచ్ఛాదనమాప్రణాపి స్నానంభవతి । శూద్రా
ణామపి పాకాదన్యత్ర । తథాచమనః—

స వాసోభిస్సహజస్యం నావిజ్ఞాతేజలాశయే ౧ ॥ ఇతి ॥

————— అపివాష్టమిష్టవపర్శసు వా ప పీఠే ॥౮॥ —————

యదివాష్టమిష్టవ పపేరక్ కేశాదీ, పర్షస్వేపవా, న ప్రత్య
హమ్ । పపేరన్నిత్యంతభావితణ్యభావః, వాపయేయ రిత్యభావః, త
థాచ— ‘ లామనభవాపనమ్ ’ ఇతిపూర్వం నిష్క్రియైక్తః ॥

————— పరోక్షమన్నగ్నస్కృతమగ్నావధిశ్చ

త్యాగ్భిః ప్రోక్షేత్ । తద్దైవవిత్తమిత్యాచక్షత్ ॥౯॥ —————

యదిశూద్రాః పరోక్షమన్నం సంస్కృత్య రాత్ర్యర్థస్థితాః, త
దాతత్పరోక్షమన్నం సంస్కృతమాహూతం స్వయమగ్నావధిశ్చయే
త్ । అధిశ్చిత్యాగ్భిః ప్రోక్షేత్ । తదేవః పూతమన్నం దేవపవిత్రమి
త్యాచక్షత్, దేవానామపి తత్పవిత్రం, కిం పునర్ధనుష్యాణామితి ॥

————— సిద్ధైస్తైతిష్ఠాభూతిమితి స్వామినే ప్రయూయాత్ ॥౧౦॥ —————

సిద్ధైస్తైస్తైతిష్ఠా పాచకోఽగ్నిశ్చో వా భూతమితిబ్రూయా
త్ । కస్తే, యస్య తదన్నంతస్తే స్వామినే । భూతం నిష్పన్న
మిత్యభావః ॥

————— తత్సుభూతం విరాడన్నం తన్మాత్రాయాతిప్రతివచనః ॥౧౧॥ —————

‘ తత్సుభూతమ్ ’ ఇత్యాదిప్రతివచనా మంత్రః । తదన్నం సు
భూతం సుభునిష్పన్నం విరాట్ విరాజనసా ౨ భవమన్నమ్ । త

శ్రీమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నే ౨ ఖండః ౧౯౫
 చ్చ మాత్రాయీక్షీణం మాభూదిత్యగః ॥

శ్రీగృహమేధినోయదశనీయంతస్యహోమాబలయ

శ్చస్వగఃపుష్టిసంయుక్తాః ॥౧౨॥

గృహమేధినో యదశనీయం పక్షమపక్షం వా ఉపస్థితంతస్యై
 కదేశేన హోమాబలయశ్చ వక్ష్యమాణాః కర్తవ్యాః । స్వగః పు
 ష్టిశ్చ తేషాం ఫలమితి ॥

తేషాంమంత్రాణాముపయోగే దావదశాహమధ

శ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం త్కారలవణవజ్రానంచ ॥౧౩॥

తేషాంహోమానాం బలీనాంచయే మంత్రాః తేషాముపయోగే
 ఉపయోగోనియమపూర్వకం విద్యాగ్రహణమ్ । తథాచ బోధాయ
 నః—‘ తేషాంగ్రహణేవాదశరాత్రం ’ ౧ ఇత్యాది । తత్రదావదశ
 రాత్రమధశ్శయ్యా స్థః డిలశాయిత్యం బ్రహ్మచర్యం మైథునవజ్రానం
 త్కారలవణవజ్రానంచ ధనం । ఉపయోక్తురేవ వ్రతమ్, అధ్యయనాంగ
 త్వాల్ । అన్వేతుపత్నీఅపీచ్ఛంతి, ఉపయోగఃప్రథమఃప్రయోగః,
 తత్రచ పత్నీఅపీ సహాధికాపి ఇతివదంతః ॥

ఉత్తమస్త్రైక రాత్రీముపవాసః ॥౧౪॥

ఉత్తమస్య ‘ ఉత్తమేనవైహాయసమ్ ’ ౨ ఇతి పక్ష్యమాణస్య
 ‘ యోనూతాః ప్రచరంతి ’ ఇత్యస్య ఏక రాత్రీముపవాసః కర్తవ్యః ॥

బలీనాంతచ్యుతస్యదేశే సగ్గస్కారోహస్తేనపరి

మృజ్యావోక్ష్యమ్యవ్య పశ్చాత్పరిషేచనమ్ ॥౧౫॥

బలీనాం మధ్యే తచ్యుతస్య బలేదేశే సంస్కారః కర్తవ్యః ।
 కఃపునరసా? హస్తేన పరిమాజ్జనమవోక్షణంచ । తత్యత్వా బ
 విం నివసతి । న్యస్య పశ్చాత్పరిషేచనం కర్తవ్యమ్ । ఉపదేశకృమా

౧. బోధ - గృహ్యసూత్రకొశే ౩౭ పఠే ౨౨ పక్షౌ.

౨ ఆప. ధ. ౧-౪-౮ ।

ఋహరద త్రకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
దేవసిద్ధే పశ్చాద్భూతాణాం మధ్యేగంధమాల్యాది దానాధామిత్యా
హుః । ‘ తస్య తస్య ’ ఇతివచనం సత్యపి సంభవే సకృదేవ మాజా
నమవోక్షణం చ మాధూత్, ఏక స్థితౌ దేశేనమవేతానామపి వృథా
కృత్యం యథాస్యాదితి ॥

శ్లో॥ ఔపాసనేపచనేవా షడ్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్య.

గోపాస్తేనజహుయాత్ ॥౧౬॥

యత్రపచ్యతే స పచనాగ్నిః । ఔపాసనవతామాపాసనై, విధు
రాదైః పచనఇతి వ్యవస్థితావికల్పః । అన్యేతుల్యవికల్పం మన్యంతే.
షడ్భిరాద్యైః— అగ్నయేహోహా, సోమాయసావహా, విశ్వేభ్యో
దేవేభ్యసావహా, ధ్రువాయభౌమాయ సావహా, ధ్రువక్షితయే సావ
హా, అమృతక్షితయేసావహా ’ ఇత్యైతైః । ఏతేహిమంత్యాః మంత్ర
పాతే పరితాః ప్రాగ్వివాహమంత్రేభ్యః విశిష్టనియమసాపేక్షగ్రహ
త్వాత్ తైస్సహ గృహ్యంతే । కేదిత్—సావిష్టకృతమపి సప్రమం
జహ్వాతి ‘ అగ్నయేష్టకృతేసావహా ’ ఇతి ఔషధహవిష్కేమ స
ర్వత్ర తస్యప్రవృత్తిరితి వదుతః । అన్యేతు—సోమాయసావహా, ఇతి.
స పఠంతి, సావిష్టకృతం షష్టంపఠంతి * హస్తగ్రహణం దర్శన్య
దినివృత్త్యర్థమ్ ॥

శ్లో॥ ఉభయతః పరిషేచనం యథాపురస్తాత్ ॥౧౭॥

ఉభయతః పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిషేచనం కర్తవ్యమ్ । కథమ్ ?
యథాపురస్తాత్, ఉక్తంగృహ్యే ‘ అదితేసుపన్యస్వ ’ ౧ ఇత్యాది ‘ అ
న్నమగ్ధాః ప్రాసాపీరితి మంత్రసన్నామః ’ ౧ ఇతిచ । సామయా
చారికేమ పార్వణాదిదేశా స ప్రవర్తత ఇతి జ్ఞాపితత్వాత్ అప్రాప్త
విధిరయమ్ । అన్యేతు—పరిసంఖ్యాం మన్యంతే, పరిషేచనమేవ వై
* జ—అన్యేతు—‘ ధ్రువాయభౌమాయ ’ ఇతి స పఠంతి, సావిష్ట
కృతం షష్టంపఠంతి ఉతపాదకపాఠః. ౧ ఆప. గృ. ౨-౩-౮.

❧ ఏవంబలీనాందేశేదేశే సమవేతానాగ్ సకృత్స

యథాపక్షామహాతీనాం పరిషేచనం తంత్రమ్, విభవాత్ ఏవం
బలయోపి యే ఏక స్థితో దేశేనమవేతాః ' ఉత్తరైః బిచ్చాసదనే'ం
ఇత్యాదియః తేషాం యదంతే పరిపేచనం ప్రాప్తం ' పశ్చాత్పరిషేచ
నం ' ఇత్యనేనవిహితం తస్మిన్వాంతే సకృత్కరవ్యం, న ప్రత్యేకం
వృథగతి । అనత్య స్థితానూత్రైస్తూప్యత్ర ' తిన్యతస్య ' ఇతివచనాత్
యథా పరినూజనమవోక్షణం చ ప్రత్యేకం వృథగృహతి తథాపరి
షేచనమపి స్యాత్ । అత్రచ ఉపదేశాదేవ యే ఏక దోష్టా బలయః
తేషామేవ సకృత్పరిషేచనం, న యాదృచ్ఛికే సమవాయే । తేన య
ద్యవ్యగారస్యోత్తరపూర్వదేశః శయ్యాదేశః, తథాపి కామలింగస్య
వృథక్ పరిషేచనంభవతి ॥

సతిసూపె తత్సంస్మృష్టా బలయః కారాణ్యః । ఆన్యైతి — ఆన్యైన్య
రపి వ్యంజనైస్సంసగత-మిచ్ఛంతి, తథాచబోధాయనః — ‘కామమి
తరేష్వాద్యతనేషు’ ౨ ఇతి । ఏషహి వ్యంజనానాం సంస్కారగః ।
సూత్రస్యాపి వ్యంజనైస్సుష్టావసంస్మృష్టేనాన్నేన బలయః కారాణ్యః
సతి సంభవ ఇత్యర్థః ఇతి॥

అగ్నేఃపశ్చాత్ సప్తమాష్టమాభ్యాం ' ధర్తాయస్వాహా, అధర్తాయస్వాహా ' ఇత్యేతాభ్యాం బలిహరణం కర్తవ్యం । ఉదగపవగః, స(పా)గపవగః ॥

దరిప.ధ. ౨.౪-౪. అదొ-గృహ్యసూత్రకోశేషపత్రాతిమపక్షా

౧౯౮ త్రిహరద తక్కుతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

ఉదకంయశ్చ ధీయతే తమదధానం మణికాఖ్యమ్ । తస్యసన్ని
ధానవమేన , అద్భ్యుసావహా ' ఇత్యేతేన ॥

అగ్రామధ్యేగారస్యదశమైకాదశాధ్యా , ప్రాగపవనగణమ్ ॥౨౦॥
ఓషధివనస్పతిభ్యః సావహా , రక్షోదేవజనైభ్యః సావహా ' ఇత్యే
తాధ్యామ్ । అగారస్య మధ్యేప్రాగపవనగణం రచ్యమ్॥

అగ్రామధ్యే తరహార్యదేశే అగారస్య తరైశ్చ గుభిః ॥౨౧॥

అగారస్యయ ఉత్తరహార్యదేశః రిరి ఉత్తరైశ్చ గుభిః , గృ
హ్యభ్యః సావహా , అవసానైభ్యః సావహా , అవసానపతిభ్యః సావహా , స
ర్వభూతైభ్యః సావహా ' ఇత్యేతైః ప్రాగపవనగణమిత్యేన ।

*** ఇతి తృతీయః ఖండః ***

అగ్రామధ్యే దేశే కామలింగేన ॥౨౨॥

శయ్యాదేశే , కామాయసావహా ' ఇతి నేన ॥

అగ్రామధ్యే దేశే హార్యమంతరిక్షలింగేన ॥౨౩॥

దేహళీద్వారస్యాసన్నాద్ధారుతస్యాహా వేదికత్యన్యే అంతర్ద్వార
స్యవగ్రహణమ్ । తత్రాంతరిక్షలింగేన , అంతరిక్షాయసావహా ' ఇత్యే నేన

అగ్రామధ్యే తరైశ్చాపిధాన్యామ్ ॥౨౪॥

యెనాపిధీయతే ద్వారం సాంపిధానీవహటమ్ । తదగణితమిత్య
న్యే । తత్రాంతరైశ్చ మంత్రైః , యదేజతిజగతియచ్చ ఉష్ణతి నా
మ్నో ధాగోయన్నామే సావహా , ఇత్యే నేన ॥

అగ్రామధ్యే తరైశ్చ బ్రహ్మసదనే ॥౨౫॥

అగారస్యేత్యనుస్మృత్యైస్తస్య యో బ్రహ్మసనాఖ్యా దేశః వస్తు
విద్యాయాం ప్రసిద్ధోమధ్యేగారస్య , తత్రాంతరైశ్చ గుభిః , పృథి
వై సావహా , అంతరిక్షాయసావహా , దివే సావహా , సూర్యాయసావహా
చంద్రాయసావహా , నక్షత్రైశ్చ సావహా , ఇంద్రాయసావహా , బృహ
స్పతియే సావహా , పృథ్విపతియే సావహా , బృహస్పతియే సావహా , ' ఇత్యేతైః

త్రుమదాపస్తమ్భధర్మనూత్యేన ప్రశ్నే అఖండః ౧౯౯
 హ్యగపవగమిత్వేన । అవరహా— ‘మధ్యేగాఽస్య’ ఇత్యత్య
 తస్య దేశస్యోపయుక్తత్వాత్ బ్రహ్మయత్ర సీదతి గాఽప్యేషామ కర్త
 సు అగ్నేదక్షిణతః బ్రహ్మసదనం తత్రేతి ॥

అక్షిణతః పితృలింగేన ప్రాచీనావీత్యవాచినపా
ణిః కుర్యాత్ ॥ ౫ ॥

ఆనంతరాణాం బలీనాం దక్షిణతః పితృలింగేన ‘స్వధాపితృభ్యః’
 ఇత్యనేన బలి కుర్యాత్, ప్రాచీనావీత్యవాచినపాణిశ్చ భూత్వాద
 క్షిణం పాణిమత్తానక్యత్వా అంగుస్తరజన్యోరంరరాణేన ॥

రౌద్రీక త్రయభాదేవతాభ్యః ॥ ౬ ॥

పితృబలేరుత్తరత్ రౌద్రీకబలిః తావ్యః, యథాదేవతాభ్యస్తథా
 ‘ప్రాచీనావీత్యవాచినపాణిః’ ఇతినానుసర్తత ఇత్యర్థః । ‘నమో
 రుద్రాయపశుపతయేస్వాహా’ ఇతిమంత్రః । అత్రీయద్యపి పశుపతి
 లింగమప్యస్మి, తథాపి రుద్రస్త్రేన విశేషణమితి రౌద్రీ ఇతివ్యపదే
 శోనానుపపన్నః । దేవతాస్తరణమపి రుద్రాయే త్యేన కుర్వంతి । రు
 ద్రాయపశుపతయి ఇత్యనే । కచిత్తు—ఉత్తరీమత్రోశాద్రోనప
 శుపతిదైవత్యః ఇతివ్యాచక్షతే । తేషాం దేశః ప్రాగ్వాఉదగావ పి
 త్యాత్ ॥

తయోరనంతరీక్షయోబల్యా రేక స్థిః దేశేనమవేతియోరపినా
నాపృథక్పరిషేచనంకతావ్యమ్ ॥ ౭ ॥

తయోరనంతరీక్షయోబల్యా రేక స్థిః దేశేనమవేతియోరపినా
 నాపృథక్పరిషేచనంకతావ్యమ్ । మతః? ధర్మభేదాత్ । పితృ
 స్యాప్రదక్షిణం పరిషేచనం ఇతరస్య దైవతత్వాత్ ప్రదక్షణమితి ॥

నక్తమేవోత్తమేనవైహాయనమ్ ॥ ౮ ॥

ఉత్తమేన.

‘యేభూతాః ప్రచరంతినక్తం బలిమిచ్ఛంతావిశుదస్యప్రేష్యాః’

౨౦౦

మిహరద త్రకృతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

తేభ్యోఽలిం పుష్టికామోహరామి మయిపుష్టిం పుష్టిపతిదధాతు
 స్వాహా ' ఇత్యనేన వైహాయసం బలిదద్యాత్ | తచ్చ సక్తమేన |
 'వైహాయసం ' ఇతివచనాత్ ఆకాశపవ బలిరుక్షైష్యః | సచ్చదివ
 రిష్క్నుం డేశే | రిభాచబోధాయసః— ' అథాకాశేఉత్తిపతియేభూ
 తాః ' ౧ ఇతి | అపరఆహ— ఏవకారోభిన్నక్రమః, సక్తముత్తమే
 నైవ బలిరితి | తత్రబల్యంతరాణాం రాత్రౌనివృత్తిః | అన్యేతూహే
 న దివాపి బలిహరంతి ' దివాబలిమిచ్ఛంతః ' ఇతిఆశ్వలాయనకే త
 ఖాచర్శనాత్ ' దివాచారిభ్యఇతిదివా| సక్తంచారిభ్యఇతిసక్తం ' ఇతి
 (విశ్వేభ్యశ్చైచ్చవదేవేభ్యో బలిమాకాశఉత్తిపేత్ |

దివాదరేభ్యామూతేభ్యో సక్తంచారిభ్యఏవచ ౩) ఇతి॥

అతిథిమీతానవ్యగ్రయసాపదేశకరుత నిత్యఃసప్త

గః పుష్టిశ్చ ॥ ౯ ॥

యమీతాననంతరొక్తా బలీ హామాంశ్చ అవ్యగ్రః సమాహిత
 మనాభూత్వా యథోపదేశ ముపదేశానతిక్రమేణ కరుతై, యత్తివ
 చనాత్తస్యేతి గమ్యతే, తన్యనిత్యః సప్తగః, పుష్టిశ్చ నిత్యా | 'సప్త
 గఃపుష్టినంయుక్తా ' ౪ ఇతియత్పూర్వముక్తం తిస్యాథవాదకాశం
 కామా భూదితి పునర్వచనమ్ ॥ పుష్టిసప్తగౌనిత్యావేవభవతః, సప్త
 బలైరపి కమాంతరైర్బాధనమితి॥

అగ్రంచదేయమ్ ॥ ౧౦॥

బలిహరణానంతరమగ్రం చ దేయం భిక్షవే॥

అతిథిసేవాభాజయేత్ ॥ ౧౧॥

అతిథిసప్తక్షత్రి తానెవాగ్రే భోజయేత్, స సప్తయంనహభుం

౧ బో-ధ-గృహ్యసూత్రకోశే ౩౬ పత్రే ౨ పక్షౌ. ౨ ఆశ్వలా.

గృ.౧-౨-౯-౯.

౩ కోశాంతరేషు స దృశ్యలైయంపాఠః.

౪ ఆప.ధ.౨-౩-౧౨,

౫ అప.ధ.౨-౬-౫.

యాగృహమేధినా వివాహాచారభ్యాంతాదేవం వృత్తా భవతః త
 యోగసంతాలాకాభవంతి । జ్యోతిష్లోమాదిభ్యోపి హి కతివయదిన
 సాధ్యేభ్యోదుష్కరమేతవాంతాద్విన తమ్ ॥

309

అంబరద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

— శ్రీబ్రహ్మణాయనమః నమః సనముదక

మన్నమితి దేయం నప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ ॥౧౬॥ ❀

యద్యనధీయానా బ్రాహ్మణోఽతిథిధర్మేణాగచ్ఛేత్ తదా త
స్మై ఆసనాదికం దేయమ్, ప్రత్యుత్థానంతు న కర్తవ్యమ్ । అస్మా
దేవ జ్ఞాయతే అధీయానెప్రత్యుత్తైయమితి ॥

❖ శ్రీఅభివాదనయైవో త్తీషేదభివాద్యశ్చైత్ ||౧౭||శ్రీ.❖

యది పునరసావనధీయానాపి 'దశవక్షఃపౌరసఖ్యమ్ ౧' ఇ
త్యాదినా అభివాద్యో భవతి తదా అభివాదనాయైవోత్తిష్టేత్॥

❧ రాజన్యవైశ్యాచ ॥౧౮॥ ❧

రాజస్యవైశ్యావధీయానావపి న పృథ్వీతిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణః । ఆ
సనాదికర్మతుదేయమితి ॥

శూద్రమధ్యగతం కర్మణి నియుం

జ్యోత్ | అథా సే దద్యాత్ ||౧౯||

యదిహువ్రో ద్విజాతిం పశ్యతిధిరాగచ్ఛతి తదా తముదకాహ
 తణాదా కమణి నియుఁజ్యత్ నియుఁజేత । అథ తస్మిన్ కృతేన
 స్తే ఖేజనందద్యాత్ ॥

❦ వాసా వా రాజకులాదాహ్మత్యాతిధి

వచ్చుద్రం పూజయేయః ॥౨౦॥

అథవాయై అన్య గృహమేఢినో దాసాస్తే రాజకులాదాహ్యుత్ప
తం శూద్రమతిథివత్పూజయేయః । అతఏవ జ్ఞాయతే శూద్రాణామ
తిథీనాం పూజాథం ప్రోక్త్యదికం గ్రామేగ్రామేరాజ్ఞాస్థాప్యం' ఇతి

❖..శ్రీనిత్యము తురంవాసఃకార్యమ్॥౨౧॥శ్రీ..❖

‘ఉపాసనెగురూణామ్’ ౨ ఇత్యాదిసాక్షాత్తు చిత్కారము యజ్ఞోపవీతం విహితం, ఇహతుప్రకరణార్థహస్తస్య నిత్యముత్తరం వా

సా ధార్యమిత్యుచ్యతే ॥

—శ్రిఅపివాసూత్రమేవోపవీతాథే॥౨౨॥శ్రి—

అపివాసూత్రమేవ సర్వేషా ముపవీతకృత్యై భవత్తి, న వాసవవ తత్ర మనుః-

కారాసముపవీతంస్యా ద్విప్రసోద్యధ్వం వృతంత్రవృత్ ౧ । ఇతి బోధాయనస్తు—కౌశంసూత్రంవాత్రిస్త్రీవృద్ధ్యజ్ఞోపవీతం ౨ ఇతి

—యత్రభుజ్యతేతత్సమూహ్యానిహృత్వా వో

క్షృతం దేశమమ త్రేభ్యో లపాంత్సంకృష్యాద్వి

స్సగ్ సృజ్యో త్రతశ్శుచౌ దేశే సుదాయ నినయే

త్ ౧ ఏవంవాసుశిశుభవతి ॥౨౩॥—

యత్రస్థానె భుజ్యతే తత్రప్రముద్భిష్టాదికం సమూహ్యా రాత్రీకృ త్య నిహారత్ ౧ । అన్యతోనిహృత్వతం దేశమవోక్షత్ ౧ । తత్రా మత్రేభ్యో యేషుపాకః కృతస్తాన్యమత్రాణి తెభ్యోన్న లపాన్వాన్యం జనలేపాంశ్చ సంకృష్యకాష్టాదినాపకృష్యాద్భిస్సంస్పృజేత్ ౧ । సంస్పృ జ్య గృహసోద్య త్రతశ్శుచౌ దేశే 'సుదాయేషమస్తు' ఇతినినయేత్ ౧ । ఏవంకృతేవాసుశిశుం సమృద్ధుభవతి ॥

—శ్రిబ్రాహ్మణాచార్యో స్తద్యతేతు॥౨౪॥శ్రి—

తుశబ్దో వధారణార్థోభిన్నక్రియశ్చ ౧ । బ్రాహ్మణఏవ సర్వేషామా చార్యః స్తద్యతే సద్యశాస్త్రేషు ౧ । ఇహాపి వక్ష్యతి 'స్వకమన్త్రా హ్మణస్య' ౩ ఇత్యాది ౧ । అనువాచోయమాపదికల్పంతరంవక్తుమ్ ॥

తదాహ—

—అపదిబ్రాహ్మణేన రాజన్యే వైశ్యే వాధ్యయనమ్ ॥౨౫॥—

క తేవ్యమిత్యధ్యాహార్యం ౧ । బ్రాహ్మణస్యాధ్యాపయితురలాభః వత్ ౧ । తత్ర బ్రాహ్మణేన రాజన్యేవైశ్యే వాధ్యయనం కతేవ్యమ్,

౨౦౪ త్రిహారద. తక్కుతాజ్ఞావలభ్యవాఖ్యానహితే
 సత్వనధీయానెన, స్థాతవ్యం । బ్రాహ్మణై, సేతివచనాద్రాజన్యవైఖ్యయో
 ర్నాయమనుకల్పః

—అనుగమనంచపశ్చాత్ ॥౨౧॥—

అనుగమనంచ పశ్చాత్పృష్టతః క్షర్తవ్యం యావదధ్యయనమ్ । ప,
 శ్చాద్యహేమం లజ్జాదినా కియత్పి పార్శ్వగతిమాభూతి । సర్వ
 శుశ్రూషాప్రసంగేనియమః బ్రాహ్మణస్యానుగమనమేవ శుశ్రూషేతి ॥
 తథాచశాతమః—అనుగమనంశుశ్రూషా ౧ ఇతి ॥

—తతఃకర్షణః బ్రాహ్మణఏవాగ్రగత్యాత్ ॥౨౨॥ —

తతాధ్యయనామూర్ఖ్యం సమాప్తేధ్యయనే బ్రాహ్మణఏవాగ్రతా
 గచ్ఛేత్ ॥.....

—శ్రిఇతిచతుర్థఃఖండః. శ్రి—

—సర్వవిద్యానామపుష్పపనిషదాముపాకృత్యాన,

ధ్యయనం తదహః ॥౨౩॥ —

కర్మణిషష్ఠీ । సర్వవిద్యా అంగవిద్యా అపుష్పపనిషదః ఉపాకృ
 త్యాధ్యేతుమారభ్య తదహారనధ్యయనం తస్మిన్నహన్యధ్యయనం న కః
 తత్త్వం । ఉపనిషద్గ్రహణం ప్రాధాన్యఖ్యాపనార్థం ‘ బ్రాహ్మణా
 ఆయాతావసిహోప్యాయాతః ’ ఇతివత్ ॥

—అధీత్యచావిప్రక్రమణౌ సద్యః ॥౨౪॥—

‘ వెదమధీత్యస్మాస్య ’ ౨ ఇత్యవసరే ఆచార్యస కాశాత్పద్యో,
 విప్రక్రమణం న కర్తవ్యమ్, నాపగంతవ్యం । ప్రాయేణ తు మహా
 రాత్నరమికారమధీయతే । తత్ప్రాప్యేష ఏవార్థః । ఇకాన్తుఛాం,
 దసోపపాత్వా ॥

—యదిత్వైతగురోస్సమీక్షాయాగ్ సావధ్యాయ

మధీత్యకామం గచ్ఛేత్ । ఏనముభయోశ్చివంభవతి ॥—

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రోపనిషత్ ౧౫౦౬: ౨౦౫

యది కాద్యవశాద్ధృతుం త్వరేత తదా గురౌతాచార్యస్యోనమి,
క్షాయాం సందర్శనై సంశయే (వే)స్వాద్యాయం ప్రశ్నావరమధీత్యయ,
థాకామం గచ్ఛేత్ ॥ ఏవంకృతేడభయోశ్చిష్యాచార్యయోశ్చివం భవతి.

సమావృత్తంచేదాచార్యోభ్యాగచ్ఛేత్తమభి
ముఖోభ్యాగమ్యతస్యోపసంగృహ్య న బీభత్స
మానడదకముపన్పుశేత్పురస్కృత్య పస్తావ్య
యథోపదేశంపూజయేత్ ॥౫॥

సమావృత్తంచేద్భిష్యం కృతదారమాచార్యోభ్యాగచ్ఛేత్ అతి.
భిభ్రమేణ, తమభిముఖోభ్యాగమ్య తస్యోపసంగృహ్య కర్షణః
షష్ఠీ, తమపసంగృహ్య । యద్యపితస్య చండాలాదిసపర్యసంభా
వ్యేత, తథాపి న బీభత్సమానడదకముపన్పుశేత్, న స్నాయాత్ । ఉ
పసంగృహణే * వా ధూళిధూసరౌపాదౌ స్పృష్టానబీభత్సమా
న డదకముపన్పుశేత్ । తతస్తం పురస్కృత్య గృహప్రవేశే అ
గ్రాకృత్యాపూజాసాధనాన్యపస్తావ్యయథోపదేశంగృహ్యక్రైమాగై
జమసుపర్కేణపూజయేత్ । పూజావిధానంగృహ్యోక్తస్యానువాదః ఆ,
సనాదిపవిశేషం వక్తుమ్ ॥ —॥తమాహ—

అసనేశయనే భక్త్యేభౌజ్యేవాససివాసన్నిహి.

తెనిహినతరవృత్తిస్సాన్యత్ ॥౫॥

సన్నిహితేతచార్యే తస్మిన్నేవ గృహే ఆపవరకాదికం పృవిష్టై.
ఆసనాదిప నిహినతరవృత్తిస్సాన్యత్ । తరన్నిదేశాన్నిచ ఆసనే
గుణతోపి నికృష్టే ఆసీత । ఏవంశయనాదిషష్ఠీ దృష్టవ్యమ్ ॥

తిష్ఠంత్యవ్యస పాణినానుగృహ్యచార్యమాచమయేత్ ॥౬॥

తిషన్నితి పగ్వాడిన్యతే స్థానయోగాత్, న హి సాక్షాత్తిష్ఠన్నా
చమయితుం ప్రభవతి । సవ్యసపాణినా కరకాదికమనుగృహ్యధస్తా

* ఖ. — ఉపసంగృహణకాలే.

ద్రుహితా ఇతరేణ ద్వారమవమృత్యైః ‡ త్యథాసిద్ధత్వా దనుక్రమ్ ।
ఏవంకృత్వాచార్యమాచమయేత్స్వయమేవ శిష్యః । ఏవంహి నమృ
తాభవతి । ఆచార్యేవ్రకృతే పునరప్యచార్యగ్రహణమాకాంక్షాదస్య
త్రాప్యాద్యామాచమయన్మైనమేవాదమయేదితి ॥

అన్యంవాసము దెతమ్ ॥ ౭ ॥ శ్లో

వాశబ్దస్సముచ్చయే । అన్యమప్యేన మాచమయేత్ , సచెత్సము
దేతః కులశిలవిద్యావృత్తవయోభిరుపేతాభవతి ॥

శ్లోస్తానాసనచక్రమణస్థితే * ష్వనుచిక్ష్ణుః ॥౮॥ శ్లో

వ్యసహితమపి స్యద్విద్యపేక్షతే । చికిష్ణయాకరణం లక్ష్యతే ।
స్తానాదివాన్చార్యస్య పశ్చాద్భాషిస్తాన్తే , నపూర్వభావీ నయగప
ద్భాషీ ॥

శ్లోసన్నిహితే మూత్రపురీషవాలక మోక్షే

భాషామాహస్త్రివనదంతస్థలన ‡ నిశృంఖణఘృ

క్షేపణ తాలననిష్ఠానీతి ॥౯॥ శ్లో

వాతకర్మాపానవాయోరుష్కణః । ఉచ్చేచ్ఛభాషామహతాస్వ
నైనభాషణమ్ । కేనాపి హస్తోహసనమ్ । స్త్రివనం శ్లేష్మాదినిరసనం ।
దంతస్థలనం దంతమలావకషణమ్ , పరస్పరిసంఘట్టసమిత్యన్యే । ని
శృంఖణం నాసికామలస్య నిస్సారణమ్ । ఘృక్షేపణం భ్రూదిక్షేపణమ్ ।
ఛాందసో హ్యన్వః । తాలనం హస్తయోరాస్ఫాటనం । నిష్ఠ్యహంగు
లిస్తోఽటనమ్ । ఇతిశబ్దాదన్యదపి స్తేవీరాసనాదికమ్ । వజ్రయేదిత్య
పేక్షతే , ఏతాని మూత్రకర్మాదీని ఆచార్యస్యసన్నిధౌనకుర్యాదితి ॥

శ్లో దారేప్రజాయాంవోపస్పర్శనభాషా విసంగంభ

పూర్వాఃపరివజ్రయేత్ ॥౧౦॥ శ్లో

ఉపస్పర్శనమాచింగనావఘాతాది । భాషాస్సంభాషాశ్చాటుప్ర

‡ శ-ముపస్పృశ్యైమపమృత్యైః . * ఖ-ఘ. స్థితే. ‡ ఖ.ఘ-జ-స్కవన-

త్రైమదాపస్తమ్భధర్మసూక్తే ౨ పృశ్నే ౫౪౦ః ౨౭
 భృతయః । ఏతాన్యప్యాచార్యై సన్నిహితే దారప్రజావిషయేఽపి విస్మ
 య్మం సకుర్యాత్ । జ్వరాదిపరిక్షాయాం నదోషః ॥

— వాక్యేనవాక్యస్యప్రతిఘాతమూచ్యస్య
 వజ్రమేత్ ॥ ౧౧ ॥ శ్లో —

ఆచార్యవాక్యస్య సమీచీనస్యేతరస్య వా ఆత్తియేన వాక్యేనతా
 దృశేన ప్రతిఘాతం సకుర్యాత్ ॥

— శ్లో శ్రేయసాంచ ॥ ౧౨ ॥ శ్లో —

అన్యేషామపి ప్రశస్తతిరాణాం వాక్యంవాక్యేనసప్రతిహన్యాత్

— శ్లో సర్వభూతపరివాదాక్రోశాగ్ శ్చ ॥ ౧౩ ॥ శ్లో —

సర్వేషామేవ భూతానాం తిరశ్చామసి పరిహాదాత్ । దోషవా
 దానాక్రోశాన్ శీలవాదాంశ్చ వజ్రమేత్ । పరివాదస్యపునర్వచనమ
 తిశయేన వజ్రనాథమ్ ॥

— శ్లో విద్యయాచవిద్యానామ్ ॥ ౧౪ ॥ శ్లో —

విద్యయాచవిద్యానాం పరివాదాక్రోశాన్ వజ్రమేత్ । ఋగ్వే
 దవవ శ్లోత్రసుఖం, అన్యేశ్వవణకటుకా ఇతిపరివాదః । తైత్తిరియ
 కముద్భిష్టశాఖా యజ్ఞవల్క్యదీని బ్రాహ్మణానీదానీంతనాని *
 ఇత్యాదయః ఆక్రోశాః ॥

— శ్లో యయా విద్యయా స విరోచేత పునరాచా
 ర్యముపెత్సనియమేన సాధయేత్ ॥ ౧౫ ॥ శ్లో —

యయా విద్యయాఽధీతయాశ్చ తయా వా స విరోచేత స యశ
 స్వీయాత్ । తామిత్యథాధ్యయేత్ । తాం విద్యాం పునస్సాధయేత్
 యథా సమ్యక్సిద్ధాభవతి తథా కుర్యాత్ । కథమ్ ? ఆచార్యంత
 మేవాన్యం వోపేత్య ఉపసాద్య నియమేనా పూర్వాధిగమే విద్యా
 ధస్య యోనియమ ఉక్తస్తేన శుశ్రూషాదినా ॥

*త—...జ్ఞవల్క్యదీనాం

అహరద తక్రతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అస్తిన్విషయేఽధ్యపయితుర్నియమః—

— శ్రిడపాకరణాద్యోత్సజనాదధ్యపయితుర్ని

యమః । లామసగ్హరణంమాగ్సగ్ శాద్ధం

మైఘనమితి చ వజయేత్ ॥౧౭॥శ్రిః—

‘లామసంహరణం లామవాపనమ్ । ఇదమనాహితాగ్నివిషయం

‘అహితాగ్నేస్తు, అత్యల్పకోలోమానివాపయత ఇతివాజసనైయికంగితి

ఋత్యు ఋత్యేవాజాయామ్ ॥౧౮॥ శ్రిః

‘ఋతుకాలే వా జాయాముపేయాత్ । ఋత్యుఇతి రూపసిద్ధిరే

షా—(స్త్రీ) గాంఋతుదిశాని షాడశ, తత్రభవః కాలఋత్యవః ‘భవే

చ్ఛందసి ‘ఇతియత్ప్రత్యయే ‘ఋత్యవ్యవాస్తవ్య ‘ఇతిసూత్రే

ణ యనాదేగొనిపాతితః, తత్రయలోపశ్చాందసః । చాతుర్మాసేస్య

షు ప్రియక్తం ‘ఋత్యేవాజాయామ్ । నాపర్యాస్తే ‘అ ఇత్యా

దియథా ॥

యథామగ్శిష్యభ్యావిద్యాసంప్రదానే

యమేషుచయక్తస్సాన్యత్ । ఏవంవతఃమానః

పూర్వాపరాసంబంధానాత్తానంచ త్రైమేయ

నక్తి ॥ ౧౮ ॥ శ్రిః

యథాయేన ప్రకారేణాగమః అథపాఠయోస్తతైవ శిష్యభ్యా

నిమత్సరణ విద్యాసంప్రదేయా । ఏవంభూతేవిద్యాసంప్రదానే

యక్తఃఅవహితస్సాన్యత్ । యేచగృహస్థస్య నియమాదిభ్యావనేతి

వ్యత్రచ, తేష్యపి యక్తస్సాన్యత్ । ఏవంయక్తోవతఃమానః పూర్వాప

రాపూర్వాపరాపితృపితామహా ప్రపితామహా వరాంశ్చ పుత్ర

పౌత్రసత్త్రాసంబంధాకమణిసుత్ । సంబంధినశ్చపురుషా

నాత్తానంచ త్రైమేయనక్తిఅభయేస్థానెనాకపృష్ఠేస్థావయతి ॥

౧౭ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే-పశ్చిక్షుండః ౨౦౯
 యోగిమనసావాచాపాశ్రాన చక్షుషాశ్చోక్తైః
 శ్చోదరాంభణానాసావాన్ పరీవృంజానౌ
 మృతత్వాయకల్పతే ॥౧౯॥

యైఃపురుషఆసావ్యతే బహిరాకృష్యతే తేఆసావాః శబ్దాద
 యోవిషయాః తేవిశిష్యంతే—తవ్విక్షిశ్చోదరాంభణాః । ఆరభ్యంతే
 ఆలభ్యంత ఇత్యారంభణాః । తత్రత్వగాలంభనాః సక్చందనాదయః ।
 శిశ్నోలంభనం స్త్ర్యుపభోగః । ఉదరాలంభనాభక్త్యభేజ్యాదయః । ఉ
 పలక్షణం త్వగాదిగ్రహణం । ఏవంభూతానాసావాన్ ననాదిభిఃపంచ
 భిరిందియైఃపరీవృంజానస్సర్వతో నజన్యన్న మృతత్వాయమోక్షాయ
 కల్పతే । తత్రవాగితి రసనెందియమాహ, పాణిఇతిఘ్రాణమ్ ॥

— శ్రి ఇతిపంచమఃఖండః శ్రి —

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రవృత్తావృజ్జ్వలాయాందివతీయప్రశ్నే

— శ్రి ద్వితీయఃపటలః శ్రి —

— జాత్యాచారసంశయే ధర్మాధర్మాగత

మగ్నిముపసమాధాయ జాతిమాచారం చపు

చ్ఛేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రి —

అవిజ్ఞాతపూర్వో యోధర్మాధర్మమధ్యయనాధర్మాగచ్ఛేత్ ఉ
 పసీదేత్ ఉపసన్నాస్తి భగవన్మైత్రేణ చక్షుషాపశ్య శివేన మన
 సానుగృహణ, ప్రసీదమామధ్యాపయేతి : తంజాత్యాచారసంశయే
 సత్యగ్నిముపసమాధాయ ‘యత్రకవ్చాగ్నిమ్’ ౧ ఇత్యాది ‘అన్య
 మపదధ్యాత్’ ౧ ఇత్యంతం కృత్వాతత్సన్నిధౌ జాతిమాచారంచ పు
 ఛ్చేత్, కింగోత్రాసి సౌమ్య, కిమాచారశ్చాసి ఇతి ॥

సాధుతాంచేత్ప్రతిజానీతైర్నిరుపదగ్రహై
వాయురుపకాంతాదిత్యనుఖ్యాతా సాధుతాంపృ
తిజానీతై సాధ్యస్తాఅస్తువితథవష వీనస ఇత్యక్తావీ
శాస్తుంప్రతిపద్యేత ॥ ౨ ॥

నచేత్సాధుతాం ప్రతిజానీతై సాధుజన్తాస్తి, అముష్యపుత్రోము
ష్యపౌత్రముష్యనప్తా, సాధ్యురశ్చాస్తిపిత్రైవోపానాయషి, శిక్షి
తాచారశ్చాస్తిసమ్యక్పావర్తిషి, విధిబలేన తు బాల్యవీనస ర్వేది
ప్రాంగతింగతాః, ఏతస్మాత్కైవలమనధీతపేద ఇతి । తతః ‘ అగ్నిరు
పదగ్రహై ’ ఇత్యాదికంమంత్రముక్తావ శాస్తుం శాసితమధ్యాపయితుం
ధర్మాంశ్చోపదేష్టుం ప్రతిపద్యేత ఉపక్రమేత ॥

అగ్నిరివజ్వలన్నతిధిరభ్యాగచ్ఛతి ॥ ౩ ॥

పంచయజ్ఞాంతే ‘ అతిథీనెవాగ్ర భోజయేత్ ’ ౧ ఇత్యుక్తమ్ ।
తత్ప్రకారం వక్తు తస్యావశ్యకతవ్యతామనెనాహ—అతిథిగృహ
నభ్యాగచ్ఛన్నగ్నిరివజ్వలన్నభ్యాగచ్ఛతి । తస్మాదసౌ భోజనాదిభిర
వశ్యంతర్పయితవ్యః । నిరాశస్తు గోగృహా దపేదితి ॥

ఇదానీమతిథిలక్షణం వక్తుం తదుపయోగి శ్రోత్రియలక్షణమాహ

ధర్మేణవేదానామేకై కాగ్ శాఖామధీ

త్యశ్రోత్రియోభవతి ॥ ౪ ॥

విద్యాధర్మస్యయోనియమస్సధర్మః, తేన వేదానాంయాం కాం
చన శాఖామధీత్య శ్రోత్రియోభవతి । పురుషస్యహిప్రతివేదమేకై కా
శాఖాభవతి । యా పూర్వైః పరిగృహీతాఅధ్యయనానుష్ఠానాభ్యాం
సా ప్రతివేదం స్వశాఖా । తామధీత్య శ్రోత్రియో భవతి । న తు ప్ర
తివేదమేకై కాంశాఖామధీత్యశ్రోత్రియోభవతి, లోకవిరోధాత్ । లో
కే హి యాంకాంచన శాఖామధీయానః శ్రోత్రియః ప్రసిద్ధః

ఊమదాప స్తమ్పధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౬ఖండః ౨౧౧
అతిథిలక్షణమాహ—

—స్వధర్మయ క్తం కుటుంబినమభ్యాగచ్ఛతి ధ

ర్మపురస్కారో నాన్యప్రయోజనస్సాతిధిభవతి ॥౫॥ —

అదితా యచ్ఛబ్దో దృష్టవ్యః, అస్తే స ఇతి దర్శనాత్ । మధ్యే
చ శ్రోత్రియలక్షణోపదేశాత్, తదుపశేవనేన సూత్రం యోజ్యమ్
యః శ్రోత్రియః స్వధర్మయ క్తం స్వధర్మనిగతం కుటుంబినం భా
ర్యయాసహ వసంతం గృహస్థం । ఆశ్రమాంతర నిరాసాధమిదముక్తం
స హితేషచమానాభవతి, భిక్షవోపితే । అభ్యాగచ్ఛతి ఉద్దిశ్యాగ
చ్ఛతి । ధర్మపురస్కారః ఆచార్యాధానం భిక్షణంధర్మస్థితం పు
రస్కారోపితి ధర్మపురస్కారః । కర్తవ్యత్ । ధర్మప్రయోజనో
నాన్యప్రయోజనః । యవంభూతవంభూతముద్దిశ్య ఆగచ్ఛతి స య
దృచ్ఛయా, సోతిథిరితి । బొధాయనస్తు—‘శ్రోతౌచృష్టపూర్వఃకే
వలమన్నాభీ నాన్యప్రయోజనోయస్సాతిధిభవతి’ ౧ అపివా స
ర్వవర్ణానామన్యతిమః కాలే యథోపపన్నః సర్వేషామతిథీనాం శ్రే
ష్ఠతమోతిధిభవతి ఇతి॥

—తస్యపూజాయాగ్ శాంతిస్సర్వగః పుష్టిశ్చ ॥ ౬॥ —

తస్యాతిథేః పూజాయాం కృతాయాం శాంతిరుపద్రవాణామిహభ
వతి । ప్రేత్యచ స్వగౌలాభః ॥

—తమభిముఖాభ్యాగమ్య యథావయస్సమేత్య

తస్యాసనమాహరియేత్ ॥౭॥—

తమతిథిమభిముఖాభ్యాగచ్ఛేత్ । అభ్యాగమ్యయథావయః నయ
సోనరూపంప్రత్యుష్ఠానాభివాదనాదినా స మెయాత్సంగచ్ఛేత్ సమే
త్యచతస్యాసనమాహరియేత్ శిష్యాదిభిః, అభావేన్యయమేవాహరత్

—శక్తివిషయేనాబహుపాదమాసనం భవతీత్యేకే ॥౮॥—

శక్త్యాసత్వామబహుపాదమాసనం స దేయం, కింతు బహుపాద

౨౧౨ శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
మేన పీఠాదికమిత్యేక మన్యంతే । స్వయం త్వబహుపాదమప్యను
మన్యతే ॥

—తస్యపాదౌ పృథ్వాళయేత్ । శూద్రమిధునాదిత్యేక ॥ —

హౌసూహౌ తస్యపాదౌ పృథ్వాళయేతామిత్యేకే మన్యంతే ।
దాసవతఇదమ్ ॥

అత్యవిశేషః—

శ్రీఅన్యతరౌభిషేచనేస్యాత్ ॥౧౦॥

అభిషేచనం కరకాదినా జలావసేకః । తమేకః కుర్యాత్, ఏకః
ప్రత్యుత్తరమ్ ॥

శ్రీతస్యౌదకమాహారయేన్ద్వన్ద్వయేనేత్యేకే॥౧౧॥

మృన్ద్వయేన పాత్రేణ తస్యౌదకమాహారతవ్యమిత్యేకే మన్యం
తే । స్వయంతులైజనేన ॥

శ్రీౌదకమాహారయేదనమాప్నోత్యే॥౧౨॥

యదా అసమావృత్తాబ్రహ్మచారి ఆచార్యపృషితస్సన్ద్యమేవ
వాతిధిరభ్యాగచ్ఛతి తదా నాసాపుదకమాహారయేత్, నాసాపుదకా
హరణస్యప్రయోజకః । నాస్త్వా ఉదకమాహారతవ్యమితి ॥

శ్రీఅధ్యయనాసాంవృత్తిశ్చాత్మాధికా ॥౧౩॥

అత్యాసమావృత్తైతిథౌ అధ్యయనసంవృత్తిశ్చాధికా ఇతరస్సాదీ
తిథేః । అధ్యయనస్య సహ * నిష్పాదనం అధ్యయనసంవృత్తిః । యః
ప్రదేశః తస్యాగచ్ఛతి స తేన సహ కియంతం కాలం వక్తవ్యఇతి
ప్రసిద్ధేతు పాఠే పూర్వపదాంతస్య సమోకారస్య చ ఛాందసాదీర్ఘః

శ్రీసాన్ద్రవియత్వా తపయేద్రస్తేభ్యోత్త్యైరద్భిరవ

రాధ్యేవేతి ॥ ౧౪ ॥

తతః పాదపృథ్వాళశస్య సమధ్యయనస్య వానంతరమతిథిం ప్రియ

ఊమదావస్తమ్భధర్మసూత్రైః ౨ ప్రశ్నే ౬ఖండః ౨౧౩
 వచనేన సాన్తవ్యయేత్ । సాన్తవ్యయిత్యావ్య గవ్యాదిభిః రస్తేః ఫలాది
 భిష్పభక్ష్యైః, అద్భిగుఢతోద్భరపి తావత్తర్పయేత్ తృప్తకుర్యాత్
 అవరాధ్యేనేతి జఘన్యకల్పతాం సూచయతి । అంతత ఇత్యధః । ఇ
 తి శబ్దాదేవమాదిభిరన్వైరపి ॥

— శ్రీఆవసథం దద్యాదుపరిశయామసస్తరణ

ముపధానగ్సావస్తరణమభ్యంజనంచేతి ॥౧౫॥

ఆవసథా విశ్రమస్థానం । ఉపరిశయాభి ఖటావ్ । ఉపస్తరణంతూ
 వికా । ఉపధానముపబహుణామ్, అవస్తరణముపరిపటం, తత్సహిత
 ముపధానముపస్తరణంచ । అభ్యంజనం పాదయోస్తేలం ఘృతంవా । ఏ
 తత్సర్వేందద్యాద్భోజనాత్ప్రగూర్హ్వేం వా అపేక్షితేకాలే । ఇతి శ
 బ్దాదన్యదన్యపేక్షితమ్ ॥

— అన్నసగ్స్కర్తారమావూయప్రీహిష్య

వానావతదధాన్నిర్వపేత్ ॥౧౬॥

యః పచతి తమన్నసగ్స్కర్తారమావూయ తదధానతిథ్య
 ధాన్ ప్రీహిత్ యవాన్ వా నిర్వపేత్ పృథక్కృత్య దద్యాత్ ఆ
 మ్మప్తే పచతి । ప్రీహియవగ్రహణముపలక్షణమ్ ॥

ఇదంభుక్తవత్సు సర్వేషవృతిథావుపస్థితే దృష్టవ్యమ్ । భోజనకా
 లతావహ—

— ఉద్భృతాన్యన్నాన్యవేక్షేత ఇదంభూయాతి

ఇదాతిమితి ॥ ౧౭ ॥

యావంతో భోక్తారస్తావదాన్యన్నాన్యద్భృత్య పృథక్వత్రేమ కు
 ర్యాత్ । సాయంసంవిభాగః । తంకృత్వా తాన్యన్నాన్యవేక్షేత- కిమి
 దం భూయః ప్రభూతమిదం వేతి । విచారెల్లుతః । ‘ పూర్వస్తుభా
 షాయామ్ ’ ఇత్యేతి త్రాపేక్షితమ్ । ఛాందసవివాయంప్లుతప్రయోగఇతి

— అభిభూయఉద్ధరత్యేన బూరియాత్ ॥౧౮॥

౨౧౪. శ్రీహరద తక్కుతోజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 ఏవమవేక్ష్యాతిభ్యధం భూయఉద్ధరే త్వేన బ్రూయాత్ ॥

శ్రీద్విషణ్ ద్విషతోవా నాన్నమశ్చీయాద్దోషేణ
 వామీమాన్ సమానస్య మీమాన్ సితస్యవా ॥౧౯॥

యంస్వయమతిథిః ద్విషణ్ భవతి, యోవాఆత్మానం ద్వేష్టి, యో
 వాత్మానందోషేణ మీమాంసతే ఆత్మని స్తేయాదిదోషం సంభావయ
 తి, యోవాదోషేణ మీమాంసితః యత్రరౌకికా దోషం సంభావయం
 తి, తస్యాస్యసర్వస్యాన్నం నాశ్చీయాత్ ॥

తత్రహేతుః—

పాప్తానగహితస్యభక్షయతీతి విజ్ఞాయతే ॥౨౦॥

య ఏవంవిధస్యాన్నమశ్చాతి, స తస్య పాప్తానమేవ భక్షయతీ
 తి విజ్ఞాయతే ॥

శ్రీ ఇతి షష్టఃఖండః శ్రీ

సఏషప్రాజాపత్యః కుటుంబినోయజ్ఞా

నిత్యప్రతతః ॥ ౧ ॥

నవపౌభిహితః మనుష్యయజ్ఞః ప్రాజాపత్యః వ్యజాపతినా దృ
 వ్యః, తద్దైవత్యావా ॥ కుటుంబినోనిత్యప్రతతాయజ్ఞః, నాగ్నిషో
 మాదివత్కూదాచిత్కః ॥

తస్యగ్నీన్ సంపాదయతి—

యోఽతిథీనామగ్నిస్స ఆహవనీయో యః

కుటుంబేన గౌహపత్యాయ స్తీన్ పచ్యతే సోఽ

శావహార్యపచనః ॥ ౨ ॥

యోతిథీనాం జాతరోగ్నిః స ఆహవనీయః, తత్ర హి మూయతే
 యః కుటుంబే గృహేగ్నిరౌపాసనః స గౌహపత్యః, నిత్యధాన్య
 త్వాత్ ॥ యస్తీన్ పచ్యతే భ్రాష్ట్రాగ్నోనావహార్యపచనః దక్షిణా

క్రిమదాపస్తమ్భధర్తనూత్రైః-ప్రశ్నైః ౭ ఖండః ౨౧౫
 స్మిః తత్రహ్యనాప్సహ్యం పచ్యతే ॥

— ఊజ౯ఁపుష్టింప్రజాం పశూనిష్టాపూ
 ర్మితి గృహణామశ్వాతియః పూర్వోఽతిథేరశ్వాతి ॥౩॥—

యోతిథేః పూర్వమశ్వాతి సగృహణాం కులస్యసంబంధిణాం గా
 దిక మశ్వాతి భక్షయతి వినాశయతి । ఊ౯ఁన్నమ్ । ఇష్టమగ్నిహో
 త్యాది । పూర్తంస్తూతంక ర్తఖాతాది । అన్యేప్రసిద్ధాః ॥

— పయఉపసేచన మన్నమగ్నిష్టోమసమ్మితగ్ స
 ర్వియోక్త్యనమ్మితం మధునాతిరాత్రసమ్మితంమా
 గ్ సేన దాప్తదశాహసమ్మితముదకేనప్రజావృద్ధిరా
 యషశ్చ ॥ ౪ ॥—

పయఉపసేచనం యస్య తదన్నమగ్నిష్టోమతుల్యం । సర్విషా ఉ
 పసి క్త మన్నమితి ప్రకరణాద్గమ్యతే తదుక్త్యతుల్యమ్ । మధునాఉప
 సిక్తమన్న మతిరాత్రతుల్యమ్ । మాంసేన సహ దత్తమన్నం దాప్త
 దశాహతుల్యం । ఉదకేన దత్తైన ప్రజావృద్ధిభావతి, ఆయుషశ్చ । ఉ
 పసమస్త్రహపి వృద్ధిరితి సంబద్ధ్యతే ॥

— అపిరియా అపిరియాశ్చాతిధయన్స వ౯ఁ లూకం
 గమయంతితి విజ్ఞాయతే ॥ ౫ ॥—

అపిరియాఉదాసీనాః ద్విషతో నిషిద్ధత్వాత్ ॥

— స యత్పాత్రమ౯ధ్యం దినే సాయమితి దదా
 తి సవనాన్యేవతానిభవంతి ॥ ౬ ॥—

త్రిమకాలేషు దీయమానాస్యన్నాని అస్య యజ్ఞస్య ప్రాతస్సవ
 నాదీని త్రిణిభవంతి । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు దాతవ్యమితి ॥

— సహ౯వస౯త్యేవః

యత్ గంతుము త్రిష్టంతమతిథిమనూ త్రిష్టతి తదుదవస్య త్యేవఉదవ
 సాసీయా సాస్య యజ్ఞస్యేతి । ప్రాయణ ఉచ్ఛబ్దం న పఠంతి, కేవ

౨౧౬ ఊహరద త్తకృతౌజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి, తత్రాప్యథాస్సపవ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౧౭||

యత్సాన్తవ్యయతి ప్రశంసతి సాప్రశంసా దక్షిణా||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౧౮||

సంసాధనమనువ్రజనమ్ ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౧౯||

ఉపావర్తనం అనువ్రజ్య ప్రత్యాగమనమ్ ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౨౦||

అన్యసైవైవసంబంధః ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౨౧||

స్తేపూజామాత్రం కారయేత్ ||౨౨౨||

రాజాభిషిక్తః క్షత్రియః । సోతిథయేభ్యాగతాయాత్మనాపి స
కాశాచ్ఛేయసీం పూజాం కారయేత్పురోహితేన ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౨౩||

మధ్యదేవ్యబ్రూయాత్ । వ్రాత్యక్వావత్సీరితి|

వ్రాత్యదకమితి । వ్రాత్యతర్పయన్ స్త్రివతి||౨౨౪||

యద్యాహితాగ్ని ముద్ధిశ్యాతిధిరభ్యాగచ్ఛేత్తత ఏనమతిథింస్వ
యమేవాభిముఖ ఉపసర్పేత్ । ఆత్ర స్వయమితి వచనాదనాహితా
గ్నిః అన్వేన శిష్యాదినా కారయన్మపి న దుష్కతి । తమధ్యపే
త్యబ్రూయాత్ । వ్రాత్యక్వావత్సీరితికుశలప్రశ్నః । నృలేసాధుః వ్రా
త్యః స ఏవవ్రాత్యః ఇతిపూజా(విభి)ధానం| క్వపూర్వస్యాం రాత్యా
పుషితవానసీతి । వ్రాత్యాదకమితి ఉదకదానమ్ । వ్రాత్య తర్పయం
స్త్రివతిరసాదిభిస్తర్పయతి । అనుసావరసకారౌ ఛాందసా । క్రియా
భేదాత్ ప్రతిమంత్రమితిశబ్దః । ఏతత్సర్వేషాం కాలేషుకర్తవ్యం ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశక్తసా||౨౨౫||

౨౦ త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నే ౨౫౦ః ౨౦౭

వ్యాత్యయథా తే మనస్తథాస్త్వీతి । వ్యాత్యయ

థాతేవశస్తథాస్త్వీతి । వ్యాత్యయథాతేస్త్రియం

తథాస్త్వీతి । వ్యాత్యయథాతేనికామస్తథాస్త్వీతి ॥౧౮॥

స యది హోమకాలాత్పాగ్రేవాసీత తదాపురాహోమాదవర

ణాగ్నిం దర్శయ సాదయిత్వా ‘ వ్యాత్యయథాతేమనః ’ ఇత్యాదికా

స్తంత్రానుపాంశుజపేత్ । బ్రూయాత్ । తత్ర ప్రతిమంత్రమితి శబ్ద

ప్రయోగాదథభేదాచ్చతుణాం వికల్పః । సముచ్చయఇత్యన్వే ।

అత్యచాధ్వర్య ర్యజమానోవా యోహోతాసజపేత్తతోజహుయాత్

అత్యయసోఽధ్వర్యతేష ఏహుతేష ఏగ్నిష ఏతిధి రభ్యాః

చ్చేత్సవ్యమేనమభ్యుదేత్య బ్రూయాత్ । వా

త్యాతిస్సృజహోష్యామి । ఇత్యతిస్సృజేనహోతవ్యం

అనతిస్సృష్టేజ్జహుయాద్దోషం బ్రాహ్మణమాహ ॥౧౯॥

ఉద్భవేస్త్వీతి బహువచనం సభ్యావసభ్యాపేక్షయా । యస్యతు

త్రయోగ్నయః తస్యాహుతేస్త్వీత్యనెన । సామానాధికరణ్యాద్దో

మోపి త్రిషప్తి భవతి । తెనాహవనీయహోమాదనంతర మతిథావా

గతే త్రిమ హోమోనకృతఇతి వక్ష్యమాణా విధిభేదవత్సేన । కఃపున

రసా? స్వయమేనమభ్యుదేత్యబ్రూయాత్ ‘ వ్రాత్యాదిస్సృజ ’ అను

జానీహి హోష్యామితి । తతోజహుధీత్యతిస్సృజేత్ । అతిస్సృష్టేనహో

తవ్యం । యది పునరనతిస్సృష్టోఽననుజ్ఞాతాజహుయాత్తస్య దోషం

బ్రాహ్మణవాక్యమాహ । తదిదం సర్వమాధర్వణే పఠితం ప్రత్యేతవ్యం

అత్యవక్షే స్వయంహోమోనియతః ॥

అత్యవక్త రాత్రించేదతిథీన్వాసయేత్పాథికవాణాం

కానభిజయతి ద్వితీయయాంతరిక్ష్యాన్ స్తృతీయ

యాదివ్యాన్ శ్వతుథ్యాన్ పరావతాలాకా నపరి

మితాభిరపరిమితాణాం కానభిజయతీతి విజ్ఞాయత్

౧౦౮ శ్రీహరదత్తకృతాంజ్ఞవీలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

యపికరాత్రిమతిథీన్వాసయతి స పృథివ్యాం భవాన్ లోకానభి
జయతి । ద్వితీయయా రాత్ర్యా అంతరిక్ష్యాన్ । తృతీయయాదివ్యాన్
చతుర్థ్యాపరావతః సుఖస్యపరా మాత్రాయేషు లోకేషు, తానభి
జయతి । అపరిమితాభీరాత్రిభిరపరిమితాన్ లోకానభిజయశీతి, వి
జ్ఞాయతే ద్వాహ్తాణం భవతి ॥

అసముదేతశ్చేదతిథిర్బుధావాణఆగచ్ఛేదాసన
ముదకమన్నగ్ శోత్రియాయదదామిత్వేవ ద
ద్యాత్ ! ఏవమస్యసమ్మద్ధంభవతి ॥౧౭॥

విద్యాదిరహితః అసముదేతః । స చేదతిథిరితి బుధావాణ ఆగచ్ఛే
త్ తదా తస్మై ఆసనాదికం శోత్రియాయ దదామిత్వేవం మనసి
కృత్వా దద్యాత్ । ఏవం దదతాస్య తద్దానంసమ్మద్ధంభవతి, శో
త్రియాయైవ దత్తంభవతి ॥

శ్రీతిసప్రమఖండశ్శ్రి

ఇత్యాపస్తమ్భధర్మసూత్రపృతావుజ్జ్వలాయాం
ద్వితీయప్రశ్నై తృతీయఃపటలః.

శ్రీ

యేనకృతావసథస్సాన్యదతిథిర్నతంప్రత్యుత్తిష్ఠే

త్ప్రత్యవరోహేదావ పురస్తాచ్ఛేదభివాదితః॥౧౮॥

యేనగృహస్థేనాతిథిః కృతావసథస్సాన్యత్, కృతావాసః దత్తావా
సస్సాన్యత్, 'ద్వితీయయాంతరిక్ష్యాన్' ౧ ఇత్యాదివచనాద్ద్వి
యాదిషవహస్సుతం ప్రతి స ప్రత్యుత్తిష్ఠేత్, నాప్యాసనాత్ప్రత్యవ
రోహేత్, సచేత్తస్మిన్నహని పూర్వమేవాభివాదితః । అసభివాది
తే తు అభివాదనాయ ప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ ప్రత్యవరోహేచ్చ ॥

శైవభోజ్యతిథీనాగ్ స్యాత్ ॥౧౯॥

తమదాపస్తమ్యధమనూత్రై అప్రశ్నేఽఖండః ౨౧౯

‘అతిథీనేవాగ్రే భోజయేత్’ ౧ ఇత్యేవసిద్ధౌ వచనమిదం పృ
మాదాద్యదన్నం నదతం అతిథయే, తన్న భుజీతేత్యేవ మథం ॥

అతిథీ నరసాగృహే భుంజీతానవశేషమతిథిభ్యః ॥౩॥

ఆగామిభ్యోతిథిభ్యో యథాన కించిద్భుజేవశిష్యతే తథాగ
వ్యాదయో రసానభోజ్యా ఇతి, సద్యస్సంపాదయితుమశక్యతా వ
దృసానామ్ ॥

అతిథీనాత్తాథమభిరూపమన్నంపాచయేత్ ॥౪॥

ఆత్తానముద్దిశ్యాభిరూపమన్నం సావీద్యసూపాది న పాచయేత్ ॥

అతిథీగౌమధుకర్మాహోవేదాధ్యాయః ॥౫॥

సాంగస్యవేదస్యాధ్యేతా వేదాధ్యాయః । సౌతిథిమధుపరూమ
హతి, గౌచ దక్షిణామ్ ॥

అతిథీతచార్యముత్తిక్వాన్నితకో రాజా వా ధమే

యక్తః ॥ ౬ ॥

అపేదాధ్యాయం అప్యోచార్యాదయో గౌమధుపరూహః । అ
తపివజ్ఞాయతే ఏకదేశాధ్యాయినావపుత్తిగౌచార్యోభవతఇతి, ధర్మ
యుక్తఇతి రాక్షోవిశేషణం । వాశబ్దస్సముచ్చయే ॥

అతిథీ ఆచార్యయత్త్విజ్ఞేజ్యశురాయ రాజ్ఞేఇతివ

రిసంసత్సరామపతిస్తద్భ్యోగౌమధుపర్కశ్చ ॥౭॥

ఏతద్భుజ్యే వ్యాఖ్యాతం ౨ । గౌరత్య దక్షిణాధికావిధీయతే ॥

కోసౌమధుపర్కఇత్యేతతా—

అతిథిధిమధుసగ్స్పష్టం మధుపర్కః పయోవా మ

ధుసగ్స్పష్టమ్ ॥ ౮ ॥

గృహ్యోక్తస్యానువాదోయము త్తరవివక్షయా ॥

అతిథీఅభావఉదకమ్ ॥౯॥

౨౨౨ క్రీ.పూ.రద త్రక్ తోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

దధిపయసారథావే ఉదకమపి దేయమ్ । మధుసంస్మృష్టమిత్యేకః ।
నేత్యన్యై, పూర్వతః* సునమధుసంస్మృష్టగ్రహణాల్ * ॥

‘వేదాధ్యాయః’ ః ఇత్యత్ర వివక్షితం వేదమాహ—

పడంగోవేదః ॥౧౦॥

వడ్డిరంగైరుక్తోవేదోగృహ్యతే ॥

కానితాన్యంగానీత్యతాహ—

పడంగోవేదః స ల్పావ్యాకరణం జ్యోతిషం నిరుక్తం శీక్షా

ఛందోవిచిరితి ॥ ౧౧ ॥

ఛందోవేదః, తత్కల్పయతీతి ప్రతిశాఖంశాఖాంతరాధీతేన న్యా
యప్రాప్తేన చాంగకలాపేనోపేతస్య కర్మణః ప్రయోగకల్పన
యోవస్కురుత ఇతి ఛందఃకల్పః, కల్పసూత్రాణి । వ్యాకరణమథా
విశేష మశ్రిత్య పదమన్వాచక్షాణం పదపదార్థప్రతిపాదనేన వేద.
స్యోపకారకం విద్యా స్థానమ్ । సూర్యాదీని జ్యోతిష్యధిక్యత్య ప్రా
ప్యత్రం శాస్త్రం జ్యోతిషమ్ । ఆదివృద్ధ్యధావేయత్నః కార్యః । తద.
ప్రధ్యయనోపయోగినమనుష్ఠానోపయోగినంచ కాలవిశేషం ప్రతిపా
దయచుపకారకమ్ । నిరుక్తమపి వ్యాకరణస్తేనకాత్స్యమ్ । శీ
క్షావర్ణానాం స్థానప్రయత్నాదికమధ్యయనకాలే కర్మాణిచమంత్రా
ణాముచ్చారణప్రకారం శిక్షయతీతి । పృషోదరాదిత్వాద్విధిః । గా
యత్ర్యాదీని ఛందాని యయా విచీయంతే వివిచ్య జ్ఞాయంతే సా
ఛందోవిచిరితి । ఏతాన్యంగాని । అంగసంస్తవాదంగత్వమ్—

ముఖంవ్యాకరణంతస్య జ్యోతిషం నెత్రముచ్యతే ।

నిరుక్తం శ్లోకముద్దిష్టం ఛందసాం విచిరితేవదే ॥

శీక్షాఘృణంతు వేదస్య హస్తాకల్పాప్రచక్షతే ॥ ఇతి ॥

* ఘ. ఙ. ‘ఉదకమపి మధుసంస్మృష్టమితి’ ఇత్యధికః పాఠః ॥

ః అప. ధ. ౨-౪-౫.

శ్రీమదాప సమ్మధ ర్తనూత్రైః ప్రశ్నైః శబ్దః ౨౨౦
ఉపకారకత్వాచ్చ । ఉ క్తపకారః ॥

అత్రచోదయతి—

శబ్దాధానంభణానాంతు కమణాన్సమా
మ్నాయసమాప్తౌ * వేదశబ్దః । తత్రసంఖ్యా
విప్రతిషిద్ధా ॥ ౧౨ ॥

శబ్దాధానయా యాన్యారభ్యంతే న ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరత
యా, తాని శబ్దాధానంభణాని కమాణి వైదికాని అగ్నిహోత్రా
దీని, తెహంసమామ్నాయఉపదేశః, తస్య సమాప్తౌ స యావతాగ్రం
థజాలేన సమాప్తః అనుష్ఠానపర్యంతో భవతి తత్ర వేదశబ్దోవతః
తే, వేదయతి ధమంవిదంత్యనేనేతి వా ధమమితి । సచ మంత్ర
బ్రాహ్మణ మాత్రేణానుష్ఠానపర్యంత ఉపదేశోభవతి, కింతు కల్పసూ
త్రైరపి సహితః । తతశ్చ తెహమపి వేదస్వరూప ఏవానుప్రవేశాత్
వంచైవాంగాని । తత్ర షడ్సంఖ్యా విప్రతిషిద్ధైః ॥

పరిహరతి—

అంగానాంతు ప్రధానైరవ్యవదేశితైః న్య
యవిత్సమయః ॥ ౧౩ ॥

అంగాన్యైవ కల్పసూత్రాణి, న వేదస్వరూపాణి, పౌరుషేయ
త్వ స్థరణాత్ । కతిపయాన్యైవ హి తెహ బ్రాహ్మణవాక్యాని, భూయ
ష్టాని స్వవాక్యాని । అంగానాంచ తెహం ప్రధానవాచిభిశ్చజ్ఞేః, భ
వ్యః, వేదః, బ్రాహ్మణమ్, ఇత్యాదిభిః న్యవదేశో న న్యాయ్యితి
న్యాయవిచార సిద్ధాంతః । తావిమా పూర్వపక్షసిద్ధాంతౌ కల్పసూ
త్రాధికరణై స్పష్టతరం దృష్టవ్యైః । యత్తా కం న మంత్రబ్రాహ్మణ
మాత్రేణ సూత్రఉపదేశితై, నశ్చోష స్థాణోరపరాధో యదేనమ్
నో న వశ్యతీతి, పురుషాపరాధస్సభవతి । ఇదుతుభవానాచష్టాం,

* ఘ. సమాప్తౌ.

౧౨౨ త్రిమూర్తి తత్వ తోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే
 కల్పసూత్రకారాణామయం పూర్వోగకల్పనాకుతస్త్యేతి । నాన్యాయో
 పబ్బంహితాభ్యాం మంత్రబ్రాహ్మణాభ్యామితి వక్తవ్యమ్ । నాన్యాయ
 తిః । ఏవంసతి భవానపి యతతాం తాదృశస్యామితి । తతోమంత్ర
 బ్రాహ్మణాభ్యామేవ పూర్ణమవభోత్స్యత * ఇతి ॥

అతిథిని నిరాకృత్య యత్రగతేభోజనే స్తరే త
 తావినిమోషోషన్ ॥ ౧౪ ॥

— శ్రి ఇత్యస్తనుఃఖండః శ్రి —

అతిథినిమోషా తే యథామనసం తర్పయిత్వా సంసాధయే
 త్ ॥ ౧ ॥

అతిథిమధ్యాగతం కేన చిత్కారణేన నిరాకృత్య భోజనేప్రవృ
 త్తాయత్రగతేయవస్తాం పాప్రభోజనే స్తరేత్ ధిజ్ఞయాసా ని
 రాకృత ఇతి, తలైవ భోజనాద్విరమ్య తస్మిన్నహనుస్యపోష్య అప
 రేమ్య సమన్విష్యయథామనసం యథేచ్ఛం తర్పయిత్వా సంసాధయే
 త్ గచ్ఛంర మనుప్రజేత్ ॥

అపర ఇత్యతికా—

అతిథిమానసంరమానాత్ ॥ ౨ ॥

సచవతిథిర్యానవాక్ భవతి తమా తదారోహణాదనువ్రజేత్ ॥

అతిథిమానన్నానుజానీయానితరః ॥ ౩ ॥

ఇత్యారోహణాత్ ॥ స యానన్నానుజానీయాత్ గచ్ఛతి తావ
 దనువ్రజేత్ ॥

అతిథి లప్రతిభాయాగ్సీమ్నోనివతేత ॥ ౪ ॥

యదితస్యాన్యపరతయా అనుజ్ఞాయాం ప్రతిభాబుద్ధిర్నజాయతే త,
 దాసీమ్ని ప్రాస్తాయాంతతోనివతేత । ప్రతేర్దీఘశ్చాండసః ।
 సంసాధయేత్ ఇత్యాది సర్వాతిథిసాధారణః, న నిరాకృతమాత్ర
 విషయమ్ ॥

* ఘ. ట—పూర్ణాన్వేష్యతీతి.

శ్రీమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైః ౧౭౬ః ౨౨౩
 సర్వా వైశ్వదేవే భాగినః కుర్వీతాశ్వచందాలభ్యః॥

వైశ్వదేవాంతే భూజనాథముపస్థితా సర్వానెవ వైశ్వదేవే
 భాగినః కుర్వీత | ఆ శ్వచందాలభ్యః | ఆభివిధావాకాగః | లెభ్యో
 పి కించిద్దైయం | తథాచమనుః—

శునాంచపతితానాంచ శ్వపచాం సాచరోగిణామ్ |

వాయసానాం క్రిమీణాంచ శనకైర్నిక్షిపెద్భువి ౧ || ఇతి ||

నానహాద్భ్యోదద్యాదిత్యైకే ॥౬॥

అనహాద్భ్యో శ్చందాలాదిభ్యః న దద్యాదిత్యైకే మన్యంతే | త
 త్రదానే అభ్యుదయః అదానె సప్రత్యావాయః ||

ఉపేతః స్త్రీణామనుపేతస్య చోచ్ఛిష్టం వజయేత్ ॥౭॥

ఉపేతః కృతౌపసయనోఽసమావృత్తః, స స్త్రీణామనుపేతస్య
 చ ఉచ్ఛిష్టం న భుంజీత | ఏనంసతి సమావృత్తస్యోచ్ఛిష్టం భుంజాన
 స్య న దోషస్సాన్యత్ | ఏవంతహ్యుపేతః అంతాత్కృతదారో కృ
 తదారో వా స్త్రీణామనుపేతస్య చోచ్ఛిష్టం వజయేత్ | ఏవమ
 ప్యుపేతస్య యస్యకస్య చిదపి యదుచ్ఛిష్టం తద్దోభజనే న దోషస్సాన్య
 త్ | ‘ పిశుభ్యేష్వస్యచ భ్రాతృరుచ్ఛిష్టం భాక్తన్యం ’ ౧ ఇత్యేత
 న్నియమాథం భవిష్యతి, పితరెవభ్రాతృరెవేతి | యద్యేవం, సూ
 త్రమేవేదమనథకమ్, తస్మాదేవ నియమాదస్యత్రాప్రసంగాత్ | ఇ
 దంతహిప్రయోజనమ్—యదా పితాఽనుపేతః, పుత్రస్తు ప్రియ
 శ్చిత్తం కృత్వా కృతౌపసయనః, తదా తంప్రతిపితరునుపేతస్యోచ్ఛి
 ష్టం ప్రతిషిధ్యతే | ఏవంజ్యేష్టోపి దృష్టవ్యః | ఏతదపి నాస్తి ప్రయోజ
 నం, ఉక్తంహి ‘ ధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యం ’ ౩ ఇతి, తెషామ
 భ్యాః మనం భూజనం నివాహమితి చ వజయేత్ ’ ౪ ఇతిచ

౨౨౪ త్రిహరదత్తకృతాజ్ఞానాఖ్యవాఖ్యానహితే
 తథాస్త్రీణామిత్యేతత్త్రిమథం ? మాతృయచ్ఛిష్టప్రతిపేధాధంక
 థం వ్రసంగః ? ' మాతృపితర్యాచార్యవచ్చుశ్రామా ' ౧ ఇతివచ
 నాత్ ' యదుచ్ఛిష్టం పాశ్చాతి । హవిరుచ్ఛిష్టమేవ తత్ ' ౨ ఇ
 త్యాచార్యోచ్ఛిష్టస్య హవిష్టైన సంస్తవాచ్చ । నైతదపి సారమ్,
 ' పితృజ్యేష్ఠస్యచ ' ౧ ఇత్యత్రపిరుగ్రహణాదేవ తస్యా అప్రస
 క్తే । తస్మాత్త్రిమదిజ్జనవదేమ భూయ అనుపనీతేన చ సహభౌ
 జనమాచరంతి, యథాహవోధాయసః — ' యానిదక్షిణలస్తాని వ్యా
 ఖ్యాస్యామః । యథైతదనుపనీతేన సహ భౌజనంస్త్రీయా సహభౌ
 జనమ ' ౩ ఇతి, తస్యచ రాచాదృష్ట మనేన ప్రతిపాద్యతే ॥

————— సర్వాణ్యుదకపూర్వాణిహానాని ॥౮॥ —————

సర్వాణీతి వచనాద్భిక్షాపునదకపూర్వక మేవదేయా ॥

శ్రీయథాశ్చుతివిహారే ॥౯॥ శ్రి

విహారేయజ్ఞక మణియానిదక్షిణాదీని దాన నితానియథాశ్చుత్యే
 నొదకపూర్వాణి ॥

————— యేనిత్యాధాక్తికాస్తేషామనుపరోధేనసం

విభాగోవిహితః ॥ ౧౦ ॥ —————

యేనిత్యాధాక్తికా భక్తాహంః కమక రాదయః తేషాముపరో
 ధోయథానభవతి తథావైశ్వదేవానైతగ తేభ్యస్సంవిభాగఃకతవ్యః ।

————— కామమాత్తానంధార్యాం పుత్రంవోపపద్ధ్యా

న్న త్వేవదాసకమకరమ్ ॥ ౧౧ ॥ —————

దాసాథూత్వాయః కమకరోతి స దానకమకరః, తమాత్తా
 ద్యుపరోధేపినోపరుంధ్యాత్, కింపునరాగతార్థతంనోపరుంధ్యాదితి

————— శ్రితథాచాత్తనోనుపరోధంకుర్యాద్యథాకమ

సుసమథస్సాన్యత్ ॥ ౧౨ ॥ శ్రి —————

౩౯ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౨-ప్రశ్నగంఖండః ౨౨౫

కర్మసు అగ్నిహోత్రాదిమ అజనెహుచ యథాస్వయం నమ
భోనభవతి తథాత్తానం నొపరుంధ్యాత్కుటుంబీ ||

అథాప్యవహరంతి ||

— అష్టాగ్రాసామునెభక్షః యాడశారణ్యవా
సినః | దావత్రిశతం గృహస్థస్యాపరిమితం
'బ్రహ్మచారిణః || ఆహితాగ్నిరనదావగ్ శ్చబ్రహ్మ
చారీదతేత్రయః | అశ్నన్తవనసిద్ధ్యంతినైపాగ్
సిద్ధిరనశ్నతామితి || ౧౩ || —

అత్రైతస్త్రిన్నాత్తానం నొపరుంధ్యాదితి విషయే శ్లో కాపుదాహ
రంతి | మునేస్సన్నాసినః అష్టాగ్రాసాభక్షః, ఆ * స్యావికారేణ
అరణ్యవాసీ వాసప్రస్తప్తస్య యాడశ | దావత్రిశతం, ప్రథమాభే
ద్వితీయా | దావత్రిశద్గ్రాసా గృహస్థస్య భక్షః | బ్రహ్మచారిణస్తు
విద్యాభాసస్య నైష్ఠికస్య చ గ్రాసనియమో నాస్తి | ద్వితీయేన శ్లో
కేనాహితాగ్నివిషయే 'కాలయోర్భజనం' ౧ ఇత్యపి నియమో
నా స్తీతి ప్రతిపాద్యతే | అనడుద్గ్రహణదృష్టాంతార్థమ్ | బ్రహ్మచా
రిగ్రహణం దృష్టార్థమ్ || సిద్ధ్యంతిస్వకార్యక్షమాభవంతి ||

— శ్రీఇతినవమఃఖండః శ్రీ —

ఇత్యాపస్తమ్మధర్మసూత్రవృత్తా శ్రుజ్వలాయాం

— ద్వితీయప్రశ్నే చతుర్థఃపటలః —

— భిక్షణేనిమి త్రమాచార్యో వివాహోయ

శ్లోమాతాపిత్రాబుభూషాహాతస్పనియమవిలాపః || —

భిక్షణంయాననం | తత్త్రాచార్యాదయోనిమిత్రం | బుభూషాభ
తుమిచ్ఛా | అహతోవిద్యాదిమతోగ్నిహోత్రాహోనియమే యో

*డ-గ్రాసప్రమాణమా. ఖ.అ-దృఢార్థం. జ.ట-(నాస్తీదంవాక్యం)

గ్యాథస్యా భావనలూపః ॥

— తత్రగుణాంత్యమిక్ష్యయథాశక్తిదేయమ్ ॥ ౨ ॥ —

తత్రైవంభూతే భిక్షణయాచతః శృతవృత్తాదికాన్ సమీక్ష్య శక్త్యనురూపమవశ్యందేయం, అదానేపృత్యవాయాత్ । గౌతమస్తునిమిత్తాంతర మప్యాహ—‘గుర్వథనివేశౌషధార్థవృత్తిక్షీణయక్ష్యమాణాధ్యయనాధ్యసంయోగ వైశ్వజిలెమ దృవ్యసంవిధాగో బహిర్వది । భిక్షుచాణెమ కృతాన్నమితరెమ ’ ౧ ఇతి । వైశ్వజితావిశ్వజిహ్యాగస్య కర్తా । స చ సర్వస్వదక్షిణః ॥

— ఇందియప్రీత్యథాస్యతుభిక్షణమనిమిత్తం । న

తదాద్రియేత ॥ ౩ ॥ —

ఇందియద్వారా ఆ త్తనః ప్రీతిః ఇందియప్రీతిః, తామథాయమానో యోభిక్షతే సృక్పండనాది త స్థూల్యువా, తద్భిక్షణంనియమేన దానస్య నిమిత్తం నభవతి । తస్మాన్న తదాద్రియేత, అదానేపి న పృత్యవాయః । వివాహోపి ద్వితీయో న నిమిత్తమ్ సత్త్వాంప్రథమాయాం ధర్మపృజాసంపన్నామామ్ । తదథామిదం వచనం, అస్యత్ర ప్రాప్త్యభావాత్ ॥

— స్వక మ్బ్రాహ్మణస్యాధ్యయనమధ్యాపనం యజ్ఞాయా

జనం దానం పృతిగ్రహణం దాయాద్యక్ సిలొంచఛః ॥ —

‘సర్వవర్ణానాగ్ స్వధర్మానుష్ఠానె ’ ౨ ఇత్యుక్తమ్ । తేన మిస్వధర్మాఉచ్యంతే । పుత్రాదిభ్యోదీయతే ఇతిదాయః, తమాదత్తఇతి దాయాదః, తస్యభావో దాయాద్యమ్ దాయస్వీకారః । త్రైత్యాదిమపతితానిమంజరీభూతానితతశ్చృతాని వా ధాన్యాని సిలశబ్దస్యాథః । లెమముంచ్చనమంగుళీభిర్నైవై రావౌదానంసిలొంచఛః । ఏతాన్యధ్యయనాదీన్యష్టైర్బ్రాహ్మణస్య స్వక మ్ । లెమయజ్ఞదానా

శ్రీమదానందమృగార్థసూత్రే ౨ ప్రశ్నోంభండః ౨౨౭

భవయనాని తీరి ద్విజాతినామానేన కర్తవ్యతయా నియమ్యంతే, ఇ
తరాణ్యథితయా ద్విజాతినామానేన కర్తవ్యతయా నియమ్యంతే, ఇ
తరాణ్యథితయా ద్విజాతినామానేన కర్తవ్యతయా నియమ్యంతే, ఇ
తరాణ్యథితయా ద్విజాతినామానేన కర్తవ్యతయా నియమ్యంతే, ఇ

అన్యచ్చాపరిగృహీతమ్ ॥౫॥

యచ్చాన్యత్రేనాన్యపరిగృహీతం ఆరణ్యం మూలఫలాది, శేనాపి
జీవేదితి ప్రకరణాద్ధమ్యతే । ఏతేన నిధిరాన్వయభావః ॥

ఏతాన్యేన క్షత్రియస్యాన్యధాపనయాజనప్రతిగ్రహ

ణానీతి పరిహాప్య దండయుద్ధాధికాని ॥ ౬ ॥

ఏతాన్యేన క్షత్రియస్యాన్యధాపనయాజనప్రతిగ్రహ
త్వా । దండలబ్ధం యుద్ధలబ్ధంచాధికమ్ ॥

క్షత్రియవదైవశ్చిన్య దండయుద్ధవజ్రంకృ

షిగోరక్ష్యవణిజ్యాధికమ్ ॥ ౬ ॥

గోరక్ష్యంగవారక్షణం । భావేణ్యత్ప్రత్యయః । వణిజాంకర్ష
వణిజ్యం, క్రయవిక్రయవ్యవహారకుసీదంచ । ‘ దూతవణిగ్భావించ’
ఇతి యప్రత్యయః ॥

నాననూచానమృత్విజం వృణోతేన పణమానమ్ ॥౭॥

సాంగస్య వెదస్యాధ్యేతా ప్రవక్తా చానూచానః । అతాదృశమృ
త్విజం న వృణోతే, నాప్యేతానదైవమితి పరిభాషమాణమ్ ॥

అనూజ్యోఽసథీయానః ॥౮॥

అనధీతవేదం న యాజయేత్ తదానీమపెక్షితం మంత్రం యథా
శక్తివాచయత్ ॥

క్షత్రియస్య యుద్ధంస్వక మేతుక్తమ్, తత్కథంక ర్తవ్యమిత్యతాహ
యద్దైతద్యోగాయథోపాయముపదిశంతితథాప్రతిపత్తవ్యం
యుద్ధవిషయే తథాప్రతిపత్తవ్యమయథాగద్యోగాఉపాయముపదిశం

౧౨౨ త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 తిత స్థియద్ధకమణియుద్ధశాస్త్రేవామౌపామభియోగస్తేతవ్యాగాః

— శ్రిస్తాయధప్రకీర్ణకేశప్రాంబలిపరాజావృ

త్తానామార్యావసం పరిచక్షతే || ౧౧ || శ్రి.. —

స్యస్తాయధ స్త్రీకాయధః । ప్రకీర్ణకేశః కేశాన్వినియంతుమక్ష
 మః । ప్రాంబలిః కృతాంజలిః । పరాజావృతః పరాఙ్ముఖః । సర్వ
 ఏతేభీతాః । తేషాంయద్ధేవధంసంతోగహాంతే । పరిగణనాదన్యే
 షాంవధే నదోషః । తథాచగౌతమః — “నహాయహింసాయామాహ.
 వే ” ౧ ఇతి । ‘ స్యస్తాయధః ప్రకీర్ణకేశః ’ ఇతివిసజనీయం కేచి
 ద్వదంతి, సోపపాతః । పరాజావృత ఇతి జ్వారశాఙ్ఖండనః ||

— శాస్త్రేరధిగతానామింద్రియదౌర్బల్యాదీవిప్రతిపన్నా

నాగ్ శాస్త్రానిర్వేషముపదిశేద్యథాకమయథోక్తమ్ ||.. —

యథాశాస్త్రం గర్భాధానాదిభిస్సంస్కారైస్సంస్కృతాశ్శాస్త్రే
 రధిగతాః । తేషామింద్రియదౌర్బల్యాదీతేంద్రియతయా విప్రతిప
 న్నానాం స్వకమంతః చ్యుతానాం నిషిద్ధేషుచ ప్రవృత్తానాం శా
 స్త్రాశాసితాఅచార్యాదిః నిర్వేషం ప్రాయశ్చిత్తముపదిశేత్ యథాక
 మ కమానుహపం, యథోక్తంధమశాస్త్రేషు ||

— తస్యచెచ్ఛాస్త్రమతిప్రనిర్లెఁక రాజానంగమయేత్ ||.. —

అజితేంద్రియాయా విప్రతిపన్నా నరాః తస్యచెచ్ఛాసితుశ్శా
 స్త్రం శాసనం అతిప్రవలెఁక న తత్త్రి తిష్ఠేయః స రాజానం గ.
 మయేత్ ఏనమసాఃరొత్తితి ||

— రాజాపురోహితంధమాధ్యక్షశలమ్ || ౧౨ || —

స రాజాధమశాస్త్రేషుష్ఠశాస్త్రేషు చ కుశలం పురోహితం
 గమయేత్, ఇనీయతామసావితి ||

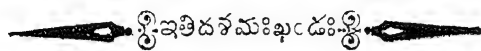
— స చాప్తాణాన్నియంజ్యోత్ || ౧౩ || —

ఊమదావమ్మధనూత్రి ౨-ప్రశ్న ౧౧౫౦౬ ౨౨౯

న పురోహిత బ్రాహ్మణశ్చేదతిక్రమకారిణః ప్రాపితాస్తాన్ని
యుజ్యంతే నియుజిత అనురూపేషు ప్రాయశ్చిత్తేషు ॥

అథయదితే చిత్రాపి నత్తిష్టేయః తదాకిత రవ్యమిత్యతతహ—
శ్రీబలవిశేషేణవధదాస్యవజం నియమైరుపశోషయేత్ ॥౧౬॥

తతస్తాన్నియమైరుపధనోపవాసాదిభిరుపశోషయేత్ । బలవిశే
షేణ బలానురూపం । వధదాస్యవజమ్, వధస్తాడనాది, వధందా
స్యంచ వజయిత్యా సర్వమన్యద్బంధనాదికం బలానురూపం కార
యేత్, యావత్తేమన్యేరంశ్చరేమ ప్రాయశ్చిత్తమితి ॥

ఏనంబ్రాహ్మణవిషయఉక్తమ్, ఇతరేషామ—

శ్రీ ఇతరేషాం వర్ణానామప్రాణవిప్రయోగాత్స

మవేక్ష్యైహంకరాణి రాజాదండప్రణయేత్ ॥౧౭॥

ఇతరేషాం బ్రాహ్మణస్యతిలికానాం వర్ణానాం రాజాపురోహి
తేనోక్తం దండస్వయమేవ ప్రణయేత్ యేహం కర్మాణిసమవేక్ష్య
తిదనురూప మాప్రాణవిప్రయోగాత్ । అభివిధావాకారః ॥

శ్రీసచసందేహే దండకుర్యాత్ ॥౧౮॥

అపరాధనుదేశారాజాదండం న కుర్యాత్ ॥

కింతు—

శ్రీసువిదితంవిదిత్యాదేవప్రశ్నభోయరాజాదండాయప్రతిపద్యేత ॥౩॥

ఆ దేవప్రశ్నభ్యః సాక్షిప్రశ్నాదిభిశ్శపథాంతైస్సువిదితం యథా
భవతి తథావిదిత్య నిరూప్య రాజాదండాయప్రతిపద్యేతఉపకరమేత ॥

ఏనంకుర్వతః ఫలమాహ—

శ్రీ ఏనంవృత్తారాజోభౌలా కావభిజయతి ॥౪॥

ఏనంభూతంవృత్తం యస్యసవనంవృత్తః । అత్రమనుః-

130 మహారథ తృతీయాంజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అడండాన్యాదండయన్ రాజాదండ్యాంచేచ్ఛవాప్యదండయన్ ।

అయశోమహదాహ్నోతి పెత్తస్సగౌరవ్యహీయతే॥౧౧॥ ఇతి॥

గచ్ఛతాంసృతిగచ్ఛతాంచసమవాయేకేనకస్తే పథాదేయఇత్యతః

రాజాంజ్ఞాపంథాబ్రాహ్మణేనాసమేత్య ॥౧॥

రాజాత్యాభిషిక్తః । స యదిబ్రాహ్మణేన సమైశానభవతి తదా
తస్య పంథాదాతవ్యః క్షత్రియైరప్యసభిషిక్తైః కింపునరితరైః । ఏతద
థామేవేదం వచనమ్ । అన్యత్ర 'వణజ్యాయసాంచ' ఇతివక్తృమా
ణేనైవ సిద్ధమ్ ॥

—సమేత్యతుబ్రాహ్మణస్తేవపంథాః॥౧౨॥—

ఆపదిశిష్యభూతబ్రాహ్మణవిషయమిదమ్ । శిష్యభూతేనాపిబ్రా
హ్మణేన సమేత్య తస్యైవ గురుణాపి రాజ్ఞాపంథాదేయఇతి ॥

యానన్యభారాభినిహతస్యాతురస్య స్త్రీయా

ఇతి సర్వైదాతవ్యః ॥ ౧౨ ॥

యానంశకటాదిభారాభినిహతోభారాకాంతః।ఆతురోవ్యాధితః।

స్త్రీయాకాదిదపి । ఏతేభ్యస్సర్వైరేవ వక్షణః పంథాదాతవ్యః । ఇ
తి శబ్దాత్ స్థవిరదాలకృశాదిభ్యః ॥

—వణజ్యాయసాం షెతరైర్వక్షణః॥౧౩॥—

నణేనోత్కృష్టావణజ్యాయాంనః, తెషాంషెతరైరపకృష్టే
ర్వక్షణః బాహ్యైశ్చ పంథాదాతవ్యః ॥

అశిష్టపతితమత్తాన్తానామాత్తస్వస్యయనా

థేన సర్వైరేవ దాతవ్యః ॥ ౧౩ ॥

అశిష్టోమూఖః । అన్యేపగిద్ధాః । ఏతేషాం సర్వైరేవ సజాతీ
యైరుత్కృష్టైరపకృష్టైర్వక్షణేబాహ్యైశ్చ దాతవ్యః।ఆత్మస్వస్య
యనమాత్మత్యాగం, 'లెనపగియోజనెనతదథాం' న త్వదృష్టార్థమిత్త్య
ర్థః । అప్రకౌటిత్యన దేయస్య పథః ప్రమాణముక్తమ్—

అమదావ స్తమ్భధర్తనూత్రే ౨ ప్రశ్నోగఖండః ౨౩౧
 పంచారత్నిరథపథశ్చత్వారో హ స్తిపథః ద్వాక్షుద్రవశుమను
 ష్యాణామ్ | ఇతి ||

ధర్మచర్యయాజఘన్యోవణాః పూర్వం పూ
 ర్వం వణమాపద్యతే జాతిపరివృత్తౌ ||౧౦||

ధర్మచర్యయాస్వధర్తానుష్ఠానేన జఘన్యోవణాః శూద్రాదిః
 పూర్వం పూర్వం వణం వైశ్యాదిం ఆపద్యతే పా'వృత్తి | జాతిపరి
 వృత్తౌ జన్తపరివరనే | శూద్రో వైశ్యో జాయతే | తత్రాపి స్వధర్తని
 ష్ఠః క్షత్రియో జాయతే | తత్రాపి స్వధర్తపరోద్భూతాణామితి | ఏవం క్ష
 త్రియవైశ్యయోరపి దృష్టవ్యమ్ ||

అథ ధర్తచర్యయా పూర్వోవర్ణోజఘన్యం జఘన్యం
 వణమాపద్యతే జాతిపరివృత్తౌ ||౧౧||

పూర్వోగతమ్ | మహాపాతకవ్యతిరక్తాధర్తానుష్ఠానవిషయమేతత్ మ
 హాపాతకేషు 'స్తేనో'భిశస్త'నిత్యాది నాసితజాతిప్రాప్తేషు క్షత్వాత్

ధర్తప్రజాసంపన్నేదారే నాన్యాం కుర్వీత ||౧౨||

శౌతేషుగార్హస్థ్యేషు స్తారైషు చ శ్రద్ధాభక్తిశ్చ ధర్తసంపత్తిః
 ప్రజాసంపత్తిః పుత్రవత్త్వమ్ | ఏవం ధూతేదారే సతినాన్యాం 'దా
 రే' ఇతి ప్రకృతే అన్యమితి స్త్రీలింగనిర్దేశాత్తత్రాధ్ధాద్భార్యా
 మితి గమ్యతే | నాన్యాంభార్యాం కుర్వీత నోద్యహేత్ ||

అన్యతరాభావేశార్యాపాగ్నాన్యధేయాత్ || ౧౩ ||

ధర్తప్రజయోరన్యతరస్యాభావే కార్యాఉద్యహేత్ | తత్రాపి పా
 గ్నాన్యధేయాత్ నోధర్మమాధానాత్ | ఏతదర్థమేవేదం వచనమ్ |
 ఉభయసంపత్తౌ సకార్యేత్సుకై అర్థాదన్యతరాభావే కార్యేత్స్య
 స్యాంశస్య ప్రాప్తహేత్ | యదాచాన్యతరాభావేపి కార్యతదా
 కాశక్కుఉభయాభావేపి కార్యేతి ||

౨౩౨ ఊహరద తక్కుతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

‘ప్రాగ్గన్యధేయాత్’ ఇత్యన్వివేతుః—

అథానానా సతీకర్మభిస్సంబద్ధ్యతే యేషామేతదంగమ్ ॥

హియస్సావాధానే సతీ విద్యమానానహాన్వితా కర్తృభిస్సంబధ్యతే అభిస్రియతే । కైః ? యేషామగ్నిహోతాదీనామేతదాధానమంగముపకారకం తైః । అత్యసతీతనవనాస్తృతాయాంతుప్రాగ్గన్యధానాత్పూజ్యమపి పుత్రసంపత్తౌ భక్తసంపత్త్యర్థం దారగృహణం భవత్సేవ । తథాచమనః—

భార్యాయైపూర్వమరిత్యైదత్వాగ్నినన్యకమణి ।

పునర్దాంకియాం కుర్యాత్పునరాధానమేవచ ॥౧౩౩॥

యాజ్ఞవల్క్యస్మి—

దాహయిష్యాగ్నిహోతేణస్త్రీయంవృత్తవతీవతిః ।

ఆహరేద్విధివద్దారాన్నంశ్చేచ్ఛవానిలంబయన్ ॥౧౩౪॥

సవాచనికేభేయక్రియః క్రమంతే । అనైశ్చ చాదనీయమ్ - యజమానః పూర్వమేవాన్వారాభణీయయా సంస్కృతః, స తస్యాయం సంస్కారః పునరాపాదయితుం శక్యః, భార్యాచపూర్వమసంస్కృతా, స తస్యైదర్శపూర్ణమాసాదిష్వధికారిః సకథంతయాయష్టుమహతీతి । అన్వారంభణీయాజన్యశ్చ సంస్కారోయది సంయోగవదుభయనిష్ఠః తదాభార్యానాశే నశ్యతీతి పురుషస్య పునస్సంస్కారోపి * స నోపపన్నః । యానిచాన్వారంభణీయాంనాపేక్షన్తే

*కృఖ—కోశయోః ‘సంస్కారోపి’ ఇత్యేతదనంతరం ‘నోపపన్నః’ । ధూయస్త్రవాన్వారంభణీయా మపేక్షతే । అన్వారంభణీయాసంస్కారః కేవలం పురుషనిష్ఠః । అతః కృతాన్వారంభణీయాకస్య పురుషస్యోత్తరక్రియాస్వధికారిణుడవపన్నః । స్తారానిగార్హస్థ్యాణిచైతదధికారాణీతి తస్య అప్యవిరుద్ధః ఇత్యేవదృశ్యతే.

30 శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ పశ్చైంగఖండః అక్షి

స్తూర్తాని గార్వాణీచ తైరధికార స్తస్య అప్యవిరుద్ధః । ననుచ పృ
గగ్నాధానాత్కమభిస్సంబధ్యతేగాప్యేస్తాన్తైశ్చ తత్క్రి
ముచ్యతే “ అధానెహిసతీకర్తృభిస్సంబధ్యతే ” ఇతి సత్యం । అస్తా
దేవ హేతునిదేశాదవసీయతే పృగగ్నాధానాత్కత్వామపి ధర్మ
సంపత్తౌ ప్రజాసంపత్తౌచ రాగాంధస్య కదాచిద్ధారగృహణేనాతీ
చదోషఇతి । అథయస్యాహితాగ్నేభావ్యాసత్వేన కర్తృసుశ్రద్ధధా
నాశక్తావా నభవతి, పుత్రాశ్చమృతాఅనుత్పన్నావా తస్యకథమ్?య
ద్యేషాయక్తిః ‘ ధర్మప్రజాసంపన్న ’ ఇతి ‘ కర్తృభిస్సంబధ్యతే ’ ఇ
తిచ తదాకర్తవ్యోవివాహః । నచ పృగగ్నాధేయాదిత్యస్య విరూ
ధః ‘ అన్యతరాభావే కార్యా ’ ఇత్యస్తే న్యసశేషః, నపునరుభయా
భావేకార్యేత్యన్య । భారద్వాజసూత్రేతు—యద్యప్యపిశేషేణ ఆహి
తాగ్నేదావరక్రియాభ్యనుజ్ఞాతాప్రతీయతే— ‘అథయద్యాహితా
గ్నిః పునదావరం కుర్వీతి యదగ్నిన్నోత్పన్నజైర్లోకికాస్సంపద్యేర్వ
తస్య పునరగ్నాధేయం కుర్వీతేత్యాశ్శరభ్యః । పునరాధానమిత్యా
లేఖనః । పునరగ్నాధేయమేవ కుర్వీతేత్యాడులూమిః ’ ఇతి, తస్యా
ప్రేతదేవ విషయః ॥

— స గోత్రాయదుహితరంనప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౫॥ —

కన్యాగోత్రమేవ గోత్రయస్య తస్మైకన్య నదేయా, హరీతా
య హరీతా, వాత్సన్యయ వాత్సన్యయనీత్వాది ॥

— మాతుశ్చయోనిసంబంధభ్యః ॥ ౧౬ ॥ —

మాతుర్యోనిసంబంధాః కన్యాయా మాతులాదయః, చకారాత్ప్రి
తురపి । ఏవంతేభ్యోసగోత్రేభ్యోపి కన్యానదేయా । అత్రమనుః,
అసపిండాచమామాతురసగోత్రాద యాపితుః ।

సాప్రశస్తాద్విజాతీనాం దూరకర్తృణిమైథునై ౧ ॥ఇతి ॥

వాసనను—

స్వాత్వాసముద్యపేత్కన్యాం నవణాంలక్షణాన్వితామ్ |

యమీయసీం భ్రాతృమతీ మసగోత్రాంప్రయత్నతః ||

మాతుస్సగోత్రామప్యేకే నేచ్ఛంత్యుద్వాహకమణి |

జన్తనామ్నోరవిజ్ఞానే ఉద్యపేదవిశేషితః ||

మాతుస్సపిండాయత్నైన వజనీయాద్విజాతిభిః || ఇతి ||

గౌతమః—‘అసమానప్రవరైర్వివాహః | ఉద్భవంన ప్రమాత్సి
త్పబంధుభ్యోపీజనశ్చ | మాతృబంధుభ్యః పంచమాత్ ౧ ఇతి ||

శంఖి—‘దారానాహరైశ్చదృశానసమానాషేయానసంబంధా
నానప్తమపంచమాపిత్తమాతృబంధుభ్యః ౨ ఇతి ||

వసిష్ఠః—‘గృహస్థాపితక్రోధహర్షోగురుణానుజ్ఞాతః స్వాత్వా
సమానాషేయామసప్తమైశునామవరవయసం సదృశీం భార్యాం
విందేత పంచమీమాతృబంధుభ్యః సప్తమీంపితృబంధుభ్యః ౩ ఇతి

హరీతః—‘శ్వితీ కుప్త్యుదరీ యత్తామయావ్యవస్థా యరనా
షేయమబ్రహ్మసమానాషేయమిత్యేతాన్యపతితాన్యపి కులాని వ
జనీయాని భవంతి | కులానురూపాః ప్రజాభవంతీత్యాదితష్టత్ అయ
జ్ఞేయత్వాదనాషేయమవేదత్వాదబ్రహ్మ ఏకకులత్వాత్ సమానా
షేయమితి తస్మాత్సప్తపితృతః పరీక్ష్యపంచమాతృతానగ్నికాం శ్రే
ష్ఠాం భ్రాతృమతీం భార్యాంవిందేత ౪ ఇతి ||

పైతీనసిః—‘అసమానాషేయాం కన్యాం వరయేత్ పంచమా
తృతః పరిహరేత్సప్తపితృతస్త్రీన్మాతృతః పంచపితృతావా ౫ ఇతి ||
యాజ్ఞవల్క్యః—

అనన్యపూర్వికాంకాంతా మసపిండాయపీయసీమ్ |

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యోలక్షణ్యాంస్త్రీయముద్యపేత్ ||

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నె ౧౦౪౦ఁడః ౨౩౧

అరొగిణీంభ్యాత్పమతీ మనమానాషణాగోత్రజామ్ ।

పంచమాత్సప్తమామాధర్వణమాత్మతఃపితృత స్తథా ॥ ౧౩౩ ॥

విష్ణుః , అనగోత్రామసమానప్రవరాం భార్యాంవిందేత మాత్మ
తః పంచమాత్ పితృతస్సప్తమాత్ ౩ ఇతి । నారదః —

ఆసప్తమాత్పంచమాచ్ఛ బంధుభ్యః పితృమాత్మతః ॥

అవివాహ్యస్సగోత్రాస్సృగ్యః సమానప్రవరా స్తథా ॥ ౨ ఇతి ॥

శాతాతపః—

పరిణీయసగోత్రాంతు సమానప్రవరాంతథా ।

కృత్వాతస్యాస్సముత్సర్గమతికృచ్ఛ గ్రివిశోధనమ్ ।

మాతులస్యసుతామూధ్వా మాత్మగోత్రాంతధైవచ ।

సమానప్రవరాంచైవత్యక్త్యా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఇతి ॥

మనుః—

పైతృష్వసేయాం భగినీం స్వసీయాంమాతురైవచ ।

మాతుశ్చభ్రాతృరాష్ట్రాంచ గత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥

ఏతాశ్చతస్సోభార్యార్థే నొపయచ్ఛేతబుద్ధిమాన్ ।

జ్ఞాతయోనానుపేయాస్తాఃపతత్యభ్యుపయన్నధః ॥ ౩ ఇతి ॥

బోధాయనః— సమానగోత్రాంచేదుపయచ్ఛేత్తాత్మవదేనాం వి
భృయాత్ సగోత్రాంగత్వా చాంద్రాయణముపదిశేత్ । ప్రతేపరి
నిష్ఠితే బ్రాహ్మణీం నత్యజేత్ । తాంమాతృవద్భగినీవద్విభృయాత్ । గ
ర్భినదుష్యతి, కాశ్యపఇతి విజ్ఞాయతే । అథసన్నిపాతేవివాహస్తద
ధ్యాయం వజ్రయేత్ బోధాయనస్యహి తత్ప్రమాణం కర్తవ్యమ్
మానవ్యోహి ప్రజాఇతి విజ్ఞాయతే ॥

గోత్రాణాంతుసహస్యాణి ప్రయతాన్యబుద్ధానిచ ।

౧ యా. స్తు-౧-౫౨-౫౩.

౨నా-స్తు-౧౨-౭.

౩మను-౧౧-౧౭౨-౧౭౩.

అది.

అమరదత్తకృతా జ్ఞానాభ్యుదయసహితా

ఉపసంహాసదేవైషాం ప్రవరాముషిదర్శనాత్ ||

ఏకవివముషిర్యావత్ప్రవరేష్వసువతః తె ||

తావత్సమాసగోత్రత్వ మన్యదృగ్వింగిరోగణాత్ | ౧౭౫ ||

సుమంతః— 'పితృపత్నీస్సస్వరావమాతరః తద్భాగ్రతరోమా

తులః తత్సతామాతులసుతాస్తద్భగినో మాతృభగినస్తస్తాతానోష

యంతవ్యాః ' ఇతి ||

కన్యాదాసప్రసంగాద్వివాహభేదానాహ—

బ్రాహ్మేవివాహే బద్ధశీలశ్రుతారోగ్యాణి:

బుద్ధావప్రజాగోసహత్విక ర్తవ్యః ప్రతిపాదయే.

చ్ఛక్తివిషయేణాలంకృత్య || ౧౭౬ ||

బ్రహ్మణోద్భవోద్భావ్యాః | తస్మిన్ వివాహేవరస్య బంధావదీ

న్బుద్ధావ పరిక్ష్యప్రజాం దుహితరం సహత్విక ర్తవ్యస్సహక ర్తవ్యా

ని యాని కమాణి తేభ్యస్తాని కర్తుం ప్రతిపాదయేత్ దద్యాత్ | శ

క్తివిషయేణ, విభక్తి ప్రతిరూపాయనిపాతః యథాశక్తిత్యర్థదృష్ట

వ్యః | యథాశక్త్యలంకృత్య దద్యాదితి, | ఏషబ్రాహ్మేవివాహః |

ప్రజాసహత్విక ర్తవ్య ఇతి పా లేప్రజాభాగం సహత్విక ర్తార్థంచేతి ||

అపి షేదుహితృమలైమిథునాగావౌ దేయా || ౧౭౭ ||

ఋషిభిర్భువైవివాహే మిథునాగావౌ స్త్రీగవీ పుంగవశ్చదు

హితృమతే దేయా | ఏషఆషణః ||

దైవేయజ్ఞశంత్రయిన్విజేప్రతిపాదయేత్ || ౧౭౮ ||

దైవైర్భువై వివాహే యజ్ఞతంత్రై వితతే ఋత్విజేకమేకుర్య

తే కన్యాదద్యాదేషదైవోవివాహః ||

మిథః కామాత్సాంవరైతే సగాంధర్యః || ౧౭౯ ||

యత్రకన్యాసరౌమిథో రహసి కామాత్పరస్పరం సంవరైతే మి

ంజౌ. ప్రపరఖండే.

త్రైవిద్యపాఠశ్రవణార్థమునామై ౨ ప్రశ్నె ౧౨ఖండః. ౩౩౭.
 భునీధవతః, న. గాంధర్వోవివాహః । నమోదీర్ఘః పూర్వవత్ । అ
 త్రిసంధ్యోగాదు, తరకాలం, వివాహసంస్కారకర్తవ్యః॥

శ్రీవిశ్వకాదశఃఖండఃశ్రీ

శక్తివిషయేణద్రవ్యాణిదత్వా ౭౭వపేరంత్రాసురః॥౧॥

యత్రవివాహే కన్యావతే యథాశక్తిద్రవ్యాణి దత్వాఅవపేరక్ష
 కన్యాంసతసురః । ౬ విత్రేనానతిః(స్త్రీ)మతామాసురః ౭ ౧ ఇతిశాత
 మః । తేనకన్యాయైగృహక్షేత్రాధరణాదిదానైన వివాహోనాసురః ॥

దుహితృమతఃప్రోథయిత్వావపేరక్షసరాక్షసః ౧౨॥

దుహితృమతః కన్యావతః పితృదీక్షప్రోథయిత్వా ప్రమథ్యయ
 త్రానపేరక్ష స, రాక్షసావివాహః । ౬ హత్వాభిత్తాచ్ఛశీర్షాణిరు
 ధంతిం రుదదౌర్భ్యోహరెత్సరాక్షసః ౭ ౨ ఇత్యాశ్వలాయనః । అత్రా
 పి వివాహ సంస్కారకర్తవ్యః, — ద్వాచాపరౌ వివాహౌ శా
 స్త్రాంతరేమాక్తౌ । తత్రిత్యశ్వలాయనః — సహధర్మచరతఇతి ప్రాజా
 పత్యః । సుప్తాం ప్రమత్తాం వాహరెత్సపైశాచః ౭ ౩ ఇతి । తావి
 హపృథజ్జోక్తౌద్వాహురాక్షసయోరంతర్భావాదితి ॥

తేషాంత్రయితద్యాఃప్రశస్తాఃపూర్వఃపూర్వఃశ్రేయాత్॥౩॥

తేషాంవివాహానాం మధ్యే ఆద్యాస్త్రయోద్వాహౌష్టాదైవాః ప్ర
 శస్తాః, తత్రాపిపూర్వః పూర్వోపితిశయేన ప్రశస్తఇతి ॥

యథాయుక్తోవివాహస్తథాయక్తౌప్రజాభవతి॥౪॥

ప్రశస్తేవివాహేజాతాప్రజాప్రశస్తాభవతినిందితేనిందితా । తత్రమనుషి
 బ్రాహ్మదిమ వివాహేమచతుష్కర్షివానుపూర్వశః ।
 బృహ్మవర్చసినః, పుత్రాజాయంతేశిష్టసమృతాః ॥
 రూపసత్త్వగుణోపేతా ధనవంతాయశస్వినః ।

శ్రీహ రద త్రకృతాజ్జ వ్విలాఖ్యవ్యాఖ్యానహేత

వర్యాప్తభేగాధర్మప్రాజీవంతిచ శతంసమాః ॥

ఇత రెమతుజాయంతేనృశంసానృతవాదినః ।

తనయాదుర్వివాహేషు బ్రహ్మధర్తజగుప్సితాః ॥౧॥ఇతి ॥

ప్రాజాపత్యైనసహద్యాస్త్యద్యాశ్చత్వారోవివాహా బ్రాహ్మణస్య,
గాంధర్వగాక్షసౌక్షత్రియస్య ఆసురస్తు వైశ్యశూద్రయోః, పైశాచో
నకస్యచిదితి ॥

పాణినమూఢం బ్రాహ్మణస్యనాప్రోక్షితమభితిప్తేత్ ॥౧॥

బ్రాహ్మణస్య పాణినా సమూఢం ఉపలిప్తం సంమృష్టం వాఘూమి,
ప్రదేశమప్రోక్షితం నాభితిప్తేత్, కింతు ప్రోక్ష్యేవాభితిప్తేత్ ॥

అగ్నింబ్రాహ్మణంచాంతరేణనాతిక్యామేత్ ॥౨॥

అగ్నేద్యౌఃప్రాహ్మణస్య చ మధ్యే నగచ్ఛేత్ ॥

బ్రాహ్మణాగ్శ్చ ॥౩॥

అంతరేణ నాతిక్యామేదిత్యేవ, బ్రాహ్మణానాంచమధ్యేనగచ్ఛేత్ ॥

అనుజ్ఞాప్యనాతిక్యామేత్ ॥౪॥

స్పష్టమ్ ॥

అగ్నిమపశ్యనయగపద్ధారయాత ॥౫॥

అగ్నిముదకంచ న యగపద్ధారయేత్ ॥

నానాగ్నినాంచ సన్నివాపంవర్జయేత్ ॥౬॥

పుథగవస్థితానామగ్నినామేకత్రసమావపనం న కుర్యాత్ ॥ ఆ
గ్నావగ్నింసప్రోక్షిపేదిత్యన్యే ॥

ప్రతిముఖమగ్నిమాహీయమాణం నాప్రోక్షి

తంభూమాప్రదక్షిణకుర్యాత్ ॥౭॥

యదాస్యగచ్ఛతః ప్రతిముఖమగ్నిరాహీయతే తదా న తంప్ర
దక్షిణకుర్యాత్ । సచేద్బాహూ ప్రతిష్ఠితౌ న భవతి । ప్రతిష్ఠితైత్వ

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్నోఽఖండః ౨౩౯

శ్వాదృష్టైపృక్షణీకుర్యాదితి ||

పృష్టతశ్చ త్తనః పాణీనసగ్ శ్లేషయేత్ || ౧౨ ||

స్వేపృష్టభాగే స్వపాణిద్వయం న సంశ్లేషయేత్ న బద్ధీయాత్ ||

స్వేపృష్టపన్నభిముక్తోఽనాశ్వానాన్వగ్యతో రాత్రి

మాసీతకోవధూతఉదకముపస్పృశ్యవాచం విస్మజేత్ ||

సుప్తేయస్తిన్నస్తమేతి సుప్తేయస్తిన్నుదేతిచ |

అంశుమానభినిముక్తాభ్యుదితౌతౌయథాకర్యమమ్ ||

తయోః అభినిముక్తోఽనాశ్వానభుంజానస్తూష్ణీం సర్వాం రాత్రి
మాసీతనశయాత | అథాపరేద్యుః ప్రాతస్సాన్వత్యావాచం విస్మజేత్,
అయమస్యనిర్వేషః ||

—స్వేపన్నభ్యుదితోఽనాశ్వానాన్వగ్యతోహస్తిప్యేత్ || ౧౩ ||—

పూర్వేణగతమ్ | ఉదకముపస్పృశ్య వాచం విస్మజేదిత్యత్రాపే
క్షతే | తత్రాస్తమితే స్నానప్రతిషేధాత్సాయమేవ స్నాత్వా వాచం
విస్మజ్యనంధ్యాముపాసీత ||

—అతమితోఃప్రాణమాయచ్ఛేదిత్యేకే || ౧౪ || —

యావదంగానాం గ్లానిభవతి తావత్ప్రాణమాయచ్ఛేత్, ప్రా
ణవాయుమాకృష్యధారయేత్ | ప్రాణాయామం కుర్యాదిత్యేకే మ
న్యంతే | శక్త్యైవక్ష్యాదికల్పః | అత్రమనుః—

సన్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసానహ |

త్రింపరేదాయతప్రాణః ప్రాణామామన్సఉచ్యతే || ఇతి ||

ఏతమావర్తయేత్ యావద్గ్లానిర్భవతి ||

—స్వేపన్నంవాపాపకందృష్టావే || ౧౬ ||

పాపకః స్వప్నోదుస్స్వప్నః మర్కటాస్కండనాదితంచదృష్టావే

—అథాంవాసిషాధయిషక్ || ౧౭ ||

అథాంప్రయోజనం తంచ దృష్టమదృష్టం వాసాధయితుమిచ్ఛత్ |

౨౪౦ శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే

నియమోనామ ' ఉదఙ్ముఖామూత్రాచుర్యాత్ ' ౧ ఇత్యాదీనా

మతికృమేచ ' ఆతమిహోః పాణిమాయచ్చేత్ ' ఇతిసంప్రత్య శేషః ॥

నియమోపఫలసంశయే సతత్కర్తవ్యమ్ ॥౧౯॥

యస్మిన్ కర్మణి కృతే పక్షే దోషః ఫలసంభావ్యతే స తత్కర్యాత్
త్, యథాసభయే దేశే ఏకాకినా గమనమితి ॥

నియమో ఏవమధ్యానానధ్యాయే ॥ ౨౦॥

సంశయఇత్యవసమస్తమప్యపేక్షతే । అధ్యానానధ్యానయఇతి
సంశయేష్యవం స తత్కర్తవ్యమితి । ' సంధావమస్తనితే ' ౨ ఇ
త్యుదాహరణమ్ । పూర్వస్త్యేవాయంప్రపంచః ॥

—సంశయేప్రత్యక్షవహ్యుయాత్ ॥ ౨౧॥

సంశయితమథామాత్తనోఽజ్ఞానపరిహారాయ ప్రత్యక్షవన్నిశ్చిత
వన్నబూరియాత్ ॥

అభినిముక్తాన్యదితకుసఖిశ్యావదాగ్రిదిధిమది

ధిమాపతిపర్యావహితపరిష్టపరివిత్తపరివిన్నపరివి

విదానేమహాత్తరొత్తరస్థిన్నశుచికరనిరెవో

గరియాన్ గరియాన్ ॥ ౨౨॥

అచ్యుద్వాగతౌ । కుసఖి, కృష్ణనఖిః । శ్యావా దంతాయస్యశ్యా
వదన్ కృష్ణదంతః । ' విభాషాశ్యావారోకాభ్యామ్ ' ఇతి దత్తాదే
శః, తస్యాంతలొపశ్చాందసః । జ్యేష్ఠాయా మనూఢాయాం పూర్వం
కనీయస్యావోధా అగ్రిదిధిమః, పశ్చాదితరస్యావోధాదిధిమాపతిః ।
జ్యేష్ఠైరకృతాధానై కృతాధానః కనిష్ఠః పర్యాధాతా, జ్యేష్ఠః పర్యా
హితః । జ్యేష్ఠైరకృతసామయాగై కృతసామయాగః కనిష్ఠః పరియ
ష్టా, జ్యేష్ఠః పరిష్ఠః । అకృతవివాహౌ జ్యేష్ఠైరకృతవివాహః కనిష్ఠః ప

౩౧ త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నెగతిభండః ౨౩౧

రివి త్త ఇతి వ్యసిద్ధః, జ్యేష్ఠః పరివిత్తిః జ్యేష్ఠస్య భార్యముపయచ్ఛమా
సః పరివిన్నః, యస్మిన్నగృహీతభాగేవానిష్ఠాభాగంగృహ్యతి స జ్యేష్ఠః
పరివిన్నః కనిష్ఠః పరివివిదాసః । చకారః పర్యాధాతృప్రభృతీనాం
సముచ్చయాథణః । ఏతేష్యభినిమ్మక్తాదిషు యోయ ఉత్తరస్తస్తిం
స్తస్తి దావదశమాసాది రశుచికరనిర్వషః యోసూర్యము క్తస్తత్రగ
రీయా ౯ భవతి । తత్రపూర్వత్రపూర్వత్రలఘీయా ౯ అభినిమ్మక్తాభ్య
దితయోస్తు అనంతరౌ క్తం ప్రియశ్చి తదవయమపి వికల్పనభవతి ॥

— శ్రి తచ్చలింగంచరిత్రాద్ధాన్యమిత్యేకే ॥ ౨౩ ॥ —

యస్మిన్ కౌసభ్యాదికే లింగే యత్ప్రియశ్చి త్తము క్తం తచ్చరి
త్వా కౌసభ్యాది లింగముద్ధరేదిత్యేక మన్యంతే । అన్యత్ర వారా
గ్నిభ్యఇతి స్పృశ్యంతరమ్ ॥

ఇతి దావదశభండః .

— శ్రి ఇతి ద్వితీయే ప్రశ్నే పంచమః పటల్ . శ్రి —

— సవతాః పూర్వాశాస్త్రవిహితాయాం యథ

తు ౯ గచ్ఛతః పుత్రాస్తేషాం కర్మభిన్నంబంధః ॥ ౧ ॥ —

సవతాః చ అపూర్వా చ శాస్త్రవిహితా చైతి కర్మధారయః ।
సవతాః సజాతీయా బ్రాహ్మణస్య బ్రాహ్మణీత్యాది । అపూర్వా అన్య
స్తా అదత్తా, స విద్యలే పూర్వః పతిర్యస్యా ఇతి । శాస్త్రవిహితా శా
స్త్రోక్తైః వివాహసంస్కారేణ సంస్కృతా, ‘సగోత్రాయదుహిత
రం న ప్రయచ్ఛేత్’ ౧ ఇత్యాదిశాస్త్రానుగుణావా । ఏవంభూతా
యాః భార్యాయాం యథతు ౯ గృహ్యోక్తైః ఋతు ౯ గమనకల్పన ౯
చ్ఛోయై పుత్రాజాయంతే లేషాం ‘స్వకర్మబ్రాహ్మణస్య’ ౨
ఇత్యాదినాపూర్వముక్తేః కర్మభిన్నంబంధోభవతి । ‘గచ్ఛధః’ ఇతి
ధకారోఽపపాతః ॥

౨౪౨ తిహారద తక్మతోజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దాయేనావ్యతిక్రమశ్చోభయోః ॥౨॥

ఉభయోఃమాతాపిత్రోదాదేన చ లెషాం సంబద్ధౌ భవతి | అ
వ్యతిక్రమశ్చ, చకారశ్చైదర్థై, అవ్యతిక్రమశ్చేత్, యది తే పితరంచ
మాతరంచ నవ్యతిక్రమేయః | న్యతిక్రమే తు దాయహానిరితి ॥

అపరతహ—ఉభయోరపి దాయేన లెషాం వ్యతిక్రమోనకతా
వ్యః | అవశ్యంచేయో దాయశ్చితి ॥

పూర్వవత్సామసంస్కృతాయాం వణాం

తరే చ మైథునె దాపః ॥ ౩ ॥

పూర్వవతీ అన్యేన పాణిగ్రహణేన తిప్వతీ | అసంస్కృతావివా
హసంస్కారంహితా | వణాంతరంబ్రాహ్మణాద్యై క్షత్రియాదిః | పూర్వ
వత్సాదిమమైథునేనతిదోషోభవతి | కస్య? తియో రెనమిథునీభవతోః ॥

తత్తాపిదోషవాత్ పుత్రవీవ ॥౪॥

తత్రైతిపంచమ్యస్త్రలో, ‘ఇతరాభ్యోపి దృశ్యంతే’ ఇతి | తా
భ్యామప్యభ్యాభ్యామతిశయేనపుత్రీ ఏవదోషవాత్ | తత్ర పూర్వవ
త్సా ముత్సన్నాకుండగోళకా ॥

పత్యోజేవతికుండస్యాన్త్యలైభతేరిగోళకః ౧ |

అసంస్కృతాయా ముత్సన్నస్య నామాంతరం నాస్తి | కింతుదు
ష్టత్వమేవ | వణాంతరేతు జాత్యంతరం | తత్రగౌతమః—‘అనులో
మాఅనంతరైకాంతరద్వ్యంతరాసు జాతాస్సవణాంబష్టోగ్రసిషాద
దౌష్యంతపారశవాః | పృతిలోమాస్తు సూతమాగధాయోగవక్షత్వ
వైదెహచండాలాః’ ౨ ఇతి | ఏవకారోదుహిత్యనిర్వృత్త్యర్థః | త
థాచ వసిష్ఠః—‘పతితేనోత్పన్నః పతితోభవత్యన్యత్ర స్త్రీయా
సాస్సహిపరగామినీతామరిక్థాముపేయాత్’ ఇతి | కించ—‘స్త్రీర
త్సందుమ్కులాదపి’ ౩ ఇతిమనుః ॥

క్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నగర్భః ౨౪౩

ఇదానీపుత్రేభ్యా దాయవిభాగం వక్ష్యే అన్యస్య భార్య
యామన్యేనాత్పదితః పుత్రః కిముత్పాదయితుః? ఆహోస్విత్ టై
త్రిణః? ఇతి విచారే నిణయమాహ—

ఉత్పాదయితుః పుత్రఇతి హిబ్రాహ్మణమ్ ||౫||

న కేవలం బ్రాహ్మణమేన, వైదికీగాఢాత్రాదాహరంత్యాహ
అథాప్యదాహరంతి ।

— ఇదానీమెవాహంజనకః స్త్రీణామీష్యామి

నాపురా । యదాయమస్య సాదనే జనయితుః
పుత్రమబ్రువన్ ॥ రేతాధాః పుత్రం నయతిప
రెత్యయమసాదనే । తస్మాద్భార్యా రక్షంతిచి
భ్యంతః పరరేతసః ॥ అప్రమత్తారక్షధతంతుమే
తల మాసః టైత్రిపరబీజానివాప్యః । జనయితుః
పుత్రాభవతి సాంపరాయేమోఘం వేత్తాకరుతె
తంతుమేరమితి ॥ ౬ ॥

జనయితుఃపుత్రః? టైత్రిణపుత్రః? ఇతివివాదేపరాజితస్య టై
త్రిణోవచనం । ఏతావంతం కాలమహం జనకోమన్యమానః ఇదానీ
మేవస్త్రీణామీష్యామిపరపురుషసంసర్గం న సహే । కదేదా
నీం? యదాయమస్య సాదనే పిర్మలాకేజనయితుః పుత్రోభవతి,
పుత్రకృత్యం పరలోకగతస్య జనయితురేవ, న టైత్రిణఇత్యబ్రువన్
ధమజ్ఞాః । ఏషువాఘాః కిందిద్విశేషణోచ్యతే— రేతాధాఃబీజ
ప్రదః పుత్రం నయతి పుత్రదత్తం పిండాదికమాత్మానం స్రావయతి
పరేత్య మృత్యుయమస్య సాదనేపిర్మలాకతస్మాద్భార్యారక్షంతి
పరరేతసాచిభ్యంతః । ఛాందసానుమ్, చిభ్యంతః । అతాయా
యమపి అప్రమత్తా అనహితా భూత్వావీతంతంతుంప్రజానంతానంర
క్షన్ । లోడథేలట్, రక్షత । కిమథమ్? నః యుష్మాకం టైత్రిప.

౨౪౪ శ్రీహరిదత్తకృష్ణాజ్ఞానాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

రేషాం బీజానిమావాపునః । వ్యత్యయేనాయం కమణికర్తృప్రత్యయః । మావాప్సత, ఉష్టాని మాఘావక్ । అపరళహ—పరశద్వాజ్జిహ్వా లుక్ । పరోపురుషాః పః షేల్లైబీజాని మావాపురితి । యస్మాత్ సాంపరాయేపరలాకే జనయితురెవ పుత్రఫలంభవతి । పేత్తాభార్యా యా లబ్ధాషేత్రీ వ్యర్థమేవ తంతుమేతం కురుతేత త్తసాత్కరోతి । ఇతిశబ్దా గాధాసమాప్తే । ఏతచ్చ షేత్రిణోనుజ్ఞామస్త రణపుత్రో త్వాదనవిషయమ్ । యదా తు షేత్రిమంధ్యోరుగ్రోవా ప్రాథమ్యే తే మమషేల్లై పుత్రకమత్వాదయేతి, యదావా సంతానక్షయే విధవాం నియుంజతే, యథావిదిత్రీవీర్యస్య షేత్రింసత్యవతీ వ్యాసేన, తదోత్పన్నః పుత్రోఽభయోరపి పుత్రోభవతివీదనఃషేత్రిణశ్చదావ్యముష్యాయశ్చసభవతితథాచార్యదీనాహ—యదిద్విపితాస్యాదేకైక స్థిపిండేచోద్భవావృణవలక్షణయోగోగత్యాభ్యావల్యాప్యాహ ॥

అపుత్రేణపరషేల్లై నియోగోత్పాదితస్సగః ।
ఉభయోపవ్యూహిక్షిపిండదారాచధర్మైః ॥ ఇతి ॥

నాందోపి..

దావ్యముష్యాయగోదద్యాద్దావ్యభ్యం పిందోదకేపుగ్ధక్ ।

రిక్తాదధంసమాదద్యాద్భృజిషేత్రికియోసథా 3 ॥ ఇతి ॥

యదిపూర్వనత్యాదిమ మైసునేవాషి, కథం రిహి కతభరద్వాజౌ వ్యోమస్య భార్యే యగ్ధతః? పసిస్త్వేచ్ఛింజాలీమక్షమాలామ్ ? పృజా వతిస్త్వదుహితమ్? తిత్రాహ—

అస్మిన్ దృష్టోధర్మఃస్యస్కృమస్సాహసంచపూర్వేషామ్ ॥ ౭ ॥

సత్యంద్వష్టోయమాచారి, సతుభర్మఃస్యతిక్రమోనభమః, గృహస్య మాణకారణత్వాత్ । నచైతావదేవ, పూర్వేషాంసాహసంచదృష్టం, యథా జామదగ్నేయసరా మేణపితృవచనాదవిచారణమాతృశ్శిశిః సమితి ॥

మిమదావస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైరభిధాః ౨౫౫

కిమిదానీంతేషామపి దోషః? నేత్యాహ—

తేషాం లెఖాదిశేషేణ ప్రత్యవాయోనవిద్యతే ॥౨॥

తాదృశంహి తేషాంతేషః యదెవంపిధాః పాప్తభిర్న ప్రత్యవయం. తి | తథాచ ఛాంబోగ్యే శూయతే—తద్యథైషీకాతులమగ్నోపోక్తి తంప్రమాద్యే లెనంహంస్యస ర్వే పాప్తాసఃప్రమాద్యంతే ౧ ఇతి ॥

నప్రతావతా ఆర్వాచీనానామపి తథాప్రసంగశ్చత్యాహ—

తదనీవక్ష్యప్రయుంజానస్సీదత్సినః ॥ ౯ ॥

తదతి నపునకమనపునకేనైకవద్భువైకశేషః, ఏకవద్భువ. శ్చ | తంచప్రతికరమం తచ్చ సాహసమనీవక్ష్య దృష్ట్యా సవయమపి తథాప్రయుంజానోఽసరః ఇదానీంతనఃసీదతి ప్రత్యవైతి ! నహ్యగ్ని స్సర్వం దహతీత్యస్తాకమపి తథాశక్తిరీతి ॥

పుత్రప్రసంగేనాహ—

దానంకర్మయథమశ్చాపత్యస్య నవిద్యతే ॥౧౦॥

దానగ్రహణాన విక్రయో గృహ్యాలే త్యాగసామ్యత్ | కర్మయథ మ=ఇతిచ ప్రతిగ్రహణస్యాపి గ్రహణమ, ధమగ్రహణాత్, స్వీకారసామ్యచ్చ | అపత్యస్యదాన ప్రతిగ్రహకర్మవిక్రయా నకతవాన్యః | దానవశవిధేషు దత్తక్రితయోరపి పుత్రియోః మన్వాదిభిఃచ తిల్లావస్థాయం సామాన్యేన ప్రతిషేధః | కిం తహి? శ్వస్త్రపుత్ర విషయః, ఏకపుత్రవిషయః, స్త్రీవిషయోవా | తథావదసిన్ధుః— ‘న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్తాయాద్వా | నత్యేకం పుత్రం దద్యాత్ప్రసీచంతానాయ పూర్వేషాం | నస్త్రీపుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్తాయాద్వా’ అన్యత్రానుజ్ఞానాద్భతుః | పుత్రం ప్రతిగ్రహీష్యన్ బంధూనాహూయ రాజనిచావేద్య నివేశనస్య మధ్యేవ్యాహృశీభిర్ముత్యా త్వా అదూరబాంధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్తాయత్ ౧ ఇతి |

౨౪౬ త్రిమూర్తి తత్వవ్యాఖ్యసహితే
విశ్వజితీ సర్వస్వదానై గవాదివదవత్సం నదేయమితి । విక్రయస్తు
సర్వత్ర నిషిద్ధః । తత్రాపహతకేషు యాజ్ఞవల్క్య ఆహ—

నా స్తిక్యం వ్రతలోపశ్చ సుతానాంచైవ విక్రయః ౧ । ఇతి ॥
బ్రహ్మచర్యాహుశ్చైవ శునశ్శేఫాఖ్యానే దృశ్యతే—‘ నశ్శేష్ఠంపుత్రం
నిగృహ్యోనడవాచ ౨ ఇత్యాది । పుత్ర ప్రకరణే అపత్యశబ్దోపా
దానమపి భ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వస్యై గమ్, న పతంత్యనేనోపత్యమితి
ఋణమ స్తిత్వస్సన్యత్వమృతత్వంచ గచ్ఛతి ।

పితాపుత్రస్య జాతస్య పశ్యేచ్ఛేజీవతోముఖమ్ ॥ ఇతి ॥

— వివాహే దుహితృమతే దానం కామన్యధమా

ధర్మో హ్యయతే తస్మాద్దుహితృమతే రిరధగ్ శతం

దేయత నిఘయాకుర్యాదితి । తస్యాం క్రియశ

బ్రహ్మగ్ స్తుతిమాత్రంధర్మాః ద్విపంబద్ధః ॥ ౧౧ ॥

ఆపే వివాహే దుహితృమతే దానం క్వచిద్దేదే హ్యయతే । త

స్మాద్దుహితృమతే రిరధనాధికం గవాం శతం దేయమ్ । తచ్ఛదుహితృమా

నిఘయాకుర్యాత్ । ‘మాదేవానాం మిథుయాకర్థా గధేయమ్ ౩ ఇ

తి దృశ్యతే । మిథుయాకుర్యాదితి కారణం? వరాయేన పునర్దావ్య

త్ ఇతి । తచిదందానం కామన్యం కామనిమిత్తమ్? ‘యథాయక్తో

వివాహస్తథా యక్తా పశ్చాభవతి ౪ ఇతి, ఋషితుల్యః పుత్రాయ

థా స్యురితి । తతశ్చ ధర్మాధర్మం ప్రజాధర్మం, నవిక్రయాధర్మమ్ ।

యస్తుతస్యాం వివాహక్రియాయాం క్రియశబ్దః క్వచిత్స్మృతో ‘దృశ్య

తే స సంస్తుతిమాత్రమ్ ద్రవ్యప్రదానసామ్యత్, న ముఖ్యక్రియత్వ

ప్రతిపాదనాధర్మమ్ । కుతః? హియస్తాద్ధర్మా దేవమౌతోస్సంబం

ధోదంపత్యురితి । ‘ఆపే దుహితృమతే మిథునాగావదేయా ౫ ఇ

౧ యా. ౩-౨౩౬. ౨ విత. ద్వా. ౭, ౩-౧౫. ౩ తై. సం. ౧-౩-౭.

౪ ఆప. ధ. ౨-౧౦-౪. ౫ ఆప. ధ. ౨-౧౧-౧౮.

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్నోరఖండః ౨౪౭

త్యక్తాప్యేష ఏవన్యాయః । అత్ర మనుః—

యాసాం నాదదతే శుభం జ్ఞాతయోనసవిక్రయః ।

అహణంతత్కుమారీణామాస్యశంస్యంచ కేవలమ్ ॥ ఇతి ॥

ఏతచ్ఛరవం ‘ దానంక్రయధర్తశ్చ పత్యస్య నవిద్యతే ’ ౨ ఇ
త్యస్యస్యభిచారనివృత్త్యథాముక్తమ్ ॥

అథ దాయవిధానః—

ఏకధనేన జ్యేష్ఠంతాషయిత్వా ॥౧౨॥

ఇతి త్రయోదశః ఖండిః ॥

జీవన్ముత్రేభ్యో దాయం విభజేత్సమం క్లిబమున్త

త్తం పతితంచ పరీహవ్య ॥౧౩॥

ఏకేన ప్రధానేన కేనచిద్ధనేన గవాదినా జ్యేష్ఠంపుత్రం తాషయి
త్వాత్మప్రంకృత్యా జీవన్ముత్రే భ్యో దాయం విభజేత్సమం త
నా వరస్పరంచ తెషామ్ । సామాన్యభిధానాత్క్రమాగతం స్వయ
మాజితంచ । క్లిబాదీన్వజయిత్వా । క్లిబాదిగ్రహణం జాత్యంధా
దీనామప్యపలక్షణమ్ । యథాహ మనుః—

అనంశౌ క్లిబపతితౌ జాత్యంధబధిరౌ తథా ।

ఉన్త ప్రజడమూకాశ్చ యేచ కేచిన్నిరింద్రియాః ౩ ॥ ఇతి ॥

అంధాదీనాం పుత్రసద్భావే తెవ్యంశ * హరాః । ఏవమున్తత్త
పతితౌనివృత్తనిమిత్తౌ । క్లిబాదయస్తు భర్తవ్యాః । పుత్రవిభాగకా
లః స్తృత్యంతరవశాద్గ్రాహ్యాః । తత్రనారదః—

మాతుర్నివృత్తైరజసి పృత్రాసుభగీనీమచ ।

నివృత్తైచాపి రమణైః పితృవ్యవరతస్పృహౌ ౪ ॥ ఇతి ॥

౧ మ. స్తృ. ౩-౫౪. ౨ అప. ధ. ౨-౧౩-౧౦. ౩ మ. స్తృ. ౧-౨౦౧
* ఘ. తెత్వంశహరాః. జ. తెంశహరాః. క. నా. ౪. ౧౩-౩౩

ఘ. రమణాత్.

అక్షరములు త్రిమూర్తి తత్వము జ్ఞానము లాఖ్య వ్యాఖ్యానము

యదాచపుత్రాశాం పృథక్ కర్మానుష్ఠానే శక్తిశ్చైవ భవతఃసా
 పి కాళః । తస్మాద్ధర్మకర్మకర్మానాం ఇతివచనాత్ । జీవన్ముక్తి
 చనం జీవన్ముక్త్యానంతరం పుత్రాన్విభజయేత్ ధర్మకర్మకర్మకర్మానాం
 తస్మాద్ధర్మకర్మకర్మానాం అజన్మకర్మకర్మానాం । స్త్రీత్యంతరేషు
 స్వయమర్హతే పితృచిచ్ఛయా విషయవిధానాదర్శితః । స సధర్మ
 ఇత్యాచార్యస్వపక్షః । ధార్మికానాం అప్రసాదాదర్శితః । ఆత్మస
 వాంశస్తస్మాదపీతిమన్యతే । వక్ష్యతీచ — ‘జాయాపత్యోర్నవిధా
 గోవిద్యతే’ ౧ ఇతి । కేచిత్తు పితృదాన్వంశావిత్త్యానం —

దాన్వంశోపగ్రహణేనాపిభవత్తనఃపితా ౨ ॥

ఇతి దర్శనాత్ । అయమప్యాచార్యస్య పక్షోనభవతి । యథాపు
 త్రాణామేకైకవంశః సధార్మికానాం తథాపితృపీతి । యదాప్య—
 పుత్రాణామేవాంశసామ్యమ, ఆత్మసంతాపి కేపి స దోషః । అత్రహ
 రితుః—‘పితృహ్యగ్రయణిపుత్రాంతరగ్రహణీయద్యాగ్రయణస్కం
 దేదుపదస్యేద్యాంతరే * భ్యగృహ్ణీయాత్’ ఇతి । విధాగాదూ
 ధ్వం పితృజీవనాభావే పుత్రభాగభ్యగ్రహణమిత్యత్యుక్తం
 భవతి । ఇతి జీవన్ముక్త్యాగః ॥

అథమృతేకుటుంబనితద్దశస్య గతిమాహ—

పుత్రాభావేయఃప్రత్యానన్మంసపిండః ౩ ॥

పుత్రాభావే ఇతివచనాత్ సత్పుత్రేషు తపివ గృహ్ణీయః అవి
 శేషాత్సమమ్ । తత్తనారదీయే విశేషః—

యద్భిష్టంపితృః ‡ దాయేభ్యో దర్శనంపైతృకంచయత్ ।

భ్రాతృభిస్తద్విభక్తస్యమృణీస్యాదన్యభాషితా ౪ ॥ ఇతి ॥

కాశ్యాయనస్తు—

౧. ఆప. ధ. ౨-౧౪, ౧౬. ౨. నా. స్క. ౧-౧౨. * ముంజై, ధు. జ. రు
 ట- దస్యేదితరే. ౩. నా. స్క. ౧-౩౨. ‡ ముంజై, ధు. ట-పీతి.

3.1 త్రిమదాప స్రవ్యధర్మసూత్రైశ్చైవగోరఖండిః త్రిశ్రీ
 భాగ్యపితృవ్యమాతృభ్యాం కుటుంబార్థమృణంకృతమ్ |
 విభాగకాలదేయంతిక్కిభిస్సమమేవతు || ఇతి ||

అత్యయాజ్ఞనల్కే—

పితృయాధ్వంవిభజతామతాప్యంశంసమంహ రెల్ ౧||ఇతి||

తదత్యనా కమపుత్రైరెవ సహవృత్తిరస్యా ఇతి | తథాదమనుః—

పితారక్షతికౌమారేధర్తారక్షతియావనే |

పుత్రస్తుస్థవిరీభాదేనస్త్రీస్వాతంత్ర్యమహతి¹ || ఇతి ||

ఏవంమాతురప్యభావే తద్ధనంభర్తృ * కులలబ్ధం స్వయీమాజితంపు

త్రాప్తాప్యదుహితరస్సమంగృహ్ణాయః ||

స్త్రీసనతదపత్యాసాం దుహితాచతదంగిని |

అప్రతాచేత్సమూఢాతులభతే సానమాత్మకమ్ 3 ||

ఇతి బృహస్పతిః | పితృకులలబ్ధంతు అప్రతా ఏవదుహితరః |

మాతుస్తుయాతకంయత్సాన్మరీభాగపవసః^౪ || ఇతిమనుః

అప్రతా దుహితరః, పుత్రాశ్చ, తదాకథమ్?

జనన్యాంసంస్థితాయాంతు సమంసర్వేనహోదరాః |

భజేరమాతృకంరిక్తం భగన్యశ్చసనాభయః ౫ ||

ఇతిమానవమేవ ||

అత్యవ్యాసః—

అసంస్కృతాస్తుయేతత్ర ప్రశ్నకాచేవతెధనాత్ |

సంస్కారాభ్యాత్పభిక్ష్యే^౬ప్రైకస్యకాశ్చయథావిధిః ఇతి

అత్యక్రమవివాహే బృహస్పతిః—

బ్రహ్మక్షత్రియవిటూభద్రావిద్యోత్పన్నాస్తవసుక్రమాత్ |

చతుస్త్రీద్యైకభాగేన భజేయస్తేయథాక్రమమ్ ||

అంశం ఐహరద తక్కుతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 క్షత్రిజాస్త్రిద్యైకభాగావిజ్ఞాతు ద్వైకభాగానా ఇతి ॥

మానవచన్పప్రము కమ్—

సర్వంవారికజాతంత ద్దశధాప్రవిభజ్యతు ।
 ధర్మ్యంవిభాగం కుర్వీత విధినా నేనధర్మవిత్ ॥
 చతుర్వింశాహరేష్యప్రస్త్రినంశా క్షత్రియాసుతః ॥
 వెశ్యాపుత్రాహరేష్యసమకంశూద్రాసుతాహరేణిన్ద్రతి
 యస్యతుబ్రాహ్మణీ వంధ్యామృతావా,తత్రిక్షత్రియాదిసుతాస్త్రిద్వైక
 కభాగాః । యస్య త్వైకస్యామేవ పుత్రః ససంహరేచ్ఛూద్రాపు
 త్రవజ్జమ్ । యథాహ దేవలిః—

అనులామ్యైకపుత్రస్తు పితృస్సర్వసంభాగ్యచేత్ ।
 నిషాదవకపుత్రస్తు విప్రస్సస్యతృతీయ * భాక్ ॥
 దౌవసపిండస్సకుల్యావా సప్తధాదాతాతుసంహరేత్ ॥ ఇతి ॥

నిషాదః పారశవః ॥ క్షత్రియాదివిషయే బృహస్పతిః—
 నప్రతిగ్రహభూదేయా క్షత్రియాదిసుతాయవై ।
 యద్యప్యస్యపితాదద్యాన్తృతైవిప్రాసుతాహరేత్ ॥
 శూద్రాద్విజాతిభిజ్జాతా నభూమేభాగమహాతి ।
 సజాతావాపుయ్యాత్సర్వమితి ధర్మోవ్యవస్థితః ॥ ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

జాతోపిదాస్యాం శూద్రేణ కామతాంశహర్యభవేత్ ।
 మృతేపితరమర్యస్తం భ్రాతరస్తవధభాగినమ్ ౨ ॥ ఇతి ॥
 భార్యావిషయేవిష్ణుః—‘మాతరీపుత్రభాగానుసారిభాగహరిణ్యః
 ఇతి । అత్ర—

కౌరవః పుత్రికాబీజక్షేత్రజాపుత్రికాసుతః ।
 పౌనర్యవశ్యకానీసః సహోధౌగూఢసంభవః ॥

త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ప్రశ్నోగఖండః ౨౫౯

దత్తకీతః స్వయందత్తః కృత్రిమశ్చాపవిధ్ధకః ।

యశ్చిక్షువోత్పాదితశ్చ పుత్రాభ్యాదశపంచచ ॥

అనెనేన క్రమేణైషాంపూర్వాభావేపరః పరః ।

పిండవోంశహరశ్చేతి ప్రియైత స్మృతిమస్థితిః ॥ ఇతి ॥

ఔరసోధర్మపత్నిజః । ‘సవతాంపూర్వశాస్త్రవిహితాయాం’ గ
ఇతిపూర్వముక్తః । గౌతమః — ‘పితౄత్సృజేత్పుత్రికామనపత్నో
గ్నిం ప్రజాపతించెష్టావస్తచక్షుమపత్యమితి సంపాద్య *’ ౨ ఇతి॥
బృహస్పతిః—

ఏకఏవారణః పిత్రే ధనేస్వామీప్రకీర్తితః ।

తత్తుల్యఃపుత్రికాః పోక్తాఃభతవాస్తవసరైస్తృతాః॥ఇతి॥
మనుః—

పుత్రికాయాం కృతాయాంయది పుత్రానుజాయతే ।

సమస్తత్రవిభాగస్యాజ్ఞేష్ఠతానా సిహిస్త్రీయాః ౩॥ఇతి॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

అపుత్రైవరక్షేత్రే నియోగోత్పాదితస్సుతః ।

ఉభయోరప్యసౌరిక్ష్ణే పిండదాతాచ ధర్మతః ౪ ॥

అయమేకఏవోత్పాదయితుర్బీజజః, ష్టేతిణస్తుక్షేత్రజః ।

బృహస్పతిః—

పౌత్రాధపుత్రికాపుత్ర స్వప్రాప్తికరాపుభౌ ।

రిక్తేపిండాంబుదానెచ సమాసంపరికీర్తితౌ ॥ ఇతి ॥

కాశ్యపః—

సప్తపౌనభవాంకన్యాః వజ్రనీయాంకులాధమాః ।

వాచాదత్తామనోదత్తా కృతకౌతుకమంగళా ॥

౧ అప.ధ.౨-౧౩-౧. ౨ గౌ.ధ.౨౨-౧౦-౩ మను.౯-౧౩౪.

* ముద్రితగౌతమకోశే-సంపాద్య. ౪ యా.స్మృ.౬-౧౩౦.

అగ్ర- యోగరద త్తకృతౌజ్జ్వలౌఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

ఉదకస్పృశితాయాచయాచపాణిగృహీతికా ।

అగ్నింపరిగతాయాచ పునఃసాధ్యంప్రసవాచయా ॥

కాత్యాయనః—

క్లిబ్బవిహాయపతితంయాపురలభతే పతిమ్ ।

తస్యాపౌనఃభవోజాతౌవ్యక్తమతౌపదకస్యసః ॥ఇతి॥

మనుః! పితృవేత్తనికన్యాతు యంపుత్రింజనయేద్రహః ।

తంకానీనం పదేన్నామ్నావోఘంకన్యాసముచ్ఛరః ౧ ॥

నారదః—

కానీనశ్చసహాధన్వగూఢాయాః యశ్చజాయతే ।

లెహంవోఢాపితాజ్ఞేయః తేచధాగహరాః పిరుః-౨॥ఇతి॥

వసిష్ఠః—

అప్రతాదుహితాయస్య పుత్రంబిందేతత్కల్యణః ।

పౌత్రీమాతామహస్తేన దద్యాద్విండుంహరెద్దనమ్ ౩॥ఇతి ॥

అనూఢాయామేసమృతాయామాతామహస్యపుత్రః! అన్యథావోఘః

మనుః—

యాగర్భిణీసంస్క్రియతేజ్ఞాతాజ్ఞాతాపివాసతీ ।

వోఘస్సగర్భోభవతి సహాధఇతిచాచ్యతే ౪ ॥

ఉతౌపద్యతే గృహేయస్య న చజ్ఞాయేతకస్యసః!

సగృహేగూఢఉత్పన్నస్తన్యసాద్యన్యతలృజః ౫॥

దత్తవిషయే భాగ్యపుల్యేహ సచ్చులెప్పేక ఏవగ్రాహ్యః । తత్ర

త్రైత్రజః పూర్వమేనోక్తః । ప్రేరణః— అథదత్తక్రితకృత్రిమపుత్రి

కాపుత్రాః పరపరిగ్రహేనాపేయేణ జాతాస్తే అసంహతకులీనా

దాన్వీముష్యాన్యథాభవంతీతి ॥

౧ మను.౯-౧౭౨. ౨ నార, స్మ.౧౩,౧౭. ౩ వా.ధ.౧౭,౨౭.

౪ మను.౯-౧౭౩, ౫ మను.౯-౧౭౪,౧౭౫.

మనుః—

భౌత్యణామేకజాతానా మెకశ్చేత్పుత్రవాణాభవత్ 1

సర్వతేనేషపుత్రేణ పుత్రిణోమనుఃబ్రహ్మీన్ ౧ ॥

కిణిమాద్య స్వపత్యైరైమాతాపితృభ్యమంతికాత్ 1

చహిక్రీతస్సుత సస్య సదృశోఽసదృశోపివా ౨ ॥

మాతాపితృవిహీనాయః క్ష్యక్రోవాన్యాదకారణాత్ ॥

ఆత్మానంస్పర్శయేద్యస్య సవయంద తస్సుస స్తృతః ౩ ॥

సదృశఃకుప్రసూర్యాతాం గుణదోషవివక్షితం * ॥

పుత్రపుత్రిగుణైర్యక్తం సవిజ్ఞేయస్తకృత్ప్రేక్షః ౩ ॥

మాతాపితృభ్యాముత్పన్నస్థంతియోరన్యతరేణవా 1

యంపుత్రప్రతిగ్మహ్నియాదపవిద్ధిస్సడచ్యతే ౩ ॥ ఇతి ॥

సర్వతేనసజాతీయాః ॥

సజాతీయేష వ్యయంప్రొక్త స్తనమౌహమయావిధిః ౪ ॥

ఇతియాజ్ఞనల్కపల్కన్యసనన త్ ॥

విఘ్నః—‘యత్రకవ్యచనాత్పాదితస్తుద్వాదశః 5 ఇతి ॥

యాజ్ఞనల్కయః

పిండహోమశహరశ్చైషాం పూర్వాభావపరఃపరః ౪ ॥ ఇతి ॥

మనుః—

శ్రేయసః శ్రేయసోఽభావేపాపీయాన్రిద్ధివహన్తి ॥ ఇతి ॥

నారదః—

కృమాదేతేనవతం లేమృతేపితరీతద్ధనె 1

జ్యాయసోజ్యాయసోఽభావే జఘన్య స్తదవాప్నుయాత్ ౬ ఇతి

౧ మను.౯-౧౮౨ ౨ మను.౯-౧౭౪-౧౭౭. * ముద్రి-విచక్షణమ్.

౩ మను.౯-౧౬౯, ౧౭౦, ౧౭౧, ౪ యా. స్మృ. ౨-౧౩౫.

౫ మను.౯.౧౮౪. ౬ నా, స్మృ. ౧౩-౪౯

దేవలః—

స ర్వహ్యానానస్త్యేతే పుత్రాదాయహారాః స్తృతాః ।

ఘోసేపురుషత్వమ్నై తేమజ్జ్యేస్థ్యంనతిష్ఠతి ॥

తేషాంసపణాణ్యైపుత్రాః తేత్పితీయాశభాగినః ।

శేషాస్తమపజేవేయః గ్రాసాచ్ఛాదనసంభృతాః ॥ఇతి॥

మనుః—

షష్ఠంతు క్షేత్రజన్యాశం పృథక్పాతైర్విశృక్వాద్ధనాత్ ।

దౌరసోవిభజ్కదాయంపిత్యంపంచమమేవవా ౧ ॥ఇతి॥

బృహస్పతిః—

క్షేత్రజాద్యాసుతాస్తవన్యై పంచషట్పుత్రభాగినః ॥ఇతి॥

హారితః—విభజిష్యమాణఏకవింశంకానీనాయదద్యాత్, వింశం
పౌనభవాన్, ఏకోనవింశం దాన్విముష్యాన్యాయ, ఆష్టాదశంక్షే
త్రజాయ, సప్తదశంపుత్రికాపుత్రాయితరానౌరసాయ । ఇతి ॥

వసిష్ఠః—‘పుత్రింపుత్రిగృహీష్యత్’ ౧ ఇతి ప్రకృప్య ‘తస్మిన్
శ్చేత్పుత్రిగృహీతదౌరసఉత్పద్యేత చతుర్థభాగభాక్’ ౨ ఇతి ॥ ఏ
వమేతేషా శాస్త్రేషు విద్యమానైషు యదాచార్యేణ పూర్వముక్తం
‘తేషాంకర్తృన్సంబంధః । దాయేనావ్యతిక్రమశ్చ’ ౩ ఇతితద్ధర్మ
త్వజేపుత్రేసతి క్షేత్రజాదీనాంసమాశభాక్తవ్యతిషేధపరంవేదితవ్యం
అథావిభాజ్యమ్—తత్ప్రమనుః—

అనుపఘ్నుక్పితృద్రవ్యం శ్రీమేణయదుపాజయేత్ ।

సవ్యయమాహితలబ్ధంతన్నాకామోదాతుమహాతిక ॥ఇతి॥

కాత్యాయనః—

నావిద్యానాంతువైద్యేన దేయంవిద్యాధనాత్కృత్విత్ ।

శ్రీమదాపమ్పభర్తృనూతనైః ప్రశ్నైః గరఖండః ౨౫౫
 సమంవిద్యాధికానాం ఘడేయేఽపైశ్చేనతద్దనమ్ ॥
 పరభక్తోపయోగేన * ప్రాప్తావిద్యాదానస్యతః ।
 తయాప్రాప్తంతువిధినా విద్యాప్రాపంలేడుచ్యతే ॥ ఇతి ॥

వ్యాసః—

పితామహపితృభ్యాంచ దత్తంమాత్రాచయద్భవేత్ ।
 తస్యతన్నాపహతఃస్యం శౌర్యభార్యాధనంతథా । ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

క్రిమాదభ్యాగతంద్రవ్యం హృతమపున్దరేత్తుయః ।
 దాయాదేభ్యో నతద్దద్యాద్విద్యయా లబ్ధమేవచ ॥
 పత్యోజీవతియస్త్రీభిరలంకారోఽభ్యుభవేత్ ।
 సతంభజిరక్ దాయాదాః భజమానాఃపతంతిలె ౨ ॥

వ్యాసః—

సాధారణంసమాశ్రిత్య యశ్క్రిందిద్వాహనాయుధమ్ ‡ ।
 శౌర్యాదినాప్నోతిధనం భార్యతరస్తత్రభాగినః ।
 తస్యభాగద్యయం దేయంశేషాస్సస్సమభాగినః । ఇతి ॥
 ఇతిపుత్రవిభాగః ✽ । తదభావే మృతస్యయః ప్రత్యాసన్నః స
 దాయంహరేత్, ఇతివక్ష్యమాణాన సంబంధః॥
 లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాఃపితౄద్యాఃపిండభాగినః।
 సప్తమఃపిండహతైషాం సాపిండ్యంసాప్తపూరుషమ్ ॥
 ఇతి సపిండలక్షణమ్ । లేపయోయఃప్రత్యాసన్నఃససగృహ్స్థీయా
 దితి । భార్యాయతురిక్ష్వాహిణస్సపిండారక్షేయః । నతు దాయగ్ర
 హణమిత్యాచార్యస్య పక్షః । హూయలేహి— తస్మాన్నియోనిరిం
 గయా. స్థృ. ౨-౧౨౧. * ఘట—భుక్తోపయోగేన, జ- భక్తప్ర
 దానెన. ౨ మను. ౯-౨౦౦. ‡ ఖ—నాదికమ్. ✽ ఖ—అ
 భుత్రధనవిభాగః.

౨౫౬ త్రిహరద త్రక్యతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

ద్రియాః అదాయాదీః ' ఇతి । మనురపి—

నిరిందియాఅదాయాదీఃస్త్రియోనిత్యమితిస్థితిః ౧ । ఇతి ॥

అత్యసపిందాద్యభావెబ్యహస్పతిః—

అన్యత్రద్రాక్షాణాత్కింతు రాజాధమపరాయణః ।

తత్ స్త్రీణాంజీవనచదద్యాదేషచాయదిధిః స్మృతః ॥

అన్నాథంతఃకులవృద్ధమపరాశ్చేతు సేంధనమ్ ।

వససంతివణకీతం దేయమేకత్రిమాసతః ॥

ఏతావదెవసాధ్వీనాం చోదితం విభవాధనమ్ * ॥

వసనస్యాశనస్తేన తత్రైవజకస్యచ ॥

ధనంవ్యహాహ్యతద్భిష్టందాయాదానాంప్రకల్పయేత్ ।

ధూమావసానికంగ్రాహ్యం సభాయాంస్నానతఃపురా ‡ ॥

వసనాశనవాసాంసి విగణయ్యభవేమ్యతే । ఇతి ॥

వ్యాసః—

ద్విసాహస్యఃపరోదాయఃస్త్రియైదయోధనస్యతు ।

యచ్చభత్రాధనందత్తం సాయథాకామమాపుయాత్ ఇతి ।

పఠానాంద్వేషహస్తే పరిమాణమస్య ద్విసాహస్యః ఏషపరోదాయ స్త్రియాః, నాథికః ఇతి । ఏతత్ప్రధూశేధనై, జ్ఞాతయశ్చ సరశ్చేయరితి శజ్కాయామ్ । ఏషమ్ 'పత్నిదుహితరిశ్చ' ౧ ఇత్యాదీనియానిపత్నీదాయప్రాప్తి పరాణితాన్య'స్వేనమేవదృష్టవాని*

౧ మను—౯-౧౨. 'నిరిందియాహ్యమత్రాశ్చ స్త్రియోనృతమితి స్థితిః' ఇతి ముద్రితకోశే. * వాశనమ్. ‡ ముంజే—క-శ్రావ్యంసంధ్యాయాం స్నానతత్పురా. అయా. స్మృ. ౨-౧౩౨

౧ మను—౯-౧౨. 'నిరిందియాహ్యమత్రాశ్చ స్త్రియోనృతమితి స్థితిః' ఇతి ముద్రితకోశే. * వాశనమ్. ‡ ముంజే—క-శ్రావ్యంసంధ్యాయాం స్నానతత్పురా. అయా. స్మృ. ౨-౧౩౨

✽కౌతమస్తు—పుత్రాభావపత్నీససపిందాదిభిన్నమాంశగ్రహణమాహ—'పిండగోత్రీయుషి సంబంధారిక్ష్ణం భజేత్ స్త్రీచాననపత్యస్య' (కౌ.ధ. ౨౨-౨౧) ఇతి । అస్యాథః । అనపత్యస్యారిక్ష్ణం

33 త్రిమదాప స్తమ్భధర్మనూత్రై-పరశ్చైంగఖండః ౨౫౭
 అత్రపితరి భ్రాతరిసోదర్యే చ జీవతి సతిసోదర్యో భ్రాతృగృహ్ణీ
 యాదిత్యైకే । తథాచ శంఖః— ‘అపుత్రస్యస్వస్వరాశ్రయభ్రాతృగా
 మిద్రవన్యం, తదభావే మాతాపితరౌహ రెయాతాంపత్నీవాజ్యేష్టైతి
 దేవలః—

తతోదాయమపుత్రస్య విభజరంత్యహోదరాః ।
 తుల్యాదుహితరోవాపి ధ్రియమాణఃపితాపిత ॥
 నవణౌ భ్రాతరోమాతా భార్యాః షటియథాక్రమమ్ । ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

సంస్మృష్టినస్తుసంస్మృష్టీసోదర్యస్యతుసోదరః ।
 దద్యాచ్చాపహ రెవాన్సం జాతస్యచమృతస్యచ ॥
 అన్యోదర్యస్తుసంస్మృష్టే నాన్యోదర్యోధనంహ రేత్ ।
 అసంస్మృష్ట్యాపినాదద్యాత్సంస్మృష్టోనాస్యమాత్మజః ౧ ఇతి ॥

అత్రసోదరస్యేతి విశేషచనాత్ ‘పత్నీదుహితరశ్చ’ ౨ ఇత్య
 త్రభ్రాతృగ్రహణంభిన్నోదరవిషయమితి । పృత్యాన త్త్యతిశయాన్ని
 త్రైవేతి పయమ్ । తదభావేసోదర్యః । తదభావతత్పుత్రాః । తదభా
 వేభిన్నోదరాః । తదభావేపితృస్యః ఇతిదృష్టస్యమ్ । మాతృదయో
 పి (స్త్రీ)యోజననమాత్రంలభేత్ ఇతి ॥

పిండసంబంధాన్సపిండాః పృత్యాన త్త్యక్రమేణ భజేత్ । తదభావే
 గోత్రసంబంధాన్సగోత్రాః । తదభావే ఋషిసంబంధాన్సమానవ్రవ
 రాః । (స్త్రీ)చపత్నీచ । (స్త్రీ)యాః పృథగ్నై దౌశాల్ చశద్దాచ్చ య
 దాసపిండాభజేత్ తదా త్రైస్సహ (స్త్రీ)మికమంశం గృహ్ణీయాత్ ॥
 తతశ్చ—‘పితృరూర్ధ్వం విభజతాం మాతావన్యంశం సమంహరేత్’
 ఇతినతో సపిండాదిభిస్సహగ్రహణము క్తమితి పయమప్యేతమేవ ప
 త్నం రోచయామహే ॥ ఇత్యయమధికఃపాఠః క. ఖ. ముంజై. పుస్త
 కేషుదృశ్యతే. గయా. స్త్ప. ౨-౧౪౧, ౧౪౨ ౨యా. స్త్ప. ౨-౧౩౦

౨౫౨ త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

— తదభావఆచార్యఆచార్యాభావేనైవాసీ
హృత్వాతదథేషు ధర్మకృత్యేషువోపయోజయేత్ ||౩|| —

సపిండాభావే ఆచార్యదాయంహరేత । తస్యావ్యభావేనై
వాసీహరేత । హృత్వాచ తదథేషు ధర్మకృత్యేషు తటాకఖననా
దిమాపయోజయేత్ । వాశద్ధాత్స్వయం వోపయంచేత ॥

— దుహితావా ॥౪॥ —

దుహితావాదాయంహరేత । పుత్రాభావఇత్యేకే । అనంతరోక్తే
విషయ ఇత్యనేయే ॥

— సర్వాభావేరాజాదాయంహరేత ॥౫॥ —

సర్వగ్రహణాత్ బంధూనాం సగోత్రాణాంచాభావే ॥

— జ్యేష్ఠోదాయాదఇత్యేకే ॥౬॥ —

జ్యేష్ఠవిన పుత్రోదాయహరిత్యేకేమన్వంతే । ఇతరేతు తముప
జీవేయుః । సోపితాః పితేషపరిపాలయేదితి । తథాచ గౌతమః—
' సర్వంవాపూర్వజస్యేతరాఽ విభృయాత్పితృవత్ ' ౧ ఇతి ॥

— దేశవిశేషేసువణకృష్ణాగావకృష్ణం

భౌమంజ్యేష్ఠస్య ॥౭॥ —

కృషిద్దేశేసువణాది జ్యేష్ఠస్య భాగఇత్యాహుః । ధూమాజాతం
భౌమంధాన్యం, కృష్ణం భౌమమాషాది । కృష్ణాయసమిత్యనేయే ॥

— రథఃపితుః పరిభాండంచగృహే ॥౮॥ —

రథః పితురంశః, గృహేచయత్పరిభాండఉపకరణంపీరాదికంతదపి

— అలంకారోభార్యాయాజ్ఞాతిధనంచైత్యేకే ॥౯॥ —

భార్యాయాస్తుధృణోలజ్కారంశః । జ్ఞాతిభ్యః పిత్రాదిభ్యశ్చ *
యల్లబ్ధిధనం తచ్ఛేత్యేవమేకే మన్వంతే ॥

— తచ్ఛాస్త్రీరివప్రిషిద్ధమ్ ॥౧౦॥ —

ఊమదాపమ్పధర్మసూత్రే ౨-ప్రశ్నై ౧౪౭ః ౨౫౯
 యదుక్తం జ్యేష్ఠోదాయాపఞ్చ తచ్ఛాస్త్రవిరుద్ధమ్ ||
 యేనవిరుద్ధం తద్దగ్ధయతి—

— మనుఃపుత్రేభ్యోదాయంవ్యభజదిత్యుచితే
 షేణ శూర్యయతే || ౧౧ || —

పుత్రేభ్యఞ్చ తి బహువచననిదే శాదవిశేషేణ శృవణమ్ ||
 అత్యవోద్యమ్—

— అథాపితస్తాజ్యేష్ఠం పుత్రం ధనేన నిరవ
 సాయయంతీత్యేకవద్యాగ్రియతే || ౧౨ || —

అథాపి ననుచ్యేథా! జ్యేష్ఠంపుత్రం ధనేన నిరవసాయయంతిష్య
 భస్కన్వంతీత్యేకవదపి శూర్యయతే । యథావక్ విషజ్యేష్ఠోదాయాదః
 తదనురూపమపి శూర్యయతేఞ్చ ||

పరిహరతి—

— అథాపినిత్యానువాదమవిధిమాహున్యాయ
 విధోయథాతస్తాదజ్ఞావయః పశూనాన్ సహదీరం
 తీతి । తస్తాత్స్నిహితకస్య ముఖ్యే రేఖాయతీవ * ।
 తస్తాద్వస్తృప్త శ్లోత్రియస్య స్త్రీకామతమావితే || —

అథాపితి పరిహారోచ్యమే । పశూనాం వధ్యేఅజ్ఞాశ్చావయశ్చ
 జాతిభేదేపి సహచరతీతి । రేఖాశాఖా । ఇహతు తద్వశ్యభేదోపచా
 రః, తితిక్యమ్ । స్నాహితకస్యముఖ్యమండలావినా శ్లోతీతి । ఇహజ్ఞో
 వాక్యాలంకారే । శ్లోత్రియస్య స్త్రీకామతమత్వ మాచార్యకులేది
 రకాలం బ్రహ్మచారివాసాత్ । యదైతాని వాక్యాని దృష్టమాత్రమను
 వదంతి న కిందిద్విదభతి, తథా ‘తస్తాజ్యేష్ఠంపుత్రమ్’ ౧ ఇత్యాదిక
 మపితి న్యాయవిదఆహుః । న కేవలమయమేవానువాదః । కిం తహి?
 ‘మనుఃపుత్రేభ్యః’ ౨ ఇత్యయమప్యనునాదపివ ||

* త—ముమై. రేఖాయతీవ. ౧. లై. సం. ౨-౪-౨. ౨. లై. సం. ౩-౧-౯

— సర్వేసాధ ర్థయక్తా భాగినః॥౧౪॥ —

హిశబ్దో హేతౌ । యస్తా దేతావనువాదకౌ సకస్యచిద్విధాయకౌ
తస్తా ద్యేగమయక్తాఃపుత్రాస్సర్వవితేభాగినః ॥

— యస్త వ్యధమేణద్రవ్యాణి పత్రిపాదయతి

జ్యేష్ఠోపి తమభాగం కుర్వీత॥౧౫॥ —

యస్తజ్యేష్ఠోవ్యధమేణ ద్రవ్యాణి పత్రిపాదయతి వినియంక్తేత.
మభాగం కుర్వీత । తస్మేజ్జవస్థిభాగే పితౄభాగం సదహ్యత్, డౌ
ధ్వంవిభాగేపి భృతరిః । అపిశబ్దాత్ కిముతాన్యమితి జ్యేష్ఠస్యపా
ధాన్యం ఖ్యాప్యతే ॥

‘చవస్తుక్రొధ్యః’ ౧ ఇత్యశ్ర భార్యాయా భాగోనప్రదర్శితః* ।
తత్కారణమాహ—

— జాయాపత్యోర్విభాగోవిద్యతే॥౧౬॥ —

కస్తాత్ ?

— పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వంక మ్మసు॥౧౭॥ —

కమాధ్వం ద్రవ్యం, జాయాయాశ్చ సప్తభక్కు-మన్వధికారః ।
కింతహి? సహధావేన ‘యస్త వ్యయాధమశ్చకతవస్యసౌస్య
సహ’ ఇతివచనాత్ । తత్కరిం పృథగ్గ్రహ్యేణైతి ॥

— తథాపుణ్యఫలేషు ॥౧౮॥ —

పుణ్యఫలెషు సవగాదెవ వపి తథాసహత్వమేవేతి ‘దివిజ్యో
రజరమారభేతామ్’ ఇత్యాదిభ్యో మత్కరిం గ్రహ్యః ॥

— ద్రవ్యపరిగ్రహేషుచ ॥౧౯॥ —

ద్రవ్యజనైవ వపి తథాసహత్వమేవ, తత్ర పతిరాజయతిజ
యాగ్రహే నిర్వహతీతి యోగజ్ఞేమాపుభయాయత్తా వితిద్రవ్యపరి

* క.ఖ— ‘తేనదంపత్యోస్సహభావాదగితః’ । ఇత్యధికం
తొ దృశ్యతే. ౧ ఆప.ధ.౨-౧౪-౧.

హేసహత్వమ్ ॥

ఏతదేవోపపాదయతి—

—సహి భర్తుర్విప్రవాసే నైమిత్తి కేదానేస్తే

యముపదిశంతి ॥ ౨౦ ॥ —

హియస్తాల్ భర్తుర్విప్రవాసే సతి నైమిత్తిక 'భిందత్ప్రాణిడు ద్యాల్ ' ఇత్యాదికేదానే కృతేభార్యానానస్తేయముపదిశంతిర్దర్శ జ్ఞః । యది భర్తురేవ ద్దీప్యంస్యాల్, స్యాదేవం స్తేయమ్ । ' నై మిత్తికేదానే ' ఇతివచనాల్ వ్యయాంతరే తుక్తేయం భవశ్చైవ । ఏ తదేవ ద్దీప్యసాధాఃకేపి దంపత్యోరైవషవ్యమ్, యత్పత్యభే స్తం వినియంక్తై జాయాన్వితానదేవేతి । నచపత్యః స్వయమాజిత స్య వినియోగే జాయాయా అనుమత్యపేక్షా, స్వతంత్రత్వాల్ స్వతం త్రాహ్యసాగృహే, యథారాజారాప్యై । అతఏవభార్యాయాః స్తే యశంకా, న భర్తుః ॥

—శ్రి ఇతి చురుదకాఖండః శ్రి—

—ఏతేన దేశమిలభమాన్వాఖ్యాతాః ॥౧॥—

' జ్యేష్ఠోదాయాదః ' ౧ ఇత్యాదికం శాస్త్రం విప్రతిషేధాదవగ మాణమిత్వ క్తమ్ । ఏతేన దేశమూః కులభమాన్వ వ్యాఖ్యాతాః । శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధా మాతులసుతాపరిణయచాదయోప్రమాణం, విప రీతాః ప్రమాణమితి । గౌరమోప్యాహ— 'దేశజాతికులభమాన్వా మ్నాయైరవిరుద్ధాఃప్రమాణమ్ ' ౨ ఇతి ॥

—మాతుశ్చయోనిసంబంధేభ్యః పితృశ్చాస ప్రమాత్పు

రుషావ్యావతా వా సంబంధోజ్ఞాయతేతేషాంపే

తేమాదకోపస్పర్శనంగర్భాన్మరిహవ్యాపరిసంవత్సరా ॥—

మాతుర్యోనిసంబంధామాతులాదయః । పితృశ్చాసప్తమాత్పురూ
షాల్ * సంబంధాస్సపిండాః । యావతావాస్తరణ సంబంధో
జ్ఞాయతే స్తర్యతే జన్తనా నామ్నా చాముష్యాయణః అస్తత్కూ
టస్సస్సవంశ్య ఏవం నామేతి : తథాచమనుః—

సపిండతాతుపురుషేనప్తమేవినివర్తతే ।

సమానోదకభావస్తుజన్తనామ్నోరవేదనే ౧ ॥

ఇతి । తెషాంప్రతేషామృతేషాదకోపస్పర్శనం క రవ్యం । నగ
ణనిమిత్తం స్నానం కర్తవ్యం । గర్భాన్పాలనపరిసంవర్హరా,
పూర్ణానంతర్రాణ పరిహృప్య వజ్రయిత్వా । బాలేషు మృతేషు
స్నానం నకర్తవ్యమితి ॥

—మాతాపితరావేనతేషు ॥ ౩॥—

తేషుబాలేషుమృతేషుమాతాపితరావేనోపస్పర్శనంకుర్యాత్ ॥

—హరారశ్చ ॥ ౪॥—

యేచతా బాలా మృతా హరంతి నిర్వరంతి తేపున్దకోప
స్పర్శనం కుర్యంతి ✽ ॥

అశ్చభార్యామాంపరమగురుసన్ధానాంచాకాలమభోజనమ్

భార్యసత్త్వి । పరమగురువశాచార్యమాతాపితరః సన్ధామరణంభా
ర్యామాంచసంస్థితాయాంపరమగురూణాంచసంస్థాయాం సత్త్వానకే
వలముదకోపస్పర్శనమ్ । కింతర్హి ? అపరేద్యురారస్తాత్కూలాదభోజనమ్
కించ—

—ఆతురన్యజనాని కుర్వీరన్ ॥ ౬ ॥ —

ఆతురత్వం వ్యజ్యతే యైస్తానిచ కుర్వీరన్ భార్యాదిమరణే ॥

కానిపునస్తాని?—

* క. ఇ.జ—‘ఉద్భవమ్’ ఇతిధికః పాఠః. ౧ మను.౫-౬౦.

✽ క—“ఏవమాచార్యసప్తపక్షః” ఇతిధికః పాఠః.

క్రిమదాపస్తవ్యధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నే ౧౫ శ్లోకం: ౨౩

— కేశాన్నగ్రీవ్య పాగ్నానాం పైవ్యకవాససోద

క్షితాముఖాన్సకృదుపమజ్ఞ్యోత్తిరోపవిశంతి || ౨ || —

కేశాన్నగ్రీవ్యైశ్చ పాగ్నానాం వపంతి । ఓపైవ్యకవాససంఘాత
రీయాక్షితాముఖాః దక్షితాందీశం నిరీక్షమాణాః సకృదుపమజ్ఞ్యోదకా
దుత్తిర్యతీర ఉపవిశంతి దక్షితాముఖావప ॥

— ఇతి వంతి: || ౨ || —

ఏవముక్తప్రకారేణ తిరుపమజ్ఞ్యోపవిశేయః ॥

— తత్ప్రత్యయముదకముత్పిచ్యాప్రతీక్షా గా

మమేత్యయత్ (స్త్రీ)యతహస్తత్కుర్వంతి || ౨ || —

తతస్తత్ప్రత్యయం తేషాం మృతానాం భార్యాదీనాం యథా
ప్రత్యయోధవతి మహ్యమిదముదకందత్తమితి తథోదకముత్పించంతి*
అచారాత్ప్రత్యత్యావచ్చతిలమిశ్రమ్భే । భారద్యాజాయ యజ్ఞశర్మణ
ఏతత్తిలాదకం దదామితి ప్రయోగః । ఉత్పిచ్యాప్రతీక్షాః పృష్ఠతో
నిరీక్షమాణాః గ్రామమేత్యగృహం ప్రవిశ్య । అనేనబహిరదం క
మేతి గమ్యతే । యత్ (స్త్రీ)యః కర్తవ్యరూపాస్తత్కుర్వంతి,
అగ్నుప్రసన్నగ్నగవాలంభనాదీని ✽ ॥

— ఇతి రమచేతదేవైక ఉపదిశంతి || ౨ || —

‘ఆకాలమభోజనమ్’ ఇత్యాది యదుక్తమేతదేతరమభార్యాదిభ్యా
న్యేష్యపిసపిండేషుమృతేష్యపికర్తవ్యమిత్యేకాచార్య ఉపదిశంతి

— శుచీ స్తంత్రినతిస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ || ౨ || —

ఏకాంతేపి విధిప్రకృతేదానుసారిణశ్శుచయః । తా మంత్రీవతః

* క. పు — ‘తిరిత్యనువృత్తైస్త్రీః’ ఇతి ధికః పాఠః. ౧౮ ప. ధ. ౨-౧౫-౫

పు — అచారాత్ప్రత్యత్యావచ్చవాససాత్పిఠఫవతి, హస్తాభ్యాం
తిలమిశ్రంతిః ఏకోత్తరవృద్ధిః ‘భారద్యాజ.....వాసఉదకందదా
మి’ ఇతి పాఠః. ✽ ముమ్మై — (స్త్రీ)య ఇతి స్త్రీతీనాం గృహణమి
తి ప్రామాణికావ్యాచక్షతే ‘ఇత్యధికః పాఠః. ౧౮ ప. ధ. ౨-౧౫-౧

౧౬౪ త్రిహరణ త్రకృతాజ్జ్వలబ్యవ్యాఖ్యాసహితే
అధీత * వేదాన్ సర్వకృత్యేషు శౌలెషు గామ్యేషు స్థాలేషు
చ కర్మసు దైవేషు పితృనీచుమానుషేషు చ భోజయేత్ అంతతా
వ్యాహణభోజనమ్ ఇతి స్మృత్యంతరే డశనాత్ ||

— దేశతః కాలతః శౌచతః సమ్యక్ప్రతిగృహీత్వత

ఇతి దానాని పఠిపాదయతి ||౧౨|| —

సప్తమ్యథేతనిః । దేశః పఠ్యాగాదిః । కాలః సూర్యగృహణౌ
దిః । శౌచం కృచ్ఛాచ్ఛ్రిదనమాప్తిః । సమీచినః ప్రతిగృహీతా, త్సు
ల్యగుణేషుపయోన్యధ్యశ్యేయాన్ గణిత్యాది । ఏతేషుదానాని దేయా
ని పఠిపాదయతి దద్యాదితి ।

— యస్యాగ్నాన క్రియతే యస్య చాగ్నిన

దీయతే సడద్భక్తస్యమ్ || ౧౩ || —

యస్యాగ్నస్తేనైకదేహోగ్నాన క్రియతేసహాయతే, యస్తాదోష్ఠ్య
త్యాగ్నినదీయతే సతద్భక్తస్యమ్ ||

— నక్షాఠలవణహోమోవిద్యతే ||౧౪|| —

యద్భక్త్యమాణంపశ్యతోలాలోత్పద్యతే తత్క్షాఠమ్ । గుడమరీ
చలికుచాది । క్షాఠలవణసంస్పృష్టం నహోతస్యమ్ ||

— అవరాన్నంకుశుత్థాది తత్సంస్పృష్టస్యాప్యన్నస్యహోమోనవిద్యతే ||౧౫|| —

అవరాన్నంకుశుత్థాది తత్సంస్పృష్టస్యాప్యన్నస్యహోమోనవిద్యతే ||
అథయస్తేనవిధమేవభోజ్యముపస్థితం తస్యకథంభోజనమ్? తత్సాహ

— అహవిష్యస్యహోమఉదీచినముష్టం భస్మాహో

హ్యతస్త్రి భస్మని జహుయాత్ తద్ధుతమహు

తంచాగ్నాభవతి || ౧౬ || —

ఔపాసనాత్పచనాద్వా అగ్నేరుదీచినముష్టం భస్మాహోహ్యతస్త్రి
భస్మనిజహుయైదైవ్యదేవమంతై ౧౭ । ఏయాచావిష్యస్యహోమః

* ముమైబ్ర—అధీతావిష్కృతవేదాన్. ౧ ఆప.భ.౨-౧౭-౧౦

38 క్రిమచాప సమ్మధర్మనూత్రై-పశ్చైగ్గఖండః త్త
 తదేవక్రియమాణం హుతంచ భవతి, భావాధానిపు (రవ్వి)తైః * ।
 అహుతంచాగ్నో భవతి, భస్మమాత్రతావదితి । అత్ర బొధాయనః
 ' అథయద్యేతదేవస్య దుత్తరతాభ స్తమిశ్రానజ్జాగౌరాన్నిరూ
 హ్య లేషు జుహుయాత్ ' ౧ ఇతి । అపరతహ—యాస్యహవిష్యా
 ణి వ్యంజనానిఅహరహర్భజ్యాని తేషామేషసంస్కారః, సకృచ్ఛ
 హోమోఽమంత్రకఇతి । ఉత్తరెనూత్రై స్పష్టాథే ॥

—నస్త్రీజుహుయాత్ ॥౧౬॥—

—నానుపెతః ॥౧౭॥—

అన్నప్రాశనాద్గర్భానాప్రయతాభవంతి ॥౧౮॥
 అన్నప్రాశనాత్ప్రగ్ధర్భబాలా నాప్రయతా భవంతి రజస్వలాది
 స్పర్శనెపి । గౌతమ స్తవపామాజనాదికమిచ్ఛతి । యథాహ —
 ' అన్యత్రాపమాజనప్రధావనావోక్షణేభ్యః ' ౨ ఇతి ॥

—అపరిసంవత్సరాదిత్యేకే ॥౨౦॥—

యావత్సంవత్సరోసపూగ్యతే తావన్నాప్రయతాగర్భాఇత్యేకేమన్యత్రై

—యావతావాదిశోనప్రజానీయః ॥౨౧॥—

యావద్విగ్విభాగజ్ఞానం నాస్తి తావన్నాప్రయతాభవంతి ॥

—ఉపసయనాదిత్యవరమ్ ॥౨౨॥—

ఉపసయనాదర్వాజ్ఞాప్రయతాఇత్యవరం దశేనమ్ ॥

అత్రాపపత్తిః—

—అత్రహ్యధికారశ్చాస్తేర్భవతి ॥౨౩॥—

హి యస్తాత్ అత్రాపసయనేనతివిధినిషేధశ్చాస్తేర్భవతి ।

—సానిష్ఠా ॥౨౪॥—

ఉపసయనమపి పరామృతస్తచ్ఛబ్దస్య నిష్ఠాశబ్దసామానాధికర

* య—భావాధానిపుత్రైఅహుతం ౧ బోధా-గౌ-కౌ-శె-3కతమపత్రై

౨ గౌ.ధ.౨-౨.

౨౬౬ శ్రీహరద త్తక త్తొజ్జ వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ణ్యాల్ స్త్రీలింగ తా । సానిష్ఠా తదుపనయనమసానమధికారస్యేతి

— స్మృతిశ్చ॥౨౫॥ —

అస్తిన్నభేద స్మృతిరపి భవతి—, ప్రాగుపనయనాత్కామచా
 రవాదభక్షః ౧ ఇతిశాతమః॥.....

— శ్రి ఇతివంచదశఃఖండః శ్రి —

ఇత్యావస్త-బధ ర్తమాతి శ్చత్రావుజ్జ వలయాద్వితీయప్రశ్నే

— శ్రి సప్తపటలః శ్రి —

— సహ దేవమనుష్యా అస్తి లోకేపురాబధూవుః ।

అథ దేవాః కమః భిక్షవంజగ్గు రహీయస్త మను

ష్యాః । తేషాం దేవతాక మాణ్యారథం తె సహ

దేవైర్మహ్నతౌచాముషి లోకే భవంతి అగ్రైత

స్తనుశ్చార్ధకమః ప్రావాచ॥౧॥ —

శార్దూపిణియా తస్య ఏరోచనం భోజనమయథావాదః ప్రస్తా
 యతే—పురాకిలదేవాశ్చ మనుష్యాశ్చ అస్తి లోకే సహబధూవుః
 అథ త్రైస్సహభావమసహమానా దేవాః కమఃభిః శ్రోతైః గా
 వ్యైః స్తావైశ్చ యథావదనుష్ఠితైర్వివంజగ్గుః । మనుష్యాస్తు త
 థాకీర్తుమనుష్యాః అహీయంతహీనా అథవ ఇత్రైవ లోకేస్థి
 తాః । యత ఏవం కమః తాం సామధ్యేత్, అత ఇదానీమపి తేషాం
 మనుష్యాం మధ్యేయేతథాకమాణ్యారథం తె కుర్వంతి, యథారథ
 నదేవాః, తె దేవైర్మహ్నతౌచసహముషి లోకేభవంతి । అగ్రై
 వహీయమానా * స్తనుష్యాన్ దృష్ట్యావకృపయామనుజైః వన్వతః
 శార్దూపిణి శార్దూపిణి శ్చిత్తమానచేతత్కమః ప్రావాచ ॥
 కిమథామ్ ?

తమదానప్రమ్మధర్మమాత్రే ౨ ప్రశ్నోగఁబడి ౨౬౨

అశ్వశానిశ్యేయసాయ ॥౨॥

తాదభ్యేచతుర్థే - 1 ప్రజానాం నిశ్యేయసాధుమ్ 1 నిశ్యేయసాద ' ఇతిపాతే ఛాండసీయకార్యస్య చ కారః 1 ఆపరతహా—ధాం దసోలింగప్యశ్యయః, ప్రజానిశ్యేయసాచార్య కమః ణిఫలమితి ॥

అశ్వశానితరోదేవతాచార్యహాసానియాథే ॥౩॥

అశ్వశానిధర్మమణి పితరః పితృపితామహప్రపితామహదేవతాః 1 బ్రాహ్మశాస్త్రుః జానాతహాసానియాథే అహాసానికృత్యేపితవ్యాః త్రిశానిధర్మకణాని—హోమోబ్రాహ్మణభానం పిండవానంచతి 1 తత్ర భూజనస్య ప్రధానతమత్విభ్యావసాధియమథవాదః ॥

అశ్వశాని మాసికాన్యమ్ ॥౪॥

తదిమకమహాసేమాసేరణ్యపానిసానిచనాహ్యరజ్జవికాభ్యాసః

అపరపక్షస్యాపరాహ్మణ్యశేయా ॥౫॥

అపరపక్షస్య యాస్యశాని రెషప్రరాహ్మణ్యపశ్యతః ॥

అథాపరపక్షస్య శానిత్యహాని ॥౬॥

తస్యేవమక్ష్యమాప్యశానిపంచదశోపాయభోతరంశ్యేయస్త్వం

అశ్వశానితరవాచపక్షసానిహాస్యాయమానా పి

త్యక్వాశాని 1 కంఠానుకాలాభినియమాస్యేనశేషః ॥౭॥

సర్వేషేషవాహుస్సపిశ్యణౌంర్విప్రీషిషా 1 యస్తుకర్తా ప్రతిపదాచక కాలేనియమేన శాన్తి కరోతి, సర్వేష మసేమాప్రతిపద్యేన ద్వితియామామేచోన్యచి 1 తస్యకర్త సస్థాత్కాలాభినియమాస్యేనశేషో భవతి ॥

కోసానితి ? అతతహా—

ప్రగమేహనిగ్రయమానస్త్రీహయమపల్యేహయతే ॥౮॥

యశ్చగ్రతిచనియమేన శాన్తి కరోతి తస్యేవ ల్యే ప్రజాసంతానె

స్త్రీహయమపత్యం జాయతే 1 హామేనస్త్రీమోజాయతే ॥

పుత్రాజాయంతే ॥

శ్లో తృతీయోబ్రహ్మవర్చసిః ॥౧౦॥ శ్లో

వృత్తాధ్యయనసంపత్తిః బ్రహ్మవర్చసమ్ తద్వంతోబ్రహ్మవర్చసిః ॥

అశ్లో చతుర్థే క్షుద్రపశుమా ॥౧౧॥ శ్లో

క్షుద్రాః పశవోఽజావ్యాదయః, త్రైప్తవాన్ కర్తాభవతి ॥ ఉత్తరత్రాప్యేకవచనేషు కర్తుర్వాదోద్రష్టవ్యః ॥

శ్లో పంచమేపుమాగ్నః ॥ బహ్వవత్యో న చానప

త్యః ప్రమీయతే ॥ ౧౨ ॥ శ్లో

పుమాంసవినభవంతి, బహవశ్చభవంతి, న చానపత్యః ప్రమీయతే జీవన్మృత్యవపుత్రేషు సన్నిహితేషు చ స్వయం మ్రియతే ॥ నలైషుమృతేషు, నాపిదేశాంతరం గతేషు, నాపిస్వయం దేశాంతరం గతేషు ॥

శ్లో షష్ఠేఽధ్వశీలొక్షశీలశ్చ ॥౧౩॥ శ్లో

అధ్వశీలః పాంథః ॥ అక్షశీలః కితవః ॥

శ్లో సప్తమేకశ్చేరాద్ధిః ॥౧౪॥ శ్లో

కషాః కృషిః ॥ రాద్ధిస్త్రిధిః ॥

శ్లో అష్టమేపుష్టిః ॥౧౫॥ శ్లో

అష్టనవమవీక ఋరాః ॥ ౧౬ ॥ శ్లో

ఏక ఋరాఅశ్వాదయః ॥

శ్లో దశమేవ్యవహారేరాద్ధిః ॥౧౭॥ శ్లో

వ్యవహారోవాణిజ్యమ్ ॥ శాస్త్రపరిజ్ఞానంవా ॥

అశ్లో ఏకాదశేకృష్ణాయనంత్రపుసీసమ్ ॥౧౮॥ శ్లో

కృష్ణమయః కృష్ణాయనం ॥ త్రపుసీసే లోహవిశేషా ॥

అశ్లో ద్వాదశేపశుమా ॥౧౯॥ శ్లో

ద్వాదశశ్యాం బహుసంపశవోభవంతి ॥

ఊమహాపమ్మన ర్తనూత్రైత్యపశ్చై గఙ్గాండుః ॥ ౨౬౯ ॥

త్రైత్యయోదశబహుపుత్రా బహుమిత్రాదశన్.

యాపత్యః । యవమారిణస్తుభవంతి ॥ ౨౭ ॥

త్రైత్యయోదశ్యాం బహుః పుత్రామిత్రాణి చ భవంతి । అపత్యానిచ; దశన్యాని భవంతి । కింతు తైపుత్రాయవమారిణోభవంతియవాన, ఏవ మ్రియంతే ॥

ఇతి చతుదశశతయధేరాద్ధిః ॥ ౨౮ ॥

సంగ్రామేజయః॥

ఇతి పంచదశేపుష్టిః ॥ ౨౯ ॥

ఇతి తత్రద్రవ్యాణి తిలమాషావీహియవాఅపోమూ.

లఘలానిచ ॥ ౩౦ ॥

తత్రశ్యాద్ధైతిలాదీని ద్రవ్యాణియథాయథమవశ్యముపయోజ్యాని॥

ఇతి స్నేహవతిత్వేవాన్నేతీవ్రతరా పిత్త్యాణాం ప్రీతి.

ద్రాక్షీయాగ్ సంఘకాలమ్ ॥ ౩౧ ॥

యద్వాతదావన్నంభవతు, స్నేహవతి తు తస్మిన్నాజ్ఞాదిభిదప. సిక్తేపిత్త్యాణాం తీవ్రతరాప్రకృష్టతరా ప్రీతిభవతి । సాచ ద్రాక్షీ. యాంసం కాలమనువతతే ॥

ఇతి తథాధర్మాహ్యైః న్యవ్యేణతీర్థేః ప్రితిపన్నేన ॥ ౩౨ ॥

ధర్మాజితం యద్భవ్యం పాల్యేచ ప్రితిపాదితం తేనాపి తథా. తీవ్రతరా పిత్త్యాణాం ప్రీతిద్రాక్షీయాంసం చ కాలమితి ॥

ఇతి సంవత్సరంగవ్యేన ప్రీతిః ॥ ౩౩ ॥

ఉ తగత్ర మాంసశ్రవణాత్ ఇహాపి మాంసస్య గ్రహణం । గవ్యేన; మాంసేన. సంవత్సరం పిత్త్యాణాం ప్రీతిభవతి ॥

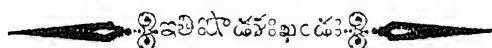
ఇతి సూయాగ్ సమతో మాహిషేణ ॥ ౩౪ ॥

మాహిషేణమాంసేన అతస్సంవత్సరామ్భూయాంసం బహుతరం. కాలం ప్రీతిభవతి ॥

అమరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

మెస్యవ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౨౮ ॥

ఏతేన మాహిషేణ మాంసేనాన్యేషామపి గామ్యాణామబాదీనా
మాచార్యానాంచ శశాదీనాం పశూనాం మాంసం మేధ్యం వ్యాఖ్యాతం
పిశ్చాణాం పీఠికరమితి । మేధ్యగ్రహణం ప్రతిషిద్ధానాం గ్రహణం
మూఢాదితి ॥

అమరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

ఖగ్దవరమోచ పురణేషావసనమాపవిత్రే భ్యోబ్రాహ్మణేభ్యో
దత్తేన ఖగ్దమాంసేనానంతం కాలం పితౄణాం ప్రీతిభవతి । ‘ఆన
స్తప్యమ్’ ఇతిపాఠే సావధేష్వభి ॥

అమరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

శతవలిభవహుశకలా * రోహిత్యాని ॥

వాధ్యాణసంగ్చ ॥ ౩ ॥

వ్యాఖ్యాతో ష్చ వాధ్యాణసః । ఉస్య మాంసేన సంతంకాలంప్రీతిః ।

అమరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

హృణాబ్రాహ్మణానిగోత్రీయత్రాంతేవాన్యనాబంధాః ।

ప్రయతః స్నానాచమనాదినా శుద్ధః । వ్రాహ్మణానాం వ్యసలది
త్రాసృష్టఉత్సాహవాన్, ‘సృష్టే ద్బ్రాహ్మణవధేలహత్వాపి’ ఇ
తి దశనాత్ । ‘సృష్టినగత తాయసేన కర్మః’ ౨ ఇతిత్రాచ స
గతఉత్సాహః । ఏషమాత్రో బ్రాహ్మణామబయత్ । కీదృశాన్?
బ్రాహ్మణాదః ఆ త్తవిదః । యోన్యాదిభిరసంబంధాన్ । యోనిసంబంధా

* ఈ—శల్యకౌ.

౩ ౧-౧౭-౩౬-

౧ గౌతమ ధ. ౨౨ ౧౨.

౨ పా. ౧. ౩, ౩౨

అమదాప సన్మధర్మరూఢైః ప్రశ్నగరిఖండః 221
 మాత్రలాదయః । గోత్రసంబంధాస్సగోత్రాః । మంత్రసంబంధాః
 త్విజః యాజ్ఞాశ్చ । అంలేవాసిసంబంధాః శిష్యాఅచార్యాశ్చ॥

అథై గుణహాన్యాంతు వరేషాగ్నము దేశస్సీదర్శ్య
 పిభోజయితవ్యః ॥ ౫ ॥ శ్లో

యదివరే అగోత్రసంబంధా వృత్తాదిగుణహానీవ లభ్యంతే త
 దాసుము దేశావృత్తాదిభిర్య క్తస్సీదర్శ్యపి భోజయితవ్యః, కిమం
 న్యాలాదయ ఇత్సపిశబ్దస్యాభావః ॥

అథైవేనాంలేవాసినావ్యాఖ్యాతాః ॥ ౬ ॥ శ్లో

ఏతేన సౌదర్శ్యేణాంలేవాసినః, ఒహువచననిదే శాత్వార్వనిది
 ప్రాసౌన్యాదిరంబంధాస్సర్వవీచ, వ్యాఖ్యాతాః, అన్యేషామలాభేన
 ముదేశాభోజయితవ్యా ఇతి । అత్రిమనుః—

ఏషవైప్రథమఃకల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః ।

అనుకల్పస్తవ్యంబైమస్సదాసద్భిన్నవృత్తః ॥

మాతామహంమాతులచ స్వస్త్రియంశ్వసంకరుం ।

చౌహిత్రం*విట్పతియింసద్వత్సగౌజ్ఞాచభోజయేత్ నిశతి

అథైవభావ్యదాహంతి ॥ ౭ ॥ శ్లో

సంబంధినానభోజ్యాభ్యాన్ క్లిన్నభేదమజ్ఞానచనముదాహరంతి

అథైవసంభోజినీనామపిశాచభిక్షా నైషాపిత్వాంక

చృతి నొతదేవాక్ । ఇహైవసాచరతి క్షీణపు

ణ్యాశాలాంతరే గౌరివనప్తవత్సా॥ ౮ ॥ శ్లో

పరస్పరంభుంజతేఽస్యామితి సంభోజినీ । అధికరణైర్లబ్ధ ।
 నామేదమస్యాః పిశాచభిక్షాయాః । నైషాపిత్వాంకచృతి నాపిజే
 వాక్ । కింతుక్షీణపుణ్యాపరలోకప్రయోజనరహితాసతీనాఇహైవలో
 కేచరతియథామృతవత్సాగౌర్వహాభ్యంతరవీచరతిసంబంధిగాచృతి॥

అం ౨ త్రిమూర్తీ దత్తకృతా జ్ఞానలక్ష్మి వ్యాఖ్యానము

తదా వ్యచక్షే—

ఇదైవ సంభుంజతీ దక్షిణామూలములం విసశ్యతీతి॥

సంభుంజతీ పరస్పరభూజనస్య నిమిత్తభూతా దక్షిణాశ్చార్థదాన క్రియాగృహధృహం గతావైవైవలూకే నశ్యతీత్యర్థః ఇతి ॥

అథ బహుమతుల్యగుణైశ్చావస్థితేషుకః పరిగ్రాహ్యః ?

తుల్యగుణైశ్చావస్థితేషుకైర్ద్రవ్యకృతశ్చైవ ॥

యోవయసావృద్ధః స తావద్గ్రాహ్యః, తత్రాపియోదగ్రవ్యేణకృతః శ్చ లిప్సమానశ్చ భవతి సగ్రాహ్యః । యదా— వయోవృద్ధో గ్రాహ్యః అద్రవ్యకృతోపి, ద్రవ్యకృతోవ్యవృద్ధోపితి । ద్వయోస్తు స మవాయేయధారుపితి ॥

అపరేదుర్వివేదనమ్ ॥౧౧॥

శ్చార్థదినాత్పురేదుర్వివేదనమ్ । బ్రాహ్మణభూమినివేదయి తవ్యమ్ । శ్వః శ్చార్థదంభవితా తత్రభవతా ఆహవనీయాథేవసాదః కర్తవ్యః ఇతి ॥

అపరేదుర్వివేదనమ్ ॥ ౧౨॥

అపరేదుర్వివేదనానైవేదనం కర్తవ్యం । అద్యశ్చార్థమితి

తృతీయమామంత్రణమ్ ॥ ౧౩ ॥

అమంత్రణమాహ్వానమ్ భూజనకాలే ' సిద్ధమాగమ్యతాం ' ఇతి తృతీయంభవతి ॥

తిగ్రహాయమేకేశ్చార్థముపదిశంతి॥౧౪॥

నకేవలం నివేదనమేవ తిగ్రహాయతీతి । కిం తహి? యచ్చయావ చ్చ శ్చార్థదైక్రియతే తత్సర్వం తిగ్రహాయత్యేమిత్త్యేకే మన్యంతే । అత్ర పక్షే హోమభూజనపిండానామప్యావృత్తిస్తస్మిన్నేవాపరాధ్వా* ॥

* ఘ. ఆ.ట—దానంప్రతానినియమఃయజ్ఞాధ్యానహుతంతపః । య త్నైనాపి కృతంనర్వం కోధిసస్తువృథాభవేత్ ॥ కాంస్యమన్నంసువ ణ్ణంచరజతంవస్త్రమేవచాతిలంభతేముపాసచ్ఛదీయతేయ తదషకం ॥ ఇత్యధికఃపాఠః

81x త్రిమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నెనఋణః ౨౭౩

యథాపగమమేవంద్వితీయంతృతీయంచ ॥ ౧౫ ॥ యేనప్రకారేణ పగమంశ్చార్థం తదైవద్వితీయంతృతీయంచకర్తవ్యం

సర్వేషువృత్తైశ్చసర్వతస్సమవదాయ శేషస్య

గ్రాసవరాధ్యంప్రాశ్నీయాద్యధోక్తమ్ ॥ ౧౬ ॥

సర్వేషుశ్చార్థైశ్చ త్రిషవపి పృతైశ్చ సమాప్తైశ్చ సర్వతస్త్రియా
శ్చార్థానాం యదనశేషః తతస్సమవదాయ గ్రాసవరాధ్యం
ప్రాశ్నీయాత్ । తథోక్తంగృహ్యే — ‘ఉత్తరేణయజమా శేషస్య
గ్రాసవరాధ్యంప్రాశ్నీయాత్ ’ ౧ ఇతి । తత్రప్రయోగక్రమః —
పూర్వేషుర్నవావరేభ్యోనివేదనం । తద్వదవరేభ్యః పాతః । భో
జనకాలే ఆమంత్రణమ్ । తతోహోమాదిపిండనిశానాంతమైక్తేకమ్
వపుజ్య తతస్సర్వతస్సమవదాయ ‘ప్రాణనివిష్టోమృతమ్ ’ ౨ ఇతి
మంత్రేణ పాశనమితి ॥

ఉదీచ్యవృత్తిస్తాసనగతానాంహస్తేమాదపాత్యానయనమ్

ప్రాగుదంచావిధజలే హంసః క్షీరొదకంయథా ।

విమహంశబుద్ధిద్వగ్ధం సానఃపాతుశరావతి ॥

ఇతివైయాకరణః । తస్యాశ్శరావత్యాః ఉదక్తీరవాసినఉదీచ్యాః,
లేహంపృత్తిరాచారః, ఆసనెమాపవిష్టానాం బ్రాహ్మణానాం హస్తే
మాదపాత్యానయనమ్, ఉదపాత్యాదఘ్నపాత్యాదపదాదయాఘ్న
దానమితి । ‘పితృదం తెలఘ్నమ్’, పితామహేదం తెలఘ్నమ్,
ప్రపితామహేదం తెలఘ్నమ్ ’ ౩ ఇతిమంత్రాః ఆశ్వలాయనకే । య
ద్యవ్యుదీచ్యావృత్తిరిత్యుక్తమ్, తథాపివ్రకరణపాతసామధ్యాయేత్సర్వే
షామపి భవతి ॥

ఉద్ధియతామగ్నాచ క్రియతామిత్వామంత్రయతే ॥ ౧౭ ॥

హోమకాలే, ఉద్ధియతామగ్నాచ క్రియతామ్ ’ ఇత్యనెనమం

త్రైణ బ్రాహ్మణానామంత్రయతే । మంత్రేఅధీపైలాట్పుత్యయః ॥

అథా కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నాచ క్రియతా

మిత్యతీస్సప్తఉద్ధరేజ్జహుయాచ్చ ॥౧౯॥

అథద్రాహ్మణాః ‘కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నాచ క్రియతాం ఇత్యతీస్సజేయ రనజ్ఞాపయేయః । త్రైశ్చాతీస్సప్త ఉద్ధరేజ్జహుయాచ్చ । ఉద్ధరణం నామబ్రాహ్మణాథం పశ్యాదన్నాదస్య స్తీనాపిత్రే పృథక్కరణమ్ ॥

అథా విభిరపపాత్రైశ్చ శ్రాద్ధస్య దశానం పరిచక్షుతే

అపపాత్రాః పతితాదయః, పృతిలామాశ్చ । తైః శ్రాద్ధస్య దశానం పరిచక్షుతే గహణాలైశ్చిప్తాః । అలాయథాతే న పశ్యేయః తథాపరిశృతైసక రవ్యమితి॥

అథా శ్వేత్రిశ్శిపివిష్టః పరతల్పగామ్యా యథీయ పుత్ర

శ్శూద్రోత్పన్నోద్బ్రాహ్మణ్యామిత్యేతేశ్శ్రాద్ధేభుం

జానాం పక్ష్యేదూషణాభవతి ॥ ౨౦ ॥

శ్వేత్రః శ్వేత్రిశ్వేతక్షప్తి । శిపివిష్టః ఖలతిః, వినృతశేషఇత్యన్యైః పరతల్పగామీ యః పరతల్పం గతావ్ అకృతప్రాయశ్చి తస్య గ్రహణమ్ । ఆయుధీయపుత్రః క్షత్రియస్య త్రిమాశ్రితాయః ఆయుధేన బీవతి బ్రాహ్మణ స్తస్య పుత్రః । శూద్రాద్బ్రాహ్మణ్యాముత్పన్నశ్చండాలః, న తస్య పృసంగః, ‘బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవిదః ’ ఇత్యుక్తత్వాత్ । తస్మాదేవం వ్యాఖ్యాయం । యః క్రమవివాహే శూద్రాయాం పుత్రముత్పాద్య పశ్చాద్బ్రాహ్మణ్యా ముత్పాదయతి తస్య పుత్రః శూద్రోత్పన్నో బ్రాహ్మణ్యామితి । సహపితా శూద్రస్సంపన్నః । శూయతేహి — ‘తజ్జాయాజాయాభవతి యదస్యాం జాయతే పునః’ ఇతి । స్త్యుతేచ—

*జ—వినృతకళాఇత్యన్యై. ౧ ౨-౧౭-౪. అబహ్వచబ్రాహ్మణే

ఊమదాపస్తమ్భధమనూత్రైః ప్రశ్నోగిభండః ౨౭౫

యదుచ్యతేద్విజాతీనాం శూద్రాద్ధారోపసంగిహః ।

సతస్తమమతలయస్తాత్తత్తాయ జాయతేస్వయమ్ ఇతి ॥

ఏతేశ్విత్రాదయః శ్యాద్దైఘంజానాః పంక్తిరూషణాభవంతి, పంక్తిరూషయంతి । అతస్తే సభోజ్యాఇతి ॥

త్రైత్వినుగుస్త్రైః పణాస్త్రైః తాదికేరశ్చశుమే

ధః పంచాగ్నిశ్చైః స్తసామగోవేదాధ్యాయనూ

చాసపుర్యోగ్యైః త్రైయైశ్చైశ్చాద్దైఘంజానాః

పశ్చిపాసంగసంతి ॥ ౨౭౬ ॥

౬ మధువాతాబుతాయతే ౨ ఇత్యేవత్పచస్త్రైః మధుః । తత్త్ర
హి ప్రత్యేచుత్త్రయోమధుశ్చద్యౌః । ఇహతు తదధ్యాయాపురుషస్త్రై
మధుః । త్రిసుపణాః ౬ చతుష్పాపవాణ్యనతిసుపెశాః ౨ ఇ
త్యాదికస్తపః । ౬ న్యేషుతైత్తిరీయక ౬ బ్రహ్మచేతుమామ్ ౪ ఇ
త్యాదయస్త్రయోనవాకాఇత్యాహుః । తత్త్రహి ౬ త్రిసుపణామ
యానితు బ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ౪ ఇతిహిహూయతే ౬ ఆసహస్యా
త్పశ్చిం పునంతి ౪ ఇతిచ । పూర్వవశ్చురుషే వృత్తిః । త్రిణాది
కేతః, నాదికాగ్నిబాహుమ శాఖానులిధయతే తైత్తిరీయక ౪౪
వల్లసవిమ శతపథేన, తం యోవేద మంత్రద్రాక్షణేన సహ, స
త్రిణాదికేతః । నాదికతాగ్నిస్త్రైశ్చైః తత్త్వస్యే । విరజానవాకాధ్య
యాయన్యే, ప్రాణాపానవ్యానాదాన ౫ ఇత్యాది । ఆశ్వమేధఃపు
రుషమేధః సర్వమేధః పితృమేధఇతి చత్వారోమేధాః । తదధ్యాయా
చతుమేధః । చతుణాం యజ్ఞానామాహతా ఇత్యన్యే । పంచా
గ్నిః సభ్యాసపథ్యాభ్యాం సహపంచానాం కాతకాగ్నినా మధ్యేతా
శ్చైస్తసామ తలవకారాణాం పసిద్ధమ్ ౬ ఉమత్సమ్ ౬ ౬ చిత్రం ౨

౧౦౫. స్త్ర. ౧-౫౭. ౨. తై. స. ౪-౨౯. ౩. యు. ౧౦, ౧౧౪, ౩-౬
౪. తై. ఉ. ౪-౩౫, ౩౯, ౪౦. ౫. తై. ఉ. ౪-౬౫. ౬-౭. తై. స. ౧-౪-౪౩.

ఇత్యేతయోగీతమ్ । తద్దాయతీతి జ్యేష్ఠసామగః । జ్యేష్ఠసామిక ఇతి
పాతే వీరహృదిత్వాప్టమ్ । వేదాధ్యాయా సావధాన్యమపరః । అనూ-
చానపుత్రః త్రైవిద్యపుత్రః । శ్రోత్రియ ఇత్యపి పఠంతి । తదా
వరాధానం దృష్టవ్యమ్ । ఏషా శ్రాద్ధేధుంజానాః పక్షికోధయంతి
వేదాధ్యాయాత్మస్యానంతరం , ఇతి శబ్దం పఠంతి, సోఽపపాతః ।
ఏతేన , పంచాగ్ని ఇత్యవిభ కికపాఠో వ్యాఖ్యాతః ॥

శ్రాద్ధకర్తృత్వం ప్రాధమ్యం దీప్యతే ॥ ౨౩ ॥

శ్రాద్ధకర్తృత్వం ప్రాధమ్యం దీప్యతే ॥ ౨౩ ॥
యాత్ తదా శ్రాద్ధశేషం కంపహర్షితం అపరేష్యమివైషహర్షితం ।

అపరేష్యమివైషహర్షితం ॥ ౨౪ ॥

పూర్వేష్యమివైషహర్షితం అపరేష్యమివైషహర్షితం ॥ ౨౪ ॥
తిషేధః ॥ అనంతరమ్ , అప్యత్ని రాహుదర్శనాత్ , ఇతి పఠంతి,
, సచ నక్రమ్ , ఇత్యస్యాపవాదః, రాహుదర్శనే నక్రమపి కుర్వీతే
తి । ఉదీప్యాస్తే వీరతాపయేన సపఠంతి । తథాచ నూరైర్వర్షవ్యాఖ్యా
తమ్ । ప్రకృత , సచ నక్రమ్ , ఇత్యేతతోఽమగ్రహణవిషయం వ్యా
ఖ్యాతమ్ । పర్యమానంతం , సచ నక్రమ్ , ఇత్యస్యానంతరం పఠితుం యక్తం
ఇతి సప్రదశః ఖండః ।

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రీశ్చ త్రా వుజ్జ్వలాయాం

ద్వితీయప్రశ్నై- సప్రమః పటలః ।

విలయనం మధితం పిణ్యకం మధుమాగ్ సంచనజయేత్ ॥

విలయనం సవనీతమలం । యస్య దధ్నోహస్తాదినా మధనమా
త్రం స జలేన మిశ్రిణ్య తన్మధితమ్ । తథాచ నైఘంటికాః—తక్కిం
హ్నుదశ్వి సధితం పాదామ్బుద్ధాణంబునిజలం , ఇతి । యం

శ్రీమదావస్తమ్యభర్తనామో వ్యక్తిగతాః ౨౭

త్రోపీడితానాం తిలానాం కల్పకః కథాకం । మధుమాంసే వ్యసేధా ।
మాంసమప్రతిషిద్ధమపి । పితృద్వీలయనాదికం వజరయేత్ ॥

శ్రీకృష్ణభాగ్యో సూక్ష్మాన్నం యేదాన్యైశ్చాశ్వసంవతాః ॥

కృష్ణభాస్యం కృష్ణకురుక్రాగి, న కృష్ణవీరయః । మాచ్య
న్నంపక్వమపి క్షిప్తం । యేదాన్యై అనాశ్వశ్చైవన అభోజ్యశ్చైవన సం
వతాః తాన్యసంజయేత్ ॥

శ్రీకృష్ణాహవిష్యమృగకర్తృభిః దుశచక్ర్యయేత్ ॥ ౩ ॥

అహవిష్యో ద్వివావి । అన్యై-మిథ్యావాదం । కర్తృభిః కోపః ।
దుశచక్ర్యైవ ఉత్తైవవాదం కర్తృభిః తచ్చనజయేత్ ॥

శ్రీస్తృతిమిచ్చన్యశోమేధాగ్స్వగం స్వప్తిం
దాన్యై తానిసంజయేత్ ॥ ౪ ॥

స్తృతిరభిగతస్య స్వగం । యః ఖ్యాతిః । మేదాపంజ్ఞాన్య
గః పుష్టిప్రసాదైః । దాన్యైతైతానివిలయనాదీని మాంసయేత్ స్తృత్యా
దికమిచ్చత్ । పునః 'వజరయేత్' ఇతి గృహణార్థేనవాదః స్తృ
త్యాదికం ఫలంవిధాయై । 'దాన్యదత్' ఇతివచనం విలయనాదేరపి
గృహణార్థేన, అహవిష్యాదికమేవానంతరం మాంసంగ్రహేతి ॥

శ్రీఅథోనాథ్యుపరిజాన్వాచ్ఛాద్య త్రిషనణముద

కముస్వృతన్నన్నపక్వస్య త్రిచాచ్యయోపగః

స్తానాసనికః సంవత్సరచేతదవ్యతించరేత్ ॥ ౫ ॥

'అథోనాథ్యుపరిజాన్వాచ్ఛాద్య' ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ౧ । త్రిష
నణం త్రిమ సునెను (స్తౌరమధ్యంచినే సాయమితి ఉదకముప
స్వృతా స్నానం కుర్వత్ అనన్ని పక్వస్య త్రి, స్వర్ణిశ్చీరయాత్రా
సాలశ్చ పక్వేన నకార్యా । అన్నిగృహణాతాంపక్వస్యామృద
దదాపః । అచాచ్యయోపగః ఛాయామనుపగచ్ఛత్ । స్థానాసనికః

అపర ఆహారము తక్కువగా జీర్ణమవుచున్నప్పుడు సహితము
 స్థానాననవాణ్, దివాస్థానం రాత్రావాసనం న కదాచిద్యునమివ
 తత్ ॥ విలయసంమథితమ్ ॥ ౧ ఇత్యాదిభాగ్యసంతరము క్రొ ప్రతంసంవ
 త్సరం చరేత్ ॥ ఏతద్వ్యక్తమహాచత్వారింశద్వషణసాధ్యేన బ్రహ్మ
 చారివ్యతేన సమీతం సగృహమ్ ॥ యావత్తస్య ఫలం తావదన్యోపేత్యా
 సక్షతే ధర్మజ్ఞాః ॥ న కేవలం స్మృత్యాదికమేవ ప్రయోజనమితి ॥

అపర ఆహారము—విలయసంమథితమ్ ॥ ౧ ఇత్యాదికం ప్రతాంతరం
 స్మృత్యాదికామస్య ॥ ‘అథోనాభి’ ఇత్యాదికంతు సంమితవ్రతమితి.
 ఏతచ్చ బ్రహ్మచారిణోగృహస్థస్య చ భవతి ॥ తథాచ బోధాయనః
 ‘అష్టాచత్వారింశత్సమీతమిత్యాచక్షతే తస్యసంక్షేపః సంవత్సరస్తం
 సంవత్సరమనువ్యాఖ్యాస్యామః స యది బ్రహ్మచారిస్యాన్నియమమే
 వ ప్రతిపద్యేతాభయద్య బ్రహ్మచారిస్యాత్కేశ శశులూమనభాని
 వాపయిత్యాతిథిం గత్వాస్నాత్వా ॥ ఇత్యాది ॥

అథాహారహాః కర్తవ్యశ్రాద్ధమ్ ॥ ౨ ॥ శ్లో॥

అథాహారహాః కర్తవ్యశ్రాద్ధం పక్ష్యతే తస్య నిత్యశ్రాద్ధమితి నామ్ ॥

అథా బహిర్మాత్రాచ్యుచయః శుచౌదేశేన గోస్కుర్వతి ॥ ౩ ॥ శ్లో॥

తన్నిత్యశ్రాద్ధం బహిర్మాత్రాత్కర్తవ్యమ్ తస్మాన్న సఃస్మా
 రః—శుచయః శుచౌదేశే అన్నం సంస్కుర్వతి ॥ ‘శుచయః’ ఇ
 తి వచనం ఆధిక్యాభావం ‘ఆర్యాప్రయతాః’ ౨ ఇతి పూర్వమేవ
 ప్రాయశ్చిత్తస్య విహితత్వాత్ ॥

అథా తత్త్రసవానిద్రవ్యాణి ॥ ౪ ॥ శ్లో॥

తత్త్రనిత్యశ్రాద్ధైరవ్యాణి నవాన్యేవ గ్రాహ్యాణి ॥

కానిపునస్తాని?

అథా యోగన్న గోసంస్క్రియ యేమచ భుజ్యతే ॥ ౫ ॥ శ్లో॥

యోగాన్దక్షిణన్నం సంస్క్రియతే యేమచ కాన్యాదిభుజ్యతే

మిమదాపస్త్రమ్భధర్తనూత్రి ౨ పశ్చిమఖండః ౨౭౯
తానినవానీతి ॥

తానిభాండాని కాంస్యాదీనిచభు కవద్భ్యోద్రాక్షణభ్యోదద్యా
త్ ॥ ఏవం ప్రత్యహమ్ ॥

సముదేతాగ్ శ్చభోజయత్ ॥౧౧॥
సముదేతివచనం గుణాధిక్యాథమ్ ॥

నచాతద్గుణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౨॥
భాండేమయస్సు కశిష్టం తదిహోచ్ఛిష్టమ్ । తదవ్యతద్గుణాయభు క్త
వతాం యో గుణాం తదగ్రహితాయ సదద్యాత్ । తద్గుణాయైవదద్యాదితి
ఏవ గ్ సంచత్సరమ్ ॥౧౩॥

ఏవమేతన్నిశ్యత్రాద్ధం సంచత్సరం కర్తవ్యమహరహః ॥
అమోక్షేమాముత్రమలూపేనాజేన కార్యమ్ ॥౧౪॥
అహితవజ్రేన అజేనకార్యకర్తవ్యమ్ । దృశ్యతే చాన్యత్రాప్యేత
స్తిన్నథేన లూహశబ్దః । 'లూహస్తూపరోభవశ్యవృతూపరః' కృ
ష్ణసారంగోలూహసారంగోవా 'ఇతి * । చప కేచుచభవతి—'శ్యా
మంచమేలూహంచమే ' ౧ ఇతి ॥

మాసంచకాగయేత్ప్రతిచృన్నమ్ ॥౧౫॥
మాసంధిస్త్వగ్నింపెదికా । దృశ్యతేపి మినోతైర్ స్తిన్నథేనప్రయో
గః । అగ్రేణాగ్నిధ్యంతురస్యావం విమితం విమిన్వంతి పురస్తాద
న్నతంపశ్యాన్నినతిమ్ ' ఇతి । తస్మైవాయముపసంగగహితస్య ప
యోగః । తస్మానం కారయేత్కమకరైః । ప్రతిచృన్నంచతద్భవ
తిరస్కరణ్యాదినా । ఇదమపి గ్రామాద్భహిరవ ॥

తస్యై తస్యై త్రరాధేబ్రాహ్మణాన్భజయోత్ ॥౧౬॥

* ఘ—ఇ—స్థూలఃపివా శ్చశ్రుణః' ఇతిధికఃపాఠః. ౧౬. సం. ౪౭:-

౨౦౦ శ్రీహరద త్రకృతాజ్ఞా వీలాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే
 తస్యమనస్యోత్తర స్థిన్నధైర్యాహ్లాదభోజయితవ్యాః ॥
 ౧౦౧ ఉభయాన్పశ్యతిద్యాహ్లాదాన్ శృభుంజానాన్తా
 నెచపితృనిత్యపదిశంతి ॥౧౦౨॥

అస్త్యేవంకృతస్య కర్మణోమహిమాన్ ఉభయాన్ పశ్యతి । కాం
 శృకాంశృ? ద్యాహ్లాదాంశృభుంజానాన్తస్థిన్నైవచమానేపిత్వాన్
 యథా ద్యాహ్లాదాన్ భుంజానాన్ ప్రత్యక్షేణ పశ్యతి తథామానే స
 మాగతాన్ పితృనపి ప్రత్యక్షేణైవ పశ్యతీత్యపదిశంతి ధర్మజ్ఞాః॥

శ్రీకృతాకృతమతఃస్థానమ్ ॥౧౦౩॥ శ్రీహరిః
 అతఃకీర్త్యం శ్రాద్ధంకియతాం వా, మా వా కారి । అకరణేన
 ప్రత్యవాయితః॥

శ్రీశాన్తధైర్యప్రిహితదయంతేపితరః॥౧౦౪॥ శ్రీహరిః
 హియస్తాత్ ఆస్త్యేహనియత్ దశానముపగచ్ఛతితచ్ఛాన్తేనత్య
 ప్రిహితదయంతేజ్ఞాపయంతి శ్రాద్ధస్యకర్తారమితస్తాత్కృతాకృతమితి ।
 అథపుష్టికామస్య ప్రయోగః ‘ తిష్యేణ ’ ఇత్యాదిః ‘ ఉచ్చి
 స్త్వం దక్ష్యః ’ ఇత్యంతరీకః—

శ్రీతిష్యేణపుష్టికామః ॥౧౦౫॥ శ్రీహరిః
 ఇతి ద్వితియేకస్తాదశాఖంఉపి.

శ్రీశారసర్వపాణాం చూడానికాయత్వాదైః
 పాణిపాదం ప్రక్షాళ్యముఖం కణ్ఠాన్ ప్రాశ్యచ
 యద్వాతోనాతివాతితదాసనోఽజినం బస్త్రస్య
 పృథమః కల్పోవాగ్యతోదక్షిణామహాఘంటిక ॥౧౦౬॥

పుష్టికామః పురుషోవక్ష్యమాణం ప్రయోగం కుర్యాత్ తిష్యేణ
 తిష్యనక్షత్రేణ । ‘ నక్షత్రేచలుపి ’ ఇత్యధికరణే తృతీయా । తిష్య
 నక్షత్రే శారసర్వపాణాంసంబంధీనిచూడానిక కర్తవ్యైః కారయత్

కై ౧౬ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ పర్వశ్చైర్దాఖండః ౨౦౧
 కారయిత్వానైశ్చూడైః పాణిపాదౌ ముఖంకర్ణౌచప్రక్షాళయేత్
 ప్రక్షాళ్యచూర్ణశేషం ప్రాశ్నీయాత్ । ‘పాస్య’ ఇతిపాఠే, ప్రా
 స్యేత్ విశిరేత్ । ఏతావత్ప్రతిష్ఠ్యంవిశేషకృత్యమ్ । పరంతు ప్ర
 త్యహం కర్తవ్యం । ప్రాశ్యచ యదాసనం వాఙ్ నాతివాతిఅభో
 నాతీత్యవాతితదాసనః తాదృగాసనంభుంజేతే వక్ష్యమాణేన సంబం
 దః । తత్ర బిస్తస్యాజినమాసనం స్యాదితి ముఖ్యః కల్పః । వాగ్యతా
 దక్షిణౌందిశమభిముఖోభుంజేత ॥

అనాయుష్యంత్యేవంముఖస్యభోజనంమా

తులిత్యుపదిశంతి ॥ ౨ ॥

యత్ ఏనంముఖస్య దక్షిణౌముఖస్య భోజనంతద్భోక్తుం యా మా
 తాతస్యా అనాయుష్యం అనాయుష్క్రమితి ధర్మజ్ఞాఉపదిశంతి ।
 తస్మాన్దాత్మమతానేతద్వ్రతం కార్యమితి ॥

బేదుంబరశ్చమసస్సువణానాభః ప్రశాస్తః॥౩॥

చముభక్షణే, యత్ర చమ్యతే స చమసాభోజనపాత్రమ్ । బేదు
 మ్పరస్తామ్రమయః । సువణానాభః సువణానమధ్యే అలంకృతఃస
 ప్రశాస్తః ప్రశస్తాభోజనే ॥

స చాన్యేనాపిభోక్తవ్యమ్॥౪॥

స చాన్యేనకతుః పితౄపితౄ తత్రపాత్రే భోక్తవ్యమ్ । అపిధాన్
 త్వథానువాదీ । ‘భోక్తవ్యః’ ఇతి పుల్లింగపాఠేప్రేషవపవాధః ॥

యావద్ధ్యాసగ్ సన్నయన్నస్కందయన్నాప

జహితాపజహితవా కృత్స్నం గ్రాసం గ్రసీతసహజ్ఞుస్త్వమ్॥

యావద్ధ్యాసం యావదేవ గ్రసితుం శక్యం తావదేవ సన్నయన్
 పిండికుర్వే అస్కందయన్ భూమావన్నలేపాసపాతయన్ కృత్స్నం
 గ్రాసం గ్రసీతవ్యవస్యయః । సహంగుస్తంభస్యే గ్రాసప్రవేశేయథాం
 గుప్తోఽప్యనుప్రవిశతి తథా సర్వానేవ గ్రాసానుక్తేన ప్రకారేణ గ్రసీ

౨౦౨

శ్రీహరదత్తకృతాంజలి వ్రాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

త । గ్రహసత్తామధ్య క్రియాంతరవిధిః—నాపజహిత భోజనపాత్రం న వ్యేన పాణినా నవిముంచత్, అపజహిత వా ముంచెద్వా । కిమథా మిదం యావతానప్రకారాంతరం సంభవతి? సత్యమ్ । ‘ప్రకరమాత్మ నియమ్యేత’ ౧ ఇతిన్యాయేన యవీష ప్రకారః ప్రథమభోజనే స ఏ వాఽన్తాదనుష్ఠేయఇత్యేవమథామిదమ్ ॥

—నచముఖశబ్ద కుర్యాత్ ॥ ౬॥ —

భోజనదశాయామిదమ్ । ఏనముత్తరమ్ ॥

—పాణిచనావధూనుయాత్ ॥ ౭॥ —

పాణిరత్యదక్షిణః ॥

—అచవ్య చాఘ్వా పాణి ధారయేదా

ప్రాదకిభావాత్ ॥ ౮॥ —

భుక్త్యాఽచవ్య పాణి ధృఢ్యం ధారయేత్ యావత్ప్రగతాద కా శుష్కభవతః ॥

—తతోఽగ్నిముపస్పృశేత్ ॥ ౯॥ —

భుక్త్యానియమేనాగ్నిరుపస్పృష్టవ్యః ॥

—దివాచనభుంజితాన్యన్మల ఫలెభ్యః ॥ ౧౦॥ —

మూలానికన్దాః ఫలాన్యామ్రదీని, తెభ్యోఽన్యద్దివాన భుంజిత తద్భక్షణే నవోషః ॥

—స్థాలీపాకానుదేశ్యాని * చనజయేత్ ॥ ౧౧॥ —

‘తేన సర్విష్టతా చాహ్లాణం భోజయేత్’ ౨ ఇత్యాదౌచాహ్లాణోభూత్వా న భుంజిత । అనుదేశ్యాని పితృభ్యోదేవతాభ్యశ్చ సంకల్పితాని, తానిసభుంజిత ॥

—సాత్తరాచ్ఛాదనశ్చేచ్చన యజ్ఞోపవీతిభుంజిత ॥ ౧౨॥ —

* ఘ.జ- ‘నుదేశ్యాని’ ఇతిపాఠః. ౧ మీమాం—౬-౨-౧౩.

౨ ఆప.ద. ౨-౨౦-౩.

అమరావతి ముద్రాసూత్రే ౨ పాశ్చాత్యుండః ౨౩

ఉత్తరాచ్ఛాదనముపరివాసః తేన యజ్ఞోపవీతం కృత్వా భుంజితః ।
నాస్య భోజనే ' అపివాసాత్ ప్రమేవాపవీతార్థే ' ౧ ఇత్యయం కల్పా
భవతి త్యేకే । సముచ్చయ ఇస్య స్యే ॥

— నైయమికంతు శాస్త్రం స్నేహాచరణేన దద్యాత్ ॥ ౧౩ ॥ —

యన్నియమేన కర్తవ్య- మాసి శ్రాద్ధం తత్ స్నేహాద్రవ్యయక్త
మేవ దద్యాత్ స శుష్కమ్ ॥

తత్ర విశేషః—

— సర్పిమాణ్ సమితి ప్రథమః కల్పః ॥ ౧౪ ॥ —

సప్తమ ॥

— అభావే లైలగ్ శాకమితి ॥ ౧౫ ॥ —

సర్పిమాణ్ అభావే లైలః, మాంసస్యాభావే శాకమ్ । ఇతి సద్వైత్య
శ్చాప్యచేదియక్తమ్ ॥

— మఘానచాధిగ్ శ్రాద్ధం తేన సర్పిమాణ్

హృణాన్భూయేత్ ॥ ౧౬ ॥ —

మఘానచాధిగ్ శ్రాద్ధం తేన సర్పిమాణ్ శ్రాద్ధం బా
హృణాన్భూయేత్ ॥ ॥

— శ్రీ గృహ్య సూక్తి యః శ్రీ —

— * శ్రీ * —

— మాసి శ్రాద్ధతిలానాం దోణం దోణం

నాపాయేన యజ్ఞయాతేనాపయోజయేత్ ॥ ౧౭ ॥ —

యేనాపాయేన ఉపయోజయి శుష్కయాత్ ఆభ్యుదయేన ఉపవీతం నే
భ్యై భోజ్యై తేనాపాయేన మాసి శ్రాద్ధతిలానాం దోణం
దోణం ఉపయోజయేత్ । చైత్యై కైత్యై బాహ్యై దోణం దోణం
యజ్ఞయాతేనాపయోజయి మహాకృత్వాత్ సముదితానాం ఉపయోజయేత్

౨౦౪ ఊపంరద తక్కుతొజ్జ్వలాఖ్యివ్యాఖ్యానహితై
 ద్రోణంద్రోణం ఇతి వీష్ణువచనం తు పృథిమసిత్రాధముపయోజనా
 భూమితి కెచిత్ । అన్యేతువచనధూతాః పృబలాః పృయత్నైనాన్విష్య
 భూజయితవ్యా ఇతి ॥

— సముదేతాగ్ శ్చభూజయెన్న చాతద్గుణాయోచ్ఛిష్టందమ్యః
 వ్యాఖ్యాతమిదం ౧ । ౬ దమ్యః ' ఇతిబహువచనం తథావిధక
 త్పూబహుశ్వాపేక్షమ్ । వచనవ్యత్యయోవా ॥

అథపుష్టికామస్యాపరఃపర్యయోగః ఆపటలపరిసమాప్తైః—

— ఉదగయనఆపూర్వమాణవక్షస్త్రైక రాత్ర
 మనరాధ్యమమవోష్యతి ష్యేణ పుష్టికామస్థానీ
 షాక శ్రవయిత్వామహారాజమిష్టా తేనసర్పిష్ట
 తా బ్రాహ్మణం భూజయిత్వా పుష్ట్యథేనసీద్ధిం
 వాచయాత ॥ ౩ ॥

పుష్టికామః పురుషః ఏక రాత్రీమనరముపవాసం కృత్వా ఉదగయ
 నే ఆపూర్వమాణవక్షస్య పూర్వవక్షస్య సంబంధినాతిష్యేణ తస్మిన్న
 క్షత్రే స్థాలీపాకం శ్రవయిత్వా మహారాజం వైశ్రవణం యజేత । ఆ
 జ్యభాగాంతే మహారాజాయ స్వాహా, ఇతిప్రధానహోమః, స్విష్టకృ
 దాది, జయాదయః । పరిషేచనాంతే తేన సర్పిష్టతా స్థాలీపాకేన
 బ్రాహ్మణంభూజయేత్ ; ఉత్తరవివక్షయేదం వచనమ్ । భూజయిత్వాసి
 ద్ధిం వాచయాత పుష్టిరస్త్వీతి ॥

— ఏవమహరహారాపరస్తాత్రిష్యాత్ ॥౪॥ —

ఏవమిదం స్థాలీపాకశ్రవణాది సిద్ధివాచనాంతమహరహః కర్త
 వ్యమాపరస్తాత్రిష్యాత్ యావదపరస్తిష్యఅగచ్ఛతి ॥

— ద్వోద్వితీయే ॥౫॥—

ద్వితీయేతిష్యే సాప్రైద్యాభూజయేత్ । అన్యత్సమానం । ఏవ

తిమదావత్తమ్మధర్మసూత్రైః ప్రశ్నైః ౧౦౭౫ ౧౦౭౫
మాతృతీయాత్

— తీర్థస్థానము ॥౬॥ —

తృతీయేతుతిష్ఠేత్తీర్థ భోజయేత్, ఆచతుర్థాత్ ॥

— ఏవగ్నం వత్సరమభ్యుద్యయేన ॥౭॥ —

ఏవమేతత్కర్మయావత్సరవత్సరః పరిపూర్ణతే తావత్కర్తవ్యం
బ్రాహ్మణభోజనం చాభ్యుద్యయేన భవతి । చతుర్థప్రభృతిచత్వారింశః
పంచమప్రభృతిపంచతి, ఏవమాది ॥

ఏవంకృతేఫలమాహ —

— మహాస్తంబోషంపుష్పతి ॥౮॥ —

మహాత్యాపుష్టాయక్రోధవతి ॥

— ఆదితపవోపవాసః ॥౯॥ —

ఉపవాసస్తాన్వదితప పుష్కలభవతి, న ప్రతితిష్ఠమ్ ॥

— ఆత్మతేజసాం భోజనం వజ్రయేత్ ॥౧౦॥ —

ఆత్మతేజాసి తక్రవాజినాదీని । తానినోపభుంజీత ॥

— భస్మతుష్ఠాధిష్ఠానమ్ ॥౧౧॥ —

వజ్రయేదిత్యేవ । భస్మ, కుష్మాంశ్చ నాధితిష్ఠేత్ నాక్యామేత్

— పదాపాదస్య ప్రక్షాళనమధిష్ఠానంచ వజ్రయేత్ ॥౧౨॥ —

ఏకేనపాదేన పాదాంతరస్య ప్రక్షాళనం అధిష్ఠానం చ వజ్రయే
న్నకుర్యాత్ ॥

— పృష్ఠోశనంచ పాదయోః ॥౧౩॥ —

పృష్ఠోశనం ఆందోశనం ఇతస్తతశ్చాలనమ్ ॥

— జానునిచాత్యాధానం జంఘాయాః ॥౧౪॥ —

ఏకస్థిజానునిచతరస్యాజంఘాయాంత్యాధానమవస్థాపనం వర్జయేత్

— సప్తశ్చ నఖవాదనమ్ ॥౧౫॥ —

స్పృష్టమ్

— స్ఫిటనానిచాకారణాత్ ||౧౬||

పర్యసంధీనాం స్ఫిటనానిచవజయేత్ అకారణాత్ | కారణం శ్రవణాదావాదసస్ఫిటనాని ఇతిసమాసపాతేఽపేషపవవాధః

యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ||౧౭||

యచ్చాన్యదుక్తస్యతిరిక్తం త్మణచ్చేదనాది శిష్టాః పరిచక్షతేగర్వాంతే తదపివజయేత్ ||

యోక్తావధర్మమయైషు ద్విర్యపరిగ్రహేషుచ ||౧౮||

ఏకశ్చన్దోఽనర్థకః | కేచిచ్చ నైవపఠతి | ధర్మావిరుద్ధాయేవ్యపరిగ్రహః తేషుదయోక్తాడత్వాదయితాస్యాత్. సనిరీహాస్యాత్ ||

పరిపాదయితాద త్తై ||౧౯||

తీర్థగుణవత్పత్రిం యజ్ఞోవా, తిత్తిద్రవ్యస్యాభ్యంతస్య ప్రతిపాదయితాస్యాత్ ||

యంతాచాతీర్థేయతోనభయగ్స్యాత్ ||౨౦||

యంతానిమంతాతదాతా, అత్తరైతప్రవాతాచ స్యాత్, యతఃపరః పాదప్రదానేపిభయనస్యాత్ | భయసంభవేపిశునాదిభ్యోపిదేయః ||

సంగ్రహితాచమనుష్యాత్ ||౨౧||

అర్థప్రవాసప్రియవచనానుసరణావధిః మనుష్యాణాం సంగ్రహణశీలస్యాత్ ||

సాక్షాదవధర్మావిప్రతిషిద్ధాన్భిగ్వాత్ ||౨౨||

ధర్మావిరుద్ధాః యే ధేవాః సకృదపదసంప్రధార్యానేవనాదయః తేషాంచ ధేవాగశీలస్యాత్ ||

ఏవముఖాలోకావభిజయతి ||౨౩||

ఏవముఖత్వాపుష్టాయుక్తాడక్రప్రకారమనుస్థితా ఉభాలాకావభిజయతిభేగానేమలూకం, తిరైప్రతిపాసనెన చాముంలూకమితి ||

ఇతివింశతిఖండః

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రీవృత్తాడ్జ్వలాయాంద్వితీయప్రశ్నైశఃటలి

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౨౦ భంజః ౨౨
 ' సర్వాశ్రమాణాం సమయవదాని ' ౧ ఇత్యుక్తం పురస్తాత్ । క
 ఘనస్తతశ్రమాఇతి? అహ—

చత్వారిశ్రమాగాహా స్థమాచార్యకు
 లంమానంవానప్రస్థమితి ॥౧॥

అశ్రమ్యంతేయేమశ్రేయోధి=సంపురుషాఇత్యాశ్రమాః । ఏషాసా
 మాస్యసంజ్ఞా, ఉత్తరావిశేషసంజ్ఞా । గృహేతిస్మృతి యుంబరక్షణపర
 ఇతి గృహస్థః, తస్యభావోగాహాస్థ్యం, స ఏకశ్రమః । అచార్యకు
 లం అచార్యులలేవాసః లక్షణయా, సౌచ్యః । మనుఅనబోధనే, మ
 నుతఇతి మునిః జ్ఞానవరః తస్యభావోమాసం సోవరః । వసంప్రతిష్ఠిత
 ఇతి వనప్రస్థః, సవీనవానసంస్థ, వృద్ధాంతావధి, తస్యభావోవాస
 ప్రస్థమి । ఇతివర్జః పరిసమాప్త్యః । ఏతాసుతపివాశ్రమాఇతి ।
 చతుర్థామేవోపదేశేపి ' చత్వారి శ్రమాః ' ఇతివచనం ' ఐకా
 శ్రమ్యంతాచార్యాః ప్రత్యక్షవిధానాగాహాస్థ్యస్య ' ౨ ఇతిస్మృ
 త్యంతిరోక్తమాగాహాతి ॥

లెహుసర్వేసుయధోపదేశమన్యగ్రోపతా
 మానః క్షేమంగచ్ఛతి ॥౨॥

తెహావశ్రమేసుచతుష్వపి యథాశాస్త్రమన్యగ్రో సమాహిత
 మనాథూత్వాయోసతతే స క్షేమమథయం పదంగచ్ఛతి । అనెనా
 శ్రమవికల్పక్షోవేదితవ్యః । నిశ్చేయసాధి=నాఅన్యతమస్తిన్నాశ్ర
 మే యథాశాస్త్రమహితేన వర్తితవ్యమితి । తథాచశాతమః—త
 స్యాశ్రమవికల్పమేకేయినతే ' ౩ ఇతి ॥

స ద్వైషాముపనయనప్రభృతిసమానఆచా
 ర్యులెవాసః ॥ ౩ ॥

ఉపనయనప్రభృతిఆచార్యురే వాసః అప్రాచత్వారింశద్వపాదీ

శామస్యతమః స ర్వేషామాశ్రమాణాం సమాసః ॥

— స ర్వేషామనూత్సగోఽవిద్యాయాః ॥౪—

అనూత్సగేః, ఛాండసోదీఘః, విద్యాయా అనుత్సగోఽపి స
ర్వేషామాశ్రమాణాం సమాసః । తస్మాదాచార్యకులవాసస్సమానఇతి

— బుద్ధ్యాకీర్తనానియత్కమయేతదారభేత్ ॥౫—

ప్రత్యాశ్రమంయానికర్తాని విహితానితానిబుద్ధ్యాగృహస్థస్థేయతా
ని కర్తవ్యాని, ఏషామననుష్ఠానైప్రత్యవాయః, ఫలంచేదంఏషామే
తాని శక్యాన్యనుష్ఠాతుం నైతాని ఇత్యాచార్యాదుపశుత్యయిత్కర్త
ఫలంవాకామయేత తదారభేత్, తమాశ్రమం ప్రతిపద్యేతేతి ॥

తత్ర గాహాన్త్యస్య పూర్వమేవ ప్రపంచితత్వాదధ్యయనానంతరం
ప్రతిపిత్తితస్యాచార్యకులస్య స్వరూపమాహ—

— యథావిద్యాధాన్యనియమవితేనైవాఽస్తమనూప

సీదత ఆచార్యకులశరీరన్యాసోబ్రహ్మచారిణః ॥౩॥ —

యథావిద్యాధాన్యోపకుర్వాణస్య బ్రహ్మచారిణః ‘అథబ్రహ్మ
చర్యవిధిః’ ౧ ఇత్యారభ్య అగ్నింధనాదినియమఉక్తః; అనేనేవనియ
మేనాఽస్తమాశరీరపాతాదనూపసీదతః ఉపసదనం కర్వతః ఆచా
ర్యకులశరీరన్యాసః శరీరపరిత్యాగోభవతి బ్రహ్మచారిణో నైష్ఠికస్య ।
తత్రైవామరణాత్తిప్తే, నాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్, యదితమేవాశ్ర
మమాత్తనః క్షేమంమన్యేతేతి । అత్యమనుః—

ఆచార్యేతుఖలుస్మై తేగురుపుత్రైగుణాన్వితే ।

గురుదారేసపిండేవాగురువద్యృత్తిమాచరేత్ ॥

ఏమత్వవిద్యమానెమ స్థానాసనవిహారవాఽ ।

ప్రాయంజానోఽగ్నిశుశూషాంసాధయేద్దేహమాత్మనః ॥

ఏవంచరతియోవిప్రో బ్రహ్మచర్యమవిప్లుతః ।

కీ2 త్రిమదాపస్తమ్మగర్భమాత్రే ౨ ప్రశ్నై-౨౧౫౦౬: ౨౨౯
 సగృహ్యత్వ త్తమంస్తానం సచేహజాయతేపునః ౧ || ఇతి ||

అథ పరివార్జి: ||

అథ అనంతరం పరివార్జి ధమ౯ఉచ్యతే । దృష్టాదృష్టార్థా౯
 రావినేవారుభా౯ పరిత్యజ్య ఆ త్తలాభాయ సంన్యాసాశ్రమం పరి
 జతీతి పరివార్జి సంన్యాసీ ||

అతపవబ్రహ్మచర్యవాన్ప్రవృజతి || ౨ ||

అతపవ బ్రహ్మచర్యాశ్రమాత్ బ్రహ్మచర్యవా౯ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యః
 ప్రవృజతి ప్రవృజ్యాచుర్యాత్ యదితదైవపక్షకమాయోభవతి శూయ
 తెచ—‘బ్రహ్మచర్యా దెవప్రజేత్ గృహాద్వపనావాప్’ ౨ ఇతి, ‘య
 దహరేవవిరజే త్తదహరేన ప్రవృజేత్’ ౨ ఇతిచ । * అతపవ ఇతి వచనా
 త్ గృహాశ్రమం ప్రవిష్టస్య తత్పరిత్యాగేనాశ్రమాంతరప్రాప్తిః ఆ
 చార్యస్యాసభిమతైరేవే లక్ష్యతే । తత్ప్రాయమభిప్రాయః—దార
 పరిగ్రహేనతి ‘యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహుయాత్’ ఇతి శాస్త్రా
 విరుధ్యతే, స కథం ప్రవృజేతి । తస్మాత్ప్రశస్తి వైరాగ్యే కామ్యక
 మ౯ణః పరిత్యాగేన నిత్యాని నైమిత్తికానిచ కర్మాణి కుర్వ౯ ప్ర
 తిషిద్ధానిచ సజ్జయ౯ గృహస్తపవముచ్యతే ఇతి | యథాహయాజ్ఞవల్క్యః
 న్యాయామ౯ తథన స్తత్త్వజ్ఞానస్మిన్మోఽతిథిప్రియః ।

శ్రాద్ధకృత్సత్యవాదీ చ గృహస్థాపి విముచ్యతే 3 || ఇతి ||

అథ యోఽనాహితాగ్నిః తస్య విరక్తస్య మున్యాశ్రమప్రవేశే
 ణోవిరోధః ? ఋణశ్రుతివిరోధః । జాయమానో వైద్యార్హణస్త్రిభి
 ర్మణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యోయజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజ
 యాపితృభ్యః ౪ ఇతి మనురపి—

ఋణానిక్రిణ్యపాకృత్యమనామోఽగ్నివేశయత్ ।

౧ మను స్మృ. ౨-౨౪౭-౪౯. * క. ఖ--‘అత్ర కేదిదాహుః’ ఇత్యధికం
 ౨ జాపాల. ౪. 3 యా. 3-౨౦౫. ౪ తే. సం. ౬-3-౧౦.

౨౯౦ త్రిహరద త్తకృతాజ్జ్వలాఖ్యవాన్భావసహితే
అనపాకృత్యమోక్షంతు సేవమానోవ్రజత్యధః ౧ ఇతి ॥

మోక్షోమోక్షాశ్రమః! న నైవం బ్రహ్మచర్యాదపి ప్రవ్రజ్యా నా
పపద్యతే । అథతత్ర ' యదహరెవవిరజేత్ ' ౨ ఇతిశ్మృత్యా యుక్తం
ప్రవ్రజతుమ్ । విరక్తస్య గృహస్థస్యాపి యుక్తంభవిష్యతి, స్తత్యతేచ
ప్రాజాపత్యాంనిరుపేష్టింసత్వవెదనదక్షిణామ్ ।

ఆత్మస్యగ్నింత్రమారోప్యద్యాహ్మణఃప్రవ్రజేద్భూహత్ ౩ ॥ ఇతి ॥
తథాయోగృహస్థో పృథ్వో మృతభార్యః పునరాఽక్రియాయామస-
మధః తస్యాపియజ్యతే ప్రవ్రజ్యా । ఇస్తాత్ ' యదహరెవ విరజే-
త్ ' ౨ ఇత్యేవవకాలః ప్రవ్రజ్యాయాః, సర్వమన్యదవిరక్తస్యేతి
యుక్తమ్ । ఏవకారస్తుసూత్రే శ్మృత్యనుసారేణ ప్రయుక్తః, యథా-
గృహదాప్త వనాదాప్త ఇతిబ్రువాణైవ శ్రుతిః ' బ్రహ్మచర్యాదేవప్ర-
వ్రజేత్ ' ౩ ఇత్యాహతథేతి ॥

————— తస్యాపదిశః ౧౯ ॥ —————

తస్యపరివ్రాజః కర్తవ్యముపదిశః ౨౦ ఇతి ధర్మజ్ఞాః ॥

————— అనగ్నిరనికేతస్సాన్వదశమాఽశరణో
మునిః । సావధ్యాయఏవోత్పజమానో వాచం
గ్రామే ప్రాణవృత్తింప్రతిలభ్యానిహోఽనముత్య
శ్చరేత్ ॥ ౧౦ ॥ —————

బ్రహ్మచారిణస్సమిదాధానమగ్నికాన్యం, గృహస్థస్యాపాసన మ-
గ్నిహోత్రహోమాది, వానప్రస్థస్య ' శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ ' ౪
ఇతి విహితేనాగ్నో హోమాది । తస్యతు నైవంవిధం కించిదగ్నికా-
ర్యమస్తీశ్యనగ్నిః । నికేతోనివాసస్థానం స్వధూతం; తదధావాదనికే-
తః । శర్మసుఖం తస్య నాస్తీత్యశమా । కించిదపి శరణేవోచాప్ర-

౧ మను స్మృ. ౬-౩౫.

౨ బాబుల. ౪.

౩ మను. ౬ ౩౮.

౪ గౌ. ధ. ౩, ౨౬.

తిమదాపస్సన్ధమనుత్యైప్రశ్నైః ౧౧ ఖండః ౨౯౧
 తిపస్నః, నవా కస్య చిచ్ఛరణభూత ఇత్థిశరణః । సావధ్యాయః పృ
 ణవాదిపవిత్రాణాంజపః । అత్రిబోధాయనః— ‘ వృక్షమూలావేద
 న్యాసీ వేదోవృక్ష స్తస్యమూలం పృణవఃపృణవా త్క్రోవేదఃపృణవో
 బ్రహ్మమూలాయకల్పితైతి హోవాచ పృజాపతిః ౧ ఇతి । తత్రై
 వ వాచం విస్మయేత్ । అన్యత్రమానవృతస్సాన్యత్ । యావతాపాణా
 ధ్యాయురేసా ప్రాణవృత్తిః తావతీంభిక్షాంగ్రామే పృతిలభ్య । ఏతా
 వాసస్య గ్రామేప్రవేశః , అన్యథా బహిర్వాసః । ఇహాథాః కృ
 ప్యాదయఃపరలోకాథాశ్చ జపహోమాదయః యస్య నసంతినోఽ
 నిహోఽనముత్యైశ్చతుర్థః । ఏనంభూతశ్చరేత్ । నైక క్షిగ్రామే
 ద్వ్యహమాత్రమపి వసేత్ । అత్రగౌతమః— ‘ న ద్వితీయామప
 తుర్ రాత్రిం గ్రామేవసేత్ ౨ ఇతిసమానుధృవశీలః ౩ ఇతి॥

తస్యము క్రమాచ్ఛాదనంవిహితమ్॥౧౧॥

యత్పరైముక్తం పరిత్యక్తమయోగ్యతయా తత్తస్య విహితమా
 చ్ఛాదనం, తదసావాచ్ఛాదయేత్ । ‘ నిత్యజ్య’ ౩ఇతిగౌతమః ॥

సగృతఃపరిమోక్షమేకే ౧౧౨॥

సర్వైరేవ వాసాభిః పరిమోక్షమేకే ఉపదిశంతి న కించిదపివా
 సో విభృత్యాత్, సగ్నవీచ చరేదితి । అపరతహ—సర్వతావిధితా
 నిషేధతశ్చ అస్యపరిమోక్షమేకే బుద్ధివతే, న కించిదస్య కృత్వం నకిం
 చిదస్య సజ్యమితి ॥

ఏతదేవోదాహరణైః ప్రపంచయతి—

సత్వాన్యైసుఖదుఃఖవేదానిమంలాకమముం
 చపరిత్యజ్యత్తానమన్విచ్ఛేత్ ॥౧౩॥

సత్యం వ క్తవ్యమితి యోనియమః తం పరిత్యజ్య, తథా ‘ తత్ర వ

౧ బో-౨-౧౨-౨౪...౨౬. ౨శ్.౪.౩-౨౧-౧౩.

౩ శ్.౪.౩-౧౯.

...

క్రవ్యమనృతం తద్ధి సత్యాద్విశిష్యతే ॥ ౧ ఇత్యాదిక విషయేఅనృతం వ క్రవ్యమితి యోనియమస్తం చ పరిత్యజ్య, సుఖం మృష్టభాజనాది జప్యం, దుఃఖం శీతవాతాదిజన్యం, వేదాన్ సావధాన్యాభ్యాసయనం, ఇమం లోకం విహతౌకికం కామ్యంకమన్, అమంచపారతౌకికంచ కామ్యం నవ్యమెతత్పరిచ్ఛిజ్య ఆత్మానం అధ్యర్తపటలూక్తం అన్విచ్ఛేత్ ఉపాసితేతి ॥

తదేవం జ్ఞానసలావలంబనేన * హతవిధినిషేధా యే స్తేవీరంప్రవతంతే సిద్ధానాం తేషాం మతముపస్యస్తం । అదైషామేనం స్తేవీదచారిణాంకిం త్యాణం ? తత్తాహ—

—“బుద్ధైషేమస్తాపణమ్ ॥౧౪॥”—

ఆత్మనిబుద్ధే అవగతే సతి రిదేజ్ఞానం సర్వమకంభంప్రదాత్మయేమం స్థాపయతి । స్థాపయతి— ‘సర్వమతే కిమన్తానాకనీయాన్ తస్మైవ స్యాత్పదవిత్తం విదిత్వా న లవ్యై కమణాపాపకేన ’ ౧, యథేషీకాశూలమగ్నా ప్రోతంప్రయత ఏవంహం స్యసర్వపాప్తాశః పృథూయ తే ౩ ఇతి । స్త్యలెచ—

యదైషాసినమిద్ధోగ్ని భే సస్మాకంబులైజుణాః ।

జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకమాణి భస్మాకంబులైతథా ॥౧౫॥ ఇతి ॥

తదీదంనిరాకరతి—

—“తద్ధాస్తే గ్రిహ్యప్రోషిద్ధమ్ ॥౧౬॥ తద్ధా

యానియతేరెవ కర్తవ్యకమన్పరిపాదకాని శాస్త్రాణి లైరెవ తద్విప్రతిషిద్ధమ్ । తత్ప్రమనః—

కుర్యంతంసప్రతికుర్యేదాచ్యుప్తః కుశలం వచేత్

స పద్వారాసకీణాంచ సవాచమస్మతాంవదేత్ ॥

తమదాప సమృద్ధిరూర్జిత ప్రశ్నైః ౨౦౫: ౨౯౩

సహత్వానిమితాభ్యం ససక్షతాంగవిద్యయా ।

నానుశాసనవాదాభ్యం భిక్షాంలిప్సేతకహింసాచిత్ ॥ ౧ ఇతి॥

అత్యంతమేవమహత్వయోనిః రాశివిహితానితానికతావాని॥

‘మద్దైశ్చమప్రాసంభవ ఇత్యతచ్ఛప్రత్యక్షదిద్ధమిత్యాహ

‘మద్దైశ్చమప్రాసంభవమిత్యాహమనయఃఖముపలభేత్ ॥

అత్త్యంధమాల్పియ ఇత్ ప్రేమం ప్రాప్యైవైవైవ శరీరదుఃఖం
వోపలభేత జ్ఞానీ । సచైతత్త్రి । సహజ్ఞానినాం మూర్ఖాభిషి క్షు
న్యోపి ముఖ్యంభవేత తావత్ కణమాత్రం సోధుంప్రభవతి ॥

‘మద్దైశ్చమప్రాసంభవమిత్యాహ ॥౧౭॥

పరలోకభవమపి ముఖ్యమైవ వ్యాఖ్యాతమ్, సప్తేవరచారి
తాం నివర్తంతి ఇతి । తస్మాత్ స్వకమభిః పరిపక్వకమాయః శ్రవణ
మససనివిధ్యానస్తే సామన్యకృతాత్మసమూహః ప్రతిష్ఠితమకటాక్ష
మప్యన్విషా అష్టాంగయోగసరితా ముచ్యతే ఇతి । అత్ర బోధాయ
నః— ‘ఏకదుఃఖేన చివా ’ ౨ ఇతి । గౌతమోపి ‘ముండశ్శ్చ
భివా ’ ౩ ఇతి ॥

‘మద్దైశ్చమప్రాసంభవమిత్యాహ ॥౧౮॥

అనంతరంవానప్రస్తాశ్రమఉచ్యతే ॥

‘మద్దైశ్చమప్రాసంభవమిత్యాహ ॥౧౯॥

వ్యవృజిత వ్యక షణ్ణ వ్యవృజిత అపునః ప్ర వేశాయవనంప్రతిస్థితజ్ఞ

౧మను.౬-౪౨,౫౦. *క.ఖ.౪—యాచనిషిద్ధానితానివజ్యం ని
యత్తాక్రం ‘జ్ఞానెనసర్వందహ్యతే ’ ఇతితత్త్రి జ్ఞానవృద్ధశాయాంప్రా
గాజితాని కమాణిప్రాయస్థిలైన వినాపిజ్ఞాననాశిదహ్యంతరత్వస్య
చ్యతే, నపునఃజ్ఞానదశాయాం స్వేరూపారోనుజ్ఞాయతేయస్యహిస్వశ
రీరబేధత్వానకథం పశ్యాదిభిరవిశేషం స్త్రీసంగాదాప్రవర్తతే ఇతి
ఇత్యధికపాఠః. ౨బో-ధ.౨-౧౨-౧. ౩ గౌ.ధ.౩-౨౨.

తి । తథాచ గౌతమః — ‘ గ్రామంచ సప్రవిశత్ ’ ౧ ఇతి ॥ గతమ
స్యత్ । ఉత్తరంచ ॥

తస్యాపదిశంతి ॥ ౨౦ ॥

ఏకాగ్నిరనికెతస్సాన్యదశమాన్ శరణామనిః ।

సాన్యాన్యవివాశ్శుజమానోవాచమ్ ॥ ౨౧ ॥

కః పునరస్తేకాగ్నిః ? సతావచోపాసనం, బ్రహ్మచారిత్వాత్ ।
తస్మాల్లోకేకాగ్నియథాపూర్వం సాయంప్రాతః సమిధఃపదద్వాదిత్య
ధోవివక్షితః । అపరతహ — ‘ శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ ’ ౨ ఇతి
గౌతమః । శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం * తమకైస ప్రకా
రేణ ఏకోగ్నిరాధేయః, తస్మిన్ సాయంప్రాతః అగ్నికార్యమితి । అ
న్యద్దశమ్ ॥.....

ఇత్యేకవిశిషండుః.

తస్యాన్యమాచ్ఛదసంవిహితమ్ ॥ ౧ ॥

అరణ్యభవమారణ్యం అభిసంస్కలాది ॥

తతోమూలైః ఫలైఃపణైః స్త్రవైరితి వర్తయన్ శ్చ రో
తతోమూలాదిభిర్వర్తయన్ వృత్తిం ప్రాణయాత్రాంక్రవ్త్ చ రే
త్ చరణశీలస్సాన్యత్ ॥

అంతతఃప్రవృత్తాని ॥ ౩ ॥

మూలాదిభిః స్వయంగృహీతైః కంఠిత్కాలం వర్తయిత్వా అంత
తః అనైప్రవృత్తాని స్వయమేవ పఠితాని । ‘ ఆభినిశ్రయేత్ ’ ఇతి
వక్ష్యమాణేనసంబంధః । తాన్యభినిశ్చిన్యతైః వర్తయేదితి ॥

* ఘ.ఇ — ‘ సదాచారేణ వైఖానసో కైసమూలఫలాశీలపశ్శీలః సవనై
మాదకముపసంపృశత్ శ్రామణకేనాగ్నిముపసమాధాయైతి ’ ఇత్యధికః

ఊమదావస్తమ్భధర్మకూర్మేఽపశ్యేఽఽఖండః ౧౯౫
 తతోహోవాయమాకాశమిత్యభినిశ్రయేత్ ॥౪॥
 తతఃకంచితాలమబ్భక్షః, తతో వాయుభక్షః తతః ఆకాశ మ
 భినిశ్రయేత్ సకించద్భక్షయేత్ । అభినిశ్రయణంసేవనమ్ ॥

అథైవమముత్రగడ త్రరస్సంయోగఃఫలతావిశిష్టః॥౫॥
 సంయుజ్యతే సంశ్రియత ఇతిసంయోగః । ఓషాం మూలాదీనాం
 మధ్యే డ త్రరముత్రగం ద్రస్యం సంశ్రియమాణం ఫలతావిశిష్టమితే॥

అథవానప్రస్తస్యేవమపూర్వమేక ఉపదిశంతి॥౬॥
 అథేతి పక్షాంతిరోపన్యాసే । పూర్వం బ్రహ్మచర్యాదేవవనప్రవే
 శఉక్తః । ఏకేత్వాదార్యాః తస్యేవవానప్రస్తస్యేవపూర్వైకమార్గ
 ణ్యుపదిశంతి ॥

కథమ్?—

విద్యాన్సమాప్యదారకృత్వాఽగ్నినాథాయ క
 మాణ్యైరభతే సోమావరాధ్యాని యానిసూయంతే
 బ్రహ్మచర్యేన్దితావిద్యాం సమాప్య గృహస్థశ్చభూత్వా అగ్నినా
 థాయఃమాణ్యైరభతే । కాని? సోమావరాధ్యాని, అవరాధణం
 పశ్చాథణం, తత్త్రిభవోఽవరాధ్యః, సోమోఽవరాధ్యోయేషాం
 తాని సోమావరాధ్యాని సోమాంతాని హవిర్వజ్ఞాభ్యాని, చాతుర్థా
 న్యాదీన్ హవిర్వజ్ఞాన్సోమంచెత్త్యథః । యానిసూయంతే యాని
 శ్శుతౌ విహితాని ॥

గృహస్థత్వానదారస్సప్రజస్సహగ్నిభి బహి
 గ్గామద్యసేత్ ॥ ౭ ॥

అథగ్రామాద్బహిరరణ్యగృహన్ కృత్వా సకుటుంబః సప్తేవా
 గ్నిభిఃగ్రామాద్బహిర్వసేత్ । అస్తిపక్షేప్రాగుక్తం ఏకాగ్నిభిః
 త్రైతీయైః ॥

అహరదత్తకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

ఏకోవా॥ ౯ ॥

అథవాపుతేషు భార్యానిక్షిప్య స్వయమేకవచ వసేత్ వనె ।
స్థిన్వక్షే ప్రాజాపత్యాం నిరుష్యష్టిమ్ ౧ ఇతివరివ్యాజఉక్తేన
న్యాయేన శ్రౌతాగ్నినా త్తని సమారోఘ్య శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయై
కాగ్నిభవేత్ ॥

శిలౌఽచ్చననతయేత్ ॥౧౦॥

వ్యాభ్యాతిశ్శిలౌఽచ్చః ౨ తే నవతయేత్ ప్రాణయాత్మాకుర్యా
త్ । ఇదంసకుటుంబస్త్రేకాకినశ్చ సాధారణమ్ । ఏకాకినపితృన్య

న చాతఃపిష్టంప్రతిగృహ్యాయేత్ ॥౧౧॥

యదాశిలౌఽచ్చపృత్తిజాతాతలవాఘ్నం సమరిచ్ఛిదపి పృతిగృ
హ్యాయేత్ ॥

అభిషి కశ్చజహుయాత్ ॥౧౨॥

యదాజహుయాత్ తదాభిషిక్తః స్నాతోజహుయాత్ । అ
నవాదోయం స్నానవిశేషం విధాతుమ్ ॥

శనైరవభ్యవేయాదభిఘ్నస్సభిఘ్న మది

త్యముదకముపస్పృశేత్ ॥౧౩॥

శనైరవేశనలాశయంప్రవిశేత్ । ప్రవిశ్యచాభిఘ్నహస్తేనడవ
కంతాడయేఉదకముపస్పృశేత్ స్నాయేత్ ॥

ఇతిసర్వశ్రౌదకౌపస్పృశ్యనవిధిః ॥౧౪॥

సర్వవర్ణాశ్రమసాధారణమేతత్ । తథాహ త్రరత్ర తస్యగృహణమ్

తస్యద్వంద్వం ద్రవ్యాణామేక ఉపదిశంతి పా

కాథాభోజనాథావాసీపరశుదాత్రకాజానామ్ ॥౧౫॥

యానిపాకాథాని తామ్రభాండాదీని యానిచ భూజనాథాని
కాంస్యాదీని తేషాంసర్వేషాం వాస్యాదీనాంచతుర్థాంవక్తేకస్యాం

35 శ్రీమదానందమృగ గీతాశ్లో ౨ పృష్ఠే ౨౭౦౬: ౨౭
విధాయాం ద్వేద్వేద్యవ్యే ఉక్తాద్వే ఇత్యేకే ఉపదిశంతి । కాజమపి
వాస్యాదినదుపకరణవిశేషాదారుమయః ॥

❧ ద్వంద్వనామైకకమాదాయెతరాణి దత్వాఽ

రణ్యమవతి స్తోత్రం ॥ ౧౬ ॥

శేషాపాకాదిసాధనానాం ద్వివ్యాజామైకైకం ద్విప్యంస్వయమా
చాయ ఇతరాణి భార్యాదైవతాన్ అరణ్యమపతిష్ఠత ఉపతిష్ఠతీ స
మాశ్రియేదితి A

తస్మాద్యైవైవారోధ్యైవోహమో వృత్తిః

ప్రతిహతచాపదనంచ ॥ ౧౭॥

తస్యవాసప్రస్తస్యాహోరద్యాప్రదేశాక్షాహ్వానం ఆరిణ్యైస్తేవసి
వారాదినాహోమః । వృత్తిః ప్రాణయాత్రా । ప్రశీక్షా అతిథిపూజా
ఆచ్ఛాదనంవల్కలాదినా ॥

యేమకమసుపురొదాశాశ్చరవస్తేమ కార్యాః ||౧౮||

యేమిదన్నపూణామానాదిను పురొడాశా విహితా గృహస్థస్య,
తేమ అస్యతత్త్వానై చరమకారాః ॥

సర్వం చోపాగ్మశ్శహస్వాద్యయేన॥౧౯॥

సర్వంచ కర్మకాండం సాంగం ప్రధానముపాంశు భవతి । పా
రాయణబ్రహ్మయజ్ఞాభ్యయనేన సహ, తదప్యపాంశు కర్తవ్యమితి ॥

నారణ్యమధ్యాశ్రావయేత్ ॥ ౨౦ ॥

ఉపాఃశువనాదేవ సిద్ధేనచనమాభిముఖ్యప్రతిషేధార్థమ్ । తె
నారణ్యస్తాః యథా నాభిముఖ్యేన శృణుయః తావదుపాంశ్వతి ॥

అక్షయధాన్ శరణమ్ ॥ ౨౧ ॥

శ్రీరణం గృహంతదగ్మ్యధః మెన కతవ్యమ్ ॥

అకాశేస్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥

స్వయంచాకాశపీఠవసేత్ ॥

అనుపస్తీర్ణేశశయ్యాసనె ||౨౩||

శయనంచాసనంచఅనుపస్తీర్ణేశదేశేకుర్యాత్, నతుకించిదువస్తీర్ణ
నవేసస్యే పాప్తపురాణమనుజానీయాత్ ||౨౪||
నవేధాన్యే శ్యామాకనీవారాచా ప్రాప్తజాతే పురాణం పూ
ర్వసంచితం సస్యమనుజానీయాత్ పరిత్యజేత్ | అత్యమనుః—

త్యజేదాశ్వియజేమాసిమున్యన్నం పూర్వసంచితమ్ |

జీశానిచైవ వాసాంసి పుష్పమూలఫలానిచ ||ఇతి ||

శ్రీఇతిద్వావింశతిఃఖండఃశ్రీ

శ్రీ

భూయాగ్ సంచానియమమిచ్ఛన్నన్వహమేవ

పాత్రేణ సాయంప్రాతరర్థమాహరేత్ ||౧||

ఇదమేకాకినోవాసప్రస్థస్య | భూయాంసం వా నియమమిచ్ఛన్
ససస్యం సంచినుయాత్ | కింతహి? అన్వహమేవప్రత్యహమేవపా
త్రేణయేనకనచిత్ సాయంప్రాతశ్చార్ధమశనీయమాహరేద్వనస్థేభ్యః||

ఏవంకియంతం కాలం పతయిత్వా—

తతో మూలైః ఫలైఃపణ్డైః స్వజైరితివర్తయ

గ్ శ్చరేదంతతః ప్రవృత్తాని తతోపావాయ

మాకాశమిత్యభినీశ్యమేత్ | లెషాముత్తరఉత్తర

స్సంయోగఃఫలతోవిశిష్టః ||౨||

సర్వంగతమ్ ౨ ||

నిరూపితాఅశ్రమాః | అథేదానీం పక్షప్రతిపక్షరూపేణలెషా
మేవప్రాధాన్యమప్రాధాన్యంచ నిరూప్యతే—

అథపురాణే శ్లోకాపుదాహరంతి ||౩||

అష్టాశీతినహస్యాశియేప్రజామిషిరముషయః | దక్షి

శ్రీమదాశ్వమధ్యస్తోత్రము ప్రశ్నోత్తరము ౨౯౯

నేనార్యమైః పంథానంతే శ్తశానానిభజరే ॥౪॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి గృహస్థాః ఋషయః ప్రజామీషిరే ప్రజామభ్య నందన్ । తే అర్యస్తా యోదక్షిణేన పంథాదక్షిణాయనమాగేః తం ప్రాప్య ఛాందోగ్యోక్తేన ధూమాదిమాగేణ గత్వా పునరపి సంఘాయ శ్తశానాని భేజిరమరణం ప్రతిపేదిరే , జాయస్వప్రియస్వ ఏ ఇత్యాజీవం జీవధావం ఆపేరేదిరే ఇతి గృహస్థనివా ॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి యే ప్రజాం నెషిరఋషయః

ఉత్తరణార్యమైః పంథానంతే అమృతత్వగోపికల్పతే ॥౫॥

యేతుప్రజాం నాభ్యనందన్ తే ఉత్తరాయణమాగేం ప్రాప్య అర్చిరాదిమాగేణ గత్వా అమృతత్వం, విభక్తివ్యత్యయః, అమృతత్వాయ కల్పతే, వచనవ్యత్యయః, కల్పంతే సమర్థాస్సంపద్యంతే ।

ఇత్యుభయధ్వారేతసాం ప్రశంసా ॥౬॥

గృహస్థాదన్యే త్రయోపుభయధ్వారేతసః, తేషామేవ ప్రశంసేతి పునరపి తేషామేవ ప్రకారా తరణ ప్రశంసా—

అథాపి సుకల్పసిద్ధయోభవంతి ॥౭॥

అథాపి అపి వసంకల్ప దేవ సిద్ధయోభవంతి తేషామూభయధ్వారేతసాం । తత్ప్రాయాహరణమ్—

యథావషణం ప్రజాదానం దూరేదశణం మ

నోజనతాం యచ్చాన్యదేవం యక్తం ॥౮॥

యది మహత్యా మనావృష్టౌ వషణం తు దేవ ఇతి తే కామయోరకామ వక్షిపవణన్యోభవతి । యది వా క్రింది పుత్రమనుగృహ్స్థాయః పుత్రోన్యజాయతామితి పుత్రవానెవ భవతి । తథాచో శైష్వవృష్టితాః హి మమంతం దిదృక్షేర్క తథైవ తద్భవతి । మనస ఇనజవాయేహం తే మనోజవాః తద్భావో మనోజవతా । యది కామయోరకం అముందేశం ఇ

అయిత్యమేన కాలకలాయాం ప్రాప్నుయామేతి తతోయావతా కా
లేన మనస్తందేశం ప్రాప్నోతితావతా తందేశం ప్రాప్నుయః । య
చ్చాన్యదేవం యక్తం, రోగితామారోగ్యాది, తదపినకలౌభ్యవతి
యస్తాదేవమ్—

— తస్మాచ్ఛ్రుతితః ప్రత్యక్షఫలత్వాచ్చ విశి
ష్టానాశ్రమానేతానేకే బుద్ధిసలై ॥౯॥ —

శ్రుతితః ‘యదహరేన విరజే తదహరేన ప్రవ్రజేత్’ ౧ ఇత్యా
దిశ్రుత్యనుగతత్వాత్, ఉక్తేన ప్రకారేణ ప్రత్యక్షఫలత్వాచ్చ ఏతా
నూర్హ్వరేనసామాశ్రమాన్ విశిష్టాన్ గాహన్యాన్యత్కర్మాన్ ఏ
కేబుద్ధివతేఇతి ॥

తదిదం గాహన్యాన్యత్కర్మప్రత్య ప్రతిపాదనస నిరాకరోతి॥

— తైవిదిత్యన్యధానాం తు వేదాః ప్రమాణమి

తి నిష్ఠా । తత్రయాని శూన్యం తే వీహియవస

శ్వాజ్యపయః కపాలవత్సీసంబద్ధాన్యచ్ఛ్రేర్నిచేః

కార్యమితి తైర్విరుద్ధతచారోఽప్రమాణమితి మన్యం తే ॥౧౦॥ —

త్ర్యసయనా విద్యాత్రయోవేదాః, తాయేపాఠశస్త్ర ఆధాతశ్చ
విదంతి తైలైవిద్యాః, తేషుపక్షజ్ఞానాః తైవిదిత్యన్యధాః, తేషాం
వేదాః ప్రమాణమతీంద్రియాధేఇతి నిష్ఠానిణయః । యథాహ భ
గవాన్ తైమినిః ‘చూదనాలక్షణోధోధావః’ ‘ప్రత్యక్షమని
మిత్రమ్’ ౧ ఇతి చ । తతశ్చ తత్రవేదేయాని కర్మాణి శూన్యం తే
కింలక్షణాని?—వీర్యదిభిస్సంబద్ధాని, ఉక్తైర్చర్యుచాక్రియతే, ఉ
పాంశుయజుషా ౩ ఇత్యేనంప్రకారాణి; తైః విరుద్ధతచారః ప్రమా
ణం నభవతి మన్యం తే తజ్ఞాః । ఏతదుక్తంభవతి—సర్వేషువేదేషు
పర్వాసుచ శాఖాసుత్పిహోత్రాదీని విశ్వసృజామయనవర్వంతాని

ఊమదాపస్త్రస్పృధమనూలైఃప్రశ్నేఽర ఖండః 300
 కర్మాణ్యేవ తాత్పర్యతోవిధీయంతే । అతో గాహాస్థ్యమేవ శ్రో
 స్థం । ఊర్ధ్వరేతసాంచాశ్రమాః తద్విరుద్ధాన్వేవ సమాశ్రయణీయాః
 యదివేదాః ప్రమాణమితి । తథాచశౌతమః— ‘ వికాశశ్చ్యుత్వా
 చారాగ్రః ప్రత్యక్షవిధానాద్గాహాస్థ్యస్య ’ ౧ ఇతి ॥

గాహాస్థ్యంప్రశస్యతే శ్శశానాసీభేజరేఽఇతినిందాంపరిహరతి

యత్తు శ్శశానముచ్యతే నానాకమణౌషేషోనైపు

రుషసగ్నాగ్రోవిధీయతే ॥౧౧॥

యత్తుగృహస్థానాం శ్శశానం శూయతే సవీషనానాక ర్థణౌము
 గ్నిహోత్రాదీనాం అన్వేషితృమేధాశ్శిః పురుషసంసాగ్రోవిధీయతే
 సతు పిశాచాధూత్వా శ్శశానమేవ సేవంతఇతి ॥

కుతఇతి? ఆహ—

తతిఃపరమనూత్వం ఫలగ్నస్వగ్వశబ్దగ్ శూయతే ॥౧౨॥

తతిఃపరం శ్శశానక ర్థణోంతరమనూత్వమపరిమితం స్వగ్వశబ్ద
 నాచ్యంఫలగ్నశూయతే, ‘ సవీషయజ్ఞాయథీ యజమానోఽజసాన్వర్గం
 లూక మేతి ’ ఇతివిజ్ఞాయతే । అనన్త్యం స్వగ్వమితి యకాశ్శాం
 దసడపజనః, అవపానౌనా ॥

ఇతిప్రయోవింశతిఖండః

పుసరిపిగాహాస్థ్యమేవ ప్రకారాంతరేణస్తౌతి—

అథాప్యస్య ప్రజాతిమమృతమామ్నయ ఆహ ॥ప్ర

జామనుప్రజాయసే తదుతే మత్యౌమృతమితి ॥౧౩॥

అథాపి అపిచ అస్యగృహస్థస్య ప్రజాతిం ప్రజాసంతానంఅమృత
 మమరణంఆమ్నయౌచేద ఆహ । సౌమత్యమరణధర్మప్రజాం జా
 యమానామనుత్వం ప్రజాయసే త్వమేవ ప్రజారూపేణ జాయసే । త
 దేవ తే మరణధర్మణోఽమృతమమరణమితి । సత్యం మ్రియసేయః

300 శ్రీహరదత్తకృతాజ్ఞానాభ్యుదయసహితే

తస్మై పరబ్రహ్మే నమః ॥

ఉపసన్నంచైతదిత్యాహ—

అథాపి స ఏవాయం విరూఢః పృథక్ ప్రత్యక్షేణో
పలభ్యతే దృశ్యతేచాపిసారూప్యమ్ | దేహత్వమేవాన్యత్ |

అపిచ సఏవాయం పృథగ్విరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే, సఏవ
ద్విధాభూతఇవలక్ష్యతే | దృశ్యతేహిసారూప్యం ద్వయోః | దేహమా
త్రంతుభిన్నమ్ | దేహత్వమితిసాన్వధికస్తవః ॥

యదిపుత్రీరూపేణావస్థానం, కీమేతావతా ఇతి ? అత్యాహ—

తేశిచ్చేషు కర్మణు వర్తమానాః పూర్వేషాం నా

మృరాయేణ కీర్తిం స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి ॥ 3 ॥

తే పుత్రాః శిష్యైః చోదితేషు కర్మణు వర్తమానాః అవస్థితాః
పూర్వేషాం పితృపితౄణాం సామృదాయేణ వర్ధమాన
వంబద్ధానాం కీర్తిం వర్ధయంతి “ అస్యాంపుత్రపితౄణాం
స్వామ్యం పౌత్ర్యం ” ఇతి | స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి | కీర్తిమతాంహి
స్వగ్ధేవాస ఏవశూన్యతే ॥

ఏవమవరోవరోవరేషామ్ ॥ 4 ॥

ఏవమనెనప్రకారేనావరోవరోవరేషాం కీర్తిం స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి |

అథూతసంప్లవాన్తైస్వగ్ధేజితః * ॥ ౫ ॥

భూతసంప్లవోమహాభూతప్రళయః, ఆత్మాత్ తే పుత్రిణః స్వ
గ్ధేజీవినోహిభవంతి ॥

పునస్సగ్ధే బీజార్థాభవంతీతి భవిష్యత్పురాణే ॥

ప్రళయాదనంతరం సగ్ధే పునస్సగ్ధే, తత్ప్రసంగేన బీజ
ార్థాః ప్రజార్థాః ప్రజావతయోభవంతీతిభవిష్యత్పురాణేషుయతే

అథాపిప్రజావతేర్వచనమ్ ॥ 6 ॥

* క — జీవినః.

త్రుమదాపస్త్రమ్మధర్మకూత్రే ౨ పశ్యే-అరఖండః ౩౩
అపిచప్రజాపతేరపివాక్యమస్మిన్నధైవతిగాహాస్థ్యమేవచరిష్ఠమితి

త్రయ్యాంవిద్యాంబ్రహ్మచర్యంప్రజాతిక్ శ్ర
ద్ధాంతపోయజ్ఞమనుప్రదానమ్ । యవితానివర్ష
తే త్రైతిత్సహస్తారజౌభూతావధ్వక్ సలై న్యత్పు
శక్ సన్నితి ॥ ౮ ॥

త్రయ్యాంవిద్యాం త్రయ్యాణాంవేదానాం అధ్యయనం, బ్రహ్మచ
ర్యం అష్టాచత్వారింశదాదికం, ప్రజాతిం ప్రజాత్పాదనం, శ్రద్ధామా
స్తిక్యం, తపఉపవాసాది, యజ్ఞమగ్నిహోత్రాది సోమయాగాంతం
అనుప్రదానమంతర్వేదిబహిర్వేదిచ దానం యవితాని కుర్వతే త్రై
వ సహవయంస్తః, తపవాస్తాకం సహాయాః । అన్యత్త్రాధ్వక్ రెతసాం
ఆశ్రమాదికం ప్రశంసక్ పురుషౌరజః పాంసుర్భూతావధ్వంసతే నశ్య
తి । ఇతిశబ్దౌ వచనసమాప్త్యధః ॥

యథైవతహి శిష్టేషు వతమానాః పుత్రాః ౧ పూర్వేషాం కీ
ర్తిణంచ స్వగ్గ్ణంచ వధాయంతి, తథైవ ప్రతిషిద్ధేషువతమానాః అ
కీర్తిణంసరకంచ వధాయేయః । తత్సాహ—

తత్రయేపాపక్యతస్తవవధ్వక్ సన్నితి యథా

పణాంవనన్నుతే । నవరాహిగ్ సంతి ॥ ౯ ॥

తత్రప్రజాసంతానే యేపాపస్య కర్తారః త వవ ధ్వంసంతి ధ్వం
సంతే, నవరాహి పితృదీర్ఘ హింసంతి, యథాయదేవ పణాంవన
న్నుతే కీటాదిభిః దూషితం తదేవపతతి, న వనన్నుతిం శాఖాంవా
పాతయతి, తద్వల్ ॥

ఏతదేవోపపాదయతి—

నాస్య స్థిలౌకే కర్మభిస్సంబద్ధౌ వి
ద్యతే తథాపరస్థిక్ ర్గఫలైః ॥ ౧౦ ॥

304 త్రిమూర్తి తత్వతాత్పర్యవివేచనానామ

అస్మిన్ సామాన్యపక్షమేకవచనమ్ । అస్యపితృదేః పూర్వపు
 తుషన్య అస్తికాంతే పుత్రకృత్యైః కర్మభిః సంబంధోనవిద్యతే ।
 భృష్టాంతోఽయమ్—యథాపుత్రకృత్యైః కర్మసుపితృదేః కర్తృ
 త్వేనాస్తి తథాపరస్మిన్నపిలోకకర్తృభూతసి సంబంధోనాస్తిత్యభిః

—తదేతేనవేదితవ్యమ్ ॥౧౦॥—

యమక్రంతే పాపకృతస్త ఏవధ్వంసంతే నవరాణాం హింసంతీతి త
 దభరూపం ఏతేనవక్ష్యమాణేన మౌతునావేదితవ్యం నిశ్చేతవ్యమ్॥

—ప్రజాపత్యైర్మహిమితీ సర్గాయమ్ ॥౧౧॥—

ప్రజాపతేః హిరణ్యగర్భస్య ఋషీణాం చ మరీచ్యాదీనాం అయం
 సర్గోదేవాది స్థిర్యగంతః । తేచాధ్వస్తావసస్వేస్వే వదేవతాంతైః
 యదిదపుత్రాః పాపకృతః స్వయంధ్వంసమానాః పరానపి ధ్వంసయే
 యుః, తదైతన్నావపద్యతే పుణ్యకృతః సుఖనాద్యాపివతాంతైః ఇతి॥

అత్రోదాహరణమాహ—

—తత్రయేపుణ్యకృతస్తేషాం పృథ్వీతయః పరా

జ్వలంత్యః * ఉపలభ్యంతే ॥ ౧౩॥—

తత్రసర్గాదేపుణ్యకృతః స్వప్రాదయః తేషాం పృథ్వీతయః శరీరా
 ని పరాః ఉత్క్లృష్టాః జ్వలంత్యః దీప్యమానాః ఉపలభ్యంతే దివి,
 యథాసప్తర్షిమండలం । సూర్యతేజః, సుకృతాంవాపితాని జ్యో
 తీర్గమీయన్నక్షత్రాణి ౧ ఇతి । ఇదమపిప్రమాణంసపుత్రాణాంధ్వ
 సేపూర్వేషాం ధ్వంసఇతి ॥

—సాన్యత్తుకర్మావయవేన తపసావాకశ్చిత్తన

శిరోఽంతమంతలూకం జయతి సంకల్పసిద్ధిశ్చసాన్య

న్నను తదైశ్వర్యవ్యవహారమాణమ్ ॥౧౪॥—

౩౯ త్రిమదావ సమ్మధర్మసూత్రైః పశ్యేత్ శిఖండః 2౦౫

కర్తావయవేనపూర్వాజ్ఞానాంకర్తణమేకదేశేనభుక్తశేషేణ
తపసావాతీవ్రేణ కశ్చిదూర్ధ్వారతాః సహశరీరణాంతవంతలూ
కం జయతీతి యత్తత్సాన్యత్ సంభవేదపి, యచ్ఛసంకల్పాదెవసిద్ధిసాన్య
దితి తదపిసాన్యత్, నతు తత్ ఆశ్రమాణాం జ్యేష్ఠ్యకాగణమితి । త
దేవం ‘ ఐకాశ్రమ్యంత్యాచార్యాః ’ ౧ ఇతి అయమేవపక్షః స్థాపి
తః । అన్యైవస్యంతే—సర్వైశ్రమాః ధూషితాః ధూషితాశ్చ । త
తః ‘ తేషుసర్వేషుయథోపదేశమవ్యగ్రోవర్తమానః క్షేమంగచ్ఛతి ’ ౨
ఇత్యేతదెవస్థిరమితి ॥

— ఇతిచతుర్వింశశ్శిఖండః —

ఇత్యావస్తంబధర్మసూత్రవృత్తాపుజ్జ్వలాయాం ద్వివీధీయపశ్యే

— సవమశిషటలశిః —

— వ్యాఖ్యాతాస్సర్వవర్ణానాగ్ సాధారణ

వైశేషికాధర్మాః । రాజ్ఞస్థు విశేషాద్వత్సామః ॥ ౧ —

ఉక్తవక్ష్యమాణసంకీర్తనంశ్రోతృబుద్ధిసమాధానాధిమ । అహిం
సాసత్వాస్తేయాదయః సర్వవర్ణానాం సాధారణధర్మాః । అధ్యయ
నాదయః త్రియాణాం, అధ్యాపనాదయో బ్రాహ్మణస్య, యద్ధాద
యః క్షత్రియస్య, కృష్యాదయోవైశ్యస్య, శుశ్రూషాశూద్రస్య । రా
జాఽత్రాభిషిక్తోవెవక్షితః, తస్యేవహి వక్ష్యమాణం ధర్మజాతంసం
భవతి । తస్య విశేషాత్ విశేషతాయవ్యక్తస్య తద్వత్సామః । ‘ వి
శేషా ’ ఇతి ద్వివీధీయాంతపాఠస్తుయుక్తః ॥

— దక్షిణాద్వారం వేశ్యపురంచ మాపయేత్ ॥ ౨ ॥ —

వేశ్యగృహం, పురంనగరం । తసుభయమపిదక్షిణాద్వారంచమాపయేత్
స్తవత్వాదిభిః కారయేత్ । దక్షిణపాశ్వేదాద్వారం యన్య తత్తథోక్తమ్

—అంతరస్యాం పురివేత్త ॥3॥—

సర్వేషామేవ పాకారాణాం మధ్యేయాపూః తస్యామంతరస్యాం
పురివేత్త మాపయేదాత్తనః ॥

—తస్య పురస్తాదావసథస్తదామంత్రణమిత్యాచక్షతే॥—

తస్య వేత్తనః పురస్తాదావసథః కారయతన్యః । ఏత్యనస్తస్య సి
న్నిత్యావసథః ఆస్థానమంటపం, తస్యామంత్రణమితి సంజ్ఞా, తత్త
హ్యతిథయ ఆమంత్ర్యంలే ॥

దక్షిణానైత్యేన బంతమ్ । పురమితి । ఏనపాద్విత్తియా । ఇతిద్విత్తి

యన్ సందృశ్యేత బహిరంతరం ఛెత్ ॥౪॥

దక్షిణానైత్యేన బంతమ్ । పురమితి । ఏనపాద్విత్తియా । ఇతిద్విత్తి
యాంతః । పురస్య దక్షిణతః అహారేనభా కారయితవ్యా । దక్షిణోద
ద్ధావరా దక్షిణస్యాముత్తరస్యాం చ దిశిద్వారే యస్యాస్సాతఫోక్తా
కిమథముభయత్త దావరమితి ఛెత్, యద్బహిర్వృత్తం యచ్చ
భ్యంతరం తదుభయమపి యథాసందృశ్యేత్యేవ మథమితి । సేషా
ద్యూతసభా, తస్యాం ద్యూతాధిపః ప్రవిశంతి, తదాయస్థానం రాజ్యః

సర్వేషాం వాజసాగ్నయస్సున్యః ॥౫॥

వేత్తస్యావసథేనభాయామిత్యేవ సర్వేషాం స్థానేమలౌకికా
గ్నయః అజసాగ్నయః అవిచ్ఛేదన ధార్యాః ॥

అగ్నిపూజాచనిత్యాయథాగృహమేధే ॥౬॥

తేషాం అగ్నిమనిత్యమగ్నిపూజాకార్యా యథాగృహమేధేదేవాసనే
సాయంప్రాతఃకాలే ఇత్యధః । మంత్రానపితావేవద్రవ్యమపితదేవ

—ఆవసథాభ్యస్తానై అతిథి వాసయేత్ । తే విశేష్యంలే—కో

త్రియావరాధ్యానితి । అవరపర్యాయోఽవరాధ్యశబ్దః । యది స
ర్వానావసయతుం న శక్నోతి శ్రోత్రియానపి తావద్వాసయేదితి ॥

ఊమదాప మృధర్తనూత్రై పృశ్నేఽఖండః 302

—.. తేహంయథాగుణమావసథాశ్శయ్యాన్నపానం
చ విదేయమ్ || ౯ || —..

తేహమతిథీశాం యథాగుణం విద్యాన్వత్తాద్యనగుణం ఆవథాది
విదేయమ్ విశేషేణ దేయమ్ | ఆవసథాః అవసరకాదయః | శయ్యాః
ఖట్వాదయః | అన్నమోదనాది | పానం తక్యనూపాది ||

—.. గురూనమాత్యాగ్ శ్చనాతిజీవేత్ || ౧౦.. —..

గురవః పితృదయః | ఆమాత్యాః మత్రిణః | తాన్నాతిజీవేత్ భ
క్ష్యహోహ్యచ్ఛాదనాదిషు తాన్నాతిశయాత ||

—.. సచాన్యవిషయైశ్చుధారోగైః హిమాతపాభ్యాం

వాఽవసీదేదభావాద్బుద్ధిస్థూర్వవాః శ్చిత్ || ౧౧ || —..

అన్యరాజ్ఞావిషయే రాష్ట్రైశ్చుధా ఆహారాభావేన బుధుక్షయా,
రోగేన వ్యాధినా, హిమేన నీహ రేణ విమాదీనామప్యవలక్షణమేత
త్, ఆకషః ఆదిత్యరక్తికాపః, వక్షైః ప్రకారైంభావాత్ బుద్ధిస్థూర్వం
వా సశ్చిత్ అద్యాహ్లాదోప్యచీదేత్ అవసన్నస్యత్ | రాజ్ఞా
హ్యయమప రాధీయవాహారాద్యభావేన కశ్చిదవసన్నస్యత్ బుద్ధి
స్థూర్వం వైప్రత్యోదాహరణం—యదా శ్చిత్ కరమృణం వాదా
హ్యోనవతి తదానాసాహిమూపయోః నివేశయితవ్యః, భోజనాద్వాని
రోద్ధవ్యః తథాసర్వాణాం రాజాదండయోధితీ ||

—.. సభాయామధ్యేఽధిదేవనముద్దత్యావోష్యాతా

న్నివపేద్యగ్తాన్వైభీతకాన్యథార్థా || ౧౨ || —..

సూర్యోక్తాయాః సభాయామధ్యేఽధిదేవనమ్ | యస్యోపరికితవాః
అత్యైః దీప్యంతి తస్మానమధిదేవనమ్ | తత్పూర్వం కాష్ఠాదినాఉద్ధతి
ఉద్ధత్యావోక్షతి | అవోక్ష్య తత్ర అత్యా య గ్గసంఖ్యాన్వైభీత
కాన్ విభీతకవృక్షస్యవికారభూతాన్యథార్థాన్యావద్భిః ద్యుతం
నిర్వరతైతావతోనివవతి | కః? యస్తత్రరాజ్ఞానియక్రకసనభికోనామ

అత్యంతాశ్చ చయస్సత్యశీలాదీవితారస్సుః ॥ ౧౩ ॥

ఆ ర్యాః ద్విజాతయః । శుచయః ధర్మశుద్ధాః । సత్సశీలాః సత్స
బాధినః । ఏనుఘాతా ఏవపురుషాః తత్రదీవితారః దేవితారస్సన్యః, త
ఏవ రుద్రదేవిగుం లభంతే ఇత్యథః । లెచ తత్రదేవిత్యా యథావరి
భావనంబున సభికాయదత్వాగచ్ఛేయః । సచ రాజ్ఞేతమాయమహ
దమాః ప్రతిమాసూప్రతిసంవత్సరం వా దద్యాత్ । సఏవసప్తానాంతరేదీ
వ్యతాదలడయెత్, సభాస్థానెచకలహ కా రాణాతత్రయాజ్ఞవల్క్యే

గ్రహేశతికి నృద్దైస్తుసభిక్తః పంచకంశతమ్ ।

శ్రీహియాద్భూతః కితవా దితరాద్భవక శతమ్ ॥

స సమ్యక్పాపితోదద్యాద్యాజ్ఞేభాగంయథాకృతమ్ ।

జీతము ద్రాహయజ్ఞతే దద్యాత్సత్యం వచఃక్షమీ ॥౧౦ ఇతి॥

అయ్యు సగ్రహణం సృష్టగీతవాదిత్రాణీతి రాజా.

ధనేభ్యోస్యత్ర న విద్యేరత్ ॥౧౪॥

అయ్యధిగ్రహణాదీని రాజాధినేహ్యే రాజాశ్రయా యేపురుషాః
తేభ్యోఽస్యత్రి స విద్యేర్హ స భవేయః । ఉత్సవాదిష వ్యత్రాపిభ
వత్యాచారః * ॥

శ్రీ షష్ఠాక్షరమంత్రము వివరము

వా తస్కరభయం నవిద్యతే ॥౧౫॥

యస్య రాజ్ఞో విషయే గామే అరణ్యే చ చారథయం నాస్తి సవీవ.
రాజా ధైర్యవక్త ధైర్యవరః, స స్వస్యః శతం రుభ్యమితి దదానాపి ॥

❧ ఇతి పంచవింశతిః ❧

భృత్యానామనుపరోధేనక్షౌంఘిత్తంచ దద

హృదయైశ్వర్యధామా మనంలాకలో కానభిజయతి॥

ఓమదాపస్తమ్ సర్వసూత్రైః ప్రశ్నే ౨౬౫౦ః ౩౯
 భృత్యానామనువరోధేన భృత్యవగ్నస్యయథోపరోధోనభవతి త
 థా బ్రాహ్మణభోగ్యుధాహంవిద్యావృత్తానురూపం శ్రేత్సంవిత్త
 చ దధ్యాత్ | ఏవందదత్ అనంతాక్ లోకానభిజయతి॥

బ్రాహ్మణస్యాని పజగీషమాణో రాజాయోహస్య
 తెతమాహురా త్తమూవోయజ్ఞోఽనంతదక్షిణఇతి॥౨॥ బ్ర
 బ్రాహ్మణస్యాని చారాదిభిరపహృతాని అపజగీషమాణోబ్రాహ్మ
 ణేభ్యో దానాయతానపజిత్య గృహీతుమిచ్ఛన్యో రాజాయద్ధేచా
 రైః హస్యతే తమాత్తయూవోఽనంతదక్షిణోయజ్ఞ ఇత్యాహుః ధర్మ
 భ్జాః | సంక్రామోయజ్ఞః తస్యాత్తాయూపస్థానీయః | అత్తైతిశరీరమా
 హ | అంతరాత్తావశుస్థానీయః | ప్రత్యాసినీషితంతుద్రవ్యం దక్షిణా ॥
 సూత్రేతుతయజ్ఞఇత్యాహుః ఇతిశ్లోకావాదః ॥

అథ ఏతేనాస్యే శూరావ్యాఖ్యాతాః ప్రయోజనైః

యథ్యమానాస్తనుత్యజః ॥ ౩ ॥ బ్ర

ప్రయోజనంచారాదిభిరపహృతానాం ద్రవ్యాణాం బ్రాహ్మణస్యా
 నాం ప్రత్యాసయనాది, తదథణా యథ్యమానాయేశూరాః తనుత్య
 జోభవతి శరీరాణ్యజంతి లైప్యేతేన రాజ్ఞావ్యాఖ్యాతా ఆత్మ
 యూవోయజ్ఞోఽనంతదక్షిణఇతి ॥

అథ గామేషునగరేషుచారాన్యంశ్చచీన్సశీలా

స్పృహగుప్తయే నిదధ్యాత్ ॥౪॥ బ్ర

ఆర్యాక్ శుచీక్ సర్వశీలాక్ ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ౧ | ఏవం ఘా
 తాక్ పురుషాక్ గామేషు నగరేషు చ ప్రజానాం రక్షణార్థం ని
 దధ్యాత్ నియుంజీత ॥

అథ తేషాంపురుషాస్తథాగుణావవస్యః ॥౫॥ బ్ర

తేషాంనియుక్తానాం యేపురుషా నియోజ్యాః తే తథాగుణాః

300 త్రిమూర్తి తత్వతాజ్ఞావల్యావ్యాఖ్యానహితే

ర్యాదిగుణావసరముః ॥

శ్లో సర్వతాయోజనంనగరం తస్మరేభ్యోరక్ష్యమ్ ॥౬॥ **బ్రహ్మ**
సర్వతః సర్వాసుదిక్షుయోజనమాత్మం నగరం తస్మరేభ్యోరక్ష్య
జీయమ్ । ‘ రక్ష్య ౯ ’ ఇత్యపపాఠః ॥

శ్లో క్రోడోగ్రామేభ్యః ॥౭॥ **బ్రహ్మ**

గ్రామేభ్యస్తు సర్వాసు దిక్షుక్రోడోరక్ష్యః । గ్రామేభ్యఇతి
‘ యతశ్చాభ్యపరిమాణం తత్రపంచమీ వక్రవ్యా ’ ఇతిపంచమీ ॥

శ్లో తత్రయన్తవ్యతేతై సత్ప్రతిదాప్యమ్ ॥౮॥ **బ్రహ్మ**

తత్రయోజనమాత్మే కోశమాత్మే వా యన్తవ్యతే చోర్యతే తే
నియతాః సావమిభ్యః తత్ప్రతిదాప్యః, రాజ్ఞానైః తత్ప్రతిదాప్యమ్
రాజ్ఞానైః ప్రతిదాపయేదతి । పాఠ్యేణదంత్యష్ట గ్రంథకారంపఠతి ॥

శ్లో ధామ్యే గోశంబ్రమవహారియేత్ ॥౯॥ **బ్రహ్మ**

తత్రగౌతమః—‘ వింశతిభాగశ్శుల్కః పశ్యే ’ గయద్వణిస్ఫిరిక్రీ
యతే హింగాద్వి తస్య వింశతితమం భాగం రాజ్యాశ్శ్రీయాత్ । త
స్య శుల్కఇతి సజ్ఞా । ఏషధామ్యేః ధమ్యే శ్శుల్కః తమధిక్పత్రై
‘ రవావహారియేత్ గ్రాహయేదతి । మూలదిక్షు తు విశేషస్తేనైవా
క్తః ‘ మూలఫలపుష్పేషధమధుమాంసత్ప్రతేధనానాంపాప్యమ్ ’ గఇతి

శ్లో అకరంకోత్త్రయః ॥౧౦॥ **బ్రహ్మ**

కోత్త్రయః కరంనదాప్యః, అన్యేదాప్యాః ॥

శ్లో సర్వవర్ణానాంచస్త్రియః ॥౧౧॥ **బ్రహ్మ**

అకరాః । వర్ణగ్రహణాల్ పత్రిలోమాద్విస్త్రియోదాప్యాః ॥

శ్లో కుమారాశ్చ స్యావ్యంజనేభ్యః ॥౧౨॥ **బ్రహ్మ**

వ్యంజనాని శ్శాశ్వదీని । యావత్తాని నోత్పద్యంతే తావదక

తాఃకుమారాః ॥

త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రోపపన్నోఽఽ ౧౬ ౧౦౬: 300

యేచవిద్యాధావసంతి ||౧౩||

విద్యాముద్దిశ్య యోగురుషా వసంతి లైజాతవ్యజనా అపి అసమాప్రవేదా అకరా: ||

తపస్వినశ్చయేధర్మపరా: ||౧౪||

తపస్వినః కృచ్ఛ్రాచాంద్రాయణాదిప్రవృత్తాః ధర్మపరాః అథ లాకాంక్షిణా నిర్వృనైమిత్తిక ధర్మనిరతాః | ధర్మపరాఇతికిం? యే అభిచారకామామంత్రోద్ధయేతపస్తవ్యంతే తేఅకరామాధూవన్నితి

శూద్రశ్చపాదావనైక్తా ||౧౫||

త్రైవర్ణికానాం పాదావనైక్తా యః పాదావనైజనవృత్తిః సశూచ్రాప్యకరః ||

అంధమూకబధిరరోగావిష్టాశ్చ ||౧౬||

అంధాదయశ్చాకరాః యావదాంధ్యాది ||

యేవ్యథాద్రవ్యపరిగ్రహైః ||౧౭||

యేచ పరివ్రాజకాదయో ద్రవ్యపరిగ్రహైః వ్యథాః నిష్పృయోజనాః, శాస్త్రతాయేషాం ద్రవ్యపరిగ్రహాః పరిషిద్ధాః, లైప్యకరాః * తథావసాంతః, అకరశ్చోత్తరీయోరాజపుమాననాథః ప్రవ్రజితదాలవృద్ధతరుణప్రశాంతాః '౧ ఇతి ||

అబుద్ధిపూర్వమలంకృతో యవా పరహరమ

సుప్రవిశస్కుమరీం వా వాచాబాధ్యః ||౧౮||

యత్రపరహరా ఆసతే కుమారీ వాపతింవరా, తత్రయవా అలంకృతో అబుద్ధిపూర్వమజ్ఞానా దసుప్రవిశో వాచాబాధ్యః అత్రేయమాసేమాత్రప్రవిశఇతి ||

* క.ర్ము.ఇ— 'లైషాముపయోగాధాం యే మతాదయః పురుషైః నిస్పృష్టాః తత్రకరో న గ్రాహ్యాః ' ఇత్యధికమ్.

320 శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలభగవద్భాగ్యసహితే

అథ బుద్ధిపూర్వం తు దుష్టభావోదండ్యః ॥౧౯॥ శ్లో॥

యస్తు విజానన్నేవ దుష్టభావః ప్రతిలోభనాథేన ప్రవిశతి స
దంశ్యోద్రవ్యానురూపం అపరాధానురూపంచ । దుష్టగ్రహణాత్ ఆ
చార్యాదిపిషితస్య ప్రవేశేశండోమాభూదితి॥

అథ సన్నిపాతవృత్తేశిన్నచ్చేదనగోసవృషణస్య ॥౨౦॥ శ్లో॥

సన్నిపాతామైథునమ్ । తస్మిన్ వృత్తేశిన్నచ్చేదనం దండః । స
వృషణస్య ఇతి ఉపసజనసాస్పి శిన్నస్య విశేషణం, సవృషణస్య శి
న్నస్య చేదనమితి ॥

అథ కుమార్యాంతు సావన్యాదాయ నాశ్యః ॥౨౧॥ శ్లో॥

కుమార్యాంతు సన్నిపాతే వృత్తే సర్వస్వహరణం కృత్వా దేశా
న్నిరావస్యః స శిన్నచ్చేదనమ్ ॥

అథ అథభృత్యైరాజ్ఞా * ॥ ౨౨ ॥ శ్లో॥

సన్నిపాతప్రభృతి పరవారకుమార్యైరాజ్ఞాభృత్యైగ్రాసాచ్ఛాద
న ప్రదానేన భర్తావ్యే ॥

అథ రక్ష్యచాతడిధ్వం మైథునాత్ ॥౨౩॥ శ్లో॥

అతః ప్రథమాత్ సన్నిపాతాదూధ్వం మైథునాచ్ఛ రక్ష్యమ
భావునః మైథునం స, చరతః తథాకార్యే ॥

అథ నిర్వేషాభ్యుపాయేతు సావమిభ్యోఽవస్మజేత్ ॥౨౪॥ శ్లో॥

యదితే ఏవం నిదుద్ధే నిర్వేషమభ్యుపేతః అభ్యుపగచ్ఛతః తదా
నిర్వేషాభ్యుపాయే తు సావమిభ్యః లై అవస్మజేత్ దద్యాత్, పరవ
రం భలైశ్వశరాయవా కుమారిపిలైభ్యాలైవా । అనభ్యుపగమేతు
ప్రాయశ్చిత్తస్య యావజ్జీవం నిరోధః ॥.....

శ్లో॥ ఇతిషడ్వింశతిఖండః శ్రి

౪౦ త్రిమదాప స్రవ్యధర్మసూత్రేఽప-శ్చైవబంధః 3౧2

చరితేయథాపురం ధర్మాధిసంబంధః ||౧||

చరితేతు నిర్వేషే యథాపురం యథాపూర్వం ధర్మాత్, తృతీ
యాథేవంచమి, ధర్మేణసంబంధోభవతీతి । హి శబ్దాహతా ।
యస్తాదేవం లస్తాదవశ్యం ప్రాయశ్చిత్తం కారయితవ్యే, తతో యజ్ఞ
వివాహాదా సకశ్చిద్దోషభితి ॥

వరచారపసంగాదుచ్యతే—

సగోత్రస్థానీయాం సపరేభ్యస్సమాచక్షీత ॥౨॥

యః అనవత్యః ఆత్మనః శక్త్యభావం నిశ్చిత్వ తైత్రిజం పుత్రమి
చ్ఛూ భార్యాంపరత్ర నియుంక్తే మృతేవా తస్మిన్ తత్ప్రిత్యాదయః ।
సంతానకాంక్షిణః, తద్విషయమేతత్ । కులాంతరాత్ ప్రవిష్టాస్త్రీస
గోత్రస్థానీయా । సాహిపూర్వం పితృగోత్రా సతీ భర్తృగోత్రధ
మై రధిక్రియతే । తతస్సాభర్తృవత్సాక్షాం సగోత్రస్థానీయాభవ
తి । భర్తాతు సాక్షాత్సగోత్రః । తాంసగోత్రస్థానీయాం సపరేభ్యః స
గోత్రేభ్యః సమాచక్షీత, ఇయమనవత్యా ' అస్యామవత్య ముత్పా
ద్యమ్ ' ఇతి । సగోత్రాయైవ తు సమాచక్షీత, తత్ప్రాపి దేవరాయ,
తదభావే సపిండాయ ॥

కఃపునః సగోత్రస్య విశేషః? తమాహ—

కులాయహిస్త్రీప్రదీయత ఇత్సుపదిశతి ॥3॥

హి యస్తాత్ స్త్రీ కన్యాప్రదీయమానా కులాయైవ ప్రదీయతఇతి
ఉపదిశంతి ధర్మజ్ఞాః । తస్తాత్సగోత్రాయైవ సమాచక్షీతేతి ॥

తమిమం నియోగందూషయతి—

తదిందియదౌబల్యాద్విప్రతిపన్నమ్ ॥౪॥

యద్యప్యేవం పూర్వేకృతవంతః, తథాపి తదద్య త్వేవిప్రతిపన్నం
విప్రతిషిద్ధం । కుతః ఇందియదౌగ్ధల్యాత్ । దుర్బలందియాహ్య
ద్యత్వేవనుష్యాః । తతశ్చకాస్త్రవ్యాజేనాపి భర్తృవ్యతిక్రమే అతి

౩౧౪. త్రిమూర్తి తత్వతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
ప్రసంగస్సృష్ట ఇతి ॥

స గాత్రవిషయేచ యోవిశేషస్సాపి నా'స్తీత్యాహ—

అవిశిష్టగోపిపరత్వంపాణేః ॥౫॥

యేన పాణినా పూర్వమగ్నిసాక్షికం పాణిగృహీతః కన్యాయాః
తస్మాత్పాణేరన్యో భవతి సగోత్రస్యాపి పాణిః యస్మాదేవ పాణేః పర
త్వమవిశిష్టం సమానం తస్మాదవిశేషఇతి । అవిశిష్టమిత్యవపాతః ॥

పాణిరన్యోభవతు కోదోషః—

తద్వ్యతిక్రమే ఖలుపునరుభయోర్నరకః ॥ ౬ ॥

తస్యపాణేః వ్యతిక్రమే ఉభయోదంపత్యోః సరకోభవతి । ఖలు
పునరితి ప్రసిద్ధివ్యోతకా నిపాతౌ । అతఃపత్యానసపాణిః త్యాజ్యః
యఃపూర్వంగృహీతః । భాగ్యయాపినసపాణిః త్యాజ్యః యేనపూర్వ
మాత్తనః పాణిఃగృహీతః ॥

నియమారంభణోపిషష్టియానభ్యుదయ

ఏవమారంభణౌదపత్యాత్ ॥౬॥

అరభ్యతేనెనెత్సారంభణః । యోయందంపత్యోః పరస్పరంని
యమః సఅరంభణాయస్య స నియమారంభణః । ఏవంభూతౌ యౌ
భ్యుదయః సఏవషష్టియాన్ ప్రవృద్ధతరః ఏవముక్తేనప్రకారేణ ని
యోగలక్షణేన యదప్యమారభ్యతే తస్మాదేవ మారంభణౌదపత్యా
ద్యష్టియానితి । ఆపత్యాదితి ప్రాయోణవతంతి ॥

నాశ్యఆర్యశ్శూద్రాయామ్ ॥౭॥

ఆర్యఃత్రైవణికః శూద్రాయాం పరభార్యాయాం ప్రసక్తః రా
జ్ఞారాష్ట్రాన్నాశ్యః నిర్వాసయః ॥

పథ్యశ్శూద్రాద్యార్యాయామ్ ॥౮॥

శూద్రస్త్రావార్యాయాం త్రైవణికాయాం ప్రసక్తోవధ్యః । ఏతచ్చ
యోస్తాపురాదిమ అధికృతో రక్షకస్సన్ సన్యం గచ్ఛతి తస్యభ

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౨౭ ఖండః ౩౧౫

పతి । అన్యస్యపూర్వోక్తం శిశ్నచ్ఛదనమేన । తథాచశూద్రాధికారే
శాతమః—‘ ఆర్యస్యభిగమనే లింగోద్ధారః సర్వస్వహరణం చ
గోష్ఠా చేద్యధోధికః ’ ౧ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యేన తు ప్రాతిలా
మ్యేన గమనమాత్రే వధడక్తః । యథావా—

సజాతాపుత్రమోదండ ఆనులామ్యేతు మధ్యమః ।

ప్రాతిలామ్యేనధఃపుంసాం స్త్రీణాం నాసాదిక్పతనం ౨ ఇతి
సానుబంధాభ్యాసాద్యపేక్షోద్యస్తవ్యః । తథా ‘ నాశ్య ఆర్యశ్శూద్రా
యామ్ ’ ౩ ఇత్యాచార్యవచనమపి అనుబంధాభ్యాసాపేక్షం, బ్రాహ్మ
ణాదేః క్రమవివాహే యా శూద్రా తద్విషయం వా ద్యస్తవ్యమ్ ॥

అథైవ దారంచాన్యకశయేత్ ॥౧౦॥ ధృతిః

అన్యశూద్రస్య యాదారభూతాలైన భుక్తాలైవణిక స్త్రీతాంచ
కగ్గయేత్ వ్రతనియమోపవాసేః । యాపౌజాతానభవతితద్విషయమేతత్

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం స్త్రీయశ్శూద్రేణ సంగతాః ।

అపౌజాతావిశుధ్యంతి ప్రాయశ్చిత్తేననేతరాః ॥

ఇతి స్థరణాత్ ॥

సవణాయామన్యనూర్వాయాన్ సకృత్స

న్నిపాతే పాదఃపతితీతుపదిశంతి ॥౧౧॥

అన్యఃపూర్వః పతిర్యస్యాన్నా అన్యనూర్వా పరభార్యా, తస్యాం
సవణాయాం సకృద్గమనే పాదః పతితి । పతితస్య ద్వాదశవార్షిక
కం ప్రియశ్చిత్తం, తస్యతురీయాంశః త్రిణివర్షాణిప్రొక్రతం బ్రహ్మచ
ర్యం అన్యప్రియశ్చిత్తం । ఏతిచ్ఛ కొత్రియభార్యాయాం ఋతుకా
ల కామతః ప్రథమమాశకస్య బ్రాహ్మణస్య । తత్రశాతమః—‘ ద్వే
వరదారే । త్రిణి కొత్రియస్య ’ ౪ ఇతి ॥

302 త్రిహరద త్కృతోజ్జ్వలితాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ఏనమభ్యాసే పాదఃపాదః || ౧౨ ||
 ఏనమభ్యాసే ప్రత్యభ్యాసం పాదఃపాదఃపతతి ||

అథః—

చతుర్థేనర్వమ్ || ౧౩ ||

చతుర్థేనర్వమ్ పాతే సర్వమేవ పతతిః తతశ్చ పూర్ణాంద్రాద్వదశే
 వామీకం కర్తవ్యం, తృతీయే నవవర్షాణిద్వితీయేషడితి । ఏతచ్ఛ
 ప్రతియోగం స్త్రీభేదేన ప్రథమమూషకస్య । ఏకస్యామేవ త్వభ్యాసే
 కల్ప్యమ్ । తత్ర , యత్పుంసః పరదారేషు తప్తైనాం చారయే
 ద్వృతమ్ ౧ ఇతి స్థరణాత్ స్త్రీయాలపిప్రతియోగం పాదఃపాదః
 పతతి । తదనురోధేన కల్ప్యమ్ ||

— జహ్వచ్ఛృదగ్ శూద్రస్యార్వం ధామికమాక్రోశతః ||—

శూద్రోద్విజాతినా మన్యతమం ధామికం సప్తధర్తస్థం యద్యా
 క్రోశతి నిందతి గర్హతే తదాతస్య జహ్వచ్ఛృత్తవ్యేతి । మనుస్తు సా
 మానేనాహ—

యేనాం గేనావరోవర్ణోబ్రాహ్మణస్యాపరాధ్నుయాత్ ।

తదంగంతస్య చ్ఛృత్తవ్యం తన్నారనుశాసనమ్ ౨|| ఇతి ||

గౌతమస్తు— , శూద్రోద్విజాతినభిసంధాయాభిహత్య చ వాగ్దండ.
 పాదుష్యాభ్యామంగంమోచ్యయేనోపహన్యాత్ ౩ ఇతి ||

— వాచిపథిశయ్యామాసన ఇతి సమీభవతో

దండతాడనమ్ || ౧౪ || —

యస్తుశూద్రోవాగాదిష్యారైః సమో భవతి, నతు న్యగ్భూతః, త.
 న్యదండేనతాడనంకర్తవ్యం, నడండేన తాడయితవ్యః। అయ మన్యదండః

— పురుషవధేస్తేయేభూమ్యాదాన ఇతి సాన్విన్యా

చాయవధ్యః || ౧౫ || —

శ్రీమదాప స్తవ్యధర్మసూత్రేఽ ప్రశ్నోఽఖండాః 302

భూమ్యాదానం పరక్షేత్రస్య బలాత్ప్రీతికారః । పురుషవధాదిమ
నిమిత్తైషు శూద్రఃసర్వస్వహరణంకృత్వాపశ్చాద్వధ్యఃపూరితః ॥

— చక్షునిరోధస్తే తేషుబ్రాహ్మణస్య ॥౧౭॥ —

బ్రాహ్మణస్య త్వేతేషు నిమిత్తైషు చక్షుర్నిరోధః కతవ్యః, ప
ట్టబంధాదినా చక్షుషీనిరోధవ్యే యథా యావజ్జీవం న పశ్యతి, నతూ
త్వాటయితవ్యే । ‘న శారీరో బ్రాహ్మణదండః’ ౧, ‘అక్షణాబ్రాహ్మ
ణోవృజత్’, ఇతి స్థరణాత్ । ‘చక్షునిరోధః’ ఇతి రేఫలోపశ్చాదనః

అన్యనియమాతికృమణమన్యంవా రహసి బంధయేత్ ॥౧౮॥

యోవణాశ్రమప్రయుక్తాన్నియమానతికృమతి తం నియమాతికృ
మణం, అన్యంవా ప్రతిషిద్ధానాం కర్తారం రహసి బంధయేత్ నిగ
ళితం నిరుంధాయేత్ ॥

— ఆసమాపత్యైః ॥౧౮॥ —

యావదసా నియమాః ప్రతిపత్స్యేత్ ప్రతిషిద్ధభ్యో నివర్తిష్య
ఇతి బ్రూయాత్ ॥

— ఆసమాపత్యైః ॥౧౯॥ —

యద్యసాదీఘాకాలం నిరుద్ధోపినసమాపద్యేత తతా నాశ్యోనిరావస్యజి

అచార్యఋత్వికాన్నితకోరాజేతిత్యాణగ్ స్య

రన్యత్రవధాయేత్ ॥౨౦॥

యదిదండప్రవృత్తం రాజానం ఆచార్యబ్రూయాత్ ‘అహ మేన,
మతః పరం వారయిష్యామి ముచ్యతామయమ్’ ఇతి తతాంగదండః
ప్రాప్తే అథాదండం, అథాదండేతాదనం, తాడనెధిగ్గడమితి కృ
త్వా తద్వశేవిన్యజేత్ । ఏవమృత్విజి । ఋత్విగాచార్య రాజ్ఞఃస్వ
భూతౌ న దండస్య । స్నాతకో విద్యాన్రతాభ్యాం । రాజానంత
రాదిః । సర్వవేదరాజ్ఞస్సమూ నాః । అతస్తే దండస్య త్యాణంస్మ్యః

308

త్రుహరద త్తకృతాజ్ఞప్తలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

ఉక్తేనప్రకారేణ రక్షకాభవేయం, నాస్యః కశ్చిత్ తైష్యన్యత్ర వ
భ్యాత్ ! యస్యవధానుగుణోపరాధః స తస్యాచార్యాదయోఽః తా
ణమ్, హంతవ్యవీచ స ఇతి॥.....

ఇతి సప్తవింశతిః.

ఇత్యసప్తవింశతిమహాశ్వాత్తా ఉజ్జ్వలాయాద్విశీయే పశ్యే.

శ్రీదశమః పటలః.

శ్రీత్రైత్రంపరిగృహ్యోత్థానాధావాత్ఫలాభావే య.

సమృద్ధః సభావితదపహ్యః ॥౧॥

వైశ్యవైశ్యవృత్తిర్వా- పరస్య త్రైత్రకృష్టవ్యథం పరిగృహ్యాయ
ద్యుత్థానం యత్నం కృపివిషయం స కుర్యాత్, తదభావాచ్చ ఫలం
న స్యాత్, తతఏవత స్థిన్నమితై కిషకః సమృద్ధశ్చై త స్థిన్నాగై
యద్భావి ఫలం తదపహ్యః అపహరయితవ్యః, రాజ్ఞా త్రైత్రస్వామి
నై దాప్యః ॥

శ్రీ అవశిసః కీనాశస్య కర్మణ్యా సేదండతాడనమ్ ॥౨॥

కీనాశః కిషకః । తస్యావశిసః అస్వతంత్రస్య నిధానస్య దా
నస్య కిషకర్మణ్యా సేచేత్కృషికర్మణ్య సేత్ విచ్చింద్యాత్, తస్యదం
డేన తాడనం కర్తవ్యమ్, సదండేన తాడయితవ్యః । అథాభావా
న్నాథాదండః । అషరహా—అవశి అవశ్యః అవిధేయః । యదిత్రై
త్రం పరిగృహ్యవశిసః కీనాశస్య కృషికర్మణ్య సేత్ సస్వయం కుర్యా
త్ తదాసపరిగ్రహణో దండేన తాడ్యఇతి । యదివా అవశిన ఇతి
జహువీహిః—యస్య కీనాశస్య వశిసత్వంత్రః త్రైత్రవాన్నాస్తి నయ
ది పూర్వకృష్టస్య త్రైత్రస్య కృషికర్మణ్య సేత్ తస్య తాడనం దండ
ఇతి రాజపురుషస్యోపదేశః ॥

శ్రీ తథా పశువస్య ॥౩॥

ఊమదాసస్తమ్భధర్మనూప్యే ౨ ప్రశ్న-౨౦ భండుః ౩౦౯
 పశువాగోపాలః తస్యాపి కమన్యాసే పాలనాకరణే దంనైసతా
 ఉనందంశః ॥

—.. అవరోధనంచాస్యపశూనామ్ ॥౪॥ —

యేచాస్యపశవోరక్షణాయ సమర్పితాః తేషాంచావరోధనం అ
 పహరణం కర్తవ్యమ్, అన్యస్యగోపస్య సమర్పణీయా ఇతి ॥

—.. హిత్యా * ప్రజమాదిభఃకర్మయెత్పశూన్నాతిపాదయేత్ —

యే పశవోవ్యజ్ఞోష్ఠేనిరుద్ధాః తంవ్రజంహిత్యాఆదినః సస్యాదే
 భక్షయితారోభవంతి తా కర్మయేత్ బంధాదినాకృశాశుర్యాత్
 కః? యత్ భక్షితం తద్వాక్, రాజపురుషో వా । నాతిపాదయేత్
 నాతిరోధం కుర్యాత్ న తాడయేద్వేతి ॥

—.. అవరుధ్యపశూన్తాగణేనాశనె వా సాన్వమిభ్యోవస్మజేత్ —

యదిపురుషః పశూనవరుధ్యపాలయితుం గృహీత్వా భయస్థానేషు
 విస్మయోపేక్షయా మారయేత్ నాశయేద్వా, నాశనం చోరాదిభిరవ
 హరణం, ససాన్వమిభ్యః పశూనవస్మజేత్ ప్రత్యర్పయేత్, పశ్వభావే
 మూల్యమ్ ॥

—.. ప్రమాదాదరణ్యేపశూనుత్సృష్టాద్బృష్టావ
 గ్రామమానీయసాన్వమిభ్యోవస్మజేత్ ॥౫॥ —

యదిసాన్వమినః ప్రమాదాదరణ్యేపశూన్డత్సృజేయఃవినాపాలనే
 న తతస్తా దృష్ట్యాగ్రామమానీయ సాన్వమిభ్యోర్పయేత్ । కః? య
 స్తత్ర రాజ్ఞోరక్షకైవైన నియుక్తః ॥

—.. పునఃప్రమాదేనకృదవరుధ్య ॥౬॥ —

పునఃప్రమాదాదుత్సృష్టేషునకృదవరుధ్యసాన్వమిభ్యోవస్మజేత్

—.. తతడోధ్వం నమాక్షేత్ ॥౭॥ —

తతోద్వితీయాత్ ప్రయోగాదూధ్వం ' గ్రామమానీయ' ఇత్యా

* భిత్వాఇత్యపిపాఠః

3౨౦ త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 దియదుక్తం తన్న సూక్షేచ్ఛ నాద్రియేత్, త స్తన్నిషయేఉపేక్షేత్ ॥

❧ పరపరిగ్రహమవిద్వానాదదాన ఏధోదకేనూ

లే పుష్పేఫలేగంధే గ్రాసేశాకఇతి వాచాబాధ్యః ॥ ❧

ఏధాకౌదకం చ ఏకోదకమ్ । గ్రాసః గవాద్యధో యవసాది
 శర్వత్ర విషయనప్తమి । యః పరపరిగ్రహ ఇత్యవిద్వాత్తదదానః
 అజానా ఏధోదకాదికమాదత్తై గృహ్లాతి । స త స్తన్నిషయేతత్ర నియు
 క్తేన రాజపురుషేణ నిష్ఠురయా వాచాబాధ్యోనివార్యః ॥

❧ విదుషోవాససః పరిమోషణం * ॥౧౧॥ ❧

యస్తువిద్వానేవాదత్తై తస్యవాససో మోక్షణంఅపహరః కర్తవ్యః
 ❧ అదండ్యః కామకృతేతథాప్రాణసంశయేభోజనమాదదానః ❧

తథాశబ్దస్య భోజనమిత్యనేన సంబంధః । ప్రాణసంశయదశా
 యాం ఏధోదకాదెరాదానై కామకృతేవ్యద డ్యః । తథాభోజనమ
 ప్యాదదానః ప్రాణసంశయే న దండ్యఇతి॥

❧ ప్రాప్తనిమిలైదండాకమణి రాజానమేనస్పృశతి॥౧౨॥ ❧

ప్రాప్తందండనిమిత్తం యస్య త స్తస్మిన్పురుషే దండాకమణిదం
 ఉస్యాక్రియాయాం యది దయయా అథలోచన వా ప్రాప్తం దం
 డం నకుర్యాత్ తదాతదేనారాజానం స్పృశతి ॥.....

❧ ఇత్యప్తావిశిఖండః. ❧

❧ శ్రీ ❧

నను శాస్త్రఫలం ప్రియోక్తరి; తత్కథమన్యకృతమేనః అన్యం
 స్పృశతి? బహువిధతాన్త్రత్వభావస్యేత్యాహ—

❧ ప్రియోజయితామంతాక తేతి స్వగౌనరకఫలె

మ కి మౌసుభాగినః ॥ ౧ ॥ ❧

ధర్మమధర్మం వాకుర్వాణం యః ప్రియజ్ఞే ఇత్థం కుర్వీతి

౪౧ త్రిమహావస్తంబధర్మసూత్రే అప్రశ్నైర్నాఖండః శిష్య
సప్రయోజయితా । సచానేకప్రకారః, అజ్ఞాపకోభ్యర్థయితా అనుగ్గా
హక ఇతి । భృత్యా దేర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనా అజ్ఞా । గుర్వాదేరారాధ్య
స్య ప్రవర్తనా అభ్యర్థనా । 'అనుగ్గహోద్వివిధః, ఉపదేశః తత్సమాచ
రణంచెతి । తత్ర య ఇత్థముపదిశతి ' త్వం శత్రుమిమం వ్యాపాదయ, ధ
ర్మార్జనే అయం తేఽభ్యుపాయః' ఇతి న ఉపదేశేష్టా । యః పునః కనదిజ్ఞ
ఘాంసితం పలాయమానం నిరుణద్ధి, నిరుద్ధశ్చ హన్యతే, తత్ర నిరోధ్ధా
అనుగ్గాహకః । మంత్రా అనుమంత్రాయ స్యానుమతిమంతరేణ ఆర్థో సని
ర్వర్తతే సరాజాదికోధర్మాధర్మయోరనుమంత్రా । కర్తా సాక్షాత్ క్రియా
యానిర్వర్తకః ఏతేత్రయోపి స్వర్గఫలము సరకఫలేముచ కర్మసు ధర్మ
ప్రవర్తయేద భాగినః ఫలస్యాంశభాగినః అంశభాజః ॥

సర్వేషాంచ యథాకథంచితక్మర్తృత్వేన ద్యవ్యవమ్,

————— యోభూయ ఆరభతే తస్మిన్ ఫలవిశేషః ॥ —————

తేషు ప్రయోజకాదిషు యోభూయ ఆరభతే యస్య వ్యాపారోద్ధని
'వ్యవృత్తావధికముపయుజ్యతే తస్మిన్ ఫలవిశేషాభవతి ॥

————— కుటుంబినా ధనస్యే శాతే ॥ ౩ ॥ —————

కుటుంబినా దంపతీ ధనస్య పరిగ్రహే వినియోగచ ఈశాతే ॥ య
ద్యవ్యవం, తథాహి భర్తురనుజ్ఞయా వినా! స్త్రీ వినియోక్తుం న ప్రభవతి,
భర్తాతు ప్రభవతి । తదేతేన వేదితవ్యం, 'న హి భర్తుర్విప్రవాసే నేమి
త్రికదా నెస్తేయముపదిశంతి' ౧ ఇతి ..

————— తయోరనుమతేఽన్యేఽపి తద్ధితేషు వర్తరక ॥ ౪ ॥ —————

తయోః దంపత్యోః అనుమతే అనుమతౌ సత్యాం అన్యేపి పుత్రాద
యః తద్ధితేషు తయోః విహికేషు ఆముష్మికేషుచ వర్తరక ద్భవ్యవి
నియోగేనాపి ॥

————— వివాదే విద్యాభిజనసంపన్నా వృద్ధా మే

ధావినోధరైష్యవినిపాతినః || ౫ ||

అర్థిప్రత్యర్థినో విప్రతిషిద్ధోవాదోవివాదః । తత్ర విద్యాదిగుణ
సంయుక్తా నిర్ణతారస్సుయః ఇతివాక్యశేషః । విద్యా అధ్యయనజ్ఞాన
సంపత్ । అభిజనః కులశుద్ధిః । వృద్ధాః పరితవయసః । మేధావి
నః ఊహాపోహకుశలాః । ధర్మమ వర్తాశ్రమప్రయక్తమ అవినిపాతి
నః, వినిపాతః ప్రమాదః తద్రహితాః ॥

సందేహేలింగతాదైవనేతివిచిత్ర్య || ౬ ||

తేచనిణయంతః సందేహస్థలమలింగతః అనుమానేనదైవేన త
ప్తమామదినా । ఇతిశబ్దఃప్రకారే, యచ్చాన్యదేవం యక్తం వచన
వ్యాఘాతాది, తేనచవిచిత్ర్య అర్థస్థితిమన్విష్యనిణైతారస్సుయః ఇ
త్యధ్యాహృతేన వాక్యపరిసమాప్తిః ॥

అథ సాక్ష్యవిధిః—

పుణ్యాహేప్రాతరగ్నావిద్ధైఃపామంతేరాజన

త్యుభయతస్సమాఖ్యాప్య సర్వానుమతే ముఖ్యస్స

త్యం ప్రశ్నంబూయాత్ || ౭ ||

పుణ్యాహోదేవసక్షత్రం; ప్రాతః సమధాహ్నాదిమ, అగ్నావిద్ధై
ఽగ్నిమిద్ధావ తత్సమిపే అపామస్తే ఉదకముపనిధాయ రాజవతిరా
జ్ఞాఽధిష్ఠితే నదసి ఉభయతః ఉభయోరర్థిప్రత్యర్థినోః కిమహంయవ
యోః ప్రమాణభూతస్సాక్షీ? ఇతి ఆత్మాసంఖ్యాపయితావ యదివా—
ఉభయతః ఉభయోరపి పక్షయోః సత్యవచనేచానత్యవచనేచ సాక్షీ
ణోయద్భావిఫలం తత్—

సత్యంబూహ్యసృతంత్యక్తావసత్తేనస్వగేమేష్యసి॥

ఉక్తావన్మతంమహాఘోరంనరకంప్రతిపత్త్యసే ॥౧॥

ఇత్యాదిసప్రకారేణసమాఖ్యాప్య,ప్రాక్షిప్తవాకాదిభిః పృష్టఇతిశే

శ్రీమద్భావ స్తంబధర్మ సూత్రే ప్రశ్న ౨౯ ఖంధః ౩౨౩

షః సర్వానుమతే అర్హిప్రత్యర్థిహః సభ్యానాంచానుమతౌ సత్త్వాంము
ఖ్యః సాక్షిగుణైరుపేతః దోషేశ్చవర్జితః సాక్షిప్రశ్నం పృష్టవర్ణం స
త్యం యథా ఆత్మ నాజ్ఞాతం తథాబూయాత్ ॥

❖ అన్యతే రాజాదండం పృణయేత్ ॥ ౮ ॥ ❖

సాక్షిణా అన్యతము క్తమితి పృతిపన్నో రాజా దండం పృణయేత్
తత్ర మనుః—

యస్య దృశ్యే తస ప్రాహుదు క్తవాక్యస్య సాక్షిణః । రోగో

గ్నిజ్ఞాతి మరణమృణం వాప్యోదమంచనః ॥ ఇతి ॥

నచ సందేహో దండం కుర్యాత్ ॥

న కేవలమసత్యవచనె రాజదండః, కింత హి?—

❖ సరః శ్చా త్రాధికస్సామ్న రాయే ॥ ౯ ॥ ❖

సామ్న రాయః పరలోకః తత్ర సరః శృభవతి । నను—

రాజభిర్ధృతదండాస్తుకృత్వా పాపాని మానవాః ।

నిర్మలాస్వర్గమాయాంతి సంతస్సుకృతినో యథా ॥

ఇత్యస్యా యం విషయ ఇతి ॥

❖ సత్యే స్వర్గస్సర్వభూత ప్రశక్ సాచ ॥ ౧౦ ॥ ❖

సత్యే ఉక్తే స్వర్గో భవతి, సర్వాణి చ భూతాన్యేనం ప్రశంసంతి ఆ
పిదేవాః ॥

❖ సానిష్ఠాయా విద్యా (స్త్రీ) మశూద్రేషుచ ॥ ౧౧ ॥ ❖

(స్త్రీ) మశూద్రేషుచయా విద్యా సానిష్ఠా విద్యా నమాప్తిః ।

తస్యా మధిగతాయాం విద్యాకమపరితిష్ఠతీతి ॥

❖ అథర్వణస్య వేదస్య శేష ఇత్యుపదిశంతి ॥ ౧౨ ॥ ❖

అథర్వణాః ప్రోక్తమధీయతే ఆథర్వణి కాః । వసంతాదిభ్యష్టక్ ॥

తేషామామ్నాయః — ॥ ‘అథర్వణికి స్వేకలాపశ్చ’ ఆథర్వ

3.11 త్రిహరద త్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 ణః । తస్యవేదస్య శేషాయాం యావిద్యాస్త్రీమహాద్రేమచ ి ఇ
 త్యుపదిశంతి ధర్మజ్ఞాఇతి.

————— కృచ్ఛాధర్మసమాప్తిస్సమామ్నానైన ।

లక్షణకర్మణాత్తుసమాప్యతే ॥ ౧౩ ॥ —————

సమామ్నానం పృతిపదపాఠః, తెన సమామ్నానైన ధర్మసమా
 ప్తిః కృచ్ఛాధర్మసమాప్తిః సులక్షణకర్మణాత్తు సమాప్యతే ।
 యేన నామాన్యేసభిన్నానామధిగమో భవతి తల్లక్షణం, తస్యకర్తృణా
 కరణైవ సమాప్యతే । కర్తృణాత్త్వితద్వితకారపాఠోనార్హః, ఆత్మ
 ణివా నిపాతస్య ప్రశ్లేషః, సచ సద్యః ి ఇత్యన్యైర్ధైర్యప్రవృత్తి
 తత్రలక్షణంవక్యతే—

————— తత్ర లక్షణమ్ । సర్వజనపదేషేవకాంతన
 మాహితమార్యాణాం వృత్తగోసవ్యగ్నినీతానాం
 వృద్ధానామాత్తవతామలౌలుపానామదాంభికా
 నాం వృత్తసాదృశ్యంభజైత । ఏవముఖౌలాకావ,
 భిజయతి ॥ ౧౪ ॥ —————

సర్వజనఇతిగతమ్ ॥ ౧ ॥

————— స్త్రీభ్యస్సర్వవర్ణాభ్యశ్చ ధర్మశేషాపరీ
 యాదిత్యైకఇత్యేకేం॥ —————

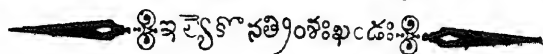
ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రే ద్వితీయేప్రశ్నే ఏకాదశఃపటలస్సమాప్తః
 ఇతి ద్వితీయప్రశ్నస్సమాప్తః.

సమాప్తంచేదమాపస్తంబీయం ధర్మసూత్రమ్.

ఉ కవ్యతిరిక్తాః యెధర్మాః తే ధర్మశేషాః తాన్ స్త్ర్యాదీనామహి
 సకాశాల్. పృతియాదిత్యేకే మన్యంతే । తెచ పృతిజనేపదం పృతికు
 లంచ భిన్నాతధైవప్రవృత్తవ్యాః తత్రద్యామిడాః * కన్యామేషధే

త్రుమదాప సమ్మధ ర్తనూత్రోపశ్చే ఆఖండః ౩౦౫

సవితరిఆదిత్య పూజామాచరంతి ధూమా మండలమావిఖ్య ఇత్యాదీన్య
దాహరణాని । ద్విరు క్తిరధ్యాపరిసమాప్త్యధా.

ఇతిత్రుహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాం ఆప సమ్మియధ ర్తనూత్రోపశ్చే
ఉజ్జ్వలాయాం ద్వితీయోపశ్చే ఏకాదశపటలః.

ద్వితీయోపశ్చే సమాప్తః.

సమాప్తంచేదం ఆప సమ్మియ ధర్మనూత్రోపశ్చే ష్టావధానమ్

ఉజ్జ్వలష్టావధానమ్.

ఓమ్.

* క—కవచిద్విషయే.

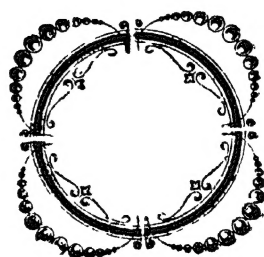
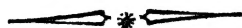

త్రుమదాప స్తంబధర్మవశోజ్జ్వలష్టావధానశుద్ధపత్రమ్.

పుట-పక్షి-అశుద్ధం		శుద్ధం	పుట-పక్షి-అశుద్ధం		శుద్ధం
౬	౧౭ కించ	కించి	౩౨	౬ శ్వభా	శ్వభా
౭	౧౭ చారా చారా	చారా	౩౪	౧౪ త్కించి	త్కించ
	౨౪ భనతి	భాతి	౩౫	౫ మిత్తితం	మిత్తికం
౮	౧౪ కాష్ట	కాష్ట	౩౭	౧౨ రక్షి	షష్ఠి
౯	౫ ఏకద	ఏకాద	౪౭	౫ పెషి	పెషిత
౧౦	౧౪ దృచ్చి	దృచ్చి		౧౬ శానా	శనా
౧౧	౯ ధీనస్యా	ధీనస్యా	౪౮	౧ ధాయ	ధాపయ
	౧౯ ద్భచ్	ద్భజ్	౫౦	౧౬ ప్లితం	ప్లితం
౧౨	౧౮ హరిద్రం	హరిద్రం	౫౨	౧౭ వాచ	వాచా
౧౩	౨౦ బ్రహ	బ్రహ	౫౪	౨౧ నత	నతత
౧౪	౧౪ చాపెత్	చామేత్	౫౬	౧౪ ఏతస్మి	ఏతస్మి
౧౫	౧౮ జుగువ	జుగువ	౬౪	౨ శబ	శబ్ద
౩౦	౧౬ ధీనస్యా	ధీనస్యా	౭౨	౨౨ శబ్ద	శబ్ద

శ్రీమదాప స్తంబధర్మ పాశ్చాత్యవిలాసాధ్యక్షులపత్రమ్.

పుట-పజ్జి-అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట-పజ్జి-అశుద్ధం	శుద్ధమ్
౬౯ ౧౩ నబి	నబి ౧౫౮	౬ తూష్టి	తూష్టిం
౭౪ ౮ మచ్చ	మచ్చ ౧౬౧	౬ స్త్రీయా	స్త్రీయా
౭౫ ౧౭ శ్రుతా	శ్రుత ౧౭౧	౭ నాత్తమా	నాత్తమా
౭౯ ౨ శారణా	శారణ ౬౨	౧౭ ధారర్థ	ధార్యర్థ
౮౦ ౨౦ స్థాతి	స్థాతి ౧౬౭	౧౭ విపర్యయ	విపర్యయ
౮౪ ౬ మతి	మతి ౧౬౭	౧౭ ఏకాంతి	ఏకాంతి
౮౮ ౮ పూర	పూర ౧౬౮	౮ త్రైతేన	త్రైతేన
౯౯ ౧౮ ఉద్భృతే	ఉద్భృతే ౧౭౧	౯ పురీషే	పురీషే
౯౯ ౧౦ మృజే	మృజే ౧౮౪	౧౪ కాశా	కాలా
౯౯ ౧౦ నిర్దేశే	నిర్దేశే ౨౦౦	౬ ధావర	ధావర
౧౦౫ ౨౦ ఉష్మి	ఉష్మి ౨౦౯	౧౫ వపు	వపు
౧౧౦ ౪ ప్వంతే	ప్వంతే ౨౨౩	౯ పృత్యా	పృత్య
౧౧౪ ౧౬ సుచర	సుచర ౨౨౪	౧౩ శృణ్వ	శృణ్వ
౧౨౦ ౧౬ నాస్తిక	నాస్తిక ౨౪౫	౧౯ వచసి	వచసి
౧౨౨ ౨౦ వ్యుదస్య	వ్యుదస్య ౨౪౫	౨౨ గృహ్	గృహ్
౧౨౫ ౪ యానివ	యానివ ౨౭౧	౬ సుముదే	సుముదే
౧౩౦ ౭ విప్రవి	విప్రవి ౩౦౬	౪ పుర	పుర
౧౩౧ ౬ త్పరః	త్పరః ౩౦౬	౫ కారయ	కారయ
౧౩౯ ౮ యత్న	యత్న ౩౧౭	౩ సంబం	సంబం
౧౪౫ ౫ భృతా	భృతా ౩౧౭		

శ్రీమదాప స్తంబధర్మసూత్రపదసూచీ.

పద

ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర. పద

ప్రశ్న-ఖండ-సూ.

అంసే	౧	౨౫	౪				౨౩
అకరః	౨	౨౬	౧౦	అగారాణి	౧	౨౮	౧౯
అకర్తా	౧	౩	౧౫	అగారే	౨	౪	౧౪
అకారణాత్	౧	౭	౧౧	అగురవే	౧	౧౪	౧౫
		౧౫	౬	అగురుతలై	౧	౨౧	౧౦
		౨౬	౧	అగృహ్యమాన	౧	౧౨	౮
		౩౧	౭	అగ్నయః	౨	౨౫	౬
		౩౨	౮	అగ్నిం	౧	౪	౧౬
	౨	౨౦	౧౬				౧౮
అకాషీల్	౧	౨౬	౧౩			౧౫	౧౮
కుర్వీత	౧	౧౩	౨౦			౨౫	౬
అకృతప్రాతరాశః	౧	౧౧	౨౩				౧౩
అకృతావ్	౧	౨౫	౧౧			౩౦	౧౮
అక్తుః	౧	౮	౨				౨౦
అక్రీతపణ్యైః	౧	౨౦	౧౬		౨	౧	౧౩
అక్రీతరాజకః	౧	౧౮	౨౩			౩	౨౦
అక్రోధః	౧	౨౩	౬			౬	౧
అక్రోధనః	౧	౩	౨౩			౧౨	౬
అక్షార	౧	౨౬	౩				౫
		౨౮	౧౧				౧౧
అక్షాన్	౨	౨౫	౧౨			౧౯	౫
అక్షర	౧	౨౬	౩	అగ్నిః	౧	౧౯	౧౩
		౨౮	౧౧		౨	౬	౨
అఘాద్య	౧	౧౭	౧౭				౩
అగంతా	౧	౩	౧౨			౭	౨
అగంధసేవీ	౧	౨	౨౫	అగ్నినా	౧	౧౫	౧౭
అగారు	౧	౨౮	౧౧	అగ్నిపూజా	౧	౪	౧౭
అగారస్య	౨	౩	౨౨		౨	౨౫	౭

క్రిమిదాప స్తంభధర్మ-సూత్రపదసూచి,

పద	ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర			పద	ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర		
అగ్నిభిః	౨	౨౨	౮	అగ్లాస్త్వః	౧	౩	౨౨
అగ్నిమ	౨	౭	౧౫	అంగం	౧	౧౬	౨౭
అగ్నిప్రోమ	౨	౭	౪		౨	౩	౩
అగ్నిసపకౌం	౧	౨౫	౩			౧౧	౧౪
అగ్నిహోత్రం	౧	౧౪	౧	అంగహీనః	౧	౨౯	౧౫
అగ్నిహోత్రస్య	౨	౭	౧౪	అంగానాం	౨	౬	
అగ్నిక	౧	౧౮	౩౨			౮	
	౨	౨౨	౭	అంగాని	౧	౨	౨౮
అగ్నిసామీయ	౧	౧౮	౨౪	అచలం	౧	౨౨	౪
అగ్నేః	౧	౧౬	౧౪	అచ్ఛాయోపగః	౨	౧౮	౫
అగ్నై	౧	౩	౪౨	అఘంభట్కారా	౧	౧౨	౩
		౧౫	౧౨	అజనవాదశీలః(య	౧	౩	౧౩
	౨	౩	౯	అజసాః	౨	౨౫	౬
		౧౫	౧౩	అజావయః	౨	౧౪	౧౩
			౧౬	అజినం	౧	౩	౧౦
		౧౭	౧౮		౨	౧౯	౧
			౧౯	అజినాని	౧	౨	౪౦
		౨౯	౭			౩	౯
అగ్న్యధం	౨	౨౨	౨౦	అగ్నేన	౨	౧౮	౧౪
అగ్న్యధేయం	౧	౧	౬	అజలౌ	౧	౨౫	౧
అగ్న్యధేయాత్	౨	౧	౨	అణికః	౧	౧౯	౧
అగ్న్యతాపతే	౧	౧౧	౩౦	అణీయాక	౧	౨౩	౨
అగ్న్యదకశేషేణ	౧	౪	౨౦	అతః	౧	౧	౧
అగ్నిం	౨	౪	౧౦			౨	౧౦
		౨౫	౧౩			౧౧	౩౮
అగ్నిదిధిమ	౨	౧౨	౨౨			౨౧	౧౯
అగ్నే	౨	౪	౧౧		౨	౧౬	౨౭
			౨౭			౧౮	౧౮

